K. Marx F. Engels

Seçme Yazışmalar

2

1870-1895

SOL
YAYINLARI

K. MARX - F. ENGELS ● SEÇME YAZIŞMALAR 2 ○ 1870-1895

SEÇME YAZIŞMALAR
2
1870-1895

KARL MARX - FRİEDRİCH ENGELS

Karl Marx ve **Friedrich Engels**'in
yazışmalarından derlenen
Selected Correspondence
(Progress Publishers, Moscow 1975)
adlı yapıtın 1870-1895 yıllarını kapsayan ikinci bölümünü
Yurdakul Fincancı
İngilizcesinden
dilimize çevirdi ve kitap
Fransızcasıyla
(*Correspondance*, Editions du Progrès, Moscou 1976)
karşılaştırıldıktan sonra
Sol Yayınları
tarafından
Seçme Yazışmalar 2
adıyla
Ekim 1996'da
Ankara'da *Şahin Matbaası*'nda bastırıldı.

ISBN 975-7399-47-7 (Takım)
ISBN 975-7399-56-6 (2. Cilt)

İÇİNDEKİLER

1870

11 121. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *10 Şubat 1870*
12 122. Marx'tan New York'taki Sigfriedd Meyer ve August Vogt'a, *9 Nisan 1870*
17 123. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *18 Mayıs 1870*
17 124. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *27 Haziran 1870*
19 125. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *28 Temmuz 1870*
20 126. Engels'ten Ramsgate'teki Marx'a, *15 Ağustos 1870*
23 127. Marx'tan Manchester'deki Engels'e, *17 Ağustos 1870*
25 128. Marx ve Engels'ten Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin Brunswick Komitesine, *~1 Eylül 1870*
27 129. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *4 Eylül 1870*
29 130. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *12 Eylül 1870*
30 131. Marx'tan Londra'daki Edward Spencer Beesly'ye, *19 Ekim 1870*
32 132. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *13 Aralık 1870*

1871

35 133. Marx'tan *The Daily News* Gazetesi Genel Yayın Yönetmenine, *16 Ocak 1871*
38 134. Marx'tan New York'taki Sigfried Meyer'e, *21 Ocak 1871*
38 135. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *4 Şubat 1871*
41 136. Engels'ten Uluslararası Emekçiler Derneği İspanya Federal Konseyine, *13 Şubat 1871*
44 137. Marx'tan Leipzig'deki Wilhelm Liebknecht'e, *6 Nisan 1871*
45 138. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *12 Nisan 1871*
47 139. Marx'tan Hanover'deki Ludwig Kugelmann'a, *17 Nisan 1871*
48 140. Marx'tan Paris'teki Leo Frankel ve Louis Eugène Varlin'e, *13 Mayıs 1871*
49 141. Marx'tan Londra'daki Edward Spencer Beesly'ye, *12 Haziran 1871*
52 142. Marx'tan Londra'daki Adolphe Hubert'e, *10 Ağustos 1871*
53 143. Marx'tan New York'taki Friedrich Bolte'ye, *23 Kasım 1871*
56 144. Engels'ten Torino Gazetesi *Il Proletario Italiano*'nun Yazıkuruluna, *29 Kasım 1871*

1872

59 145. Engels'ten Milano'daki Theodor Cuno'ya, *24 Ocak 1872*
67 146. Marx'tan Madrid'deki Paul Lafargue'a, *21 Mart 1872*

1873

69 147. Engels'ten Mahchester'deki Marx'a, *30 Mayıs 1873*
71 148. Engels'ten Hubertusburg'daki August Bebel'e, *20 Haziran 1873*
75 149. Marx'tan Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *27 Eylül 1873*
76 150. Engels'ten Harrogate'teki Marx'a, *10 Aralık 1873*

1874

77 151. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye *12* [*-17*] *Eylül 1874.*

1875

79 152. Engels'ten Zwickau'daki August Bebel'e, *18-28 Mart 1875*
87 153. Marx'tan Brunswick'teki Wilhelm Bracke'ye, *5 Mayıs 1875*
88 154. Engels'ten Leipzig'deki August Bebel'e, *12 Ekim 1875*
91 155. Engels'ten Leipzig'deki August Bebel'e, *15 Ekim 1875*
93 156. Engels'ten Londra'daki Pyotr Lavroviç Lavrov'a, *12*[*-17*] *Kasım 1875*

1876

97 157. Engels'ten Londra'daki Marx'a, *28 Mayıs 1876*

1877

100 158. Marx'tan Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *27 Eylül 1877*
102 159. Marx'tan Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *19 Ekim 1877*
103 160. Marx'tan Hamburg'daki Wilhelm Blos'a, *10 Kasım 1877*
103 161. Marx'tan *Oteçestvenniye Zapiski* Yazıkuruluna, *Kasım 1877*

1878

108 162. Marx'tan Leipzig'deki Wilhelm Liebknecht'e, *11 Şubat 1878*

1879

110 163. Marx'tan St. Petersburg'daki Nikolay Frantseviç Danielson'a, *10 Nisan 1879*
116 164. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *17 Haziran 1879*
117 165. Engels'ten Cenevre'deki Johann Philipp Becker'e, *1 Temmuz 1879*
118 166. Marx ve Engels'ten Leipzig'deki August Bebel, Wilhelm Liebknecht, Wilhelm Bracke ve Diğerlerine ("Sirküler Mektup"), *17-18 Eylül 1879*
126 167. Marx'tan Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *19 Eylül 1879*
127 168. Engels'ten Leipzig'deki August Bebel'e, *14 Kasım 1879*
129 169. Engels'ten Leipzig'deki August Bebel'e, *16 Aralık 1879*

1880

131 170. Marx'tan Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *5 Kasım 1880*

133 171. Marx'tan Londra'daki Henry Mayer Hyndman'a, *8 Aralık 1880*

1881

135 172. Engels'ten Viyana'daki Karl Kautsky'ye *1 Şubat 1881*

136 173. Marx'tan St. Petersburg'daki Nikolay Frantseviç Danielson'a, *19 Şubat 1881*

138 174. Marx'tan Lahey'deki Ferdinand Domela-Nieuwenhuis'e, *22 Şubat 1881*

140 175. Marx'tan Cenevre'deki Vera Ivanovna Zasuliç'e, *8 Mart 1881*

141 176. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *12 Mart 1881*

142 177. Marx ve Engels'ten, Slavların 21 Mart 1881 Tarihindeki Paris Komününün Yıldönümü Toplantısının Başkanına

143 178. Marx'tan Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *20 Haziran 1881*

146 179. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *25 Ekim 1881*

148 180. Marx'tan Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *15 Aralık 1881*

1882

150 181. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *25 Ocak 1882*

151 182. Engels'ten Cenevre'deki Johann Philipp Becker'e, *10 Şubat 1882*

154 183. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *3 Mayıs 1882*

154 184. Engels'ten Viyana'daki Karl Kautsky'ye, *12 Eylül 1882*

155 185. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *20 Ekim 1882*

158 186. Engels'ten Leipzig'deki August Bebel'e, *28 Ekim 1882*

159 187. Engels'ten Ventnor'daki Marx'a, *15 Aralık 1882*

1883

162 188. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *18 Ocak 1883*

163 189. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *27 Şubat* [*1 Mart*] *1883*

164 190. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *14 Mart 1883*

165 191. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *15 Mart 1883*

167 192. Engels'ten New York'taki Philip van Patten'a, *18 Nisan 1883*

169 193. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *27 Ağustos 1883*

171 194. Engels'ten Leipzig'deki August Bebel'e, *30 Ağustos 1883*

1884

173 195. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *1 Ocak 1884*

174 196. Engels'ten Leipzig'deki August Bebel'e, *18 Ocak 1884*

175 197. Engels'ten Zürih'teki Karl Kautsky'ye, *16 Şubat 1884*

177 198. Engels'ten Cenevre'deki Vera Ivanovna Zasuliç'e, *6 Mart 1884*

179 199. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *24 Mart 1884*

180 200. Engels'ten Zürih'teki Karl Kautsky'ye, *26 Nisan 1884*

182 201. Engels'ten Zürih'teki Eduard Bernstein'a, *23 Mayıs 1884*

183 202. Engels'ten Leipzig'deki August Bebel'e, *6 Haziran 1884*
185 203. Engels'ten Londra'daki Eugenie Papritz'e, *26 Haziran 1884*
186 204. Engels'ten Zürih'teki Karl Kautsky'ye, *26 Haziran 1884*
188 205. Engels'ten Zürih'teki Karl Kautsky'ye, *20 Eylül 1884*
189 206. Engels'ten Berlin'deki August Bebel'e, *11 Aralık 1884*

1885

193 207. Engels'ten Cenevre'deki Vera Ivanovna Zasuliç'e, *23 Nisan 1885*
196 208. Engels'ten Beuthen'deki Gertrud Guillaume-Schack'a, *~5 Temmuz 1885*
197 209. Engels'ten Plauen-Dresden'deki August Bebel'e, *28 Ekim 1885*
198 210. Engels'ten St. Petersburg'daki Nikolay Frantseviç Danielson'a, *13 Kasım 1885*
201 211. Engels'ten Viyana'daki Minna Kautsky'ye, *26 Kasım 1885*

1886

204 212. Engels'ten Berlin'deki August Bebel'e, *20[-23] Ocak 1886*
205 213. Engels'ten Zürih'teki Florence Kelley-Wischnewetzky'ye, *3 Haziran 1886*
206 214. Engels'ten Paris'teki Laura Lafargue'a, *2 Ekim 1886*
208 215. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *29 Kasım 1886*
211 216. Engels'ten New York'taki Florence Kelley-Wischnewetzky'ye, *28 Aralık 1886*

1887

214 217. Engels'ten New York'taki Florence Kelley-Wischnewetzky'ye, *27 Ocak 1887*

1888

216 218. Engels'ten Londra'daki Margaret Harkness'e, *Nisan 1888 başı*

1889

220 219. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *8 Haziran 1889*
222 220. Engels'ten Viyana'daki Victor Adler'e, *4 Aralık 1889*
224 221. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *7 Aralık 1889*
225 222. Engels'ten Kopenhag'daki Gerson Trier'e, *18 Aralık 1889*

1890

227 223. Engels'ten New York'taki Hermann Schlüter'e, *11 Ocak 1890*
229 224. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *19 Nisan 1890*
231 225. Engels'ten Berlin'deki Paul Ernst'e, *5 Haziran 1890*
233 226. Engels'ten Berlin'deki Conrad Schmidt'e, *5 Agustos 1890*
235 227. Engels'ten Königsberg'deki Joseph Bloch'a, *21[-22] Eylül 1890*

238 228. Engels'ten Berlin'deki Conrad Schmidt'e, *27 Ekim 1890*

1891

247 229. Engels'ten Le Perreux'daki Paul Lafargue'a, *31 Ocak 1891*
250 230. Engels'ten Stuttgart'taki Karl Kautsky'ye, 23 Şubat 1891
253 231. Engels'ten José Mesa'ya, *24 Mart 1891*
254 232. Engels'ten Stuttgart'taki Karl Kautsky'ye, *29 Haziran 1891*
255 233. Engels'ten Stuttgart'taki Karl Kautsky'ye, *14 Ekim 1891*
257 234. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *24 Ekim 1891*
258 235. Engels'ten St. Petersburg'daki Nikolay Frantseviç Daniel-son'a, *29-31 Ekim 1891*
261 236. Engels'ten Zürih'teki Conrad Schmidt'e, *1 Kasım 1891*

1892

263 237. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *6 Ocak 1892*
264 238. Engels'ten Berlin'deki August Bebel'e, *19 Şubat 1892*
266 239. Engels'ten Berlin'deki August Bebel'e, *8 Mart 1892*
268 240. Engels'ten New York'taki Hermann Schlüter'e, *30 Mart 1892*
269 241. Engels'ten St. Petersburg'daki Nikolay Frantseviç Daniel-son'a, *18 Haziran 1892*
271 242. Engels'ten Stuttgart'taki Karl Kautsky'ye, *4 Eylül 1892*
273 243. Engels'ten Berlin'deki Franz Mehring'e, *28 Eylül 1892*
276 244. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *31 Aralık 1892*

1893

279 245. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *18 Ocak 1893*
281 246. Engels'ten Berlin'deki August Bebel'e, *24 Ocak 1893*
282 247. Engels'ten Le Perreux'daki Paul Lafargue'a, *25 Şubat 1893*
285 248. Engels'ten Bulgar Social-Democrat Sempozyumunun Yazıku-ruluna, *9 Haziran 1893*
286 249. Engels'ten Berlin'deki Franz Mehring'e, *14 Temmuz 1893*
291 250. Engels'ten St. Petersburg'daki Nikolay Frantseviç Daniel-son'a, *17 Ekim 1893*
294 251. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *11 Kasım 1893*

1894

296 252. Engels'ten Breslau'daki W. Borgius'a, *25 Ocak 1894*
299 253. Engels'ten Filippo Turati'ye, *26 Ocak 1894*
304 254. Engels'ten Paris'teki Paul Lafargue'a, *6 Mart 1894*
304 255. Engels'ten Paris Komününün 23. Yıldönümü Dolayısıyla Fransız İşçi Partisi Ulusal Konseyine, *18 Mart 1894*
305 256. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *12 Mayıs 1894*
306 257. Engels'ten Hoboken'deki Friedrich Adolph Sorge'ye, *10 Kasım 1894*

1895

310 258. Engels'ten Hoboken'deki Hermann Schlüter'e, *1 Ocak 1895*
311 259. Engels'ten Kiel'deki Ferdinand Tönnies'e, *24 Ocak 1895*
313 260. Engels'ten Breslau'daki Werner Sombart'a, *11 Mart 1895*
316 261. Engels'ten Zürih'teki Conrad Schmidt'e, *12 Mart 1895*
320 262. Engels'ten Viyana'daki Victor Adler'e, *16 Mart 1895*
322 263. Engels'ten Stuttgart'taki Karl Kautsky'ye, *1 Nisan 1895*
322 264. Engels'ten Paris'teki Paul Lafargue'a, *3 Nisan 1895*
323 265. Engels'ten Stuttgart'taki Karl Kautsky'ye, *21 Mayıs 1895*

326 *Açıklayıcı Notlar*
349 *Adlar Dizini*

1870

121
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 10 ŞUBAT 1870

... *Flerovski*'nin kitabından* ilk 150 sayfayı okudum. (Bu bölüm, Sibirya, kuzey Rusya ve Astrahan'ı anlatıyor). Rusya'nın ekonomik koşulları hakkındaki gerçeği söyleyen ilk yapıt bu. Adam, "Rus iyimserliği" dediği şeyin amansız düşmanı. Ben bu komünistik Eldorado** pembe düşüncelerini hiçbir zaman taşımadım; ama Flerovsky beklenebilecek olanın da ötesine geçiyor. Gerçekten garip, ama Petersburg'da böyle bir yapıtın basılabilmiş olması kuşkusuz, ani bir değişikliğin belirtisi.

"Bizde çok az proleter var; ama işçi sınıfımızın büyük kesimini, yazgısı herhangi bir ülkenin proletaryasından çok daha kara olan emekçiler oluşturuyor."***

* N. Flerovsky, *Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu*. –*Ed.*

** Amazon nehri kıyısında, her şeyi altından olduğuna inanılan kurgusal kent ya da ülke –ç.

*** Bu alıntı, mektupta Rusça yazılmış. –*Ed.*

Yapıtın sunuş yöntemi de çok özgün: zaman zaman, insana Monteil'i anımsatıyor. Anlaşılan o ki, adamın gitmediği yer kalmamış; her şeyi kendi gözüyle görmüş. Toprakbeylerine, kapitalistlere ve bürokratlara karşı alaz alaz bir öfke. Ne sosyalist doktrinin, ne (ortak mülkiyet biçiminden yana da olsa) toprak konusunda herhangi bir gizemcilik, ne de nihilist tumturaklı sözler. Yer yer iyi niyetli yinelemeler varsa da, yapıtın ulaşmayı amaçladığı halk kesiminin düşük gelişme düzeyi düşünülürse, bu da çok iyi olmuş. Sözün özü, senin *Emekçi Sınıfın Durumu*'ndan* sonra, yayınlanmış en önemli kitap. ...

122
MARX'TAN NEW YORK'TAKİ SIGFRIED MEYER VE AUGUST VOGT'A
LONDRA, 9 NİSAN 1870

... Yarından sonra (11 Nisan) Enternasyonalle ilgili elimde ne kadar belge varsa, hepsini sizlere yollayacağım. (Bugünkü posta için vakit geç oldu). Ayrıca Basle [raporlarından]** bir miktar daha göndereceğim.

Yollayacağım belgeler arasında, genel konseyin *30 Kasım* tarihli *İrlanda affı* konulu kararlarını da bulacaksınız, benim önerimle alınan bu kararları, siz zaten biliyorsunuz; ayrıca, Fenian hükümlülerine yönelik davranışlara ilişkin bir broşür de yolluyorum.

Şimdiki Birliğin[207] (yani İrlanda'nın köleleştirilmesinin), İngiltere ile özgür ve eşit bir federasyona dönüştürülmesi zorunluluğu konusunda da yeni önergeler sunmayı tasarlıyordum. Genel konseyden zorunlu olarak uzak kalışım nedeniyle, bu konuda yeni bir adım atmayı şimdilik erteledik. Çünkü konseyin öteki üyeleri, ne İrlanda sorununda yeterince bilgi sahibi, ne de bu konuda *İngiliz* üyeler üzerinde, benim

* F. Engels, *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* [*İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*.] –ç.

** Birinci Enternasyonalin genel konseyce yayınlanan Basle kongresi raporları. –*Ed.*

yerimi dolduracak ölçüde saygınlar.

Ama zamanı da boşa harcamış değiliz, ve aşağıdaki noktalara özel bir dikkat göstermenizi istiyorum:

Uzun yıllar İrlanda sorunu üzerinde çalıştıktan sonra, o sonuca vardım ki, İngiliz egemen sınıflarına kesin darbe (ve bu, tüm dünyadaki işçi hareketi için de belirleyici olacaktır) *İngiltere*'de değil, *yalnızca İrlanda*'da vurulabilir.

İrlanda ulusal savaşımının, işçi sınıfının kurtuluşuyla ilintisi ve dolayısıyla, Uluslararası Derneğin İrlanda sorununa karşı takınması gereken tutum konusunda genel konsey, 1 Ocak 1870'te* benim tarafımdan, (İngiltere'de Alman gazeteleri değil, ama yalnızca Fransız gazeteleri yankı yaptığı için) Fransızca olarak hazırlanan, gizli bir genelge** yayınladı.

Burada yalnızca önemli noktaları size kısaca aktaracağım.

İrlanda, *İngiliz toprak aristokrasisi*nin bir kalesidir. Bu ülkenin sömürülmesi, yalnızca onların maddi zenginlik kaynaklarından biri olmakla kalmıyor, aynı zamanda onlara büyük bir *moral* güç de veriyor. Onlar gerçekte, *İngiltere'nin, İrlanda üzerindeki egemenliği*ni temsil ediyorlar. Bu nedenledir ki İrlanda, İngiliz aristokrasisinin *İngiltere'deki gücü*nü sürdürmesinin de başlıca aracıdır.

Öte yandan, İngiliz ordusu ve polisi, hemen yarın İrlanda'dan geri çekilecek olsaydı, İrlanda'da derhal tarımsal bir devrim olurdu. Ne var ki, İngiliz aristokrasisinin İrlanda'da devrilmesi, zorunlu bir sonuç olarak İngiltere'de de devrilmesi demek olur. Ve bu, İngiltere'de proletarya devriminin önkoşulunu sağlar. İngiliz toprak aristokrasisinin İrlanda'da çökertilmesi, İngiltere'deki operasyondan son derece daha kolaydır; çünkü İrlanda'da *toprak sorunu*, İrlanda halkının çok büyük çoğunluğu için bir varoluş sorunu, bir *ölüm-kalım* sorunu olduğundan, bugüne değin toplumsal sorunun *özgül biçimi* olagelmiştir, ve çünkü aynı zamanda *ulusal* sorunun da

* Marx yanlışlıkla "1 Aralık 1869" yazmış. –*Ed.*

** K. Marx, "Le Conseil Général au Conseil Fédéral de la Suisse Romande à Genève" ["Genel Konseyden Cenevre'deki Fransızca Konuşulan İsviçre Federal Konseyine"]. –*Ed.*

ayrılmaz bir parçasıdır. İrlandalı karakterinin, İngiliz karakterine göre, daha coşkulu ve daha devrimci oluşu da cabası.

İngiliz *burjuvazisi*ne gelince, İrlanda'yı, İngiliz pazarına olabilecek en düşük fiyattan et ve yün sağlayan sıradan bir otlağa dönüştürmekte, İngiliz arsitokrasisi ile ortak çıkarı vardır. İngiliz burjuvazisi ayrıca toprağından atma ve göçe zorlama gibi yollarla İrlanda nüfusunu, *İngiliz sermayesi*nin (tarım için kiralanan toprağa yatırılan sermayenin) "güven" içinde işletilebileceği düşük bir düzeye indirmekte de çıkar görmektedir. İngiltere'nin ve İskoçya'nın tarımsal bölgelerini temizlemekte olduğu gibi, *İrlanda'nın malikanelerini temizlemek*te de çıkarı vardır. Kendi malikanelerinde oturmayan toprakbeylerinin her yıl Londra'ya akan 6.000-10.000 sterlin arasındaki gelirleriyle, İrlanda'nın [gene Londra'ya akan] öteki gelirlerinin de dikkate alınması gerekir.

Ancak İngiliz burjuvazisinin, bugünkü İrlanda ekonomisinde, daha önemli çıkarları da var. Uzun süreli toprak kiralama usulünün sürekli artışı nedeniyle İrlanda, kendi emekgücü fazlasını sürekli olarak İngiliz emek piyasasına gönderiyor; böylece ücretleri aşağı çekiyor ve İngiliz işçi sınıfının maddi ve manevi konumunu geriletiyor.

Ve en önemlisi! İngiltere'deki her sanayi ve ticaret merkezinde, artık, iki *düşman* kampa, İngiliz proleterler ile İrlandalı proleterlere bölünmüş bir işçi sınıfı var. Sıradan bir İngiliz işçi, kendi yaşam düzeyini düşüren bir rakipmiş gibi, İrlandalı işçiden nefret ediyor. İrlandalı işçiyle ilişkisinde, kendini *egemen* ulusun bir üyesi olarak görüyor ve bunun sonucu, İngiliz aristokratlarıyla kapitalistlerinin *İrlanda'ya karşı*, bir aleti durumuna düşüyor, böylece onların *kendisi üzerinde*ki egemenliğini güçlendiriyor. İrlandalı işçiye karşı dinsel, toplumsal ve ulusal önyargılar taşıyor. ABD'nin eski köleci devletlerinde "yoksul beyazlar"ın zencilere karşı tutumu ne idiyse, İngiliz işçinin İrlandalı işçiye karşı tutumu da odur. İrlandalı, İngiliz işçiye, fazlasıyla geri ödüyor. İngiliz işçiyi, *İrlanda'daki İngiliz yöneticilerin* hem budala bir aleti hem de suç ortağı olarak görüyor.

Basın, kilisedeki vaaz kürsüsü, mizah dergileri, kısacası egemen sınıfların buyruğu altındaki her türlü araç, bu karşıtlığı yapay olarak canlı tutuyor ve katmerliyor. *İngiliz işçi sınıfının,* örgütüne karşın, *güçsüzlüğünün gizi, bu karşıtlıktadır*. Kapitalist sınıfın iktidarını sürdürmesinin gizi de buradadır. Bunu da çok iyi biliyor.

Ama kötülük burada durmuyor. Okyanusun ötesine de uzanıyor. Birleşik Devletler ile İngiltere arasındaki çatışmanın gizli temeli, İngilizler ile İrlandalılar arasındaki bu karşıtlıktır. Bu, iki ülkenin işçi sınıfları arasında herhangi bir onurlu ve ciddi işbirliğini olanaksızlaştırıyor. Her iki ülkenin hükümetlerine, kendi işlerine geldiği zaman, birbirlerine kabadayılık ederek ya da gerek olursa iki ülke arasında savaş çıkartarak, [içerdeki] toplumsal çatışmanın sivriliklerini törpüleme olanağını sağlıyor.

İngiltere, sermayenin metropolü, şimdiye dek dünya pazarını yöneten güç, günümüzde işçi devrimi açısından en önemli ülkedir; dahası, bu devrimin maddi koşullarının belli bir olgunluk derecesine eriştiği *tek* ülkedir. Dolayısıyla, Uluslararası Emekçiler Derneği, her şeyden önce İngiltere'deki toplumsal devrimi çabuklaştırmayı amaçlar. Çabuklaştırmanın tek aracı da İrlanda'yı bağımsız yapmaktır. Öyleyse Enternasyonalin ödevi İngiltere ile İrlanda arasındaki çatışmayı her yerde öne çıkarmak ve her yerde, açıkça İrlanda'dan yana olmaktır. Londra'daki merkez konseyin özel görevi İngiliz işçi sınıfında, *İrlanda'nın ulusal kurtuluşunun, onlar için* soyut adalet ya da insancıl duygular sorunu olmadığı ama *kendi toplumsal kurtuluşlarının ilk koşulu* olduğu bilincini yaratmaktır.

Genelge-mektubun, İrlanda affı konusunda merkez konseyce kabul edilen kararların *raisons d'étre*'ini* de ortaya koyan ana noktaları aşağıyukarı bunlar. Bundan kısa bir süre sonra, İngilizlerin fenianlara karşı davranışı konusunda Gladstone'a vb., saldıran sert bir dille yazılmış imzasız bir makaleyi** *Internationale*'e (Brüksel'deki Belçika merkez

* Varlık nedeni, burada *gerekçe* anlamında kullanılıyor. –ç.

komitemizin*** yayın organına) gönderdim. Bu makalede Fransız cumhuriyetçileri de kınadım (*Marseillaise,* buradaki alçak Talandier'in İrlanda konusunda yazdığı saçmasapan bir yazıyı yayınladı) çünkü ulusal bencillikleriyle, bütün öfkelerini imparatorluğa yöneltmek için saklıyorlar.

Bu suçlama işe yaradı. Kızım Jenny, *Marseillaise*'e J. Williams imzasıyla (yazı işlerine gönderdiği özel mektupta adının Jenny Williams olduğunu belirtmişti) bir dizi makale yazdı; yazılarında başka birçok konunun yanısıra O'Donovan Rossa'nın mektubuna da yer verdi. Büyük gürültü de buradan çıktı.

Fenian hükümlülerine yapılan kötü muameleleri araştırmak üzere bir *parlamento soruşturması* yapılması isteğini, yıllarca, alaycı bir tutumla geri çeviren *Gladstone bu durumda* böyle bir soruşturmayı kabul etmek zorunda kaldı. Jenny şimdi *Marseillaise*'in, İrlanda sorunları konusunda düzenli muhabirliğini yapıyor. (*Bu, doğal ki aramızda sır olarak kalacak.*) İrlanda sorunu böylece Fransa'da *gündeme getirildiği* ve bu reziller, Paris yoluyla, tüm kıta Avrupası'nda gözler önüne serildikleri ve izlenmeye başlandıkları için, İngiltere hükümeti ve basın öfkeden küplere biniyor.

Aslına bakarsanız, bir taşla iki kuş vurduk; Dublin'de İrlandalı önderleri, gazetecileri, vb., bizimle ilişki kurmak zorunda bıraktık; *genel konsey* daha önce bunu başaramamıştı!

Amerika'da aynı doğrultuda çalışmak için önünüzde geniş bir alan var. *Alman işçilerin İrlandalı işçilerle* (ve kuşkusuz bunu benimseyen İngiliz ve Amerikalı işçilerle) güçbirliği elde edebileceğiniz en büyük başarı olur. Bu, Enternasyonal adına yapılmalıdır. İrlanda sorununun toplumsal önemi apaçık edilmelidir.

Gelecek kez özellikle İngiliz işçilerin konumuna ilişkin bir şeyler yazarım.

Sevgilerle ve kardeşlikle!

Karl Marx

** 27 Şubat 1870'te yayınlanan "Le gouvernement anglais et les prisonniers fénians" ["İngiltere Hükümeti ve Fenian Hükümlüleri"] başlıklı yazı. *–Ed.*

*** Marx, Belçika federal konseyini kastediyor. *–Ed.*

123
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 18 MAYIS 1870

... Fransa'daki üyelerimiz, Fransız hükümetine, gizli bir siyasal toplulukla, gerçek bir işçi derneği arasındaki farkın gözle görülür kanıtını veriyorlar. Hükümet Paris, Lyon, Rouen, Marsilya vb. komitelerinin bütün üyelerini (bazıları İsviçre'ye ve Belçika'ya kaçtı) tutuklar tutuklamaz, *iki kat daha fazla* sayıda kurulan komiteler, gazetelerdeki en cesur ve en meydan okur türden bildirilerle, o komitelerin yerine kurulduklarını açıkladılar (ve ek bir ihtiyat önlemi olarak *özel adreslerini* de belirttiler). Fransa hükümeti, uzun süreden beri yapmasını istediğimiz şeyi sonunda yaptı: Siyasal sorunu, yani imparatorluk mu cumhuriyet mi sorununu, işçi sınıfı için ölüm-kalım sorununa dönüştürdü!

Genelde plebisit[208] imparatorluğa kesin darbeyi zaten vurmuştu. Anayasal sözle süslenmiş imparatorluğa evet oyu verenlerin çok oluşuna bakarak Boustrapa,* *sans phrase*** imparatorluğu, yani Aralık rejimini, teklifsizce diriltebileceğine inanıyor. Özel olarak alınan tüm bilgilere göre 10 Aralık Derneği[209] Paris'te yeniden açıldı ve arı kovanı gibi kaynıyor.

Selamlar.

Sevgiler
K.M.

124
MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A
LONDRA, 27 HAZİRAN 1870

... Alman profesör baylar, son zamanlarda, saçma bir biçimde de olsa, şurada burada beni görme zorunluluğunu

* Louis Bonaparte'ın lakabı; Boulogne, Strassbourg ve Paris kentlerinin ilk hecelerinden oluşuyor. (ayrıca Cilt I'de not 88'e bkz.) –*Ed.*

** Sözsüz, düpedüz. –ç.

duydular; örneğin A. Wagner toprak mülkiyeti üzerine bir broşürde ve Held (Bonn) Ren yöresindeki tarımsal krediler üzerine bir broşürde.

Bay Lange (*Über die Arbeiterfrage*, etc., 2. Auflage)* yüksek perdeden bana övgüler düzüyor, ama kendisini önemli kılmak amacıyla. Çünkü bay Lange büyük bir keşif yapmış. Tüm tarih, büyük, tek bir doğa yasasının çerçevesi içine sokulabilir, diyor. Bu doğa yasası "yaşam savaşımı" *deyimi*dir (Darwin'in anlatımı böyle kullanılınca basit bir deyim haline geliyor), ve bu deyimin içeriği ise maltusçu nüfus yasası, daha doğrusu aşırı nüfus yasasıdır. Böylece, "yaşam savaşımı"nı çeşitli toplum biçimlerinde, tarihsel olarak göründüğü haliyle çözümlemek yerine, yapılması gereken tek şey her somut savaşımı "yaşam savaşımı" deyimiyle ve onu da maltusçu "nüfus fantezisi" ile açıklamak oluyor. İtiraf etmeli ki, bu, kasıntılı, sahte bilimsel ve şişirilmiş cehaletin ve entelektüel tembelliğin çok etkileyici bir yöntemi...

Aynı Lange'nin hegelci yöntem ve benim onu uygulayışım konusundaki sözleri ise gerçekten çocukça. Her şeyden önce Hegel'in yönteminden bir şey anlamıyor, ve bunun sonucu olarak, benim o yöntemi eleştirel tarzda uygulayışımdan ise hiç anlamıyor. Bir noktada bana Moses Mendelssohn'u anımsatıyor. O prototip geveze de Lessing'e yazdığı mektupta, Lessing'in nasıl olup da "Spinoza denen köpek ölüsü"nü ciddiye alabildiğini sormuştu. Benzer biçimde bay Lange de, Büchner'in, Dr. Dühring'in, Fechner'in, vb. — zavallı yaratıklar— uzun süre önce Hegel'i gömmüş olduklarında anlaşmalarına karşın, Engels'in, benim ve başkalarının Hegel denen köpek ölüsünü nasıl olup da ciddiye aldığımıza hayret ediyor. Lange, ampirik konuda benim "çok seyrek özgür davrandığımı" söyleyecek kadar bönlük ediyor. Hiç bilmiyor ki, bu "konuda hareket özgürlüğü", *yöntem*in, konuyu inceleme biçiminin, yani *diyalektik yöntem*in açılımından başka bir şey değildir. ...

Meissner'in ikinci cilt için sabırsızlanmasına gelince, ça-

* *İşçi Sorunu Üzerine*, vb., 2. baskı. –*Ed.*

lışmamı kesen şey yalnızca bütün kış boyu çektiğim rahatsızlık değildi; ayrıca Rusçayı da inekleme zorunluğunu duydum; çünkü toprak sorununa eğilirken, Rus toprak mülkiyet ilişkilerini incelemek için orijinal kaynaklara gitmek kaçınılmaz oldu. Dahası, İrlanda toprak sorunuyla bağlantılı olarak İngiltere hükümeti, tüm ülkelerdeki tarımsal ilişkiler konusunda bir dizi Mavi Kitap (yakında tamamlanıyor) yayınladı. Son olarak —*entre nous**— ben önce birinci cildin ikinci baskısını görmek isterdim. Ben ikinci cilde son biçimini verirken böyle bir şey olursa, bu yalnızca çalışmamı bozar.

Kugelmann ailesinin bütün bireylerine benim ve Jenny'nin en içten selamlarıyla.

Sevgiler
K. M.

125
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[LONDRA] 28 TEMMUZ 1870

... Genel konsey geçen Salı günü Çağrı'dan bin adet basılmasını kararlaştırdı. Provaları bugün bekliyorum.

Fransa'da *Marseillaise*'in söylenmesi, ikinci imparatorluğun her şeyi gibi bir parodi. Ama o alçak herif** en azından "Suriye'ye hareket"in[210] bir işe yaramadığını anlıyor. Öte yandan Prusya'da böyle bir maskaralığa gerek yok. Sağına Bismarck'ı soluna Stieber'i alarak Wilhelm I'in söylediği "Tanrım sana sığınıyorum!", Alman Marseillaise'idir. Darkafalı Alman, 1812 ve sonrasındaki gibi, yüreğindeki uşaklığı artık çekinmeden açığa vurabileceği için gerçekten mutlu olmalıdır. 1848'den yirmiiki yıl sonra, Almanya'da ulusal bir savaşın *böyle teorik* ifadesi olabileceğini kim düşünebilirdi ki!

Bereket versin, bu gösterilerin tümü orta sınıfın eseri. Schweitzer'in doğrudan yandaşları dışında, işçi sınıfı bu işe katılmıyor. Her iki ülkede, Fransa'da ve Almanya'da, sınıflar

* Aramızda kalsın. –ç.
** Napoléon III. –*Ed.*

savaşı, bereket versin öyle bir noktaya ulaştı ki, hiçbir dış savaş, tarihin tekerleğini ciddi biçimde geri döndüremez. ...

126
ENGELS'TEN RAMSGATE'DEKİ MARX'A
MANCHESTER, 15 AĞUSTOS 1870

Sevgili Mohr,

Eğer insan benim gibi, üç gündür zorlu bir mide rahatsızlığı çekiyorsa, üstelik zaman zaman ateşi hafifçe yükseliyorsa, iyileşmeye başladığı sırada bile, Wilhelm'in* siyaseti üzerine yazması pek de zevkli değil. Ama madem ki istiyorsun, öyle olsun.

İradesi pek zayıf olan Bracke'nin ulusal heyecanının kendisini nereye kadar sürüklemesine izin verdiğini bilmiyorum, ve *Volksstaat*[211] iki haftada ençok *bir* sayı elime geçtiği için, Bonhorst'un Wilhelm'e yazdığı ve genelinde serinkanlı olan ancak teorik belirsizlik gösteren mektubuna bakarak yapılabilecek bir değerlendirmenin dışında, Komitenin** aynı konudaki tutumunu değerlendirebilecek durumda da değilim. Bunun yanısıra, Liebknecht'in kendine duyduğu, dogmatizme dayalı, darkafalı güven, her zamanki gibi, ortalık yerde gerçekten çalım satıyor.

Durum bana şöyle görünüyor: Almanya Badinguet*** tarafından, bir ulusal varoluş savaşına sürüklenmiş bulunuyor. Badinguet kazanırsa, bonapartizm yıllarca güçlenecek ve Almanya yıllarca, belki de kuşaklar boyu tükenecek. Böyle bir durumda bağımsız bir Alman işçi sınıfı hareketi artık daha fazla sözkonusu olamaz, çünkü Almanya'nın ulusal varlığını yeniden ayağa kaldırma savaşımı bütün güçleri soğuracak, ve en iyi durumda da Alman işçiler, Fransız işçilerin yedeğine alınacaktır. Yok Almanya kazanırsa, bu, Fransız bonapartizminin her durumda sonu olacaktır, Alman bir-

* Wilhelm Liebknecht. –*Ed.*
** Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin Brunswick Komitesi. –*Ed.*
*** Napoléon III'ün lakabı. –*Ed.*

liğinin kurulmasına ilişkin sonu gelmez tartışma bitecektir, Alman işçiler, şimdiye kadar olduğundan oldukça farklı biçimde ulusal ölçekte örgütlenebileceklerdir, Fransız işçiler de şimdiki hükümetin yerine hangi tür hükümet gelirse gelsin, hiç kuşku yok, bonapartizmde olduğundan daha özgür bir ortama kavuşacaklardır. Her sınıftan Alman halkının tümü görmüştür ki, bu sorun her şeyden önce bir ulusal varoluş sorunudur; bu nedenle de kavgaya doludizgin dalmışlardır. Bu koşullarda bir Alman siyasal partisinin Wilhelm tarzında bir tümden engelleme öğütlemesi, ikincil noktaları birincilin önüne koyması bana olanaksız görünüyor.

Buna şunu da eklemeli: Fransız nüfusun kitlesinin, yani burjuvazinin, küçük-burjuvazinin, köylülerin ve Bonaparte'ın büyük kentlerde yarattığı köylü kökenli, imparatorluğa sadık, Haussmannist yapı-sanayisi proletaryasının[212] şovenizmi olmasaydı Badinguet bu savaşı asla ilan edemezdi. Bu şovenizmin tepesine yumruk indirilmedikçe, usturuplu ve kesin sonuç alacak bir yumruk indirilmedikçe, Almanya ile Fransa arasında barış olanaksızdır. Bir proleter devrimin bu görevi üstlenmesi beklenirdi, ama artık savaş çıktığına göre, Almanlara bu işi kendi başlarına ve hemen yapmaktan başka bir şey kalmıyor.

Şimdi de ikincil noktalar. Bu savaşı, Lehmann*, Bismarck ve şürekası yönettiğine ve başarıyla götürürlerse utku onları geçici olarak yücelteceğine göre, Alman burjuvazisinin sefil haline teşekkür etmeliyiz. Çok tatsız, ama elden ne gelir ki. Bu çerçevede, anti-bismarkçılığı tek kılavuz ilke haline getirmek saçma olur. Her şeyden önce Bismarck 1866'da olduğu gibi şimdi de bir parça bizim işimizi yapıyor; gerçi bunu *kendi usulünce* ve öyle olduğunu düşünmeksizin yapıyor, ama gene de yapıyor. Eskisine bakışla çok daha iyi bir biçimde, önümüzdeki pürüzleri temizliyor. Kaldı ki artık 1815 yılında değiliz. Güneyli Almanlar Reichstag'a zorunlu olarak girecekler ve bu, prusyacılığa karşı bir denge geliştirecek. Sonra Bismarck'tan beklenen, senin yazdığın gibi, Ruslarla ittifakı

* William I'in takma adı. –*Ed.*

daha başından olanaksız kılan ulusal görevler var. Genel olarak, Liebknecht'vari bir tutumla, 1866'dan bu yana olup bitenleri, onun hoşuna gitmiyor diye tersine çevirmeye çalışmak anlamsız. Ama güneyli Almanlarımız örneğini biliyoruz. Bu budalalardan ne köy olur ne kasaba.

Sanırım bizim insanlarımız:

1) Almanya'nın savunulmasıyla sınırlı kaldığı ölçüde ve sürece (ki bu, barışa ulaşılıncaya dek belli koşullarda saldırıyı da dışlamaz) ulusal harekete —bu hareketin ne kadar güçlü olduğunu Kugelmann'ın mektubu da gösteriyor— katılabilir;

2) Aynı zamanda Alman ulusal çıkarlarıyla Prusya hanedanının çıkarları arasındaki farkı vurgulayabilir;

3) Alsace ve Lorraine'in ilhakına karşı çalışabilir — Bismarck şimdilerde, bu toprakları Bavyera ve Baden'e katma niyetini ima ediyor;

4) Paris'te dümenin başına şovenist-olmayan cumhuriyetçi bir hükümet geçer geçmez, onunla saygın bir barış için çalışabilir;

5) Savaşı onaylamayan ve birbiriyle savaşmayan Alman ve Fransız işçiler arasındaki çıkar birliğini sürekli vurgulayabilir;

6) *Rusya*['ya karşı tutum] Enternasyonalin Çağrı'sındaki gibi.*

Eğlendirici olanı Wilhelm'in** savı; Bismarck, Badinguet'nin eski bir suç ortağı olduğu için, doğru tutumun, yansız kalmak olduğunu söylüyor. Almanya'daki genel kanı bu olsaydı, çarçabuk Ren konfederasyonunu yeniden kurardık ve soylu Wilhelm bu yapı içinde kendisinin nasıl bir rol oynayacağını ve işçi hareketinin ne olacağını görürdü. Bir halk ki tekme-tokattan başka bir şey görmez, gerçekten toplumsal devrimi yapacak halk işte o halktır, üstelik Wilhelm'in çok sevdiği o sayısız küçük devletlerinde!

* Marx'ın yazdığı, "Uluslararası Emekçiler Derneği Genel Konseyinin Fransız-Alman Savaşı Üzerine Birinci Çağrısı" [Bkz: Marx, *Fransa'da İç Savaş*, Sol Yayınları, Ankara 1991, s. 21-26]. *–Ed.*

** Wilhelm Liebknecht. *–Ed.*

O zavallı küçük adamın, *Elberfelder Zeitung*'da[213] yayınlandığı "varsayılan" bir yazı için beni hesap vermeye çağırması da pek hoş! Zavallı yaratık!

Fransa'daki çöküntü korkunç görünüyor. Her şey harabeye dönüyor, satılıyor, dolandırılıyor. *Chassepot*lar[214] çok kötü imal edilmiş ve çatışma sırasında tutukluk yapıyor; artık bu silahlar yok ve eski çakmaklı tüfek avına çıkmak gerekiyor. Gene de *yakında* devrimci bir hükümet ortaya çıkarsa, umutsuzluğa kapılması gerekmez. Ama Paris'i kendi yazgısına terketmeli, savaşı güneyden yürütmelidir. O zaman silahlar alınıncaya ve düşmanı adım adım sınıra geri çekilmeye zorlayacak yeni ordular kuruluncaya kadar dayanma olasılığı vardır. Aslında bu, savaşın gerçek sonu olur, her iki ülke, ötekine, elegeçirilemez olduğunu kanıtlamış olur. Ama biraz geç kalınırsa, bu, oyunun sonu olur. Moltke'nin operasyonları örnektir —yaşlı William, anlaşılan ona dilediği gibi davranma serbestliği tanıyor— ve dördüncü-celp taburları orduya katılıyor, Fransız birlikleriyse henüz ortada yok.

Badinguet henüz Metz'den çıkmadıysa durumu kötüye gidebilir.

Deniz banyosu romatizmaya iyi gelmez. Ama Galler yöresinde dört hafta geçiren Gumpert *deniz havası*nın sağlığa özellikle yararı olduğunu söylüyor. Umarım yakında ağrıların geçer. Korkunç bir şey. Ama ne de olsa tehlikeli değil. Genel olarak sağlığına kavuşman çok önemli.

En iyi dilekler.

Sevgiler
F. E.

127
MARX'TAN MANCHESTER'DEKİ ENGELS'E
[RAMSGATE] 17 AĞUSTOS 1870

Sevgili Fred!

Böyle zor koşullarda katlandığın sıkıntı için yürekten teşekkürler (bayan Marx da kendisine yazdığın mektup için te-

şekkür ediyor). Senin mektubun, benim kafamda tasarladığım yanıt planına tamı tamına uyuyor. Bununla birlikte böyle önemli bir konuda —çünkü sorun Wilhelm* sorunu değil, *Alman işçilerin davranış çizgisi için verilecek talimat sorunu*[215]— sana danışmadan harekete geçmek istemedim.

Wilhelm, benimle anlaşma içinde olduğunu:

1) *Enternasyonal*in, kuşkusuz önce kendi diline, Wilhelm'ceye çevirdiği Çağrısı'ndan çıkarıyor;

2) Kendisinin ve Bebel'in, Reichstag'daki açıklamalarını onaylamış olmamdan[216] çıkarıyor. O, ilkeler açısından ince eleyip sık dokumanın bir yürek işi olduğu "an" idi; ama bundan, o an hâlâ sürüyor anlamı çıkmaz, ve Alman proletaryasının ulusal nitelik kazanmış bir savaştaki tutumunun, Wilhelm'in Prusya'ya karşı duyduğu antipatide özetlendiği anlamı hiç çıkmaz. Bu, uygun zamanda İtalya'nın "bonapartist" kurtuluşuna karşı sesimizi yükselttiğimiz için, o savaşın sonunda İtalya'nın elde ettiği göreceli bağımsızlığa da karşı çıkmayı istememiz gerekirdi demeye benzer.

Alsace ve Lorraine için beslenen heves, iki çevrede egemen görünüyor: Prusya camarillası** ve güney Alman birayurtseverleri. Böyle bir şey Avrupa'nın ve özellikle Almanya'nın başına gelebilecek en büyük talihsizlik olur. Senin de görmüş olacağın gibi, Rus gazetelerin çoğu, daha şimdiden Avrupa'da güç dengesinin korunması için Avrupa'nın diplomatik müdahalesinin zorunluğundan sözediyorlar.

Kugelmann, savunma savaşı ile savunmaya dönük askerî operasyonları birbirine karıştırıyor. Demek ki adamın biri bana sokakta saldırırsa, ben yalnızca onun yumruklarını savuşturabilirim ama onu yere vuramam, yoksa *saldırgan* olurum. Bu insanların ağzından çıkan her sözcükte, diyalektik eksikliği görünüyor.

Romatizma ağrılarım yüzünden arka arkaya dört gecedir gözümü kırpmadım, ve bütün bu zaman boyunca da Paris vb. hakkında fantastik düşünceler kafama doluşuyor. Bu

* Wilhelm Liebknecht. –*Ed.*

** Yaklaşık 1860'larda İspanya krallarının görevlendirdiği küçük danışmanlar meclisi. –ç.

gece Gumpert'in uyku ilacından alacağım.

Başladığı gibi bir parodiyle[217] bitecek olan ikinci imparatorluğun ölüm çanlarını çalarak Bonaparte'ımı keşfetmiştim. İnsan, Napoléon'un 1814 harekatından daha hoş bir parodi düşleyebilir mi? Sanırım Boustrapa'nın *tüm vasatlığını* daha en başından gören yalnızca ikimiziz, onu yalnızca bir şovmen olarak gördük, anlık başarılarının bizi yanıltmasına hiç izin vermedik.

Aklıma gelmişken söyleyeyim, burjuva Barış Derneği, *Manifesto*'yu Fransızca ve Almanca yayınlaması için Enternasyonalin genel konseyine 20 sterlin gönderdi.

Selamlar.

Sevgiyle
K. M.

128
MARX VE ENGELS'TEN ALMANYA SOSYAL-DEMOKRAT İŞÇİ PARTİSİNİN BRUNSWICK KOMİTESİNE[218]
[LONDRA, ~1 EYLÜL 1870]

... Askerî camarilla, profesörler, burjuvalar ve kabare politikacıları Almanya'nın Fransa'ya karşı savaştan sonsuza dek ancak böyle* korunabileceğini savlıyorlar. Tam tersi. Bu, savaşı bir *Avrupa kurumu*na dönüştürmenin en etkin yoludur. *Batı Polonya*'yı — Alsace ve Lorraine'i elde tutmanın zorunlu olduğunu öne sürmek, yeniden gençleşen Almanya'da, askerî despotizmi sürdürmenin gerçekten en güvenli yoludur. Yaklaşan barışı, Fransa yeterince toparlanarak yitirdiği toprakları yeniden geri isteyinceye kadar, yalnızca bir silah bırakışmasına dönüştürmenin en şaşmaz yolu budur. Hem Almanya'yı hem de Fransa'yı, mahvedici bir didişmeyle harabeye çevirmenin şaşmaz yöntemi budur.

Sonsuza dek sürecek bir barışın bu güvencelerini keşfeden düzenbazlarla budalalar, Prusya tarihinden ve Na-

* Prusya'nın Alsace-Lorraine'i ilhak etme planı. –*Ed.*

poléon'un, Tilsit Barış Anlaşmalarıyla[219] Prusya'yı yüzyüze bıraktığı ağır muameleden bilmek zorundadırlar ki, kendi ayakları üzerinde durabilen bir halkı böyle zorba önlemlerle barışa yanaştırmak, amaçlananın tam tersi etki yaratır. Alsace-Lorraine'i yitirdikten sonra bile olsa, Fransa'yı, Tilsit Barışı sonrasının Prusya'sıyla karşılaştırın!

Eğer Fransız şovenizmi, *eski rejimde,* 1815'ten bu yana, birkaç muharebe yitirilmesinin başkent Paris ve ardından tüm Fransa'nın düşmanın insafına kalması anlamına geldiği olgusunda belli bir maddi haklılanma bulduysa, yeni sınır çizgisi doğuda Vosges'ten, kuzeyde Metz'ten geçtiğinde şovenizm kimbilir ne tür yeni gıdalar süzecektir?

En azgın* bir Töton** bile, Lorrainelilerle Alsacelıların, *Alman* hükümetini şükranla anacaklarını düşünmeye cesaret edemez. Açıklanan, doğu yakasında uygulanması durumunda, Almanya ve Avrupa için iyi sonuçlar doğuracağı kabul edilen pan-germanizm ve "güvenli" sınırlar ilkesidir.

Günümüzdeki gürültü patırtının tümüyle korkutmadıkları ve Alman halkını aşırı ölçüde korkutmakta *çıkarı* olmayanlar anlamalı ki, 1866 savaşı nasıl 1870 savaşına yolaçtıysa, 1870 savaşı da *Almanya ile Rusya arasında bir savaşa* zorunlu olarak yolaçacaktır.

Zorunlu olarak, kaçınılmaz olarak diyorum;*** *Rusya'da,* bir *devrim*in daha önce patlaması —olası olmayan bir olay— dışında.

Bu olası olmayan durum gerçekleşmezse, Almanya ile Rusya arasında bir savaş, şimdiden olmuş-bitmiş bir olgu olarak görülmelidir.

Bu savaşın yararlı mı zararlı mı olacağı, yengin Almanların bugünkü tutumuna bağlı olacaktır.

Alsace ve Lorraine'i alırlarsa, Fransa ile Rusya, Almanya'ya karşı savaş açacaklardır. Yıkıcı sonuçları belirtmenin gereği yok.

* "En azgın" sözcüklerini Engels ekliyor. –*Ed.*

** Germen soyundan olan kimse. –ç.

*** Metin, Marx'ın imzasıyla gönderildiği için, birinci tekil kişi adılı kullanılıyor. –ç.

Fransa ile saygın bir barış yaparlarsa, o zaman o savaş Avrupa'yı Moskova diktatörlüğünden kurtaracak, Prusya'yı Almanya içinde eritecek, kıta Avrupasının batı kesiminin barış içinde gelişmesine izin verecek ve son olarak, Rus halkının da yarar sağlayacağı Rus toplumsal devriminin —bu devrimin öğeleri, gelişebilmek için yalnızca böyle bir dış itkiyi gereksiniyor— patlamasına yardımcı olacaktır.

Ama Alman işçi sınıfı yığınsal olarak sesini yükseltmedikçe korkarım ki, düzenbazlarla budalalar çılgın oyunlarını engellenmeksizin sürdüreceklerdir. ...

Şimdiki savaş, dünya tarihinde yeni bir çağın habercisidir; bunun kanıtı, Almanya'nın Alman Avusturyası olmadan da, *öteki ülkelerden bağımsız olarak* kendi yolunda gitme gücünde olduğunu göstermesidir. *Birliğini* ilkin *Prusya kışlalarında* bulması yeterince hakettiği bir cezadır. Ancak bu koşullar altında bile ilk ağızda *bir* sonuç elde edilmiştir. Örneğin, ulusal-liberal kuzeyli Almanlar ile güneyli Almanların Halk Partisi[220] arasındaki çatışma türünden önemsiz konular, artık yolu boş yere tıkamayacaktır. İlişkiler daha geniş bir çerçevede gelişecek, daha da yalınlaşacaktır. Alman işçi sınıfı, hakkı olan tarihsel rolü o zaman oynamazsa, bu kendi hatası olacaktır. *Bu savaş, kıta Avrupasındaki işçi sınıfı hareketinin çekim merkezini Fransa'dan Almanya'ya kaydırmıştır.* Bu durum, Alman işçi sınıfına daha büyük sorumluluk yüklüyor. ...

129

ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A

MANCHESTER, 4 EYLÜL 1870

Was schert mich Weib, was schert mich Kind,
Ich trage höhres Verlangen;
Lass sie betteln gehn, wenn sie hungrig sind–
*Mein Kaiser, mein Kaiser gefangen!**

Şairlerin en büyüğü kuşkusuz dünya tarihidir; Heine'yi bile parodileştirmeyi başardı. İmparatorum**, tutsak impa-

ratorum! Üstelik "pis kokulu Prusyalılar"ın imparatoru. Ve zavallı William*** bir kenarda durmuş, herkese yüzüncü kez, kendisinin gerçekten masum olduğunu, tanrının böyle istediğini söylüyor. William bir okul çocuğu gibi davranıyor: "Dünyayı kim yarattı?", "Affedersiniz öğretmenim, ben yaptım — ama bir daha yapmayacağım!"

Ve sonra sefil Jules Favre ortaya çıkıyor ve Palikao'nun, Trochu'nun ve birkaç Arcadialının**** hükümeti kurmasını öneriyor. Şimdiye dek hiç böyle kötü bir takım olmadı. Ama her zamanki gibi, bu Paris'te duyulur-duyulmaz, bir şeyler olacağı beklenmeli. Bu haber selinin, bugün ya da yarın duyulunca, hiçbir etki yapmayacağına inanamam. Belki de sol bir hükümet, bir parça direnç gösterisinden sonra barışı sonuçlandıracaktır.

Savaş sona erdi-eriyor. Fransa'da artık ordu kalmadı. Bazaine teslim olur-olmaz, ki kuşku yok bu hafta olacak, Alman ordusunun yarısı Paris'e yürüyecek, öteki yarısı Loire'ın karşı yakasına geçerek bütün silahlı toplulukları temizlemek üzere ülkeyi tarayacak. ...

Alsace dolandırıcılığı —eski tötonik özelliklerinden ayrı olarak— esas itibarıyla stratejik bir yapıdadır ve Vosges ile Alman Lorraine'i hattını sınır bölgesi olarak almayı amaçlıyor. (Dil sınırı: Vosges'deki Donon'dan ya da Schirmeck'ten Longwy'nin doğusuna doğru bir saatlik bir yolda, Belçika-Lüksemburg ve Fransa sınırlarının birleştiği noktaya düz bir çizgi çekersek, işte tam yer orasıdır; ve Donon'dan da Vosges boyunca İsviçre sınırına.) Donon'dan kuzeye doğru, Vosges, güneye doğru olduğu gibi çok yüksek ve sarp değildir. Bir ve çeyrek milyon kadar nüfusuyla bu dar şerit parçası kırpılırsa Fransa'nın "boğazının sıkılacağı" düşüncesini

* "Karım ne umurum, yavrum ne umurum,
Daha yüce umudum;
Açsalar, dilensinler ne gam,
İmparatorum, tutsak imparatorum"
(Heinrich Heine'nin "Die Grenadiere" adlı şiirinden.) –ç.

** Napoléon III. *–Ed.*

*** William I. *–Ed.*

**** Peloponez'de, kır mutluluğunun ideal yöresi sayılan köylük bölgenin halkı. Burada kastedilen köy insanı. –ç.

ancak *Staatsanzeiger* ile Brass ve şürekası taşıyabilir. Darkafalıların "güvence" feryadı tümden saçma; ama böyle derler, çünkü saray halkının kurallarına uyarlar. ...

Fransızlar Saarbrücken'e, ellerinden geldiğince zarar verdiler. Kuşkusuz topçu ateşi Strasbourg'daki gibi gecegündüz haftalarca değil, birkaç saat sürdü.

Cacadou'nun* mektubunu teşekkürlerimle geri gönderiyorum. Çok ilginç. İçerde alışılmışın ötesinde bir şey olmazsa, Paris'in savunulması eğlendirici bir episod olacaktır.

Fransızların bu dur-durak bilmeyen küçük panikleri — pani-ğe kapılıyorlar, çünkü, sonunda gerçeği duymak zorunda kalacakları anın gelmesinden ödleri kopuyor— insana Terör Dönemi** konusunda çok daha iyi fikir veriyor. Biz bunu, terör öğütleyen insanların egemenliği diye anlıyoruz. Tam tersine, bu, terör felaketine uğramış insanların egemenliğidir. Terör daha çok, korkuya kapılmış insanların, kendilerine güven tazelemek için giriştikleri süreğen, yararsız gaddarlık anlamına gelir. İnanıyorum ki, 1793'teki Terör Döneminin günahı, hemen hemen tümden, çileden çıkan ve kendini yurtseverler düzeyine indirgeyen burjuvaların, korkudan tir tir titreyen küçük-burjuvaların ve terörden nasıl para kazanacağını bilen yeraltı dünyası serserilerinin omuzlarındadır. Şimdiki küçük terör de bu aynı sınıfların işidir.

Jollymeyer*** ve Moore dahil hepimizden, hepinize en içten selamlar.

Sevgiyle
F. E.

130
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
MANCHESTER, 12 EYLÜL 1870

... Paris'te bir şeyler yapma olanağı olsaydı, işçilerin, barış imzalanmadan *önce* işin içine girmelerinin engellenmesi gere-

* Laura Lafargue'ın şaka yollu takma adı. –*Ed.*
** Büyük Fransız Devriminin en kanlı dönemi. –ç.
*** Karl Schorlemmer'in şaka yollu takma adı. –*Ed.*

kirdi. Bismarck, ya Paris'i alarak ya da Avrupa'nın koşulları kendisini savaşı bitirmeye zorlayacağı için yakında barış yapma durumunda kalacak. Barış, nasıl gelirse gelsin, işçiler bir şeyler yapmadan önce imzalanmalıdır. İşçiler şimdi —ulusal savunma görevi yaparken— utku elde ederlerse, Bonaparte'ın ve şimdiki berbat cumhuriyetin mirasını yüklenmiş olacaklar ve durduk yere Alman orduları tarafından ezilecekler, bir yirmi yıl daha geri gidecekler. Oysa bekleyerek hiçbir şey yitirmezler. Olası sınır değişiklikleri ne olursa olsun geçicidir ve yeniden düzeltilecektir. Burjuvazi için Prusyalılara karşı savaşmak çılgınlık olur. Barışı hangi hükümet sonuçlandırırsa sonuçlandırsın, salt bu nedenle kısa ömürlü olacaktır; iç çekişmelerde ise, tutsaklıktan sonra geri dönen ordudan korkmak için, pek bir neden olmayacaktır. İşçiler için durum, barış sonrasından, öncesine göre çok daha elverişli olacaktır. Ama dışardan gelecek bir saldırının baskısı altında kendilerini tutamayarak Paris baskını öncesinde toplumsal cumhuriyeti ilan mı edecekler? Alman orduları, savaşı sona erdirmek için barikatlarda Parisli işçilerle çarpışmak durumunda kalırlarsa, bu korkunç olur. Bu bizi elli yıl geriye götürür ve her şey öylesine karışıklık içine atılır ki, herkes ve her şey kendini yanlış bir konumda bulur — ve bunun yanısıra, Fransız işçiler arasında ulusal nefret ve sözün egemenliği *o zaman* yükselir! ...

131
MARX'TAN LONDRA'DAKİ EDWARD SPENCER BEESLY'YE

[LONDRA] 19 EKİM 1870

Sayın Bayım,

Deák işçilere karşıdır. O gerçekte, bir İngiliz Whiginin* Macaristan baskısıdır.

Lyon'a[221] gelince, ordan aldığım mektupları yayınlamak

* York dükü James'in katolik oluşu nedeniyle tahta geçmesine karşı duranların 1689'da kurdukları siyasal parti. Muhafazakar Torylerin karşısında daha sonra Liberal Partiye dönüştü. –ç.

uygun görünmüyor. İlkin her şey iyi gitti. Sonra "Enternasyonal" seksiyonunun baskısıyla, Paris henüz o adımı atmadan önce, cumhuriyet ilan edildi. Hemen, bir bölüğü "Enternasyonal"e bağlı işçilerden, bir bölüğü radikal orta-sınıf cumhuriyetçilerden oluşan bir devrim hükümeti —*La Commune*— kuruldu. Oktruva* haklı olarak ve derhal kaldırıldı. Bonapartçılarla din adamları takımının entrikaları sindirildi. Tüm halkı silahlandırmak için enerjik önlemler alındı. Orta sınıf, gerçekten sempati duymuyorsa bile, yeni düzene sessizce katlanmaya başladı. Lyon'un eylemi, "Enternasyonal" seksiyonlarının güçlü olduğu Marsilya ve Toulouse'da hemen hissedildi.

Ama iki eşek, Bakunin ile Cluseret, Lyon'a gitti ve her şeyi berbat etti. Her ikisi de "Enternasyonal" üyesi olarak, ne yazık ki dostlarımızı yanlış yola sürükleyebilecek bir etkiye sahiptiler. Belediye Sarayı —kısa bir süre için— elegeçirildi ve *abolition de l'état*** ve benzeri saçmalıklar konusunda kararnameler yayınlandı. Kolayca anlayacağınız gibi, —orta sınıf gazetelerinde Bismarck'ın casusu diye gösterilen— bir Rusun, *Comité du Salut de la France*'ın*** önderi gibi davranması kamuoyu dengesini değiştirmeye yetti. *Cluseret*'e gelince, o, bir budala ve bir tabansız gibi davrandı. Bu iki adam, başarısızlıklarından sonra Lyon'dan ayrıldılar.

Fransa'nın öteki sanayi kentlerinin çoğunda olduğu gibi Rouen'de Enternasyonal seksiyonları, Lyon örneğini izleyerek, işçilerin, "savunma komiteleri"ne[222] resmen kabul edilmeleri konusunda ısrarcı oldular.

Ama gene de Fransa'dan aldığım bilgilere göre, size bildirmeliyim ki, orta sınıf, bir bütün olarak, Prusya istilasını, sosyalist eğilimli bir cumhuriyetin utkusuna yeğ tutuyor.

Saygılarımla
Karl Marx

* Kente girerken alınan vergi, ayakbastı parası. –ç.
** Devletin kaldırılması. –*Ed.*
*** Fransa'nın Kurtuluşu Komitesi. –*Ed.*

MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A

LONDRA, 13 ARALIK 1870

Sevgili Kugelmann,

Uzun süren sessizliğimin nedeni, genel konseyin dış yazışmalarını sağlayanların çoğunun Fransa'ya gitmesine neden olan bu savaş boyunca, *Enternasyonalin* hiç de az iş olmayan *yazışmalarının hemen hemen tümünü* yürütmek zorunda kalmam. Onun yanısıra, şimdilerde Almanya'da, özellikle Kuzey Almanya Konfederasyonunda ve daha daha "özellikle" Hanover'de geçerli olan "haberleşme özgürlüğü" dikkate alınırsa, onlara savaş üzerine düşüncelerimi yazmam, —benim için değil, doğru, ama Almanya'da yazıştığım kişiler için— tehlikeli olur; şu günlerde de insan başka hangi konuda yazabilir ki?

Örneğin, savaş hakkındaki ilk Çağrı'mızı istiyorsun. Sana yollamıştım. Apaçık görülüyor ki, elkonmuş. Bu mektupla birlikte, bir kitapçık olarak yayınlanan iki Çağrı'yı,* profesör Beesly'nin *Fortnightly Review*'daki makalesini** ve bugünkü *Daily News* gazetesini gönderiyorum. Bu gazete Prusya eğilimli olduğu için bu mektup ve içindekiler olasılıkla eline ulaşacaktır. Profesör Beesly Comte'çudur; böyle olduğu için de bir şeyin bütün girdisini-çıktısını düşünme gereğini duyar; onun dışında çok yetenekli ve yürekli bir insandır. Londra üniversitesinde tarih profesörüdür.

Görünen o ki, Bonaparte, generalleri ve ordusu Almanya'da tutsak edilmekle yetinilmedi; emperyalizmin bütünü, bütün kusurlarıyla, meşe ve ıhlamur ağaçları ülkesinin havasına suyuna alıştırıldı.

Alman burjuvaya gelince, istiladan sarhoş olmasına hiç şaşırmadım. Her şeyden önce açgözlülük, her burjuvazinin yaşamsal ilkesidir ve yabancı toprakları almak, her şey bir yana

* "Uluslararası Emekçiler Derneği Genel Konseyinin, Fransız-Alman Savaşı Üzerine Birinci ve İkinci Çağrısı" [Bkz: Marx, *Fransa'da İç Savaş*, Sol Yayınları, Ankara 1991, s. 21-35]. *–Ed.*

** E. S. Beesly, "The International Working Men's Association" ["Uluslararası Emekçiler Derneği"]. *–Ed.*

"kazanma"dır. Dahası, Alman orta sınıfları, hükümdarlarından, özellikle Hohenzollern hanedanından o kadar çok tekme yemeye uysallıkla razı oldular ki, şimdi o tekmeleri bir yabancının yiyecek olmasından gerçek bir zevk duyacaklardır.

Her ne ise, bu savaş, bizi "orta-sınıf cumhuriyetçiler"den kurtardı. Bu klik korku içinde yokoldu. Ve bu, önemli bir sonuçtur. Bu savaş, profesörlerimize, bütün dünyanın gözleri önünde köle bilgiçler olarak kendilerini itibarsız kişiler durumuna getirmenin de en güzel fırsatını verdi. Savaş sonucu ortaya çıkacak koşullar, bizim ilkelerimizin en iyi propagandası olacaktır.

Burada, İngiltere'de, savaşın başında kamuoyu aşırı ölçüde Prusya yanlısıydı; şimdi tam tersi. Örneğin *cafés chantants*'larda* Alman şarkıcılar *Wi-Wa-Wacht am Rhein*** söyleyince ıslıklarla yuhalanırken *Marseillaise*'i söyleyen Fransız şarkıcılara koroyla eşlik ediliyor. Halk yığınlarının Cumhuriyet için gösterdiği belirgin sempatiden, şimdi gün gibi açık olan Prusya-Rusya ittifakına itibar edilmesine duyulan kızgınlıktan, ve askerî başarının ardından Prusya diplomasisinin utanmaz tutumundan ayrı olarak, savaşın yönetim biçimi —yükümlülük sistemi, köylerin yakılması, *franc-tireur*'lerin*** vurulması, rehine alınması ve Otuz Yıl Savaşını anımsatan benzer eylemler— bu ülkede, genel öfke uyandırdı. Kuşkusuz aynı şeyi İngilizler Hindistan'da, Jamaika'da, vb., yaptılar, ama ne Fransızlar Hintli, Çinli, zenci; ne de Prusyalılar cennetten-çıkma İngiliz! Düzenli ordusu ortadan kalktıktan sonra bir halkın kendini savunmayı sürdürmesinin suç işlemek olduğu inancı, su katılmamış bir Hohenzollern düşüncesi. Gerçekte, *Landsturm Ordnung*'u[223] ile *franc-tireur*'lerin savaşını sistemleştiren Gneisenau'yu tarihsel açıdan değerlendiren profesör Pertz'in çalışmasında****

* Marx, İngilizlerin şarkı da söylenen bazı publarını, birahanelerini kastediyor. –ç.

** *Ren Nehri Sahilinde Nöbette*. –ç.

*** Çeteci asker. –ç.

**** Georg Heinrich Pertz, "Das Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt von Gneisenau", ["Mareşal Kont Neithardt von Gneisenau'nun Yaşamı."] –*Ed.*

da görüldüğü gibi, Prusya halkının Napoléon I'e karşı giriştiği savaş, zavallı Frederick William III için tam bir baş belasıydı. Halkın, kendi girişimiyle ve yüksek makamların buyruklarından bağımsız olarak savaşması, Frederick William III'te huzur bırakmamıştı.

Bununla birlikte, son söz henüz söylenmedi. Fransa'daki savaş hâlâ çok "tatsız" bir dönüş yapabilir. Loire ordusunun[224] gösterdiği direnç hesapta "yoktu"; Prusya birliklerinin sağa ve sola doğru yayılması da yalnızca yüreklere korku salmaya dönüktür ama, gerçekte tek sonucu, her noktada savunma gücü yaratmak ve saldırı gücünü zayıflatmak olacaktır. Paris'i top ateşine tutma tehdidi de bir hileden başka bir şey değildir. Olasılık teorisinin bütün kuralları, böyle bir girişimin Paris kenti üzerinde hiçbir ciddi etkisi olamayacağını göstermektedir. Birkaç dış tahkimat yıkılır ve bir gedik açılırsa, kuşatılan, kuşatandan sayıca çoksa, bunun ne yararı olur? Ve kuşatılanlar yarma hareketlerinde olağanüstü bir çarpışma örneği verdikleri zaman, düşman, siperlerin gerisinde kendini savunma durumunda kalırsa, roller değiştiğinde ne ölçüde daha iyi çarpışabilirler?

Paris'i aç bırakmak tek gerçek çaredir. Ama bu, orduların kurulmasına ve taşrada halk savaşının ortaya çıkmasına elverecek ölçüde uzarsa, bunun da çekim merkezini başka yere kaydırmış olmanın ötesinde bir yararı olmaz. Dahası, bir avuç asker tarafından işgal edilemeyecek ve susturulamayacak olan Paris'in teslim olmasından sonra bile, işgalcilerin önemli bir bölüğü, harekat dışında kalmış olacaktır.

Ama nasıl sona ererse ersin, savaş, Fransız proletaryasına bir silah talimi olanağını vermiştir ve geleceğin en iyi güvencesi de budur. ...

133
MARX'TAN *THE DAILY NEWS* YÖNETMENİNE
LONDRA, 16 OCAK 1871

Bayım,

Fransız hükümetini, "basın ve ulusal temsilciler aracılığıyla düşünce açıklama özgürlüğünü Fransa'da olanaksız duruma getirmekle" suçlayarak Bismarck, kuşkusuz, tam bir Berlin *Witzi** yapmak istemiş. "Doğru" Fransız düşüncesini öğrenmek istiyorsanız, Versailles'daki *Moniteur*'ün[225] yönetmeni ve Prusya polisinin adı dillere düşmüş muhbiri bay Stieber'e başvurunuz.

Bismarck'ın yıldırım emriyle bay Bebel ve bay Liebknecht vatana ihanet suçuyla tutuklandılar; Alman ulusal temsilcileri olarak görevlerini yerine getirme cesaretini gösterdikleri; yani Alsace ve Lorraine'in ilhakına karşı Reichstag'da protestoda bulunma, yeni savaş ödeneklerine karşı oy kullanma, Fransa Cumhuriyetine sempatilerini ifade etme, ve Almanya'yı bir Prusya kışlası haline dönüştürme girişim-

* Şakası. –*Ed.*

lerini kınama cesaretini gösterdikleri için. Aynı düşünceleri söyledikleri için Brunswick Sosyalist Demokratik Komitesinin üyelerine de geçen Eylül ayının başından bu yana kadırgalardaki kürek mahkumlarıymış gibi davranılıyor ve vatana ihanet türünden bir sahte suçlamayla haklarında kovuşturma yapılıyor. Brunswick bildirgesini dağıtan çok sayıda işçinin başına da aynı şey geldi. Benzer bir bahaneyle Leipzig'deki *Volksstaat*'ın[226] yönetmen yardımcısı bay Hepner de vatana ihanet suçlamasıyla kovuşturuluyor. Prusya dışında yayınlanan bağımsız birkaç Alman gazetesi, Hohenzollern mülküne sokulmuyor. Fransa için saygın bir barış lehine gösteri yapan işçiler, her gün, polis tarafından dağıtılıyor. General Vogel von Falkenstein'ın bönce ortaya koyduğu resmî Prusya doktrinine göre, "Prusya'nın Fransa'yla savaşında öngördüğü amaçlara karşı durmaya çalışan" her Alman, vatana ihanet suçlusu. Bay Gambetta ve şürekası, Hohenzollern hanedanı gibi, kamuoyunu şiddet yoluyla bastırmak zorunda kalsalardı, yalnızca Prusya yöntemini uygulamakla yetinebilirler ve savaş bahanesiyle, tüm Fransa'da sıkıyönetim ilan ederlerdi. Alman topraklarındaki Fransız askerleri, yalnızca Prusya hapishanelerinde çürüyenlerdir. Ama gene de Prusya hükümeti, sıkıyönetimi olanca şiddetiyle sürdürmek zorunda olduğunu düşünmektedir, yani askerî despotizmin en kaba ve en isyan ettirici biçimini, tüm yasaların askıya alınmasını... Fransız toprağı yaklaşık bir milyon Alman istilacının akınına uğramıştır. Gene de Fransa hükümeti, bu "düşünceyi açıklama özgürlüğünü olanaklı kılma" Prusya yönteminden güvenle uzak durabilmektedir. Bir bu resme, bir de ona bakın: Bismarck'ın o her şeyi içine alan, düşünce özgürlüğü aşkına Almanya dar geliyor. Lüksemburglular Fransa'ya duydukları sempatiyi açığa vurunca, Bismarck, bu duygu gösterisini, Londra tarafsızlık anlaşmasını[227] artık tanımayacağının bir gerekçesi olarak ileri sürdü. Belçika basını, benzer bir günah işleyince, Brüksel'deki Prusya elçisi Herr von Balan, Belçika yönetimini, yalnızca Prusya karşıtı tüm gazete yazılarını yasaklamaya değil, aynı

zamanda, Fransızları bağımsızlık savaşında yüreklendireceği düşünülen haberlerin basılmasını da yasaklamaya çağırdı. Bu, Belçika anayasasının "*pour le roi de Prusse*!"* askıya alınması için, çok alçakgönüllü bir istek gerçekten. Bazı Stockholm gazeteleri, Wilhelm Annexander'in** dillere düşmüş "dindarlığı" konusunda bazı ılımlı fıkralar aktarmaya başlamaları üzerine Bismarck, gaddar notalarla İsveç hükümetine yüklendi. St. Petersburg'un göbeğinde yayınlanan gazeteleri bile çok ahlaksızca hizaya getirmeyi başardı. Alçakgönüllü ricaları üzerine baş sansürcü, Petersburg'daki bellibaşlı gazetelerin yönetmenlerini çağırarak, çarın Borusya'daki vasalının bağlılığı konusunda her tür eleştiriye karşı uyanık olmalarını emretti. Yönetmenlerden biri, bay Zaguljayev, bu *avertissement*'ın*** sırrını *Golos*'un[228] sütünlarında açıklayacak ölçüde sakınımsızdı. Hemen Rus polisi tarafından avlandı ve ıssız bir yere postalandı.

Bu asayiş işlemlerinin, savaş hummasının feveranı olduğunu düşünmek hatadır. Tam tersine, bütün bunlar, Prusya yasa ilkelerinin yöntemli bir biçimde uygulanmasıdır. Gerçekte, Prusya ceza yasasında garip bir madde vardır. O madde uyarınca, her yabancı, kendi ülkesinde ya da herhangi bir başka ülkede eylemleri ya da yazıları nedeniyle, "Prusya kralına hakaret"ten ya da "Prusya'ya ihanet"ten kovuşturulabilir! Fransa şu günlerde yalnızca kendi ulusal bağımsızlığı için değil, ama aynı zamanda Almanya'nın ve Avrupa'nın özgürlüğü için de savaşıyor — bereket versin ki, davası umutsuz değil.

Saygılarımla.

Karl Marx

* Prusya kralı için. –ç.

** Prusya kralı Allexander'in adıyla ilgili bir sözcük oyunu. Prusya'nın Alsace-Lorraine'i ilhakına bağlı olarak İngilizce "*annex* - ilhak etme" sözcüğü kralın adının hafifçe değiştirilmesiyle "*Kral Wilhelm İlhakçı*"ya dönüştürülüyor. –ç.

*** Uyarı. –*Ed.*

134
MARX'TAN NEW YORK'TAKİ SIGFRIED MEYER'E
[LONDRA] 21 OCAK 1871

... Size daha önce söyledim mi bilmiyorum, 1870 başlarında Rusça öğrenmeye başladım, şimdi oldukça rahat okuyup anlayabiliyorum. Bunun nedeni bana, Flerovski'nin *Rusya'da Emekçi Sınıfın* (özellikle köylülerin) *Durumu* başlıklı çok önemli çalışmasının Petersburg'dan gönderilmesiydi; ayrıca Çernişevski'nin (kendisi, ödül olarak, Sibirya madenlerinde çalışmaya mahkum edildi, yedi yıldan beri orada mahkumiyetini çekiyor), ekonomiye ilişkin o mükemmel çalışmalarını da öğrenmek istiyordum Sonuç, benim yaşımda bir adamın, klasik, Germanik ve Latin dillerinden büyük ölçüde farklı olan bir dile hakim olmasına değdi. Rusya'da oluşan entelektüel hareket, yeraltının derinliklerinde bir mayalanma olduğu gerçeğini tanıtlıyor. Düşünen beyinler, her zaman, görünmez bağlarla halk gövdesine bağlı oluyor. ...

135
MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A
[LONDRA] 4 ŞUBAT 1871

Sevgili Kugelmann,

Son mektubundan, sağlık durumunun yeniden kötüye gittiğini öğrenmek beni üzdü. Gerçi benim de Hanover'de son kez yakalandığım öksürük hâlâ başıma dert oluyor ama sonbahar ve kış aylarında sağlığım eh işte, katlanılır türdendi.

Mektubumun* yayınlandığı *Daily News* gazetesini sana göndermiştim. Sana yolladığım öteki şeyler gibi, ona da elkonmuş olmalı. Şimdi gazetenin kupürünü, genel konseyin ilk Çağrısıyla** birlikte gönderiyorum. Mektup, yalnızca ol-

* 133 numaralı mektuba bakınız. –*Ed.*

** "Uluslararası Emekçiler Derneği Genel Konseyinin Fransız-Alman Savaşı Üzerine Birinci Çağrısı" [Marx, *Fransa'da İç Savaş*, Ankara 1991, s. 21-26]. –*Ed.*

uları içeriyor, ama etkili olmasının nedeni de o.

Orta sınıftan kahramanlar hakkındaki düşüncemi biliyorsun. Ancak, bay Jules Favre (Geçici Hükümet ve Cavaignac günlerinde adı dillere düşmüştü) ve şürekası, bütün beklentilerimi de aştılar. Her şeyden önce, Blanqui'nin haklı bir biçimde *"crétin militaire"** diye ad taktığı, *"sabre orthodox"*** Trochu'nun "plan"ını uygulamasına izin verdiler. Bu plan, Paris'in *passive resistance*'ını*** olabileceği noktaya, yani açlık noktasına kadar uzatmaktan başka bir şey değildi; bir yandan bu sürerken bir yandan saldırı, sahte manevralarla, *"des sorties platoniques"*le**** ile sınırlı kalacaktı. Söylediklerim salt "varsayım" değil. Jules Favre'ın Gambetta'ya yazdığı bir mektubun içeriğini biliyorum; o mektubunda Favre, kendisinin ve hükümetin Paris'ten sorumlu olan kısmındaki öteki üyelerin, Trochu'yu, ciddi saldırı girişimlerine itmeye boş yere uğraştığından yakınıyor. Trochu, her seferinde böyle bir girişimin *Paris'te demagoji*ye yarayacağını söylüyor. Gambetta mektubu yanıtlıyor: "Kendi mahkumiyet hükmünüzü kendiniz verdiniz." Trochu, —kendisine, Korsikalıların Louis Bonaparte'a verdikleri hizmetin aynısını veren— Breton korumalarının yardımıyla Kızılları Paris'te kontrol altında tutmayı, Prusyalıları yenmekten çok daha önemli buluyordu. Yalnızca Paris'teki değil, burjuvazinin, yerel yönetimlerin çoğunluğuyla görüşbirliği içinde, aynı ilke doğrultusunda davrandığı tüm Fransa'daki yenilgilerin gerçek gizi budur.

Trochu'nun planı sonuna kadar —yani Paris'in ya teslim olması ya aç kalması noktasına gelinceye kadar— uygulandıktan sonra Jules Favre ve şürekası Toul kalesi komutanının yaptığı gibi yapabilirlerdi. O teslim olmadı. Yiyecek sıkıntısı nedeniyle savunmayı bırakmak ve kale kapılarını açmak zorunda kaldığını Prusyalılara anlattı. Şimdi diledikleri gibi hareket etmekte özgürdüler.

* Askerî budala. —ç.
** Sapına kadar kılıç. Burada gerçek asker anlamında. —ç.
*** Pasif direniş. —ç.
**** Göstermelik yarma hareketleri. —ç.

Ama Jules Favre, resmî bir teslim anlaşması[229] imzalamış olmaktan pek de hoşnut değil. Kendisini, hükümetteki arkadaşlarını ve Paris'i Prusya kralının *savaş tutsakları* ilan ettikten sonra tutup, *tüm Fransa adına davranma* küstahlığını gösteriyor. Paris'in dışında Fransa'daki durum hakkında ne biliyordu ki? Bismarck'ın lütfedip kendisine söylediklerinden başka, kesinlikle hiçbir şey.

Dahası var. Bu *Messieurs les prisonniers du roi Prusse** daha ileri gidiyorlar ve Fransa hükümetinin henüz Bordeaux'da serbest olan kanadının kendi otoritesini yitirdiğini ve ancak onlarla, yani *Prusya kralının savaş tutsaklarıyla görüşbirliği içinde* davranabileceğini ilan ediyorlar. Kendileri savaş tutsağı olarak, ancak utkun komutanın buyruğuyla hareket *edebileceklerine* göre, böyle diyerek Prusya kralını Fransa'da *de facto*,** *en yüksek otorite* ilan etmiş oluyorlar.

Louis Bonaparte bile, teslim olduktan ve Sedan'da tutsak alındıktan sonra böylesine utanmazca davranmamıştı. Bismarck'ın önerilerine karşı, Prusya'nın tutsağı olduğu için Fransa'da herhangi bir yetki kullanması olanağı kalmadığı, bu nedenle görüşmeye oturamayacağı yanıtını vermişti.

J. Favre'ın en fazlasından yapabileceği, tüm Fransa için *koşullu* bir silah bırakışmasını yani böyle bir silah bırakışmasının maddeleri üzerinde anlaşmaya varmaya yetkili olan ve bunu yapabilecek güçte bulunan, Bordeaux hükümetince[230] onaylanması kaydıyla kabul etmek olabilirdi. O hükümet, Prusyalıların *doğu* cephesini silah bırakışması dışında tutmasına asla izin vermezdi. Prusyalıların işgal bölgesini, böylesine kendi üstünlüklerine elverecek biçimde tamamlamalarına izin vermezlerdi.

Elindeki savaş tutsaklarının, yetkiliymiş gibi Fransız hükümetinin bir kanadı biçiminde davranmayı sürdürmelerinden ötürü iyice küstahlaşan Bismarck, şimdi Fransa'nın içişlerine fütursuzca müdahale ediyor. Gambetta'nın, *Assemblée* için genel seçim kararını, Bismarck, bu soylu yürek, *protesto* ediyor; çünkü ona göre, bu seçim kararı, seçme özgürlüğüne

* Prusya kralının tutsağı baylar. –ç.

** Fiili olarak. –ç.

zarar verici niteliktedir! Gerçekten! Gambetta da, Reichstag'a seçme özgürlüğünü ortadan kaldıran Almanya'daki sıkıyönetimi ve öteki uygulamaları protesto ederek yanıt vermeliydi.

Umarım Bismarck, kendi barış koşullarında ısrar eder. Savaş tazminatı olarak dörtyüz milyon sterlin — İngiltere'nin ulusal borcunun yarısı! Bunu, Fransız burjuvazisi bile anlayacaktır. Belki de anlayacaklar ki, savaşı sürdürerek, en kötü olasılıkla, *yalnızca kazançlı çıkabilirler.*

Yığın, üst sınıf olsun, alt sınıf olsun görünüşe, işin dış yüzüne, ilk ağızdaki sonuçlara bakarak karar verir. Son yirmi yıl boyunca, tüm dünyada bu yığınlar Louis Bonaparte'ı tanrılaştırdı. Ben ise onu, doruk noktasındayken bile, *vasat bir alçak* olarak teşhir ettim. Junker Bismarck hakkındaki görüşüm de budur. ...

136
ENGELS'TEN ULUSLARARASI EMEKÇİLER DERNEĞİ İSPANYA FEDERAL KONSEYİNE
LONDRA, 13 ŞUBAT 1871

Yurttaşlar,

14 Aralık tarihli mektubunuzu genel konsey büyük bir kıvançla karşıladı. 30 Temmuz tarihli bir önceki mektubunuz da bize ulaşmıştı. O mektup, yanıtımızı sizlere iletme talimatıyla birlikte İspanya sekreteri yurttaş Serraillier'e aktarılmıştı. Ancak yurttaş Serraillier, çok kısa süre sonra cumhuriyet için çarpışmak üzere Fransa'ya gitti ve kent kuşatıldığında Paris'teydi. Hâlâ onun elinde olan 30 Temmuz tarihli mektubunuza henüz yanıt almadıysanız nedeni budur. Genel konsey bu ayın 7'sinde yaptığı toplantıda, İspanya ile haberleşmeyi, bir süre için, bu mektubun altında imzası bulunan F. E.'nin yürütmesini kararlaştırdı ve son mektubunuzu ona verdi.

İspanyol işçi sınıfının şu gazetelerini düzenli olarak alı-

yoruz: Barcelona *La Federación*, Madrid *La Solidaridad* (Aralık 1870'e kadar), Palma *El Obrero* (kapatılıncaya kadar) ve yakınlarda Palma *La Revolución Social* (yalnızca ilk sayısı). Bu gazeteler, İspanya'daki işçi hareketinde olup bitenlerden bizi haberdar ediyor. Toplumsal devrim düşüncesinin, giderek daha yaygın biçimde ülkeniz işçi sınıfının ortak malı durumuna gelmekte olduğunu büyük bir sevinçle izliyoruz.

Sizin de belirttiğiniz gibi, halkın dikkatini, kuşkusuz büyük ölçüde eski siyasal partilerin, içi boş, tantanalı konuşmaları çekiyor; bu da bizim propagandamızı büyük ölçüde engelliyor. Proletarya hareketinin ilk birkaç yılında, bu her yerde görülüyor. Fransa'da, İngiltere'de ve Almanya'da sosyalistler, aristokrat, burjuva, monarşist ve hatta cumhuriyetçi eski siyasal partilerin etki ve girişimlerine karşı savaşmak zorunda kalmışlardı; hâlâ da kalıyorlar. Deneyim her yerde gösteriyor ki, işçileri eski siyasal partilerin egemenliğinden kurtarmanın en iyi yolu her ülkede kendine özgü bir politikası olan, işçi sınıfının kurtuluşu için gerekli koşulları ifade etmek zorunda olduğu için öteki partilerin politikasından açıkça farklı bir politikası olan bir proletarya partisi oluşturmaktır. Her ülkenin özgül koşulları nedeniyle bu politika, ayrıntıda değişiklik gösterebilir; ama emek ile sermaye arasındaki temel ilişkiler her yerde aynı olduğuna göre ve mülksahibi sınıfların sömürülen sınıflar üzerindeki siyasal egemenliği her yerde varolan bir olgu olduğuna göre, en azından tüm batı ülkelerinde proleter politikanın ilkeleri ve amaçları özdeş olacaktır. Mülksahibi sınıflar —toprak aristokrasisi ve burjuvazi— emekçi halkı yalnızca zenginliklerinin gücüyle ya da salt, emeğin sermaye tarafından sömürülmesi yoluyla değil, ama aynı zamanda devlet gücüyle de — orduyla, bürokrasiyle, ve mahkemelerle— kendilerine köle ediyorlar. Politik alanda karşıtlarımızla savaşmaktan vazgeçmek, özellikle örgütlenme ve propanganda cephesinde en güçlü silâhlardan birini terketmek demektir. Genel oy hakkı, bize yetkin bir savaşım aracı veriyor. İşçiler, iyi örgütlenmiş siyasal bir partiye sahip oldukları Almanya'da ulusal meclis

denen yere altı milletvekili göndermeyi başardılar; orada dostlarımız Bebel ile Liebknecht'in fetih savaşına karşı örgütlediği muhalefet, toplantılarda ve basında yıllar ve yıllar boyu yürütülecek propagandanın sağlayabileceğinden çok daha güçlü bir uluslararası propaganda olanağı verdi. Şu sıralarda Fransa'da da işçi temsilcileri seçildi; onlar da ilkelerimizi gür bir sesle ilan edecekler. Gelecek seçimlerde İngiltere'de de aynı şey olacak.

Ülkenizdeki şubelerin topladığı üyelik ödentilerini bize gönderme niyetinde olduğunuzu mutlulukla öğrendik. Ödentileri şükranla kabul edeceğiz. Ödemeyi lütfen herhangi bir Londra bankasından saymanımız John Weston adına bir çekle yapın, ya da taahhütlü mektupla bana, konsey merkezine, 256, High Holborn Londra ya da ev adresime, 122 Regent's Park Road adresine yollayın.

Federasyonunuza ilişkin olarak bize yollayacağınıza söz verdiğiniz istatistikleri de büyük bir ilgiyle bekliyoruz.

Enternasyonalin kongresine gelince, şimdiki savaş sürdükçe bunu düşünmenin bir yararı yok. Ama göründüğü gibi, barış yakında sağlanırsa, konsey bu önemli sorunu derhal ele alacak ve sizin dostça çağrınıza uyarak kongrenin Barselona'da yapılmasını görüşecektir.

Henüz Portekiz'de şubemiz yok; bu ülkenin işçileriyle ilişkiye girmek belki sizin için, bizim için olduğundan daha kolay olur. Bu böyleyse, lütfen bu konuda bize yeniden yazın. Gene en azından başlangıçta, Buenos Airesli basımevi işçileriyle ilişkiyi sizin kurmanızın daha yararlı olacağını düşünüyoruz; doğal ki elde edilen sonuçlardan bizi bilgilendirmeniz koşuluyla. Bu arada yakından tanımamız için bize *Anales de la Sociedad tipográfica de Buenos Aires*'in[231] bir sayısını gönderirseniz, hem bize hem davaya çok yararı olur.

Öteki konulara gelince, uluslararası hareket, her türlü engele karşın yürüyüşünü sürdürüyor. İngiltere'de Birmingham ve Manchester'deki Merkez Sendika Konseyleri ve onlar kanalıyla, ülkedeki en önemli iki sanayi kentinin işçileri derneğimize doğrudan üye oldular. Bir yıl önce Fransa'da

Louis Bonaparte'ın başlattığı baskıların benzerini bizlere karşı şimdi Almanya'da hükümet uyguluyor. Elliden fazlası cezaevinde bulunan Alman arkadaşlarımız, enternasyonal dava uğruna acı çekiyorlar. Zorba fetih hareketine girişilmesi politikasına karşı çıktıkları ve Alman halkını Fransa halkıyla dayanışmaya teşvik ettikleri için tutuklandılar ve kovuşturuluyorlar. Avusturya'da dostlarımızdan birçoğu hapse atıldı, ama hareket gene de ilerliyor. Fransa'da şubelerimiz direniş hareketinin ruhunu ve işgale karşı direncin gücünü oluşturuyor. Güneydeki büyük kentlerde iktidarı elegeçirdiler; ve Lyon, Marsilya, Bordeaux ve Toulouse eşi görülmedik bir enerjiyle davrandılarsa, bu Enternasyonal üyelerinin çabasıyla oldu. Belçika'daki örgütümüz güçlü ve oradaki şubelerimiz altıncı bölge kongresini henüz yaptılar. İsviçre'de bir süre önce şubelerimiz arasında başgösteren ikilik, görünüşe göre yatışmaya başlamış bulunuyor. Amerika'dan aldığımız haberlere göre, yeni Fransız, Alman ve Çek (Bohemyalı) seksiyonlar bize üye oldular; bunun yanısıra Emek Ligi[232] ile, Amerikalı işçilerin bu büyük örgütü ile kardeşçe ilişkilerimizi sürüyoruz.

Sizden kısa sürede haber alma umuduyla kardeşçe selamlarımızı gönderiyoruz.

Uluslararası Emekçiler Derneği Genel Konseyi adına,

F. E.

137

MARX'TAN LEİPZİG'DEKİ WILHELM LIEBKNECHT'E

[LONDRA] 6 NİSAN 1871

Sevgili Liebknecht,

Senin, Bebel'in ve Brunswicklilerin salıverildiği haberi, burada, merkez konseyde büyük bir sevinçle karşılandı.

Görünüşe göre Parisliler yenik düşüyor. Kendi hataları; ama çok fazla *kibar* davranmaktan ileri gelen bir hata. Merkez komitesi ve daha sonra da Komün, Thiers'e, o fitne cüce-

ye, hasım güçleri toparlama zamanı bıraktılar; çünkü birincisi, budalalıktan, bir *iç savaş* başlatmak istemediler — sanki Thiers, Paris'i zorla silahsızlandırarak iç savaşı zaten başlatmamış gibi; yalnızca Prusyalılarla savaş ya da barış konusunu görüşmek üzere toplantıya çağrılan ulusal meclis, sanki *cumhuriyet*e karşı derhal savaş ilan etmemiş gibi! İkincisi, iktidarı gaspetmiş görüntüsü üstlerine yapışmasın diye örgütlenmesi, vb., zaman alan Komün seçimleriyle çok değerli anları yitirdiler (Paris'te gericilerin yenilgisinden (*Place Vendôme*)[233] hemen sonra Versailles'a yürümek zorunluydu).

Paris'teki iç olaylar hakkında gazetelerde yeralan yazıların tek sözcüğüne bile inanmamalısın. Tümü yalan ve aldatmaca. Burjuva gazetelere salt para için yazı yazan o bayağı heriflerin adiliği, hiç bu kadar açık biçimde ortaya çıkmamıştı.

Dış dünyada, Alman birliği imparatorunun,* birlik imparatorluğunun ve Berlin'deki birlik parlamentosunun dış dünya için *hiç yokmuş gibi* görünmesi hayli karakteristik. Paris'ten gelen en küçük bir esinti, daha çok ilgi topluyor. ...

138
MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A
LONDRA, 12 NİSAN 1871

Sevgili Kugelmann,

Senin "tıbbi öğüdün", doktorum bay Maddison'a danıştığım ölçüde etkili oldu; şimdilik, kendimi onun usta ellerine bıraktım. Akciğerlerimin çok iyi durumda olduğunu, öksürüğün bronşitten, vb., ileri geldiğini söylüyor. Bu, bir olasılık karaciğeri de etkiliyor.

Tam rahatlatıcı olmasa da dün haber aldığımıza göre Lafargue (Laura'sız) şu sıralarda Paris'te.

18 Brumaire'imin son bölümüne bakarsanız şöyle dediği-

* William I. –*Ed.*

mi göreceksiniz: Gelecek Fransız devrimi, bürokratik-askerî aygıtı artık bir elden ötekine aktarmaya çalışmayacak, ama onu *ezecek*; ve bu kıta Avrupasındaki her gerçek halk devriminin önkoşuludur. Paris'te partili kahraman yoldaşlarımızın yapmaya çalıştığı da budur. Şu Parislilerin esnekliği, tarihsel inisiyatifi, özveri yeteneği müthiş doğrusu! Dış düşmandan kat kat fazlasıyla iç ihanetin neden olduğu açlık ve yıkımdan altı ay sonra, sanki Fransa'yla Almanya arasında savaş hiç olmamış ve düşman Paris'in kapılarında durmuyormuş gibi Prusya süngüleri karşısında ayağa kalkıyorlar! Tarih buna benzer bir büyüklük örneği bilmiyor! Yenilirlerse, kabahat yalnızca "iyi huylu"luklarında olacaktır. Önce Vinoy'un, ardından Paris ulusal muhafız örgütünün gerici bölümünün çekilmesinden hemen sonra Parislilerin derhal Versailles'a yürümeleri gerekirdi. Vicdanları elvermediğinden bu fırsatı kaçırdılar. Sanki fitne cüce Thiers, Paris'i silahsızlandırma girişimleriyle iç savaşı zaten çoktan başlatmamış gibi, Parisliler *bir iç savaş başlatmak* istemediler! İkinci hata: Merkez komitesi, Komüne yer açmak amacıyla, iktidarını çok erken teslim etti. Bir kez daha, çok "saygın" bir vicdanın sesini dinleme tutumu! Her ne ise, Paris'te, şimdiki ayaklanma —eski toplumun kurtları, domuzları ve adi sokak köpekleri tarafından ezilse bile— Paris'teki Haziran başkaldırısından bu yana partimizin en şanlı eylemi. Paris'in devlerini, yetim doğmuşların maskaralıkları ve kışlanın, kilisenin, feodalitenin ve özellikle odunkafalıların pis kokularına karşın, Prusya–Alman Kutsal Roma İmparatorluğunun köleleriyle karşılaştırın.

Bu arada, L. Bonaparte'ın hazinesinden doğrudan parasal destek alanların listesine ilişkin *resmî bir yayın*da, 1859 Ağustosunda *Vogt*'un 40.000 frank aldığına ilişkin bir not var! İlerde kullanılması için bu olgu hakkında Liebknecht'i bilgilendirdim.

Bana Haxthausen'in kitabını yollayabilirsin, çünkü *son zamanlarda* yalnızca Almanya'dan değil, Petersburg'dan bile gönderilen çeşitli broşürler, zarar görmemiş durumda elime

geçiyor.

Yolladığın çeşitli gazeteler için teşekkür ederim. (Lütfen daha çok gönder, çünkü Almanya, Reichstag, vb., hakkında bir şeyler yazmak istiyorum.)

Kontese ve Käuzchen'e* derin saygılar.

Sevgiyle
K. M.

139
MARX'TAN HANOVER'DEKİ LUDWIG KUGELMANN'A
[LONDRA] 17 NİSAN 1871

Sevgili Kugelmann,

Mektubun zamanında elime ulaştı. Şu sıralar çok doluyum. Bu nedenle yalnızca birkaç satır. *À la*** 13 Haziran 1849[234] vb. küçük-burjuva gösterileri, Paris'teki bugünkü savaşımla nasıl karşılaştırabildiğin, benim için pek anlaşılır değil.

Bir savaşıma, ancak beklentilerin lehte olması koşuluyla girilmesi sözkonusu olsaydı, dünya tarihini yapmak gerçekten çok kolay olurdu. Öte yandan, "raslantılar"ın hiçbir rol oynamaması da o savaşıma çok gizemli bir görünüm verirdi. Bu raslantılar doğal olarak genel gelişme doğrultusunun bir parçasını oluşturur ve başka raslantılarla dengelenir. Hızlanma ve gecikme de, harekete ilk önce başıçeken halkın niteliği "raslantı"sı da dahil olmak üzere bu tür "raslantılar"a bağlıdır.

Bu kez, hiç mi hiç lehte olmayan "raslantı", asla Fransız toplumunun genel durumunda değil, Prusya'nın Fransa'da bulunuşunda ve Paris önlerindeki konumunda aranmalıdır. Parisliler bunu çok iyi biliyorlar. Ama bunu, Versailles'ın burjuva *canaille*'i*** de çok iyi biliyor. Parislileri ya savaşa girişme ya da herhangi bir savaşıma kalkışmaksızın yenilgi-

* Gertrud ve Franziska Kugelmann. –*Ed.*
** Vari, o biçimde. –ç.
*** Alçak, aşağılık kişi. –ç.

yi kabullenme seçeneğiyle karşı karşıya bırakmaları da bundandır. İkinci durumda işçi sınıfının moral bir çöküntüye uğraması şu ya da bu kadar "önder"in mahvından çok daha büyük bir felaket olurdu. İşçi sınıfının kapitalist sınıfa karşı ve onun devletine karşı savaşımı, Paris'teki savaşımla yeni bir evreye geçmiştir. İlk ağızdaki sonuçları ne olursa olsun, dünya ölçüsünde önem taşıyan yeni bir hareket noktası kazanılmıştır.

Adieu!

K. M.

140
MARX'TAN PARİS'TEKİ LEO FRANKEL VE LOUIS EUGÈNE VARLIN'E

[TASLAK]

[LONDRA] 13 MAYIS 1871

Sevgili Yurttaşlar Frankel ve Varlin!

Bu mektubu getirenle* birkaç kez görüştüm.

Versailles alçakları için tehlikeli olan belgeleri güvenli bir yerde saklamak yararlı olmaz mı? Böylesi bir önlem, hiçbir zaman zarar vermez.

Bordeaux'dan aldığım bir mektuba göre, son yerel seçimlerde Enternasyonalin dört üyesi seçildi. İller kaynamaya başlıyor. Ne yazık ki, oradaki eylem yalnızca yerel kalıyor ve "barışçı".

Dünyanın, şubemiz olan her köşesine, sizin durumunuzu destekleyen yüzlerce mektup yazdım.

Ayrıca eklemeliyim ki, işçi sınıfı, başından beri Komünden yana oldu.

İngiltere'deki burjuva gazeteler bile, başlangıçtaki yırtıcılıklarından caydılar. Bu gazetelere, zaman zaman lehte birkaç paragraf sokuşturmayı da başardım.

Bana öyle geliyor ki, Komün, ufak-tefek sorunlarla ve ki-

* Bir olasılıkla N. Eilau. –*Ed.*

şisel çekişmelerle çok fazla zaman harcıyor. Görünen o ki, işçilerin etkisinden öte, başka etkiler de rol oynuyor. Yitirilen zamanı telafi edecek vaktiniz olsaydı, bunlar önem taşımazdı.

Paris'in dışında, İngiltere'de ya da başka yerlerde her ne yapmak istiyorsanız, çabucak yapmanız, kesinlikle zorunlu. Prusyalıların, istihkamlarını (26 Mayısta)[235] kesin olarak barış yapıldıktan sonra Versailles hükümetine devretmeyecekleri doğrudur, ama hükümete Paris'e jandarmalarını yerleştirmesi için vereceklerdir. Thiers ve şürekası, bildiğiniz gibi Pouyer-Quertier tarafından imzalanan barış andlaşmasında büyük bir bağışı öngören maddeler içerdiğinden[236], Bismarck'ın önerdiği Alman bankaları yardımını kabul etmeyi reddettiler. Bu yardımı kabul etselerdi, bağışı yitirirlerdi. *Onların* anlaşmasının geçerlik kazanmasının ön koşulu Paris'in zaptı olduğuna göre, Bismarck'tan Paris'in işgaline kadar ilk taksidi ödemeyi ertelemesini istediler. Bismarck bu koşulu kabul etti. Prusya, bu paraya çok ivedi olarak gerek duyduğu içindir ki, Paris'i işgal etmesi için Versailles hükümetine her kolaylığı gösterecektir. Dolayısıyla hazır olun!

141
MARX'TAN LONDRA'DAKİ EDWARD SPENCER BEESLY'YE

[LONDRA] 12 HAZİRAN 1871

Sayın Bayım,

Lafargue, ailesi ve kızlarım, İspanya sınırında, ama Fransız kesiminde Pirenelerdeler. Lafargue Küba doğumlu olduğu için İspanyol pasaportu alabildi. Bordeaux'da önemli rol oynadığı için, kesinlikle İspanya tarafında yerleşmesini arzu ediyorum.

Bee-Hive'daki yazılarınıza hayranlık duymama karşın, adınızı o gazetede görmekten ötürü çok üzgünüm. Bu arada bir akademisyen olarak gerçi çok az bilgim var ama, bir partili olarak Comte'çuluğa[237] karşı tümden hasım bir tutum

içinde olduğumu belirtmeme izin vermenizi rica ederim, İngiltere ve Fransa'da, tarihsel dönüm noktalarıyla (bunalımlarla), bir sekter olarak değil, sözcüğün en iyi anlamında bir tarihçi olarak ilgilenen tek Comte'çu olarak sizi görüyorum. *Bee-Hive*, kendine işçi gazetesi süsünü veren bir gazetedir, ama gerçekte Samuel Morley ve şürekasına satılmış bir dönekler gazetesidir. Son Fransa-Prusya savaşı sırasında Enternasyonal genel konseyi bu gazeteyle bütün bağlantılarını kesmek ve sahte bir işçi gazetesi olduğunu kamuoyuna ilan etmek zorunda kaldı. Ne var ki, yerel Londra gazetesi *Eastern Post* dışında büyük Londra gazeteleri, bu açıklamayı* yayınlamayı reddettiler. Bu koşullar çerçevesinde, *Bee-Hive* ile işbirliği yapmanız, iyi bir dava uğruna fazladan bir özveridir.

Bir bayan arkadaşım, üç-dört güne kadar Paris'e gidiyor. Ona, halen Paris'te saklanan bazı Komün üyeleri için kuralına uygun hazırlanmış pasaportlar veriyorum. Sizin ya da bir arkadaşınızın orada herhangi bir görevi varsa, lütfen bana yazın.

Beni rahatlatan şey, yazılarım ve Komünle ilişkilerim konusunda "küçük basın"da her gün yayınlanan saçmalar; bunları her gün Paris'ten bana gönderiyorlar. Öyle anlaşılıyor ki, Versailles polisinin elinde gerçek belgeler yok. Komünle ilişkilerimi, yıl boyunca Paris'le Londra arasında mekik dokuyan bir Alman tüccar** sağlıyor. İki konu dışında her şey sözlü iletiliyor.

Birincisi, belli bazı tahvilleri Londra borsasında nasıl satabileceklerine ilişkin bir soruya karşılık Komün üyelerine aynı aracı eliyle yolladığım bir mektup.

İkincisi, Bismarck'la Favre arasında Frankfurt'ta yapılan gizli anlaşmanın[238] tüm ayrıntılarını 11 Mayıs günü, felaketten on gün önce, onlara gene aynı yolla ilettim.

Bu bilgiyi Bismarck'ın sağ kolu olan bir adamdan, bir za-

* Uluslararası Emekçiler Derneği Genel Konseyinin *Bee-Hive*'a İlişkin Kararı. Bkz: *The General Council of the First International 1868-1870*, [Birinci Enternasyonal Genel Konseyi 1868-1870], Moscow, 1966, s. 239-40. –*Ed.*

** Bir olasılıkla N. Eilau –*Ed.*

manlar (1848'den 1853'e) önderi olduğum gizli bir örgüte bağlı olan bir adamdan* aldım. Bu adam, bana Almanya'dan ve Almanya hakkında gönderdiği tüm raporları hâlâ sakladığımı biliyor. Dolayısıyla benim ağzı sıkılığıma muhtaç. Bu nedenle sürekli olarak bana iyi niyetini kanıtlama çabası gösteriyor. Size daha önce söylediğim gibi, bu yıl Hanover'de Dr. Kugelmann'ı ziyarete gidersem, Bismarck'ın beni tutuklatmakta kararlı olduğu konusunda beni uyaran da aynı kişi.

Ah Komün benim uyarılarımı bir dinleseydi ne olurdu! Komün üyelerine, Montmartre tepelerinin kuzey kesimini, Prusya kesimini takviye etmelerini salık vermiştim, bunu yapacak zamanları da vardı, aksi halde bir kapana kısılacaklarını önceden söyledim; Pyat'ı, Grousset'yi, Vésinier'yi onlara ihbar ettim; ulusal savunma üyeleri için tehlikeli olan belgeleri bir an önce Londra'ya göndermelerini istedim, böylece Komün düşmanlarının vahşeti bir ölçüde denetim altında tutulabilirdi — Versailleslıların tasarımları, böylelikle en azından kısmen boşa çıkarılmış olacaktı.

Versailleslılar bu belgeleri keşfetseydi sahtelerini yayınlamazlardı.

Enternasyonal *Çağrısı*** Çarşambadan önce yayınlanmayacak. O gün size bir kopyasını hemen yollayacağım. Dört-beş formalık materyal iki formaya sıkıştırıldı. Bu da sayısız düzeltmeye, değiştirmeye ve dizgi yanlışlarına neden oldu. Gecikme de bundan ötürü.

Derin saygılarımla
Karl Marx

* Komünist Birlik'in üyesi olmuş Johannes Miquel. –*Ed.*

**"Uluslararası Emekçiler Derneği Genel Konseyinin Fransız-Alman Savaşı Üzerine Birinci Çağrısı" [Marx, *Fransa'da İç Savaş*, Ankara 1991, s. 21-26].) –*Ed.*

142
MARX'TAN LONDRA'DAKİ ADOLPHE HUBERT'E
[TASLAK]
[LONDRA] 10 AĞUSTOS 1871

... Versailles savcısı, *Enternasyonal*e karşı gülünç bir iddianame[239] hazırladı. Savunma için aşağıdaki olguların bay Bigot'ya iletilmesi herhalde yararlı olur:

1) Ekte, *genel konseyin* Fransa-Prusya savaşı üzerine iki Çağrısı (No 1 işaretli) var. 23 Temmuz 1870 tarihli birinci Çağrısında *genel konsey*, savaşın, Fransa halkının değil, imparatorluğun işi olduğunu ve aslında Bismarck'ın da Bonaparte kadar suçlu olduğunu ilan etmişti. Genel konsey aynı zamanda, Alman işçilere seslenmiş, Prusya hükümetinin, savunma savaşını bir fetih savaşına dönüştürmesine izin vermemelerini istemişti.

2) 9 Eylül 1870 tarihli (cumhuriyetin ilanından beş gün sonraki) ikinci Çağrı, Prusya hükümetinin fetih tasarımının çok kesin biçimde kınanmasıdır. Alman ve İngiliz işçileri, *Fransa Cumhuriyetinin tarafını tütmaya* çağırmıştır.

Gerçekte Almanya'da *Uluslararası Emekçiler Derneğ*ine üye olan işçiler, Bismarck'ın politikasına öylesine sert karşı çıkmışlardır ki, Bismarck *Enternasyonal*in bellibaşlı Alman temsilcilerini yasadışı bir tutumla tutuklatmış, düşmanla "komplo kurma" gibi uydurma bir suçlamayla Prusya kalelerine kapatmıştır.

Konseyin çağrısı üzerine İngiliz işçiler, kendi hükümetlerini Fransa Cumhuriyetini tanımaya ve Fransa'nın parçalanmasına vargücüyle karşı çıkmaya zorlamak için Londra'da büyük toplantılar düzenlemişlerdir.

3) *Enternasyonal*in savaş sırasında Fransa'ya verdiği desteği, şimdi Fransa hükümeti gözardı mı ediyor? Tam tersi. Bay Jules Favre'ın Viyana'daki konsolosu bay Lefaivre, *Enternasyonal*in Alman Reichstag'ındaki iki temsilcisine, Liebknecht ile Bebel'e, Fransa hükümeti adına yazdığı teşekkür mektubunu yayınlama düşüncesizliğini bile göstermiş-

tir. O mektupta, diğer noktaların yanısıra (Lefaivre'in mektubunun Almanca versiyonunu yeniden çevireceğim): "Siz beyefendiler ve partiniz (yani *Enternasyonal*) büyük Alman geleneğini (yani hümaniter ruhu) yüce tuttunuz vb." demiştir.

Evet, Sakson hükümetinin, Liebknecht ve Bebel aleyhine, Bismarck'ın zorlamasıyla açtığı ve şu sıralarda süregiden *vatana ihanet* davasında bu mektup ortaya çıkarılmıştır. Bismarck, Alman Reichstag'ının tatile girmesinden sonra Bebel'i tutuklatmak için bu mektubu bahane bilmiştir.

Tam da alçak basının, beni, Bismarck'ın ajanı diye Thiers'e ihbar ettiği bir sırada, Bismarck, arkadaşlarımı, Almanya'ya ihanet suçlamasıyla tutuklatmış ve Alman toprağına ayak basarsam tutuklanınam için de emir vermiştir.

4) Silah bırakışmasından[240] bir süre önce, değerli Jules Favre, —genel konseyin *12 Haziran* tarihli "*Times*"da yayınladığı ve bir kopyası da ekte (No II) bulunan mektupta açıklandığı gibi— özel kalem müdürü Dr. Reitlinger aracılığıyla, bizden, "savunma hükümeti" lehine Londra'da halk gösterileri düzenlememizi istemiştir. Genel konsey'in *Times*'a gönderdiği mektupta belirttiği gibi Reitlinger, "*cumhuriyet*"ten değil, "Fransa"dan sözedilmesi gerektiğini eklemişti. Genel konsey, *bu tür* gösterilere herhangi bir katkıda bulunmayı reddetmişti. Bütün bunlar Fransız hükümetinin kendisinin, *Enternasyonali* Prusyalı fatihe karşı, Fransa Cumhuriyetinin bir müttefiki saydığını tanıtlıyor — ve gerçekten savaş boyunca, Fransa'nın tek müttefiki de oydu.

Kardeşçe selamlar.

K.M.

143

MARX'TAN NEW YORK'TAKİ FRIEDRICH BOLTE'YE

[LONDRA] 23 KASIM 1871

... *Enternasyonal*, sosyalist ya da yarı-sosyalist, sektlerin yerine işçi sınıfının gerçek militan örgütlenmesini koymak

için kurulmuştur. İlk tüzüğe* ve kuruluş bildirgesine bir gözatmak bunu görmeye yeter. Öte yandan tarihin izlediği yol sekterliği ezip geçmiş olmasaydı, Enternasyonal, davasında dirençli olamazdı. Sosyalist sekterliğin ve gerçek işçi sınıfı hareketinin gelişimi, her zaman, birbiriyle ters orantılı olmuştur. İşçi sınıfı bağımsız tarihsel bir hareket için yeter olgunluğa erişmedikçe sektler (tarihsel olarak) haklıydı. İşçi sınıfı bu olgunluğa erişir erişmez, bütün sektler, özünde gerici bir konuma girmişlerdir. Bununla birlikte tarihin her yerde sergilediği özellikler, Enternasyonalin tarihinde de yinelenmiştir. Eski, modası geçmiş yaklaşımlar, ulaşılan yeni biçimlerin içinde de kendilerini yeniden ortaya koymaya ve sürdürmeye çalışmışlardır.

Enternasyonalin tarihi de, işçi sınıfının gerçek hareketine karşı kendilerini Enternasyonal içinde ortaya koymaya çabalayan sektlere ve amatör deneyimlere karşı, *genel konseyin sürekli savaşımı*nın tarihi olmuştur. Bu savaşım *kongreler*de, ama daha da büyük çapta tek tek seksiyonlarla genel konsey arasındaki özel görüşmelerde yürütülmüştür.

Paris'te, derneğin ortak-kurucuları prudoncular (yardımlaşmacılar)[241] olduğu için, ilk birkaç yıl dizginleri doğal ki onlar elde tutmuşlardır. Daha sonra onların karşısına doğal olarak kolektivist, pozitivist vb., gruplar çıkmıştır.

Almanya'da — Lassalcı klik. Ben kendim, adı dillere düşmüş Schweitzer'le tam iki yıl boyunca yazıştım ve Lasalle'ın örgütünün yalnızca sekter bir örgüt olduğunu ve bu durumuyla, Enternasyonal tarafından geliştirilen *gerçek* işçi hareketinin örgütüne hasım olduğunu, yadsınamaz biçimde ona kanıtladım. Bunu anlamamakta kendine göre "nedenler"i vardı.

1868 sonunda Rus Bakunin, Enternasyonal içinde, *kendisinin önderi olduğu "Alliance de la Démocratie Socialiste"*** adı altında *ikinci bir Enternasyonal* kurma niyetiyle *Enternasyonal*e üye oldu. Her türlü teorik bilgiden yoksun olan bu adam, o ayrı örgüt içinde Enternasyonalin *bilimsel* propa-

* Uluslararası Emekçiler Derneğinin Marx tarafından yazılan geçici tüzüğü. *–Ed.*

** Sosyalist Demokrasi İttifakı. –ç.

gandasını temsil ettiğini savlıyordu ve bu propagandayı, *Enternasyonal içinde* ikinci bir *Enternasyonal*in özgül işlevi durumuna getirmek istiyordu.

Programı, sağdan ve soldan derlenmiş yapay bir türlü idi — *sınıfların eşitliği* (!), toplumsal hareketin *başlangıç noktası* olarak *miras hakkının kaldırılması* (sen-simoncu saçma), üyelere bir *dogma* olarak dayatılacak *tanrıtanımazlık*, vb., ve başlıca dogma olarak (*prudoncu*): *siyasal eylemden uzak durma*.

İşçi hareketinin maddi koşullarının henüz çok az geliştiği İtalya ve İspanya'da, ve İsviçre'nin Fransızca konuşulan kesimindeki ve Belçika'daki bir avuç kendini beğenmiş, hırslı, boş doktriner arasında bu çocukça söylence yandaş buldu (hâlâ da bir ölçüde yandaş buluyor).

Bay Bakunin için doktrin (Proudhon'dan St. Simon'dan ve başkalarından ödünç aldığı döküntüler) ikincil bir konuydu ve şimdi de öyledir — yalnızca kendini pazarlama aracıdır. Teorisyen olarak gerçi bir hiçtir ama, entrikacı olarak üstüne yoktur.

Genel konsey, (belli bir noktaya kadar Fransız prudoncular tarafından, özellikle *Fransa'nın güneyinde* desteklenen) bu komplocu girişime karşı yıllar boyu savaşmak zorunda kaldı. En sonunda, 1, 2, ve 3, IX, XVI ve XVII numaralı konferans kararlarıyla[242] uzun süre hazırlanmış darbeyi vurdu.

Söylemenin gereği yok, genel konsey, Avrupa'da savaştığı şeyi Amerika'da desteklemez. 1, 2, 3 ve IX numaralı kararlar, New York komitesine her türlü sekterliği ve amatör grupları ortadan kaldırmak, ve gerekirse onları azletmek için yasal olanakları sağlamaktadır.

İşçi sınıfının siyasal hareketinin sonal amacı, kuşkusuz politik iktidarı bu sınıf için elegeçirmektir ve bu doğal olarak, işçi sınıfı örgütünün, işçi sınıfının ekonomik savaşımından doğan bir örgütün, daha önce belli bir gelişme düzeyine erişmiş olmasını gerektirir.

Ama öte yandan da işçi sınıfının bir *sınıf* olarak egemen sınıflarla karşı karşıya geldiği ve dışardan baskı yaparak on-

ları sınırlamaya çalıştığı her hareket, politik bir harekettir. Örneğin, grevler ve benzeri yollarla belli bir fabrikada ya da belli bir işkolunda tek tek kapitalistleri, işgününü azaltmaya zorlama girişimi salt bir ekonomik harekettir. Öte yandan, sekiz saatlik işgünü, vb. için bir *yasa* çıkmasını zorlama hareketi *siyasal* bir harekettir. Ve böylelikle, işçilerin yalıtık ekonomik hareketlerinden, her yerde *siyasal* bir hareket, yani kendi çıkarlarını genel bir biçimde, toplumsal olarak zorlayıcı genel bir güce sahip olma biçiminde gerçekleştirmeyi amaçlayan bir *sınıf* hareketi serpilip gelişir. Bu hareketler, belirli bir ön örgütün varlığını öngörmekle birlikte kendileri de böyle bir örgütü geliştirmenin araçlarıdırlar.

İşçi sınıfının, egemen sınıfların kolektif iktidarına, yani siyasal iktidarına karşı sonucu belirleyici bir kampanyaya girişmek, bunu sırtlamak için örgütlenmede henüz yeterince ilerlemediği yerlerde, bu iktidara karşı sürekli bir propagandayla ve egemen sınıfların politikasına karşı hasım bir tutumla mutlaka eğitilmesi gerekir. Aksi halde, Fransa'da Eylül Devriminin gösterdiği gibi ve şimdiye dek İngiltere'de, bay Gladstone ve şürekasının oynadığı oyunun da belli bir ölçüde kanıtladığı üzere, işçi sınıfı, egemen sınıfların elinde oyuncak olur.

144
ENGELS'TEN, TORİNO GAZETESİ *IL PROLETARIO ITALIANO*'NUN[243] YAZIKURULUNA
LONDRA, 29 KASIM 1871

Yurttaşlar,

Torinolu işçilerin bir bildirisinin yeraldığı 39 no'lu sayınızda şöyle deniyor:

"*Proletario*'nun yazıkurulu tarafından bize, yayınlanır yayınlanmaz duyurulan, Londra'daki genel konseyin, sosyalizmi, politikanın gerisinde tutma kararının, bizim gibi birçok Avrupa şubesince reddedileceğinden genel konseyce geri

çekildiği için, resmî bir niteliği olmadığını kamuoyuna duyuruz."

Bu sav nedeniyle genel konsey ilan etmek zorunda kalır ki:

1) Sosyalizmi politikanın gerisine koyan hiçbir kararı, hiçbir zaman almamıştır;

2) Bu nedenle, böyle bir kararı geri alması sözkonusu değildir;

3) Hiçbir Avrupa ya da Amerika şubesi seksiyonunun böyle bir kararı reddetmesi sözkonusu olmadığı gibi, genel konseyin başka hiçbir kararı da reddedilmiş değildir.

Proletaryanın siyasal eylemi konusunda genel konseyin konumu yeterince açıklıkla tanımlanmıştır:

1) Genel tüzüğün *başlangıç* bölümündeki 4. *madde* "emekçi sınıfların ekonomik kurtuluşunun, (...) büyük amaç olduğunu ve *her türlü siyasal hareketin, bir araç olarak bu hedefe tabi olması gerektiğini*" söyler.*

2) Tüzüğün uyulması zorunlu resmî yorumu olan dernek kuruluş bildirgesinin metni (1864) şöyle der: "Gene de toprağın ve sermayenin efendileri, kendi siyasal ayrıcalıklarını, ekonomik tekellerini savunmak ve süregenleştirmek için her zaman kullanacaklardır. Emeğin kurtuluşunu geliştirmek şöyle dursun, önüne her türlü engeli koymayı sürdüreceklerdir. ... Siyasal iktidarı elegeçirmek, işte bu nedenle işçi sınıfının birinci görevidir."**

3) Lozan kongresi (1867) kararı şu doğrultudadır: "İşçilerin toplumsal kurtuluşu, onların siyasal kurtuluşundan ayrılamaz."

4) Londra konferansının (Eylül 1871) IX numaralı kararı, yukarda söylenenlere uygun olarak, Enternasyonal üyelerine, işçi sınıfının savaşımında ekonomik hareketinin ve siyasal eyleminin birbirinden ayrılmaz biçimde bir bütün olduğunu anımsatır.***

* Bkz: *The General Council of the First International. 1870-1871,* [*Birinci Enternasyonal Genel Konseyi, 1870-71*] Moscow, s. 451. *–Ed.*

** Bkz: *The General Council of the First International. 1864-1866,* Moscow, s. 286. *–Ed.*

Konsey, bu çerçevede belirlenmiş olan çizgiyi her zaman izlemiştir ve izlemeyi sürdürecektir.

Bu nedenle, *Proletario*'nun yazıkuruluna, kimliği bilinmeyen kişilerce yollanan yazının sahte ve iftira olduğunu ilan eder.

Genel konseyin talimatıyla ve onun adına

F. E.
İtalya Sekreteri

Not: Cenevre'de yayınlanan *Révolution Sociale*[244] elime henüz geçti; küçük bir Jura grubunun, Londra konferans kararlarını[245] reddettiğini yazıyor. Genel konseye herhangi bir resmî yazı gönderilmedi. Konsey böyle bir yazı alır almaz, gerekli önlemlere başvuracaktır.

*** Bkz: *The General Council of the First International. 1870-1871*, Moscow, s. 444-45. *–Ed.*

1872

145
ENGELS'TEN MİLANO'DAKİ THEODOR CUNO'YA
LONDRA, 24 OCAK 1872

Sevgili Cuno,

Becker aracılığıyla yolladığınız mektubu henüz aldım ve yazdıklarınızdan öğrendiğime göre, 16 Aralık tarihli ayrıntılı mektubumu o lanet Mardocheanlar* alıkoymuşlar. Bu çok cansıkıcı, çünkü mektup, bakuninci entrikalarla ilgili tüm gerekli bilgileri içeriyordu ve sizin tam bir ay önce, her şeyden haberiniz olacaktı; ve ayrıca, yabancı olduğunuz ve sınırdışı edilebileceğiniz için, size o mektupta propaganda çalışmalarında bir ölçüde ihtiyatlı olmanız gerektiğini, böylece orada kalabileceğinizi ve işinizi yürütebileceğinizi yazmıştım; bu arada o da gümbürtüye gitti. ...

Becker, Bakunin'in entrikaları konusunda size bilgi vereceğini yazıyor. Ancak bununla yetinmeyip ben size en gerekli bilgileri şimdi kısaca veriyorum. 1868'e kadar Enternasyonale karşı entrika çeviren Bakunin, Bern Barış Konferansın-

*. Polisler. –*Ed.*

da[246] tam bir fiyaskoyla karşılaştıktan sonra bize katıldı ve derhal *Enternasyonalin içinden* genel konseye karşı tertiplere başladı. Bakunin'in prudonculukla komünizm karışımı kendine özgü bir teorisi vardır. Prudonculukla ilgili başlıca tezine göre ortadan kaldırılması gereken asıl kötülük, sermaye değil yani kapitalistlerle ücretli işçiler arasında, toplumsal gelişmeden doğan sınıf karşıtlığı değil, *devlet*tir. Sosyal-demokrat işçilerin büyük çoğunluğu, devlet erkinin, egemen sınıfların —toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin— toplumsal ayrıcalıklarını korumak için kurdukları örgütlenmeden başka bir şey olmadığı konusunda bizimle aynı görüşteyken, Bakunin, sermayeyi, *devletin* yarattığına, kapitalistin, ancak *devletin lütfu sayesinde* sermayeye sahip olduğuna inanıyor. Öyleyse, asıl kötülük kaynağı devlet olduğuna göre, her şeyden önce, ortadan kaldırılması gereken devlettir ve ardından da sermaye kendi kendine ortadan kaybolacaktır. Biz, tam tersine, diyoruz ki: Sermayeyi, tüm üretim araçlarının bir avuç insan tarafından sahiplenilmesini ortadan kaldırın, devlet kendi kendine çökecektir. Fark büyüktür: Önce bir toplumsal devrim olmaksızın devletin ortadan kaldırılması saçmadır; sermayenin kaldırılması tam bir toplumsal devrim*dir* ve bütünüyle üretim tarzında bir değişikliği içerir. Ama Bakunin'e göre başlıca kötülük devlet olduğu için, devleti —yani cumhuriyet, monarşi ya da başka türlü olsun, herhangi bir devleti— sürdürmek için hiçbir şey yapılmamalıdır. Öyleyse *her tür siyasetten sakınmak* gerekir. Siyasal bir eylemde bulunmak, özellikle bir seçime katılmak, ilkeye ihanet demek olur. Yapılacak olan propagandayı sürdürmek, devlete hakaret üstüne hakaret yağdırmak, örgütlenmek ve *bütün* işçiler, dolayısıyla çoğunluk kazanıldığı zaman da bütün otoritelere son vermek, devleti ortadan kaldırmak, onun yerini Enternasyonal örgütünü koymaktır. Bin yıllık mutluluk dönemi başlangıcı olacak bu büyük harekete *toplumsal tasfiye* deniyor.

Bütün bunlar son derece radikal görünüyor; öylesine de basit ki beş dakikada ezberlenir; İtalya'yla İspanya'da genç

hukukçular, doktorlar ve öteki doktrinerler arasında bakuninci teorinin hızla yayılmasının nedeni budur. Ama işçi kitlesi, hiçbir zaman kendi ülkesindeki kamu işlerinin, onun sorunu olmadığına inandırılamayacaktır; işçi kitleleri, doğaları gereği *politik*tirler ve kim ki onları, politikayı bir yana bırakmaları gerektiğine inandırmaya çalışır, sonunda o, işçiler tarafından bir yana atılacaktır. İşçilere, hangi koşulda olursa olsun politikadan uzak durmayı öğütlemek, onları papazların ya da burjuva cumhuriyetçilerin kollarına atmak demektir.

Şimdi Enternasyonal, Bakunin'e göre, siyasal savaşım için değil, toplumsal tasfiye gerçekleşir gerçekleşmez eski devlet örgütünün yerini almak amacıyla kurulduğundan, bundan şu çıkar ki, Enternasyonalin, bakuninci gelecek toplum idealine olabildiği ölçüde yaklaşması gerekmektedir. Bu toplumda her şey bir yana hiçbir *otorite* olmayacaktır; çünkü otorite = devlet = mutlak kötülük demektir. (Bu insanlar, bir merkezî otorite olmaksızın, son kertede kararı verecek bir irade olmaksızın bir fabrikanın nasıl işletileceğini, bir demiryolunun nasıl kullanılacağını, bir geminin nasıl yürütüleceğini düşündüklerini, bize kuşkusuz söylememektedirler.) Çoğunluğun azınlık üzerindeki otoritesi de sona erecektir. Her birey ve her topluluk özerk olacaktır; ama iki kişilik bile olsa bir toplumda her biri özerklikten vazgeçmedikçe bir toplumun nasıl olanaklı olabileceği konusunda Bakunin bir kez daha sessiz kalmaktadır.

Ve böylece Enternasyonal de bu modele göre düzenlenmelidir. Her seksiyon ve her seksiyondaki her birey özerk olmak durumundadır. Genel konseye, kendi moralini bile bozacak ölçüde tehlikeli bir otorite tanıyan *Basle kararları*nın canı cehenneme! Bu otorite *gönüllü olarak* tanınmış olsa bile, kaldırılmalıdır; *çünkü* otoritedir!

İşte bu aldatmacanın başlıca noktaları. Peki ama, Basle kararlarının sahipleri kimlerdi? *Bay Bakunin'in kendisi* ve arkadaşları!

Bu baylar, Basle Kongresinde, genel konseyi Cenevre'ye

taşıma yani avuçlarının içine alma planlarının başarıya ulaşamayacağını gördükleri zaman, başka bir yol izlediler. Bakuninci İtalyan basınında örneğin *Proletario* ve *Gazzettino Rosa*'da bulacağınız bir bahaneyle, yani iddiaya göre sıcakkanlı Latin ırkları için, serinkanlı, yavaş hareket eden kuzeylilere göre, sesi daha yüksekten çıkan bir program gerektiği bahanesiyle, büyük Enternasyonal *içinde*, enternasyonal bir dernek kurdular: *Alliance de la Démocratie Socialiste*. Enternasyonal *içinde* ayrı bir *enter*nasyonal örgüt kurulmasına kuşkusuz hoşgörüyle bakamayacak olan genel konseyin direnişi sonucu, bu küçük tasarım hiçbir yere varamadı. Bu örgüt o zamandan bu yana, Enternasyonal programının yerine Bakunin programını koyabilmek için, Bakunin'in ve müritlerinin gayretleriyle ve onlarla bağlantılı olarak değişik biçimler altında tekrar tekrar ortaya çıktı. Öte yandan, ne zaman Enternasyonale saldırı sorunu sözkonusu olsa, Jules Favre ve Bismarck'tan, Mazzini'ye kadar tüm gericiler Bakunin'in boş, övüngen tümcelerine sarıldılar. Mazzini ile Bakunin'e karşı, *Gazzettino Rosa*'da da yayınlanan 5 Aralık tarihli açıklama zorunluluğum bundandır.

Bakuninci güruhun çekirdeği, Jura'daki birkaç düzine insandır; onların ardından gidenlerin sayısı da taş çatlasa 200 işçiyi geçmez. Öncü kolları, her yerde kendilerine İtalyan işçilerin sözcüsü süsünü veren İtalya'daki bazı genç hukukçular, doktorlar ve gazetecilerdir; bunlardan birkaçı Barcelona ve Madrid'dedir; arada sırada Lyon'da ya da Brüksel'de bunlardan birine —aralarında bir işçi bulmak güçtür— raslarsınız; Londra'da ise bunlardan yalnızca bir tane var: Robin.

Yapılması olanaksızlaşan kongre yerine koşulların baskısı altında toplanan konferans* onlar için iyi bir bahane oldu; ve İsviçre'deki Fransız sığınmacılar da (prudoncular olarak) onların görüşüyle akraba çıktıkları için ve bazı kişisel nedenlerle karşı tarafa geçtiklerinden, saldırı kampanyasına giriştiler. Hesaplarını, Enternasyonal içinde kuşkusuz her

* Engels Birinci Enternasyonalin 1871'de Londra'da toplanan konferansını kastediyor. –*Ed.*

tarafta raslanabilecek bir kısım anlaşılmamış dehalara ve hoşnutsuzlara dayadılar, bu hesapta pek de haksız değillerdi.

Şimdiki durumda vurucu güçleri şöyledir:

1) Bakunin'in kendisi — bu kampanyanın Napoléon'u.

2) 200 Jura üyesi ve Fransız seksiyonunun 40-50 üyesi (Cenevre'deki sığınmacılar).

3) Brüksel'de *açıkça* onlardan yana ortaya *çık*ma*sa* da *Liberté*'nin yönetmeni Hins;

4) Burada, bizim hiçbir zaman tanımadığımız ve zaten birbiriyle çatışan 3 gruba bölünmüş olan, 1871 Fransız seksiyonunun[247] kalıntıları. Bir de bay von Schweitzer türünden, hepsi (*Enternasyonalden kitle halinde çekilme* önerileri nedeniyle) Alman seksiyonundan çıkarılmış bulunan, aşırı merkezciliği ve katı bir örgütlenmeyi savundukları için anarşistler ve özerklik yanlıları birliğine tamı tamına uygun düşen 20 kadar lasalcı var.

5) Bakunin'in İspanya'da özellikle de Barcelona'da en azından teorik yönden işçileri kuvvetle etkileyen birkaç kişisel dostu ve yandaşı. Öte yandan İspanyollar, örgüt konusunda çok istekliler ve başkalarının örgütsüzlüğünü görmekte çok hızlılar. Bakunin'in orada ne ölçüde başarılı olmayı düşünebileceği Nisan'daki İspanya kongresine kadar belli olmayacak; orada işçiler duruma egemen olduğu için ben hiç kaygılanmıyorum.

6) Son olarak İtalya'da, Torino, Bolonya ve Girgenti seksiyonları, bildiğim kadarıyla, *olağanüstü* kongre toplamaktan yana olduklarını açıkladılar.

Bakuninci basın 20 İtalyan seksiyonunun kendilerine katıldığını ileri sürüyor; onları bilmiyorum. Her ne ise, hemen her yerde önderlik Bakunin'in dostlarının ve yandaşlarının elinde, ve müthiş bir gürültü patırtı çıkarıyorlar. Ama daha yakından bir inceleme büyük bir olasılıkla, onların ardından gidenlerin çok sayıda olmadığını gösterecektir; çünkü İtalyan işçilerin büyük kısmı eninde sonunda gene de Mazzini yanlısıdır ve orada Enternasyonal politikadan uzak durmak-

la özdeşlendiği sürece de öyle kalacaktır.

Her ne ise, şu sıralarda İtalya'da, Enternasyonalde egemen olan ses bakunincilerin sesidir. Genel konsey, bu durumdan yakınma niyetinde değil; İtalyanların, diledikleri saçmalığı yapma hakları var ve genel konsey onlara ancak, barışçıl tartışmalar yoluyla karşı koyacaktır. Karşı tarafa henüz katılmış ve hiçbir konuda kendilerine görev verilmemiş seksiyonlar, böyle bir sorunda, tartışmanın *her iki* tarafını da dinlemeden yan tutarlarsa çok garip olur ama, bu insanlar dilerlerse Juravari bir kongre çağrısı da yapabilme hakkına sahiptirler! Torinolu üyelere, bu sorundaki çıplak gerçeği anlattım ve benzer açıklamalar yapan öteki seksiyonlara da anlatacağım. Çünkü, karşı tarafa katılırken yapılan bu tür açıklamalar, genelgede[248] genel konseye yöneltilen karaçalmaları ve yalanları dolaylı biçimde onaylamak demektir. Bu arada yeri gelmişken söyleyeyim, genel konsey, bu soruna ilişkin olarak yakında kendi genelgesini[249] yayınlayacak. Milanoluları, *genelge ortaya çıkıncaya kadar*, benzer bir açıklama yapmaktan alıkoyabilirseniz, sizden dileğimizi tümüyle yerine getirmiş olacaksınız.

Gülünç olanı, Juracılardan yana olduklarını ilan eden ve bizi otoriter davranmakla suçlayan Torinolular ile birdenbire genel konseyin şimdiye kadar hiç yapmadığı bir şeyi yapmasını Torino'nun rakibi *Federazione Operaia*'ya[250] karşı otoriter önlemler almasını, *Ficcanaso*'nun Enternasyonale üye bile olmayan Beghelli'sini aforoz etmesini vb. isteyenler aynı insanlardır. Ve bütün bunları, *Federazione Operaia*'nın ne söyleyeceğini bile dinlemeden yapmamızı istemektedirler!

Geçen Pazartesi* size, Jura genelgesini yayınlayan *Révolution Sociale*'i,[251] Cenevre'de yayınlanan *Égalité*'nin bir sayısını (Jura'nın temsil ettiğinden yirmi kat daha fazla işçiyi temsil eden Cenevre'deki *Comité Fédéral*'in yanıtının yayınlandığı sayıdan ne yazık ki, elimde hiç kalmadı) ve olay hakkında Almanya'daki insanların ne düşündüğünü size gösterecek *Volksstaat*'ı yolladım. Sakson Yöresi Toplantısı —60

* 22 Ocak. –*Ed.*

yerden 120 temsilci— genel konseyi *oybirliğiyle* destekledi.

Belçika kongresi (25-26 Aralık) tüzüğün değiştirilmesini, ama *olağan* kongrede (Eylülde) değiştirilmesini istiyor. Fransa'dan her gün, bizi onaylayıcı açıklamalar alıyoruz. Kuşkusuz, bu entrikaların hiçbiri, burada, İngiltere'de hiçbir destek bulmuyor. Ve genel konsey hiç kuşkusuz, birkaç entrikacı ve işgüzarı hoşnut etmek için olağanüstü kongre toplayacak değil. Bu baylar meşru sınırlar içinde kaldıkları sürece genel konsey onlara seve seve kendi yollarında gitme olanağını verecek. Karmakarışık unsurlardan oluşan bu koalisyon yakında dağılacak; ama tüzüğe ya da kongre kararlarına karşı herhangi bir şeye kalkışırlarsa genel konsey görevini yerine getirecektir.

Enternasyonale karşı genel bir, yakalayın feryadının yükseldiği bir sırada bu insanların bir fesat girişimine kalkıştığı düşünülürse, insan bu oyunda uluslararası hafiyelerin parmağı olabileceğini düşünmeden edemiyor. Gerçekten de öyle. Cenevreli bakuninciler Béziers'de polis başkomiserini* kendi haberleşme sorumluları olarak seçtiler! Önde gelen iki bakuninci, Lyon'dan Albert Richard ve Blanc** buradaydı ve temasta bulundukları gene Lyonlu bir işçi olan, Scholl'a, Thiers'i devirmenin tek yolunun Bonaparte'ı yeniden tahta çıkarmak olduğunu söylediler; ve bu amaç için, sığınmacılar arasında *bonapartist restorasyon lehine propaganda* yapmak için, *Bonaparte*'ın parasıyla her yere gidiyorlardı! Bu bayların, politikadan uzak durmak dedikleri şey budur! Berlin'de Bismarck'ın beslemesi *Neue Social-Demokrat* aynı telden çalıyor. Rus polisinin bu işe ne kadar bulaştığını, şimdilik askıda bırakıyorum, ama Bakunin'in de Neçayev olayına gırtlağına kadar battığı (o bunu yalanlıyor kuşkusuz, ama elimizde orijinal Rus raporları var; Marx da ben de Rusça bildiğimize göre bizi aldatamaz) biliniyor. Neçayev ya bir Rus *ajan provokatördür* ya da öyleymiş gibi davranmıştır. Bakunin'in Rus dostları arasında, daha nice kuşkulu kimseler var.

* Bousquet. –*Ed.*
** Gaspard Blanc. –*Ed.*

İşinizi yitirdiğiniz için çok üzgünüm. Size böyle bir şeye yolaçabilecek her hareketten sakınmanızı özellikle yazmıştım; Milano'da sizin varlığınızın, Enternasyonal için *kamuoyuna* yapılan açıklamaların minik etkisinden çok daha önemli olduğunu, insanın sessiz-sakin çok daha fazla şey *başar*abileceğini, vb., belirtmiştim. Size çeviri, vb., sağlayarak yardımcı olabilirsem, bunu çok büyük bir zevkle yapacağım. Ama lütfen bana hangi dille*rden* hangi dille*re* çeviri yapabildiğinizi ve size *nasıl* yararlı olabileceğimi yazınız.

Demek polisler benim fotoğrafıma da elkoydular. Bu mektupla size bir fotoğrafımı daha gönderiyorum ve sizden iki fotoğrafınızı rica ediyorum; bunlardan biri bayan Marx'ı, size babasının (bayan Marx, babasının birkaç iyi fotoğrafına hâlâ sahip olan tek kişi) bir fotoğrafını göndermeye ikna amacıyla kullanılacak.

Sizden, Bakunin'le bağlantılı *herhangi* bir kişiyle ilişkilerinizde çok dikkatli olmanızı rica ediyorum. Bütün sektlerin karakteristik özelliği, birbirine sıkı sıkıya sarılmak ve entrika çevirmektir. *Onlara vereceğiniz herhangi bir bilginin* sıcağı sıcağına Bakunin'e iletileceğinden emin olabilirsiniz. Sözünü tutmanın vb. basit burjuva önyargılar olduğu, davaya yararı olacaksa gerçek bir devrimcinin böyle şeyleri hor görmesi gerektiği, onun temel ilkesidir. Rusya'da bunu açıkça söylüyor, Batı Avrupa'da ise kendi grubunun bildiği gizli öğretisidir.

Eliniz değer değmez bana yazın. Milano seksiyonunu, öteki İtalyan seksiyonların korosuna katılmamaya ikna edebilirsek, bu çok iyi olacak.

Kardeşçe selamlar.

Sevgiyle
F. Engels

146
MARX'TAN MADRİD'DEKİ PAUL LAFARGUE'A
LONDRA, 21 MART 1872

Sevgili Toole,*

İlişikte, genel konseyin işlevlerine ilişkin olarak muhaliflere karşı yayınlanan genelgeden[252] bir bölüm gönderiyorum.

Tüzüğü ve kongre kararlarını somut olaylara uygulamak için genel konseyin yapabileceği şey, bir hakem mahkemesi gibi kararlar vermektir. Ama bu kararların uygulanması, her bir ülkede Enternasyonale bağlıdır. Bu nedenle genel konsey, Enternasyonalin *genel çıkarlarını temsil eden bir araç* olarak işlev göremez duruma geldiği anda Enternasyonal kocaman bir sıfır olur. Öte yandan genel konseyin kendisi, derneğin etkin güçlerinden biridir; derneğin bütünlüğünü koruma ve hasımlar tarafından elegeçirilmesini önleme açısından vazgeçilmez bir güçtür. Şimdiki konseyin (eksiklikleri bir yana) ortak düşman karşısında kazandığı moral etkinlik, Enternasyonali kendi kişisel ihtiraslarının bir aracı gibi görenlerin gururunu kırdı.

Her şeyin ötesinde anımsanmalı ki, bizim derneğimiz proletaryanın *militan örgütüdür* ve doktriner amatörleri yetiştirme derneği değildir. Şu sıralarda örgütümüzü yıkmak, teslim olmakla eştir. Burjuvazi ve hükümetler için bundan iyisi can sağlığı. Orman kaçkını Sacaze'nin Dufaure'un yasa önerisi hakkındaki raporunu oku. Dernekte en çok korktuğu ve en çok hayran olduğu nedir? "Örgütlenmesi".[253]

Londra konferansından bu yana mükemmel bir ilerleme sağladık.

Danimarka'da, Yeni Zelanda'da ve Portekiz'de yeni federasyonlar kuruldu. *Birleşik Devletler*'de, *Fransa*'da (ki orada Malon ve şürekası[254] —kendi ağızlarıyla itiraf ettikleri gibi— tek bir seksiyona sahip değiller), *Almanya*'da, Macaristan'da ve (Britanya Federal Konseyinin kuruluşundan beri) Britanya'da örgütümüz büyük ölçüde genişledi. Bu ya-

* Aile çevresinde Paul Lafargue'a verilen takma ad. –*Ed.*

kınlarda *İrlanda* seksiyonları kuruldu. İtalya'da yalnızca önemli seksiyonlar, Milano ve Torino'dakiler bize ait; ötekilere hukukçular, gazeteciler ve öteki doktriner burjuvalar önderlik ediyor. (Bu arada aklıma gelmişken söyleyeyim, Bakunin'in bana karşı kişisel bir öfkesi var; çünkü Rusya'da bütün etkisini yitirdi; devrimci gençlik benim yanımda.)

Londra konferansının kararları Fransa, Amerika, Britanya, İrlanda, Danimarka, Hollanda, Almanya, Avusturya, Macaristan ve İsviçre'de (Jura dışında[255]), ayrıca İtalya'da da gerçek işçi sınıfı seksiyonlar ve son olarak Ruslarla Polonyalılar tarafından çoktan kabul edildi. Bu gerçeği tanımayanlar, böyle yaparak hiçbir şeyi değiştiremeyecekler, yalnızca Enternasyonalin engin çoğunluğundan, kendilerini koparmak zorunda bırakılacaklar.

İşim öylesine başımdan aşkın ki, tatlı Cockatoo'ya ve sevgili Schnappy'ye* (onun hakkında daha fazla haber istiyorum) bile yazacak zaman bulamadım. Enternasyonal gerçekten çok zamanımı alıyor; savaşımın bu döneminde konseyde bulunmanın hâlâ gerekli olduğuna ikna edilmeseydim, uzun zaman önce kendimi emekli ederdim.

İngiltere hükümeti 18 Martı kutlamamızı engelledi; bu nedenle, İngiliz işçilerle Fransız sığınmacıların toplantısında kabul edilen kararları[256] ekte gönderiyorum. ...

* *Cockatoo* – Karl Marx'ın kızı Laura'nın takma adı; *Schnappy* – Laura'nın oğlu Charles Étienne'in (1868-72) takma adı. –*Ed.*

1873

147
ENGELS'TEN MANCHESTER'DEKİ MARX'A
[LONDRA] 30 MAYIS 1873

Sevgili Mohr,

Bu sabah yatakta, doğa bilimleri konusunda şu diyalektik düşünceler aklımdan geçti:

Doğabilimin konusu — hareket halindeki madde, cisimler. Cisimler, hareketten ayrılamaz, cisimlerin biçimleri ve türleri ancak hareket halinde bilinebilir; insan hareketsiz cisimler hakkında, öteki cisimlerle ilintisi olmayan cisimler hakkında hiçbir şey söyleyemez. Bir cisim, ancak hareket halinde, ne olduğunu ortaya koyar. Doğabilim, bu nedenle, cisimleri, birbirleriyle ilişkileri içinde ve hareket halindeyken inceleyerek bilebilir. Hareketin farklı biçimlerini anlamak, cisimleri anlamakla birdir. Bu farklı hareket biçimlerinin araştırılması, bu nedenle, doğabilimin ana konusudur.

1) En basit hareket biçimi *yer* değişimidir (zaman içinde — ihtiyar Hegel'i hoşnut etmek için) — *mekanik* hareket.

a) *Tek bir* cismin hareketi diye bir şey yoktur, ama gö-

receli olarak, *düşme* böyle sayılabilir. Birçok cisim için ortak olan bir merkeze doğru hareket. Ama tek bir cisim merkeze doğru olmayan *başka* bir yönde hareket eder etmez o cismin henüz bağlı olduğu *düşme* yasaları değişime uğrar:

b) Geçici ya da hareketin kendisinde gözlenen yörünge yasalarına doğru değişim geçirir ve doğrudan birçok cismin —gezegenlerin vb. hareketi, astronomi, denge— karşılıklı hareketine varır. Ancak bu tür hareketin *gerçek* sonucu her zaman sonludur — hareket halindeki cisimlerin *teması*, birbirlerinin üstüne düşerler.

c) Temas mekaniği — temas halindeki cisimler. Basit mekanik, manivela, eğik yüzey, vb.. Ama *temasın etkileri bu kadar değildir*. Temas, iki biçimde görülür: sürtünme ve çarpma. Her ikisinin de özelliği odur ki, belli bir yoğunluk derecesinde ve belli koşullar altında artık yalnızca mekanik olmayan *yeni* etkiler üretirler: *ısı*, *ışık*, *elektrik*, *manyetizm*.

2) *Asıl fizik*, bu hareket biçimlerinin bilimi, her bir hareket biçimini inceledikten sonra, belli koşullar altında, bunların *birinin ötekine dönüştüğü* gerçeğini saptar ve ensonu, hepsinin —harekete geçirilen farklı cisimlere göre değişen belli şiddet derecelerinde— fiziğin ötesine geçen etkiler yarattığını, cisimlerin iç yapısında değişikliklere yolaçtığını keşfeder: — Bunlar *kimyasal* etkiler.

3) *Kimya*. Daha önce anılan hareket biçimlerinin incelenmesinde cismin canlı ya da cansız olmasının pek önemi yoktur. Hatta cansız cisimler, fenomenleri en üst *saflık* derecesinde sergiler. Öte yandan kimya, en önemli cisimlerin kimyasal yapısını yalnızca yaşam sürecinin ortaya çıkardığı özlerde ayırdedebilir; temel ödevi, bu özleri giderek daha çok miktarlarda yapay biçimde üretmeye dönüşür. Kimya, organizmalarla ilgilenen bilimlere geçişi biçimlendirir; ama diyalektik dönüşüm ancak, kimya, gerçek dönüşümü yaptığı ya da yapma noktasına geldiği zaman gerçekleştirilebilir.

4) Organizma. Bu noktada, şimdilik herhangi bir diyalektik üzerinde duracak değilim.

Sen orada, doğa bilimlerinin merkezinde olduğuna göre,

bunda bir şeyler olup olmadığını en iyi yargılayacak durumdasın.

Sevgiler
F. E.

148
ENGELS'TEN HUBERTUSBURG'DAKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 20 HAZİRAN 1873

Sevgili Bebel,

Önce sizin mektubunuzu yanıtlıyorum çünkü Liebknecht'inki hâlâ Marx'ta, o da nereye koyduysa bulamıyor.

Ne yazık ki tümüyle lasalcı olan parti yöneticilerinin, sizin hapsedilmenizi fırsat bilerek *Volksstaat*'ı "saygın" bir *Neue-Sozial-Demokrat*'a dönüştüreceklerinden korku duymamızın nedeni Hepner değil, Yorck'un ona yazdığı komite tarafından imzalanan mektuptu. Yorck bu niyeti açıkça itiraf etti, ve komite de genel yayın yönetmenlerini atama ve azletme hakkı olduğunu öne sürdüğü için tehlike yeterince büyüktü. Hepner'in eli kulağında olan sürgün edilme kararı,[257] onlara, bu tasarımlarını gerçekleştirmekte bir başka bahane daha sağladı. Bu koşullarda, durumun ne olduğunu bilmek bizim için büyük önem taşıyordu, bu yazışmanın nedeni de işte bu. ...

Partinin lasalcılığa karşı tutumu konusunda, özellikle belli olaylarda, nasıl bir taktik uygulanması gerektiğini kuşkusuz siz bizden daha iyi bilebilirsiniz. Ama şu noktanın da dikkate alınması gerek. Sizin durumunuzda olduğu gibi, insan, Alman İşçiler Genel Derneği için bir ölçüde aday konumunda olduğu zaman rakiplerine karşı çok duyarlı davranır ve önce onları dikkate alma alışkanlığını edinir. Ne var ki, Alman İşçiler Genel Derneği olsun Sosyal-Demokrat İşçi Partisi olsun, her ikisi birarada, henüz Alman işçi sınıfının çok küçük bir kesimini oluşturuyor. Uzun bir pratiğin doğruladığını gördüğümüz bizim görüşümüz şu ki, propagandada doğru taktikler, şurada ya da burada, insanın rakibinden birkaç kişiyi ya da yerel grubu uzaklaştırıp kendi yanına çekmesi de-

ğildir, henüz harekette yeralmamış büyük kitleler üzerinde çalışmaktır. İnsanın bizzat kendi elleriyle yetiştirip yoğurduğu tek bir birey, yanlış eğilimlerinin mikrobunu, kendileriyle birlikte her zaman partiye getirecek olan lasalcı on dönekten çok daha değerlidir. Ayrıca, insan *yerel önderleri* olmaksızın, yalnızca yerel kitleleri kazansa, o bile bir şeydir. Ama gerçekte insan her zaman, eğer daha önceki görüşleriyle değilse, kamuoyu önünde söylediği sözlerle bağlı olan ve her şeyin ötesinde kendi ilkelerinden uzaklaşmadıklarını, tam tersine şimdi *hakiki* lasalcılığı vaaz edenin Sosyal-Demokrat İşçi Partisi olduğunu kanıtlamak zorunda bulunan bu önderlerin tümünü anlaşmanın içine almalıdır. Eisenach'daki[258] talihsizlik bu olmuştur; belki de o zaman bundan sakınılamazdı, ama bu unsurlar partiye kuşkusuz zarar verdiler, ve o zamanki birleşme olmasaydı partinin bugün olduğundan daha az güçlü olacağından da emin değilim. Her ne ise, bu unsurlar güçlerini takviye ederlerse, bunu talihsizlik olarak görürüm.

İnsan, "birlik" çağrılarının, kendisini, yanlış yola sürüklemesine izin vermemelidir. Bu sözü dillerinden düşürmeyenler, uyuşmazlığın çoğuna neden olanlardır, tam şu sıralarda, bütün ayrılıkları kışkırtan ama hiçbir şey için, birlik için ettikleri kadar gürültü etmeyen İsviçre'deki Jura bakuncileri gibi. Bu birlik fanatikleri ya darkafalı insanlardır, ellerine geçeni içinde türlü şey bulunan bir mayalanma kazanına atarlar ve tam siz posa çökelsin diye kendi haline bırakınca, farklılıklar çok daha keskin biçimde ortaya çıkar çünkü hepsi aynı potanın içindedir (Almanya'da işçilerle küçük-burjuvazinin uzlaşmasını öğütleyen kişilerde bunun iyi bir örneğini görürsünüz) — ya da bilinçsizce (Mülberger gibi örneğin) ya da bilinçli olarak hareketin arılığını bozmak isteyenlerdir. Bu nedenledir ki, en büyük sekterler ve en büyük gürültücüler ya da külhanbeyleri, belli zamanlarda en üst perdeden birlik diye bağırırlar. Yaşamımız boyunca hiçkimse bize, bu birlik çığırtkanları kadar sorun yaratmadı, bu kadar tartışmaya neden olmadı.

Doğal ki her parti yönetimi, başarılar görmek ister ve bu

iyi bir şey. Ama bazı durumlar var ki, *anlık* bir başarıyı, daha önemli şeyler için feda etme cesaretini göstermek gerekir. Özellikle bizimki gibi, sonal başarısı mutlak olarak kesin, ve yaşadığımız günlerde ve gözlerimizin önünde bu kadar müthiş gelişen bir parti için anlık başarı, her zaman için mutlaka gerekli değildir. Örneğin, alınız Enternasyonali. Kömünden sonra olağanüstü bir başarı sağladı. Büyük korkuya kapılan burjuvazi, onun sınırsız gücü olduğuna inanıyor. Üyelerinin büyük çoğunluğu, işlerin sonsuza dek böyle kalacağına inanıyordu. Biz ise kabarcıkların patlamak *zorunda* olduğunu çok iyi biliyorduk. Bütün ayaktakımı, umudunu buna bağlamıştı. İçerdeki sekterler küstahlaştılar ve en büyük budalalıklar ve kabalıklar yapmalarına izin verileceğini umarak Enternasyonali kötüye kullandılar. Buna tahammül edemezdik. Günün birinde kabarcıkların patlamak zorunda olduğunu çok iyi bildiğimden, bizim açımızdan sorun, felaketi geciktirme sorunu değildi, ama Enternasyonalin bundan arı ve kirlenmemiş çıkması için gereken özeni göstermekti. Kabarcık Lahey'de patladı ve bildiğiniz gibi kongre üyelerinin çoğunluğu, ülkesine düşkırıklığıyla döndü. Ama gene de Enternasyonalde evrensel dayanışma ve uzlaşma idealini bulabileceklerini hayal etmiş olan, düşkırıklığına uğramış bu insanların neredeyse tümü, kendi ülkelerinde Lahey'dekinden çok daha tatsız kavgalara giriştiler. Şimdi sekter kavgacılar uzlaşma vaaz ediyorlar ve bizi geçimsiz ve diktatör olmakla suçluyorlar. Lahey'de yatıştırıcı bir tutum takınsaydık, bölünmenin patlak vermesini örtbas etseydik, sonuç ne olurdu? Sekterler, özellikle bakuninciler Enternasyonal adına, daha büyük budalalıklar ve rezillikler yapabilecekleri bir yıl daha elde etmiş olurlardı; en gelişmiş ülkelerin işçileri tiksinti içinde arkalarını dönüp giderlerdi; kabarcıklar patlamazdı ama sinir bozucu kişiler tarafından delindiği için yavaş yavaş çökerdi ve bunalımı ortaya çıkarmak zorunda bulunan bir sonraki kongre, *ilkeler* Lahey'de zaten bir yana konmuş olduğu için, çok acı bir kişisel çekişmeye dönüşürdü. İşte o zaman Enternasyonal gerçekten parça parça

olurdu — "birlik" yüzünden parça parça olurdu! Bunun yerine biz, çürümüş öğelerden onurumuzla kurtulduk — sonuncu ve kesin kararın verildiği oturumda hazır bulunan Komün üyeleri, Avrupa proletaryasına ihanet eden hainlerle meşgul olan bu yargısal oturumun kendileri üzerinde yaptığı korkunç etkiyi hiçbir Komün oturumunun yapmadığını söylüyorlar. On ay boyunca bütün enerjilerini yalanlarla, hakaretlerle, entrikalarla harcamalarına izin verdik — ve şimdi neredeler? Onlar, Enternasyonalin büyük çoğunluğunun temsilcisi olduklarını ileri süren bu kişiler, şimdi bizzat kendileri, gelecek kongreye gelme cesaretinde olmadıklarını ilan ediyorlar. (Bu mektupla aynı zamanda *Volksstaat*'a gönderilen bir makalede daha fazla ayrıntı yeralıyor.) Yeniden yapmamız gerekseydi, genelde bundan daha değişik davranmazdık — taktik yanlışlıklar kuşkusuz her zaman olabilir.

Her durumda, lasalcılar arasındaki etkin unsurlar, önümüzdeki süre içinde kendi istekleriyle size katılacaklardır ve dolayısıyla, birlikçi güruhun isteğine uyarak meyveyi olgunlaşmadan koparmak akıllıca olmaz.

Dahası, ihtiyar Hegel bile diyor ki: Bir parti *bölünerek* ve bölünmeyi göğüsleyerek utkusunu kanıtlar. Proletarya hareketi gelişmenin çeşitli evrelerini geçmek zorundadır; her evrede, bir bölük insan takılır kalır ve bir ileriki evreye katılmaz; yalnızca bu bile, "proletarya dayanışması"nın neden, Roma İmparatorluğunda zulmün en kötüsü yaşanırken hıristiyan sektlerin yaptığı gibi, birbirleriyle ölüm-kalım kavgasına tutuşan farklı parti gruplarında gerçekleştiğini açıklamaya yeter.

Örneğin eğer *Neue Sozial-Demokrat Volksstaat*tan daha çok aboneye sahipse, her bir *sekt*in ister-istemez fanatik olduğunu ve bu fanatiklik sayesinde, özellikle yeni olduğu yörelerde (diyelim, Alman İşçiler Genel Derneği Schleswig-Holstein'da), sekter garipliklere sapmaksızın, yalnızca gerçek hareketi temsil eden partiden daha büyük anlık başarılar elde ettiğini unutmamanız gerekir. Ama öte yandan fanatiklik de uzun ömürlü olmaz.

Posta gönderilmek üzere olduğu için mektubuma son vermem gerekiyor. Çabucak şunu ekleyeyim: Fransızcaya çeviri* işi bitmeden önce (yaklaşık Temmuz sonu) Marx, Lasalle'la uğraşamayacak[259]; çeviriden sonra da kesin olarak dinlenmesi gerek, çünkü çok aşırı çalıştı.

Hapis cezanızı çalışarak ve sabırla çekmeniz güzel bir şey. Gelecek yıl sizi burada görmekten hepimiz mutlu olacağız.

Liebknecht'e yürekten selamlar.

Saygılarımla
F. Engels

149
MARX'TAN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
[LONDRA] 27 EYLÜL 1873

... Avrupa koşullarını dikkate alınca, Enternasyonalin resmî örgütünün şimdilik geri plana çekilmesi yararlı olur; ama olanağı varsa, New York'taki merkezin denetimini elden kaçırmamalı ki, Perret gibi gerizekalılar ya da Cluseret gibi serüvenciler yönetimi elegeçirmesin ve saygınlığını lekelemesin. Olaylar ve işlerin kaçınılmaz gelişimi ve karmaşıklaşması sonucu, Enternasyonal, daha gelişkin bir yapıda yeniden yükselecektir. Bugünkü durumda, değişik ülkelerdeki en yetkin insanlarla bağlantının elimizden kayıp yitirilmemesi, işin gerisi için de Cenevre'deki yerel kararlara aldırılmaması, gerçekte o kararların gözardı edilmesi yeterlidir. Orada kabul edilen tek iyi karar, kongrenin iki yıl ertelenmesi kararı, bu davranış biçimini kolaylaştırıyor. Ayrıca, *yaklaşan gerici haçlı seferi* sırasında Enternasyonal hayaletinden medet umulamayacak oluşu ve tam tersine burjuvazinin her yerde, hayaletin bütün bütün ortadan kalktığına inanması kıta Avrupası'ndaki hükümetlerin hesaplarını altüst edecektir. ...

* *Kapital*'in 1. cildinin çevirisi. –*Ed.*

150
ENGELS'TEN HARROGATE'TEKİ MARX'A
LONDRA, 10 ARALIK 1873

Sevgili Mohr,

Bu mektupla birlikte beş poundluk üç banknotun yarı parçalarını gönderiyorum; aldığını lütfen hemen bildirirsen öteki yarıları yollayacağım.

Dün sabahtan beri yoğun bir sis var. Heath'e* yürüyüşe çıktığım için o sisten kısa bir süre kurtuldum. Bir sis denizinde orası, mavi göğü, ılık güneşiyle bir parlaklık adası.

Şu serseri Roderich Benedix, "Shakespearomania"ya karşı, geride, kalın bir cilt halinde kötü bir koku bıraktı. Shakespeare'in bizim büyük şairlerimize, hatta modern zamanların şairlerine şamdancılık bile yapamayacağını, tamı tamına kanıtladı. Herhalde Shakespeare, kaidesinden kaldırılıp atılır, yerine o tombul Benedix oturtulur. *Merry Wives*'ın** yalnızca birinci perdesinde bile tüm Alman edebiyatından daha çok yaşam ve gerçeklik var; yalnızca Launce*** ve köpeği Crab bile, Alman komedilerinin tümünden daha değerli. Şu tersliğe bak ki, gerçek yaşamda sıkıcı gevezeliklerden kaçınmak olanaksız olduğu halde, Benedix o muhteşem poposuyla, Shakespeare'in, sonuç bölümlerini pat diye kısaltması ve böylece cansıkıcı gevezelikleri azaltması konusunda, ciddi, ciddi olduğu kadar da ucuz tartışmalara girişiyor. Ne hali varsa görsün.

Dün Ren yöresinin bir jeolojik haritası elime ulaştı. Ön hipotezlerim çoğunca doğrulandı.

Tussy'ye içten sevgiler.

Sevgiyle
F. E.

* Londra'nın Hampstead mahallesindeki Hampstead Heath kırı. *–Ed.*

** Shakespeare'in *The Merry Wives of Windsor* [*Windsor'un Şen Kadınları*] adlı güldürüsü. *–ç.*

*** Shakespeare'in *Two Gentlemen of Verona* [*Veronalı İki Centilmen*] adlı oyunundaki bir karakter. *–Ed.*

1874

151
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE

LONDRA, 12 [-17] EYLÜL 1874

... Senin de istifanla[260] *eski* Enternasyonal bütün bütün dürülüp büküldü ve sona erdi. Ve iyi oldu. Enternasyonal ikinci imparatorluk dönemine aitti, o dönemde Avrupa'da bir uçtan öteki uca egemen olan zulüm ve baskı o sıralarda henüz yeniden uyanan işçi hareketine bütün iç polemiklerden uzak durmayı ve birliği emrediyordu. Proletaryanın ortak kozmopolit* çıkarlarının öne çıkabileceği an, o andı. Almanya, İspanya, İtalya ve Danimarka, harekete ya henüz girmişlerdi ya da girmek üzereydiler. 1864'te hareketin teorik karakteri, Avrupa'nın her yerinde, yani kitleler arasında — gerçek yaşamda— henüz net ve açık değildi. Alman komünizmi, henüz bir işçi partisi olarak varlık kazanmamıştı. Prudonculuk, atlı karıncalarını döndürebilecek kadar güçlü değildi. Bakunin'in yeni saçması, henüz onun kafasında bile yoktu, ve hatta İngiliz işçi sendikalarının önderleri bile tüzü-

* Engels, *cosmopolitan* sözcüğünü *evrensel* anlamında kullanıyor. –ç.

ğün başlangıç bölümünde ortaya konan program çerçevesinde harekete katılabileceklerini düşünüyorlardı. İlk büyük başarı, tüm hiziplerin bu naiv buluşmasını patlatıp havaya uçurmak zorundaydı. Bu ilk başarı kuşkusuz Enternasyonalin entelektüel bakımdan çocuğu olan —Enternasyonal onu doğurmak için parmağını oynatmamasına karşın— Komündü, ve Enternasyonal, bu açıdan tam bir yerindelikle Komünden sorumlu tutuldu. Komün sayesinde Enternasyonal, Avrupa'da moral bir güç haline gelir-gelmez de çekişmeler başladı. Her eğilim, bu başarıyı kendisi için istismar etmek istedi. Kaçınılmaz olan dağılma geldi çöreklendi. Eski kapsamlı programın çizgisi doğrultusunda çalışmayı sürdürmeye gerçekten hazır olan insanların —Alman komünistlerin— artan gücüne duyulan kıskançlık, Belçikalı prudonculari, bakuninci serüvencilerin kollarına itti. Lahey kongresi gerçekte her iki taraf için de bir sondu. Enternasyonal adına hâlâ bir şeylerin yapılabileceği tek ülke Amerika'ydı ve şanslı bir önseziyle yönetim oraya aktarıldı. Şimdi Enternasyonalin saygınlığı orada da tükenmiş bulunuyor, ve ona yeni bir yaşam aşılamaya çalışmak budalalık ve boşuna uğraşmak olur. Enternasyonal on yıl boyunca Avrupa tarihinin bir tarafına —ki gelecek bu taraftadır— egemen olmuştur ve geriye dönüp yaptığı işlere övünçle bakabilir. Ama eski biçimiyle yararlı ömrünü doldurmuştur. Eski tarzda, tüm ülkelerdeki tüm proleter partilerin ittifakı biçiminde yeni bir Enternasyonal ortaya çıkarılabilmesi için, 1849-64 arasında olduğu gibi emek hareketinin genel bir baskı altında olması gerekir. Ama proletarya dünyası bunun için fazla büyük ve fazla geniş bir hale gelmiş bulunuyor. İnanıyorum ki gelecek Enternasyonal —Marx'ın yazıları bir süre etkisini gösterdikten sonra— doğrudan komünist olacak ve bizim ilkelerimizi özdenlikle ilan edecektir. ...

1875

152
ENGELS'TEN ZWICKAU'DAKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 18-28 MART 1875

Sevgili Bebel,

23 Şubat tarihli mektubunuzu aldım; sağlığınızın yerinde olmasına sevindim.

Birleşme konusunda ne düşündüğümüzü soruyorsunuz. Ne yazık ki, sizinle aynı durumdayız. Ne Liebknecht, ne de bir başkası bize herhangi bir bilgi iletmediğinden biz de ancak gazetelerde ne varsa onu biliyoruz; bir hafta kadar önce program taslağı[261] yayınlanıncaya dek gazetelerde de pek bir şey yoktu! Bu taslak bizi oldukça şaşırttı.

Partimiz lasalcılara o kadar sık uzlaşma ya da en azından işbirliği önermiş ve Hasencleverler, Hasselmannlar, ve Tölckeler tarafından o kadar çok ve o kadar kırıcı bir biçimde geri çevrilmişti ki, bugün, bu bayların kendileri gelerek bize uzlaşma öneriyorlarsa, çok büyük bir çıkmazda olduklarını artık bir çocuk bile anlayabilir. Ama bu insanların iyi bilinen karakterini gözönünde tutarak, onların bu güç duru-

munu, her türlü güvenceyi madde madde belirlemek için kullanmak bizim görevimizdir; öyle ki, işçilerin gözünde sarsılmış konumlarını, partimizin zararına yeniden sağlamlaştıramasınlar. Bunları çok soğuk biçimde karşılamalı ve kendilerine güvenmediğimizi belli etmeli; birleşme, sekter sloganlarından, "devlet yardımı" yaklaşımlarından ne ölçüde vazgeçmeyi arzuladıklarına, ve 1869 Eisenach programını[262] ya da bugünkü duruma uygun bir revizyonunu ne ölçüde kabul ettiklerine bağlı olmalıdır. Teorik alanda ve bu nedenle program için kesinlikle neyin gerekli olduğu konusunda partimizin lasalcılardan *öğreneceği hiç, ama hiçbir şey* yoktur; ama lasalcıların bizim partimizden öğrenecekleri bazı şeyler kesinlikle vardır; birleşmenin birinci koşulu, sekterlikten, lasalcılıktan vazgeçmeleri olmalıdır; buradan giderek de "devlet yardımı" denen her derde deva ilaç tümden bir yana bırakılmasa bile, birçok başka olası önlemin yanısıra bir geçiş dönemi önlemi olarak tanınmalıdır. Taslak program, bizim insanlarımızın teorik olarak lasalcı önderlerden yüz kez daha üstün olduğunu göstermektedir — ama siyasal kurnazlıkta da aynı ölçüde onlardan geridirler; "dürüstler", dürüst olmayanlar tarafından bir kez daha oyuna getirilmişlerdir.

Birincisi, Lassalle'in cafcaflı ama tarihsel olarak yanlış tümcesi kabul edilmiştir: İşçi sınıfı karşısında tüm öteki sınıflar yalnızca gerici bir yığındır. Bu önerme yalnızca kimi ayrıksın durumlarda doğrudur: örneğin Komün gibi bir proletarya devriminde ya da devleti ve toplumu yalnızca burjuvazinin kendi imgesine göre biçimlendirmediği, ama onun izinden giderek demokratik küçük-burjuvazinin de aynı biçimlendirmeyi en sonuna kadar götürdüğü ülkelerde doğrudur. Örneğin Almanya'da, demokratik küçük-burjuvazi, bu gerici yığına ait idiyse nasıl oldu da Sosyal-Demokrat İşçi Partisi onunla —Halk Partisiyle—[263] yıllar yılı elele yürüdü? Nasıl oluyor da *Volksstaat*, neredeyse tüm politik içeriğini küçük-burjuva demokrat *Frankfurter Zeitung*'dan alabiliyor? Ve nasıl oluyor da bu programda yeralan en az yedi istem, doğrudan ve sözcüğü sözcüğüne Halk Partisinin programıyla

ve küçük-burjuva demokrasisiyle örtüşüyor? 1-5 ve 1-2 deki yedi politik istemi imliyorum; bunlardan *burjuva* demokratik olmayanı yoktur.[264]

İkincisi, işçi hareketinin enternasyonal bir hareket olduğu ilkesi bugün, her durumda, tümden yadsınıyor; hatta bu ilkeyi beş bütün yıl en güç koşullarda, en parlak biçimde uygulamış kişilerce yadsınıyor. Alman işçilerin, Avrupa hareketinin başında yeralmaları, *esas olarak* onların savaş sırasında gerçekten enternasyonal bir tutum sergilemelerinden ileri gelmiştir, başka hiçbir proletarya böyle iyi davranamazdı. Ve şimdi tüm öteki ülkelerde, bu ilkeyi, herhangi bir örgütlenmenin bağrında gerçekleştirmeye çalışan her girişimi hükümetler vargüçleriyle bastırmaya çalışırken, Alman işçiler mi yadsıyacak! Ve işçi hareketinin enternasyonalizminden geriye ne kalır? Avrupalı işçilerin kendi kurtuluşları için gelecekteki işbirlikleri kadar olmayan zayıf bir umut, "insanların uluslararası dayanışması" gibi bir gelecek umudu, Barış Liginin[265] burjuva baylarının "Avrupa Birleşik Devletleri" umudu!

Enternasyonalden böyle sözetmek kuşkusuz zorunlu değildi. En azından 1869 programından geri adım atılmaz ve örneğin şöyle bir şey söylenebilirdi: *Gerçi, her şeyden önce* Alman işçi partisi varolan devlet sınırları içinde çalışmaktadır ama (Avrupa proletaryası adına konuşma ve özellikle yanlış bir şey söyleme hakkına sahip değildir), bütün ülkelerin işçileriyle dayanışmasının bilincindedir ve şimdiye dek olduğu gibi bundan böyle de her zaman bu dayanışmanın kendisine yüklediği yükümlülükleri yerine getirmeye hazır olacaktır. İnsan kendini Enternasyonalin parçası saymasa da, doğrudan açıkça ilan etmese de bu tür yüklenimler zaten vardır; örneğin grevlerde yardım ve grev kırıcılığından uzak durma; ülke dışındaki hareket konusunda Alman işçilerin bilgilendirilmesi için parti organlarının özen göstermesi; hanedan savaşlarının patlak vermesi tehlikesine karşı propaganda ve bu tür savaşlar sırasında, 1870 ve 1871'de örnek olacak biçimde gösterilen davranış benzeri bir tutum, vb..

Üçüncüsü, bizim insanlarımız, epey modası geçmiş bir

ekonomi görüşüne dayanan lasalcı "ücretlerin tunç yasası"nın, yani Malthus'un nüfus yasasına göre her zaman çok fazla işçi bulunduğu (lasalcı sav da budur) için, işçi ortalama olarak yalnızca *asgari* ücret alır görüşünün, kendilerine yutturulmasına izin vermişlerdir. Oysa artık Marx *Kapital*'de ayrıntılı olarak kanıtlamıştır ki, ücretleri düzenleyen yasalar çok karmaşıktır; koşullara göre bazan şu yasa egemen olur, bazan bu yasa; dolayısıyla bu yasalar hiçbir biçimde tunç katılığında değildir, tam tersine çok esnektir; bu çerçevede konu Lassalle'ın sandığı gibi birkaç sözle geçiştirilemez. Lassalle'ın Malthus'tan ve Ricardo'dan (ikincisinin teorisini çarpıtarak) kopya ettiği, örneğin *Arbeiterlesebuch*'un 5'inci sayfasında bulunabilecek ve Lassalle'ın bir başka broşüründen alıntılanan maltusçu sav, Marx tarafından "Sermaye Birikimi" bölümünde ayrıntılı olarak çürütülmüştür. Bu durumda biz Lassalle'ın "tunç yasası"nı benimseyerek, kendimizi, yanlış bir temele dayalı yanlış bir teze bağlıyoruz.

Dördüncüsü, program, devlet yardımını, Lassalle'ın Buchez'den çaldığı, en yalın biçimiyle *tek toplumsal istem* olarak öne sürüyor. Üstelik bunu, Bracke, bu istemin* hiçbir işe yaramazlığını açıkça ortaya koyduktan sonra ve partimizin sözcülerinin, tümünün değilse büyük çoğunluğunun lasalcılarla savaşımında bu "devlet yardımı"na karşı çıkmak zorunda kalmaları ardından yapıyor! Partimiz kendini bundan daha fazla aşağılayamazdı. Enternasyonalizm Amand Gögg'ün, sosyalizm de, bu istemi *sosyalistlere karşı*, onlara üstün gelmek için öne süren burjuva cumhuriyetçi Buchez'in düzeyine düşürülüyor.

Ne var ki, lasalcı anlamda "devlet yardımı" olsa olsa programda "toplumsal sorunun çözümü yolunu hazırlamak" gibi —sanki bizim için teorik olarak hâlâ *çözülmemiş* toplumsal bir *sorun* varmış gibi— kusurlu biçimde tanımlanan bir sonucu elde etmek için düşünülmüş birçok önlem arasında *tek bir* önlem olabilir. O zaman birisi şöyle dediğinde: Alman işçi partisi, sanayide ve tarımda ulusal ölçekte kolektif

* Wilhelm Bracke'nin broşürü *Der Lassalle'sche Vorschlag* [*Lassalle'ın Önerisi*]. *-Ed.*

üretimi gerçekleştirerek ücretli emeği ve onunla birlikte sınıf farklılıklarını ortadan kaldırmak için çalışır; bu amaca ulaşmak için uygun olan her önlemi destekler! — o zaman hiçbir lasalcının, buna karşı söyleyecek hiçbir şeyi olmaz.

Beşincisi, işçi sınıfının, sendikalarda bir sınıf olarak örgütlenmesi konusunda tek söz söylenmiyor. Ve bu çok temelli bir noktadır; çünkü sendika, proletaryanın, sermayeyle gündelik savaşımlarını yürüttüğü, onun için bir okul olan gerçek sınıf örgütlenmesidir; ve (örneğin şu sıralarda Paris'te görülen) en kıyıcı gericilik bile artık onu ezemez. Bu örgütlenmenin Almanya'da da kazandığı önemi dikkate alarak, bizim görüşümüze göre, sendikalara programda yer vermek ve olabilirse parti örgütü içinde onlara belli bir rol vermek kesinlikle gereklidir.

İşte bizimkilerin, lasalcıların hoşnut olması için yaptıkları bunlar. Ve karşı taraf onlara ne verdi? Programda yeralan, kafası oldukça karışık *salt demokratik istemler,* onların da birçoğu yalnızca bir moda olmaktan başka bir şey değildir; örneğin İsviçre'de, eğer bir işe yarıyorsa, yarardan çok zararı olan "halk tarafından yasama" gibi. Halk tarafından *yönetim* olsaydı, bu bir şeydi. Aynı ölçüde her türlü özgürlüğün ilk koşulu da eksik: bütün resmî görevlilerin her türlü resmî edimleri nedeniyle her yurttaşa karşı olağan mahkemeler ve yasa önünde sorumlu olmaları. Bilim özgürlüğü gibi, vicdan özgürlüğü gibi her liberal burjuva programda yeralan ve burada bir ölçüde garip biçimde belirtilen istemler konusunda daha fazla bir şey söyleyecek değilim.

Özgür halk devleti, özgür devlet olarak değiştirilmiş. Dilbilgisi açısından bakılırsa özgür devlet, devletin vatandaşlarla ilişkilerinde özgür olduğu bir devlet, yani despot bir hükümetin yönetimindeki bir devlettir. Devlet üzerine bu gevezeliklerin tümüne son vermek gerekir; özellikle artık sözcüğün tam anlamında bir devlet olmayan Komünden bu yana. Her ne kadar Marx'ın Proudhon'a karşı yazdığı kitap* ve daha sonra *Komünist Manifesto*, sosyalist toplum düzeninin kurul-

* *Felsefenin Sefaleti. –Ed.*

masıyla devletin kendiliğinden çözüleceğini [*sich von selbst auflöst*] ve ortadan kalkacağını ilan etmekteyse de anarşistler, "*halk devleti*"ni gene de *ad nauseam** suratımıza fırlatırlardı. Devlet, savaşımda, devrim sırasında, yalnızca karşıtlarını kuvvet zoruyla bastırmak için kullanılan bir geçiş kurumu olduğuna göre, özgür halk devletinden sözetmek tam bir saçmalıktır: Proletarya, devlete *gereksinim duyduğu* sürece, onu, özgürlük olsun diye değil, karşıtlarını bastırmak için kullanır ve özgürlükten sözetmek olanaklı olduğu anda da devlet devlet olarak varolmaktan çıkar. Bu nedenle *devlet* sözcüğü yerine her yerde Fransızca "*commune*"-ün anlamını pek iyi karşılayabilen, o güzelim eski Almanca sözcüğün, *Gemeinwesen*'in [topluluk] kullanılmasını öneririz.

"Bütün sınıf farklılıklarının kaldırılması" yerine kullanılan "toplumsal ve siyasal tüm eşitsizliklerin kaldırılması" da sorgulanması gereken bir deyiştir. Bir ülkeyle bir başkası arasında, bir yöreyle öteki arasında, hatta bir yerel yöreyle öteki arasında yaşam koşullarında en aza indirmenin olası olduğu ama asla tümden yok edilemeyecek *belli* bir eşitsizlik her zaman olacaktır. Alplerde oturanların yaşam koşulları, ovada oturanlardan her zaman farklı olacaktır. *Eşitlik* alemi olarak sosyalist toplum düşüncesi, eski "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" kavramını model alan tek yanlı bir Fransız düşüncesidir — bu kavram, o zaman bir *gelişme aşaması* olarak doğru ve yerinde bir kavramdı; ama insanların kafasında karışıklık yarattığına ve konunun ortaya konmasında daha kesin kavramlar bulunduğuna göre, eski sosyalist okulların tüm tek-yanlı düşünceleri için olduğu gibi bunun da artık üstesinden gelinmesi gerekir.

Bu programdaki her sözcük yavan ve gevşek bir biçimde yazılmış ve eleştirilebilir olsa da ben bu noktada duruyorum. Program öyle bir yapıda ki, kabul edilirse Marx ve ben, bu temelde kurulan *yeni* partiye *hiçbir zaman* bağlanamayacağız ve ona karşı —kamuoyu önünde de— tutumumuzun ne olması gerektiğini çok ciddi biçimde düşünmek zorunda ka-

* İğrendirecek ölçüde. –ç.

lacağız. Anımsamanız gerekir, Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin her açıklamasından, her eyleminden, yurtdışında, biz sorumlu tutuluyoruz, örneğin Bakunin *Devlet ve Anarşi* adlı kitabında, *Demokratisches Wochenblatt* gazetesinin çıkışından beri Liebknecht'in yazdığı ya da söylediği her düşüncesiz sözün hesabını bize çıkarıyor. İnsanlar, tüm şovu bizim buradan yönettiğimizi düşünüyor, oysa benim kadar siz de biliyorsunuz ki, parti-içi sorunlarda biz şimdiye dek hemen hiç müdahalede bulunmadık; bunu yaptığımız zaman da bize göre gaflar ve *yalnızca teorik* gaflar olduğunda, olabildiği ölçüde onları düzeltmek için yaptık. Ama sizin de kavrayacağınız gibi, bu program bizi kolaylıkla, bunu kabul eden bir parti için hiçbir sorumluluk taşımamak zorunda bırakabilecek, bir dönüm noktasını işaret etmektedir.

Genelde bir partinin resmî programı, partinin ne yaptığından daha az önemlidir. Ama *yeni* bir program, her şeyden önce, kamuoyu önünde açılan bir bayraktır ve dış dünya, partiyi o programa bakarak değerlendirir. Bu nedenle, program hiçbir nedenle geri adım atmamalıdır; oysa Eisenach programıyla karşılaştırıldığı zaman geri adım atılmıştır. Bu program hakkında başka ülkeler işçilerinin ne diyeceğinin ve tüm Alman sosyalist proletaryasının lasalcılık önünde diz çökmesinin nasıl bir izlenim yaratacağının da dikkate alınması gerekir.

Üstelik inanıyorum ki, *bu* temelde yapılacak birleşme, bir yıl sürmeyecektir. Partimizdeki en iyi beyinler, ücretlerin tunç yasası ve devlet yardımı gibi lasalcı buyrultuların değirmeninde yeniden ve yeniden sırayla öğütülmeye razı mı olacaklar? Örneğin sizi, bu durumda görmek isterdim! Bunu onlar yapsaydı, seyircileri tarafından ıslıkla yuhalanırlardı. Ve eminim ki, lasalcılar, programın *bu* noktalarında yahudi Shylock'un bir pound ette* ısrar etmesi gibi ısrar edeceklerdir. Ayrılık gelecek; ama Hasselmann'ı, Hasenclever'i, Tölcke'yi ve şürekasını yeniden "saygın" kişiler yapmış olacağız;

* Shakespeare'in *Venedik Taciri* adlı oyunundaki yahudi tefeci Shylock'un, Venedikli tacir Antonio'nun kefil olduğu 3 bin dükalık borcun ödenmemesi nedeniyle, kendi etinden bir poundluk bir parçayı, ceza koşulu olarak ödemesinde, sözleşme gereği ısrar etmesi. –ç.

ayrılıktan biz zayıflamış olarak çıkacağız, lasalcılar güçlenmiş olarak; partimiz politik masumiyetini yitirecek ve bir aralık kendi bayrağına işlediği lasalcı ifadelere artık yeniden vargücüyle karşı çıkmayı başaramayacak; ve lasalcılar o zaman bir kez daha kendilerinin en gerçek ve tek işçi partisi, buna karşılık bizim insanlarımızın burjuva olduğunu öne sürerlerse, bunun kanıtı program olacak. O programdaki tüm sosyalist önlemler *onların*dır, ve *bizim* partimizin o programa soktuğu şey, *aynı belgenin*, "gerici yığın"ın bir parçası olarak tanımladığı küçük-burjuva demokrasisinin istemleridir.

Siz, 1 Nisan günü, Bismarck'ın doğum günü onuruna salıverileceğiniz için bu mektubu burada beklettim, ve ülkeye gizlice sokulurken yakalanması riskini göze almak istemedim. Bu sırada program hakkında ciddi kuşkuları olan ve bizim görüşümüzü bilmek isteyen Bracke'nin mektubu geldi. Bu nedenle bu mektubu, size iletilmek üzere ona gönderiyorum; böylece o da okumuş olur ve aynı şeyleri bir kez daha yazmaktan kurtulurum. Aklıma gelmişken, çıplak gerçeği Ramm'a da bildirdim; Liebknecht'e yalnızca kısaca yazdım. İş işten geçinceye kadar bize bu konuda *hiçbir zaman, tek söz* etmediği için (oysa Ramm ve ötekiler bize tam bilgi verdiğini düşünüyorlarmış) Liebknecht'i affedemiyorum. Gerçi o bunu her zaman yapardı —Marx'ın ve benim, onunla hiç de hoş olmayan bir yığın yazışmamızın nedeni de buydu— ama bu kez gerçekten çok kötü oldu ve *hiç kuşkusuz onunla birlikte olmayacağız.*

Umarım yazın buralara gelirsiniz. Kuşkusuz benimle kalırsınız; hava da güzel olursa bir-iki günlüğüne deniz banyosu almaya gideriz; uzun cezaevi günlerinden sonra size çok yararı olur.

Dostça selamlar!

Sevgiyle
F. E.

153

MARX'TAN BRUNSWICK'TEKİ WILHELM BRACKE'YE[266]

LONDRA, 5 MAYIS 1875

Sevgili Bracke,

Birlik programının eleştirel kenar notlarını okuduktan sonra, okumaları için Geib, Auer, Bebel ve Liebknecht'e gönderirseniz sevinirim. Ben hem aşırı ölçüde meşgulüm, hem de doktorlarının izin verdiği sınırın ötesine geçerek çalışmak zorunda kalıyorum. Bu yüzden de böyle uzun uzun yazmak pek de "zevkli" olmadı. Ama gene de gerekliydi; böylece daha sonra atacağım adımları, bu yazışmanın hedefi olan partili dostlarım yanlış yorumlamayacaklardır.

Çünkü birlik kongresi yapıldıktan sonra, Engels ve ben kısa bir açıklama yayınlayarak, konumumuzun sözkonusu ilke programından çok uzak olduğunu, bu programın bizimle hiçbir ilişiği bulunmadığını duyuracağız.

Bu kaçınılmaz, çünkü ülke dışında, Eisenach partisi diye bilinen hareketi bizim gizlice yönlendirdiğimiz gibi partinin düşmanlarının bıkıp usanmaksızın körüklediği bir inanış — tümden yanlış bir inanış— var. Örneğin, son zamanlarda yayınlanan Rusça bir kitapta* Bakunin, yalnızca partinin tüm programlarından vb. değil, ama Halk Partisiyle[267] işbirliği yapmaya başladığı günden bu yana Liebknecht'in attığı her adımdan bile beni sorumlu tutuyor.

Bundan ayrı olarak, benim gözümde, partiyi demoralize eden ve karşı çıkılması gerekli bir programa diplomatik bir suskunlukla dahi olsa onay vermemek benim görevimdir.

Gerçek hareketin her adımı bir düzine programdan daha önemlidir. Bu nedenle, Eisenach programının *ilerisine* gitmek olanaklı değildiyse —ve günün koşulları buna elvermediyse— ortak düşmana karşı eylem için basitçe bir anlaşma yapılabilirdi. Ne var ki, (uzunca bir ortak etkinlik dönemi geçirerek ortamı hazırlayıncaya dek ertelemek yerine) bir ilkeler programı yaparak, tüm dünyanın gözü önünde parti hareketinin

* M. Bakunin, *Devlet ve Anarşi. —Ed.*

düzeyini ölçecek nirengi noktaları ortaya konulmuş olur.

Lasalcı önderler geldiler, çünkü koşullar onları buna zorladı. Başından, onlara ilkeler üzerinde pazarlığın sözkonusu olmadığı söylenseydi, bir eylem programıyla ya da ortak eylem için örgütlenme planıyla yetinmek *zorunda* kalırlardı. Bunun yerine, onların yetkilerle donatılmış olarak gelmelerine izin veriliyor ve bu yetkiler bağlayıcı sayılıyor, böylece bizzat yardıma gereksinimi olanlara koşulsuz teslim olunuyor. Bir de bütün işin üstüne tüy dikercesine, *uzlaşma kongresi*nden *önce* bir kongre yapıyorlar, bizim kendi partimiz kongresini *post festum** topluyor.[268] Herhalde birileri, açıkça kendi partilerine hiçbir düşünme fırsatı vermeksizin el çabukluğuyla işi geçiştirmek istiyor. Birileri, birleşmenin işçileri tatmin edeceğini biliyor; ama bu anlık başarının pahalıya malolmadığına inanmak hatadır.

Üstelik programın, lasalcı iman kurallarını kutsamasının dışındaki kısımları da iyi değil.

Yakında size *Kapital*'in[269] Fransızca baskısının son bölümlerini de göndereceğim. Fransız hükümeti yasakladığı için baskı bir süre durduruldu; bu hafta ya da gelecek hafta başında hazır olacak. Önceki altı bölümü aldınız mı? Lütfen bana Bernhard Becker'in *adres*ini bildirin, son bölümleri ona da göndermem gerekiyor.

Volksstaat kitabevinin garip adetleri var. Örneğin şu ana kadar, bana *Kölner Kommunistenprozess*'in [*Köln Komünist Duruşması*][270] tek kopyası bile gönderilmedi.

Derin saygılarımla.

Sevgiler
Karl Marx

154
ENGELS'TEN LEIPZIG'DEKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 12 EKİM 1875

Sevgili Bebel,

Birleşmenin bizim açımız yanlış olduğu ve içinde gelecek-

* İş işten geçtikten sonra, bayramdan sonra. –ç.

teki ayrılığın tohumlarını taşıdığı şeklindeki görüşümüzü, sizin mektubunuz da tümden doğruluyor. Bu ayrılma, gelecek Reichstag seçimlerinden[271] sonraya ertelenebilirse çok iyi olur. ...

Program[272] şimdiki biçimiyle üç bölümden oluşuyor:

1) Benimsenmesi partimiz için onursuzluk olacak olan lasalcı öneriler ve sloganlar. İki fraksiyon ortak bir program üzerinde görüşbirliğine varmak istediği zaman, üzerinde uyuştukları noktaları alırlar, görüşbirliğine varamadıkları noktalara el sürmezler. Doğru, lasalcı devlet yardımı Eisenach programında da vardı, ama birçok *geçici önlem*den yalnızca *bir* tanesi olarak var, ve edindiğim bütün bilgilere göre, birleşme *olmasaydı*, bu yılki kongrede Bracke'nin öneri üzerine kaldırılıp atılacaktı. Şimdi bu yardım, her tür toplumsal hastalığın tek ve şaşmaz ilacı olarak beliriyor. "Ücretlerin tunç yasası"nın ve öteki lasalcı deyişlerin programa sokuşturulması da partimiz için çok büyük bir moral yenilgi oldu. Parti lasalcı imanı benimsedi. Bu artık yadsınamaz. Programın bu bölümü Caudine boyunduruğudur;[273] partimiz, kutsal Lassalle'ın daha büyük bir yüceliğe erişmesi için bu boyunduruğun altına girmiştir.

2) Tümüyle Halk Partisi[274] anlayışıyla ve diliyle yazılmış olan demokratik istemler;

3) "*Bugünkü* devlet"ten çok karışık ve mantıkdışı istemler (öteki "istemler"in kimden olduğu açık değil);

4) Çoğu *Komünist Manifesto*'dan ve Enternasyonalin tüzüğünden alınan ancak Marx'ın, bildiğiniz denemesinde* ayrıntılı olarak gösterdiği üzere yeniden yazılırken ya tümüyle yanlış önermelere ya da salt saçmalığa dönüştürülen genel ilkeler.

Programın tümü dağınık, karışık, bağlantısız, tutarsız ve onur kırıcı. Burjuva basında eleştirel kafalı tek bir kişi olsaydı, bu programı tümce tümce ele alır, her tümcenin gerçek içeriğini araştırır, apaçık biçimde saçmalığını gösterir, çelişkilerini ve gülünç ekonomik yanlışlarını (örneğin sanki

* Engels, *Gotha Programının Eleştirisi*'ni kastediyor. –*Ed.*

hiç topraksahibi yokmuş gibi, emek araçlarının bugün "kapitalist sınıfın tekelinde" olması; günümüzde emek *çok fazla özgür* olduğundan, işçi sınıfının özgürleşmesi yerine "*emeğin* özgürleşmesi"nden sözedilmesi!) ortaya koyar ve partimizi inanılmaz ölçüde gülünç duruma düşürürdü. Ama, burjuva gazetelerdeki eşekler, bu programı ciddiye aldılar; içinde olmayanları okudular ve onu bir komünist program olarak yorumladılar. İşçiler de anlaşılan aynı şeyi yapıyor. Marx'la beni, kamuoyu önünde bu programla ilişiğimiz olmadığını açıklamaktan alıkoyan *tek neden bu*dur. Hem hasımlarımız hem işçiler, onu, bizim düşüncelerimiz olarak bildikleri sürece suskunlukla geçiştirmeye çabalayabiliriz.

Yönetimin kimlerden oluşacağı sorununda ulaşılan sonuç sizi tatmin ediyorsa, biz istemlerimizi büyük ölçüde azaltmalıyız. Bizden iki, lasalcılardan üç! Bu noktada da bizimkiler eşit haklardan yararlanan bir müttefik değil, daha başından oyca azınlıkta kalmış yenikler. Komitenin[275] çalışmaları da bizim bildiğimiz kadarıyla yüreklendirici değil: 1) Bracke ve Becker'in lasalcılığa ilişkin iki çalışmasının,[276] parti yayınları listesine alınma*ma*sı kararı; bu karar geri alındıysa, bu, komitenin ya da Liebknecht'in sayesinde olmadı; 2) Vahlteich'ın kendisine Sonnemann tarafından önerilen *Frankfurter Zeitung* muhabirliğini kabul etmesini yasaklayan talimat. Bu haberi Sonnemann'ın kendisi, Marx Frankfurt'tan geçerken, görüştüğünde ona vermişti. Beni, komitenin küstahlığından ve Vahlteich'ın, tanımaması gerekirken bu karara boyun eğmesinden de daha fazla şaşırtan şey, bu kararın inanılmaz budalalığıdır. Komite, tam tersine, *Frankfurter Zeitung* gibi bir gazetede *yalnızca* bizim insanlarımızın çalışmasını gerçekleştirmeye gayret etmeliydi. ...

Bu birleşme işinin, bugünkü koşularda da çok olumlu sonuçları olabilecek eğitici bir deneyim olduğunu söylerken oldukça haklısınız. Böyle bir birleşme, iki yıl bile sürse, büyük başarı olur. Ama hiç kuşku yok ki, bedeli daha az olabilirdi.

ENGELS'TEN LEIPZIG'DEKİ AUGUST BEBEL'E

[LONDRA] 15 EKİM 1875

... Marx, 104'üncü sayıda, onun *Anti-Proudhon*'undan* alıntılanan paragrafa eklenen anlaşılmaz not için ("sosyalistler kadar ekonomistler de [sendikalararası] birleşmeyi kınadılar") eklenen anlaşılmaz notta, sosyalistlerin "Proudhon türü sosyalistler"[277] olduğunun öne sürülmesinden ciddi biçimde şikayetçi oldu. Her şeyden önce, o tarihlerde, Proudhon'un kendisi dışında tek bir prudoncu sosyalist yoktu. İkincisi Marx'ın savı, —başta *Robert Owen* olmak üzere— o tarihe kadar ortaya çıkmış ve [sendikalararası] birleşmeye ilişkin görüşlerini söylemiş sosyalistlerin (Fransa'da tanınmayan biz ikimiz hariç) hepsi için geçerliydi. Aynı şey ovıncılarla Fransızlar arasında Cabet için de geçerlidir. Fransa'da [sendikalararası] birleşme hakkı bulunmadığı için, orada bu soruna çok az değinilmiştir. Ama Marx'tan önce orada yalnızca feodal, burjuva, küçük-burjuva ve ütopik sosyalizm varolduğu ve sosyalizm de bu öğelerden bazılarının karması olduğu için, açıktı ki, her biri kendine göre derdin devasını bildiğini öne süren ve gerçek işçi sınıfı hareketinin dışında duran tüm bu sosyalistler, gerçek hareketi *bütün* biçimleriyle, ve dolayısıyla grevler ve [sendikalararası] birleşmeleri, kitleleri kurtuluşa götüren tek yoldan, doğru iman yolundan saptıran yanlış yollar olarak görüyorlardı. Gördüğünüz gibi sözünü ettiğim not yalnızca yanlış değil, aynı zamanda hepten saçmaydı. Ama bizim insanlarımızın, en azından bazılarının, kendi makalelerinde, yalnızca kendi bildikleriyle yetinmeleri olanaksız görünüyor. Kanıt olarak, şimdiye dek Alman hareketinin teorik üstünlüğünü yıkagelen en etkin araçlar olarak, ekonomik gaflarıyla, yanlış görüşleriyle ve sosyalist yazından bihaber oluşlarıyla, K-Z,** Symmachos*** ve güruhun geri kalanı tarafından ka-

* Engels, *Anti-Proudhon* derken Marx'ın *Felsefenin Sefaleti* adlı yapıtını kastediyor. –ç.

** *Volksstaat* gazetesi 1875'te, çeşitli sayılarında (55, 68, 82, 91, 92), K-Z imzasıyla makaleler yayınladı. –*Ed.*

leme alınan, içeriği teoride-sosyalist sayısız sütunları alın. Marx, neredeyse bu notla ilgili olarak bir açıklama yapmaya kalkışıyordu.

Neyse, bu kadar yakınma yeter. Umarım alelacele girişilen basiretsiz bütünleşme için beslenen umut ve beklentiler gerçekleşir, lasalcı kitleyi, Lassalle tapıncından uzaklaştırıp, kendi gerçek sınıf konumlarını yansıtan anlamlı bir kavrama inandırmak olasılığı bulunur, ve ortaya çıkması 2x2 = 4 kadar kesin olan bölünme, bizim yararımıza olacak koşullarda olur. Bütün bunlara inanmamın, çok fazla şey istemek olduğunu da biliyorum.

Almanya ve Avusturya'dan başka, dikkatimizi odaklaştırmamız gereken ülke Rusya'dır. Bu ülkede olduğu gibi orada da hükümet, hareketin ana müttefikidir. Ama bizim Bismarck'ımızdan, Stieber'imizden ve Tessendorf'umuzdan çok daha iyi bir müttefik. Dizginleri sağlamca ellerine alan Rus sarayının partisi ise, 1861'de ülkeye buyur edilen "yeni dönem" yıllarında verilen ödünleri, gerçek Rus yöntemleriyle bir bir geri almaya çalışmaktadır. Şimdi yeniden yalnızca "üst sınıfların erkek çocukları"nın eğitim görmesine izin verilecektir, ve bu politikanın gereğini yerine getirebilmek için de başkaları okulu bitirme sınavlarında başarısız gösterilmektedir. Yalnızca 1873'te, 24.000 genç insanı bekleyen yazgı bu olmuştur; ilkokul öğretmeni olmalarına bile açıktan açığa izin verilmeyen bu insanların bütün meslek gelecekleri önlenmiştir. Bir de insanlar, Rusya'da "nihilizm"in neden yayıldığına şaşıyorlar. Rusça bilen Walster, *liberal* muhalefet tarafından yazılan ve Berlin'de B. Behr'in yayınladığı broşürlerden bazılarını iyice inceleseydi ya da Lemberg'in gazetelerini (yani *Dziennik Polski*'yi ya da *Gazeta Narodowa*'yı) okuyacak ve onlardan aktarmalar yapacak ölçüde lehçe bilen biri bulunabilseydi, *Volksstaat*, Rusya sorunları üzerinde, Avrupa'daki en iyi gazete haline gelebilirdi. Gelecek dans Rusya'da başlayacakmış gibi görünüyor. Ve Alman-Prusya imparatorluğuyla Rusya arasındaki *kaçınılmaz* savaşın —ki

*** Karl Kautsky'nin yazılarında kullandığı imza. –*Ed.*

çok olası— hazırlıkları sürerken başlarsa, Almanya'daki yansımaları da kaçınılmaz olacak.

Marx size en iyi dileklerini iletiyor.

Sevgiyle
F. Engels

Liebknecht'e dostça selamlar.

156
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ PYOTR LAVROVİÇ LAVROV'A
LONDRA, 12 [-17] KASIM 1875

Azizim Bay Lavrov,

Almanya'ya yaptığım bir yolculuk dönüşü, ilgiyle okuduğum makaleniz[278] üzerine eğilme olanağını en sonunda buldum. Daha özlü olmama elverdiği için Almanca yazdığım gözlemlerim şunlar:

1) Darvinci öğretinin *evrim teorisi*ni kabul ediyorum, ama Darwin'in kanıt yöntemini (varolma savaşımı, doğal seçme) daha yeni bulunmuş bir gerçeğin ilk, geçici, eksik ifadesi sayıyorum. Şimdi her yerde yalnızca varolma *savaşımı* gören insanlar (Vogt, Büchner, Moleschott, vb.) Darwin ortaya çıkıncaya kadar organik doğada *işbirliği* olduğu görüşünü savunuyorlardı; bitki aleminin hayvanlar alemine oksijen ve besin sağlaması, buna karşılık hayvanlar aleminin bitkilere karbonik asit ve gübre vermesi olgusunu Liebig, özellikle vurguluyordu. Her iki yaklaşım da belli sınırlar içinde haklılanır, ama biri öteki kadar tek-yanlı ve dargörüşlüdür. Doğadaki cisimlerin —canlı ve cansız— karşılıklı etkileşimi, hem uyumu hem çatışmayı, hem savaşımı hem işbirliğini içerir. İşte bu nedenle, doğabilimci olduğunu öne süren biri tarihsel gelişimin tüm zenginliğini ve çeşitliliğini tek yanlı ve yetersiz bir "varolma savaşımı" formülüne, doğa alanında bile ancak *cum grano salis** kabul edilebilecek bir formüle indirge-

* Sözcük anlamında "*bir tutam tuzla*"; konuşma dilinde "*kimi çekincelerle*" anlamında. –ç.

me özgürlüğünü kullanırsa, böyle bir tutum, daha baştan kendi yenilgisini içerir.

2) "Übejdenniye darvinisti'den* sizin saydığınız üç kişi arasında adı anılmaya değer tek kişi Hellwald'dır. Seidlitz, diyelim hadi hadi, bilgili bir kişidir ve Robert Byr ise bir romancıdır; romanlarından biri, *Dreimal*,** şimdilerde *Über-Land und Meer*'de*** yayınlanıyor. Onun övünmelerine pek uygun bir yer.

3) Sizin, psikolojik olarak adlandırabileceğim yaklaşım yönteminizin üstün yanlarını yadsımıyorum; ama ben olsaydım başka yöntem seçerdim. Her birimiz, içinde bulunduğumuz entelektüel ortamdan az ya da çok etkileniriz. Halkını, benden daha iyi bildiğiniz Rusya için ve ahlak duygusuna seslenen bir propaganda dergisi için, sizin yönteminiz bir olasılıkla daha iyidir. Yapmacık duygusallığın çok zarar verdiği ve vermeyi sürdürdüğü Almanya için ise bu yöntem uygun olmazdı; yanlış anlaşılırdı, duygusal olarak saptırılırdı. Bizim ülkemizde gereksindiğimiz —en azından yakın gelecekte— sevgiden çok nefrettir; ve her şeyden çok da Alman idealizminin son kalıntılarının silinip süpürülmesi, ve maddi olguların kendi tarihsel haklarına yeniden kavuşturulmasıdır. Bu nedenle, bu burjuva darvincilerin hakkından şöyle gelmem gerekir — ve zamanı gelince herhalde öyle yapacağım :

Darvinci varolma savaşımı, eni-sonu, Hobbes'un *bellum omnium contra omnes***** doktrinini ve Malthus'un nüfus teorisiyle burjuva ekonomik rekabet doktrinini, toplumsal alandan, canlı doğaya taşımaktan başka bir şey değildir. Bu hüner gösterildikten sonra (madde 1'de değindiğim gibi, özellikle maltusçu teori sözkonusu olduğunda darvinci teorinin her durumda doğruymuş gibi algılanmasını sorguluyorum) bu kez aynı darvinci teoriler organik doğadan, gerisin geriye tarihe aktarılıyor ve insan toplumunun önsüz-sonsuz yasala-

* Tırnak içindeki Rusça deyiş ("İnanmış darvinciler") Lavrov'un makalesinden. –*Ed.*

** Üç kez. –ç.

*** Yerin ve Denizin Üzerinde. –ç.

**** Herkesin herkese karşı savaşı. –*Ed.*

rı olarak geçerliliklerinin kanıtlandığı savlanıyor. Bu yaklaşımın çocuksuluğu öylesine açık ki üzerine daha fazla konuşup zaman kaybetmeye gerek yok. Ama soruna daha derinlemesine girmek isteseydim, onların önce kötü *ekonomistler* olduklarını ve kötü doğabilimciler ve kötü filozoflar olmalarının ikinci sırada geldiğini gösterirdim.

4) İnsan ve hayvan toplulukları arasındaki en esas ayrım hayvanların *toplama*sı, insanların *üretme*sidir. Bu tek ama temel ayrım bile hayvan topluluklarına ilişkin yasaların insan toplumlarına aktarılmasını dışlar. Sizin de çok yerinde işaret ettiğiniz gibi bu fark insana "*çelovek vel borbu nye tolko za svşçest vovaniye, no za naslajdeniye i za* uvgeliçeniye *svoih* naslajdeniy...* *gotov bil dlya vısşevo naslajdeniya otreçsya ot nizşih*"**

Sizin bundan çıkardığınız sonuçları tartışmadan, kendi öncüllerimden yola çıkarak ben şu sonucu çıkarırdım: Belli bir aşamada insanın üretimi öylesine yüksek bir düzeye ulaşır ki, yalnızca temel tüketim maddeleri değil, aynı zamanda lüks maddeler de —ilkin bir azınlık için de olsa— üretilir. Varolma savaşımı —bir an için bu kategoriyi kabul edersek— böylece hazlar için savaşıma dönüşür, artık yalnızca *geçim* araçları için değil, *gelişme* araçları için, *toplumsal olarak üretilen* gelişme araçları için savaşıma dönüşür; ve hayvanlar aleminden alınan kategoriler, artık bu aşamaya uygulanabilir değildir. Ne var ki, gerçek üreticilerin büyük bir kesimini, bu geçinme ve gelişme araçlarından yapay biçimde uzak tutmasından ötürü kapitalist üretim, şimdilerde olduğu gibi, kapitalist toplumun tüketebileceğinden çok daha fazla miktarlarda geçim ve gelişme aracı üretirse; bu toplum, kendisi için zaten çok büyük olan ve bu nedenle dönemsel olarak, her on yılda bir, yalnızca ürün yığınlarını değil, ama üretici güçleri de yıkma noktasına erişen bu üretimi, kendi yaşam yasası

* İtalikler Engels'in. *–Ed.*

** Engels bu sözleri, ve biraz aşağıdaki sözleri Lavrov'un makalesinden Rusça alıntılıyor. ["Yalnızca varolmak için değil, ama aynı zamanda hazlar için ve *hazları artırmak için* savaşım verme... daha üst hazları tatmak için daha ikincil hazlardan vazgeçmeye hazır olma"]. *–Ed.*

gereği, sürekli olarak daha da artırmaya zorlanırsa — "varolma savaşımı"ndan sözetmenin herhangi bir anlamı kalır mı? Varolma savaşımı öyleyse yalnızca şu anlama gelir: Üreten sınıf, üretimin ve bölüşümün yönetimini şimdiye dek bu işi yapmış ama artık yapamaz duruma gelmiş olan sınıftan devralır; ve işte bu kesinlikle sosyalist devrimdir.

Aklıma gelmişken, daha öncelerdeki tarihi, bir dizi sınıf savaşımı olarak görmek bile, o tarihe "varolma savaşımı"nın çelimsiz bir türü olarak bakmanın ne kadar sığ olduğunu göstermeye yeter. Bu nedenle, bu sahte doğabilimcilere, hiçbir zaman bu zevki tattırmayacağım.

5) Aynı nedenle, özünde oldukça doğru olan aşağıdaki önermenizi, farklı sözcüklerle ifade ederdim: "*şto ideya solidarnosti dlya oblegçeniya borbl mogla ... vırasti nakonyets do tovo, stabi ohvatit vse çeloveçestro i proti vopostavit yevo, kak solidarnoye obşçestvo bratyev, ostal nomu miru mineralov, rasteniy i jivotrih*"*

6) Öte yandan, *bellum omnium contra omnes*'in, insan gelişiminin ilk aşaması olduğu görüşünüze katılamıyorum. Benim görüşümce, insanın maymundan evriminin en önemli kaldıraçlarından biri toplumsal güdüydü. İlk insanların gruplar halinde yaşamış olmaları gerekir; geçmişi görebildiğimiz kadarıyla da durum böyle olmuştur.

[*17 Kasım*]. Araya gene başka işler girdi ve mektup kesintiye uğradı. Bugün postaya vermek üzere bu son satırları yazıyorum. Gördüğünüz gibi benim söylediklerim özden çok biçime, yaklaşım yönteminize ilişkin. Umarım yeterince açık bulursunuz. Aceleyle yazdım ve yeniden okuyunca gördüm ki birçok sözcüğü değiştirebilirdim; ama korkarım o zaman da elyazması okunamaz hale gelirdi.

İçten selamlarla
F. Engels

* "Savaşımı kolaylaştırmak için geliştirilen dayanışma düşüncesi, en sonunda ... öyle bir noktaya ulaşabilir ki, tüm insanlığı içine alır ve o topluluğu, —dayanışma içinde yaşayan kardeşler topluluğu— dünyanın geri kalan kısmının, mineraller, bitkiler, hayvanlar dünyasının karşısına koyar." –ç.

1876

157
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARX'A
RAMSGATE, 28 MAYIS 1876

Sevgili Mohr,

Senin için söylemesi kolay tabii. Sen sıcak yatağına uzanabilir ve hiç rahatsız edilmeden, özel olarak Rus tarım koşullarını, genel olarak rant sorununu araştırabilirsin — bense bir tahta sıranın üzerine oturacağım, soğuk şarap içeceğim, gene her şeyi aniden yarım bırakıp şu sıkıcı Dühring'in hakkından gelmeye çalışacağım. Ancak, sonu belirsiz bir tartışmanın tarafı olsam da kuşkusuz yapacak bir şey yok; çünkü bunu yapmadıkça huzurum olmayacak; üstelik Dühring'in *Cursus der Philosophie*'si* [*Felsefe Dersi*] için dostumuz Most'un düzdüğü övgüler, bana, hangi noktalara nasıl saldırmam gerektiğini tamı tamına göstermiş bulunuyor. Bu kitabın öteki kitapla birlikte ele alınması gerekiyor; çünkü birçok önemli noktada, *Ekonomi*'de** öne sürülen savların zayıf yan-

* *Cursus der Philosophie als streng wissenschaftlicher Weltanschauung und Lebensgestaltung,* Leipzig 1875. –*Ed.*

ları ve temelleri, bu kitapta daha açıklıkla ortaya çıkıyor. Bu kitabı hemen sipariş edeceğim. Kitap felsefe —formal mantık, diyalektik, metafizik, vb.— hakkında açıkça hiçbir şey söylemiyor; içsel bağlantıları olduğu savlanan doğa, tarih, toplum, devlet, hukuk, vb.'nin içinde ele alındığı genel bir bilim teorisi ortaya koyulmaya girişiliyor. Ayrıca içinde geleceğin toplumunun, "özgür" denen toplumun, ekonomik yanı ağır basmayan yönleriyle tanımlandığı ve başka konuların yanısıra, ilk ve orta düzeyli okulların ders programlarının da belirlendiği koca bir bölüm var. Dolayısıyla bu kitapta bayağılıklar, ekonomi kitabına bakışla daha basit bir biçimde ortaya konuyor. Her iki kitabı birarada ele alarak, bu adam aynı zamanda bu yanıyla da gözler önüne serilebilir. Soylu beyefendinin tarih anlayışı eleştirisine gelince —Dühring'den önce bu dünyada süprüntüden başka bir şey yoktu— bu kitabın ek bir yararı var; insan bu kitaptan, onun kendi bayağı sözlerini alıntılayabilir. Her ne ise, onu kuyruğundan yakaladım şimdi. Planım hazır — *J'ai mon plan.*** Her şeyden önce bu süprüntüyü salt nesnel ve açıktan açığa ciddi bir biçimde ele alacağım; bir yandan saçmalıkların öte yandan bayağılıkların kanıtları yığılmaya başlayınca, eleştiri şiddetlenecek ve sonunda, şiddetli dolu gibi yağacak. Böylece Most ve şürekası beni "kabalık"la vb., suçlama fırsatından yoksun kalacaklar; Dühring de hakettiğini bulmuş olacak. Bu baylara, bu tür insanlarla hesaplaşmanın birden çok yolu olduğunun gösterilmesi gerekiyor.

Umarım Wilhelm,**** Most'un makalesini *Neue Welt*'de yayınlar; anlaşılan o gazete için yazılmış. Her zamanki gibi Most [tek bir sözü] bile aynen kopya edemiyor; o yüzden de doğa bilimleri alanında en gülünç budalalıkların, örneğin *sabit yıldızların* çevresindeki *haleleri* (Kant'ın teorisine göre) ayırmak gibi budalalıkların faturası Dühring'e kesiliyor.

Wilhelm için sorun, yalnızca, Hepner ve Blos zamanında yapıldığı gibi, günün sorunları konusunda başka yazılarla at-

** Eugen Dühring, *Cursus der National-und Sozialökonomie einschliesslich der Hauptpunkte der Finanzpolitik*, Leipzig 1876. *–Ed.*

*** Planımı yaptım. –ç.

**** Wilhelm Liebknecht. *–Ed.*

latılabilecek vb. türden makale sıkıntısı değil. Onun ihtirası bizim teorimizin yetersizliklerini düzeltmek, sokaktaki sıradan insanların itirazlarına bir yanıt bulmak ve o darkafalı insanların da hakkında soru sordukları geleceğin toplumunun bir resmini çizmektir; ve bütün bunlara ek olarak teorik açıdan, olabildiği ölçüde bizden bağımsız olmaktır. Tümüyle teori yoksunu olduğundan, bunda da, kendisinin sandığından da başarılı olmuştur. Ama böylece de beni öyle bir konuma sokuyor ki, kendi kendime, *Volksstaat*'ın, teoriyi eline yüzüne bulaştıranlarına kıyasla Dühring hiç değilse okumuş-yazmış bir kişidir; yapıtları da bu öznel ve nesnel olarak karanlık baylarınkilerden her durumda daha iyidir demeden edemiyorum. ...

Eskiçağ tarihini yeniden okumamın ve doğa bilimleri üzerindeki çalışmalarımın, Dühring konusunda bana çok büyük yararı oldu ve birçok bakımdan işimi kolaylaştırdı. Özellikle doğa bilimlerinde, ortamı daha iyi tanır oldum; artık bu alanda belli bir serbestlikle ve güvenle hareket edebilirim; ama gene de büyük bir ihtiyatla davranmam gerekiyor. Bu işin* de sonunu görmeye başlıyorum. Konu kafamın içinde biçimleniyor, ve burada deniz kıyısında aylaklık ederken ayrıntıları gevşek bir hava içinde dikkatle düşünebilmek çok işime yaradı. Bu geniş alanda insanın zaman zaman öğrenmeye ara vermesi ve yuttuğu lokmaları sindirmesi kesinlikle zorunlu görünüyor.

Bay Helmholtz kendinde-şey üzerinde 1853'ten bu yana ısrarla çalışıyor ama hâlâ kendini açıklığa kavuşturmadı. Adam, *Darwin'in yapıtının*** *yayınından önce* yayınlamış olduğu saçmaların şimdi yeniden yayınlanmasından utanç duymuyor.

Lizzie ve ben, hepinize en içten saygılarımızı sunuyoruz. Cumaya Londra'ya dönüyoruz. Pumps'ın biçemini böyle yetkinleştirmesine çok memnun oldum. Ben de kuşkusuz dikkat ediyorum, ama o kadar değil.

Sevgiler

F. E.

* *Doğanın Diyalektiği. –Ed.*

** *On the Origin of Species by Means of Natural Selection,* 1859. [*Türlerin Kökeni,* Onur Yayınları, Ankara 1996]. *–Ed.*

1877

158

MARX'TAN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE

LONDRA, 27 EYLÜL 1877

... Bu bunalım* Avrupa tarihinde *yeni bir dönüm noktasıdır*. Koşullarını orijinal *Rus* kaynaklarından, resmî ve resmî-olmayan kaynaklardan (resmî kaynaklar pek az kişiye açık, ama Petersburg'daki bazı dostlar o kaynakları benim için sağladılar) araştırdığım Rusya, uzun süredir bir kalkışmanın eşiğinde duruyordu; kalkışmanın bütün koşulları hazırdı. Cesur Türkler yalnızca Rus ordusuna değil, aynı zamanda Rus maliyesine ve orduya *komuta eden hanedan*a (çara, tahtın varisine ve öteki altı Romanof'a) vurdukları darbeyle, yıllar alabilecek bir süreyi kısaltarak patlamayı çabuklaştırdılar. Ayaklanma *secundum artem*** başlayacaktır; bazıları meşrutiyetçiliğe oynayacak, sonra hoş bir patırtı sökün edecek. Doğa ana bize oyun etmezse, eğlenceyi görecek kadar yaşayacağız!

* Marx, 1877-78 Türk-Rus savaşını kastediyor. –*Ed.*

** Oyunun kurallarına göre. –*Ed.*

Rus öğrencilerin budalaca davranışlarının bir değeri yok, yalnızca bir belirti. Ama gene de bir belirti. Rus toplumunun bütün kesimleri tam bir ekonomik, moral ve entelektüel çözülme içinde.

Devrim bu kez, karşı-devrimin şimdiye dek aşılamamış siperi ve yedek ordusu olan Doğuda başlıyor.

Bay Bismarck bu dayaktan hoşnut; ama çok da aşırıya vardırılmamalı. Çok fazla zayıflamış bir Rusya, Fransa-Prusya savaşı sırasında olduğu gibi, Avusturya'yı gene kontrol altında tutamayabilir! Ve bütün bunlardan sonra orada bir de bir devrim olursa, Hohenzollern hanedanının en son güvencesinin başına neler gelir?

Şimdilerde en önemli olan, (Polonya krallığındaki) Polonyalıların, dikkat çekmemeleridir. Şu anda yeter ki orada ayaklanma olmasın! Bismarck hemen üstlerine yürür, ve Rus şovenizmi de yeniden çarın yanında yeralır. Öte yandan Polonyalılar, Petersburg ve Moskova alevler içinde kalıncaya kadar, gürültü-patırtı çıkarmadan beklerlerse ve ondan sonra Bismarck bir kurtarıcı olarak müdahale ederse, Prusya, kendi Meksikası'yla tanışacaktır![279]

Bunu temasta olduğum ve yurttaşları üzerinde herhangi bir etkisi olan tüm Polonyalılara, üzerine basa basa, tekrar tekrar anlatıyorum.

Doğudaki bunalımla karşılaştırıldığında *Fransanın bunalımı*,[280] tamamen ikincildir. Gene de burjuva cumhuriyetin kazanmasını umut etmekten başka çare yok, yoksa eski oyun silbaştan başlayacak ve hiçbir ulus aynı budalalıkları sık sık yineleyemez.

Eşimden ve benden en içten saygılar.

Sevgiyle
Karl Marx

159
MARX'TAN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
[LONDRA] 19 EKİM 1877

... Almanya'daki partimizin içinde, kitleler arasında önderler (üst sınıf ve "işçiler") arasında olduğu kadar olmasa da, küflü bir ruh kendini hissettiriyor. Lasalcılarla uzlaşı, öteki orta-yolcularla da uzlaşıya yolaçtı: Berlin'de (*Most* aracılığıyla) Dühring ve onun "hayranlar"ı ile, dahası, yarı-olgunlaşmış öğrenciler çetesiyle ve sosyalizme, "üstün idealistçe" bir yönelim vermek isteyen; yani sosyalizmin (onu kullanmak isteyen herkesten ciddi nesnel bir çalışma isteyen) materyalist temelinin yerine tanrıçaları adalet, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik olan bir modern söylence koymak isteyen üstün-zekalı felsefe doktorlarıyla uzlaşıya yolaçtı. *Zukunft*'u[281] yayınlayan Dr. Höchberg bu eğilimin temsilcisidir; partide bir yeri belki de —"pek soylu" nedenlerle— "satın almıştır"; ama o "nedenler" beni ilgilendirmiyor. Şimdiye dek, onun *Zukunft* programından daha sefilce pek az şey "daha alçakgönüllü bir küstahlık"la, gün ışığına çıktı.

Bay Most ve şürekası örneğinde olduğu gibi, işçilerin kendileri işi bırakıp *profesyonel yazın adamları* olduklarında her zaman "teorik" zarara yolaçarlar; sözümona "bilgili" kasta mensup kafası-karışıklara katılmaya, her zaman hazırdırlar. Onlarca yıldır, onca emek ve çaba harcayarak Alman işçilerin kafasından silip atmaya çalıştığımız *ütopik* sosyalizm —kafalarının bundan arınması, onları Fransız ve İngiliz işçiler karşısında teorik (ve dolayısıyla da pratik) bakımdan daha üstün duruma getirdi— gelecek toplum yapısının düşsel resimleriyle oynayarak yeniden şahlanmıştır, ve üstelik, yalnızca Fransız ve İngiliz ütopiklerle değil, Weitling'le bile karşılaştırıldığı zaman çok daha boş kalmaktadır. Doğal ki, materyalist eleştirel sosyalizmden *önce*, [bu sosyalizmin] tohumlarını içinde taşıyan ütopik teoriler, şimdi bu gecikmeli gelişlerinde yalnızca budala, bayat ve temelde gericidirler. ...

160
MARX'TAN HAMBURG'DAKİ WILHELM BLOS'A
LONDRA, 10 KASIM 1877

... Biz* popülerliğe, bir saman çöpü kadar değer vermeyiz. Bunun bir kanıtı da örneğin, kişilere tapılmasına nefret duyduğum için, Enternasyonal günlerinde, birçok ülkeden gelen çok sayıda takdir ifadesinin kamuoyuna yansıtılmasına asla izin vermeyişim ve bu takdir ifadeleriyle bunaltıldığım halde; ara sıra azarlamam dışında, hiç yanıtlamayışımdır. Engels ve ben gizli Komünist Derneğe ilk üye olduğumuz zaman, bu girişimizi, otoriteye iman etme biçimindeki boşinanı teşvik edecek her türlü hükmün tüzükten çıkarılması koşuluna bağladık. (Daha sonraları Lassalle, etkisini karşıt yönde kullandı.)

Ama, son parti kongresinde[282] görülen türden —partinin yurtdışındaki düşmanları tarafından iyice istismar edilmiş olan— olaylar bizi "Almanya'daki parti üyeleri" ile ilişkimizde dikkatli olmaya, ister istemez zorlamıştır.

Ayrıca sağlık durumum, doktorumun izin verdiği çalışma saatlerimi, yalnızca kitabını tamamlamak için kullanmaya beni zorluyor; oldukça önemli birçok konu üzerinde çalışan Engels ise, *Vorwärts*'e yazmayı sürdürüyor. ...

161
MARX'TAN *OTEÇESTVENNİYE ZAPİSKİ*[283] YAZIKURULUNA
LONDRA, [KASIM 1877]

Sayın Redaktör,

Bay Zukovski Mahkemesi Önünde Karl Marx başlıklı makalenin yazarı** öyle görünüyor ki zeki bir adam; benim ilkel birikimi açıklayış biçiminde, kendi vardığı sonuçları destekleyecek tek paragraf bulsaydı, herhalde alıntılardı. Böyle bir paragraf bulamayınca, *Kapital*'in ilk Almanca baskısının

* Yani Marx ve Engels. –*Ed.*
** N. K. Mihailovski. –*Ed.*

ekinde yayınlanan bir Rus "yazın adamı"na* karşı yazılan bir tür polemiğe, konu dışı bir bölüme dört elle sarılma gereğini duyuyor. Ben bu yazarı neden dolayı kınıyorum? Rus komününü Rusya'da değil, ama Prusya devlet konseyi üyesi Haxthausen'in** yazdığı bir kitapta keşfetmesinden dolayı, ve Rus komününün, çürümüş eski Avrupa'yı panslavizmin utkusuna dayanarak yeniden canlandırma gereğini kanıtlayan bir sav olmasından dolayı. Benim bu yazar hakkındaki değerlendirmem doğru ya da yanlış olabilir; ama, " *russkich ljudej najti dlja svojego otecestva put, razvitija, otlicnyj ot togo, kotorym sla i idët zapadnaja jevropa*"*** çabalarına vb. ilişkin görüşlerim hakkında herhangi bir ipucu vermez.

Kapital'in Almanca ikinci baskısının sonsözünde —ki Zukovski makalesinin yazarı bu sonsözden haberdardır, çünkü oradan alıntı yapmıştır— "büyük Rus araştırmacı ve eleştirmen"den**** hakettiği derin saygıyla sözediyorum. Dikkate değer makalelerinde bu yazarın tartıştığı şudur: Rusya, liberal ekonomistlerinin ileri sürdüğü gibi, kapitalist rejime geçmek için, köy komünlerini yıkarak mı işe başlamalıdır, yoksa tam tersine, bu rejimin işkencesinden geçmeksizin tümden kendine özgü tarihsel koşulları geliştirerek mi, meyvelerini dermelidir? Yazar bu ikinci çözümden yana olduğunu açıklıyor. Şimdi, beni eleştiren o saygıdeğer kişi, benim panslaviste ve o "yazın adamı"na karşı giriştiğim polemikten, nasıl onlara karşı olduğum sonucunu çıkarabildiyse, bu "büyük Rus araştırmacı ve eleştirmen"e duyduğum saygıdan da onun görüşlerini paylaştığım sonucunu, aynı mantıkla çıkarabilirdi.

"Hiçbir şeyi tahmin hesabına" bırakmak istemediğim için, bu konuya son verirken, sözü döndürüp dolaştırmaksı-

* Aleksandr Herzen. *–Ed.*

** A. Haxthausen, *Studien über die innern Zustände, das Volksleben und insbesondere die ländlichen Einrichtungen Russlands* [*Rusya'da Yerel Koşulların, Halk Yaşamının ve Özellikle Kırsal Kurumlar Üzerine Araştırmalar*], cilt I-III, Hanover ve Berlin, 1847-52. *–Ed.*

*** "Rusların kendi ülkeleri için, Batı Avrupa'nın izlemiş olduğu ve halen izlediği yoldan daha farklı bir gelişme yolu bulma." –ç.

**** N. G. Çernişevski. *–Ed.*

zın esas noktaya geliyorum. Rusya'daki ekonomik gelişmeyi değerlendirmek için özel yeteneklerle donanmış olmam gerektiğini düşündüğüm için Rusça öğrendim ve uzun yıllar boyunca resmî yayınları ve konuya ilişkin öteki yayınları izledim. Vardığım sonuç şudur: Rusya 1861'den beri izlediği yolda yürümeyi sürdürürse, tarihin bir halka şimdiye dek sunduğu en güzel şansı yitirecek ve kapitalist rejimin bütün mahvedici değişikliklerini yaşayacaktır.

II

İlkel birikim üzerine bölümün, Batı Avrupa'da kapitalist ekonomik sistemin, feodal ekonomik sistemin rahminden çıkış yolunu izlemekten daha ötede bir şey yapmak gibi bir iddiası yok. Bu nedenle, üreticileri üretim araçlarından ayırarak ücretli işçilere (sözcüğün modern anlamında proleterlere) dönüştürürken, bir yandan da üretim araçları sahiplerini kapitaliste dönüştüren tarihsel süreci betimliyor. [İlkel birikimin] tarihinde "bütün devrimler, kapitalist sınıfın oluşması yolunda kaldıraç görevi gören çağ açıcı devrimlerdir; ama, her şeyden çok, büyük insan yığınlarının birdenbire ve zorla geçim araçlarından koparılarak özgür ve 'bağlantısız' proleterler olarak emek pazarına fırlatılıp atıldığı anlar önem taşır. Tarımsal üreticilerin, köylülerin mülksüzleştirilmeleri, topraktan ayrılmaları, bütün bu sürecin temelidir. Şimdiye kadar bu sürecin tamamlandığı tek ülke İngiltere'dir ... ama Batı Avrupa'nın bütün ülkeleri aynı gelişmenin içinden geçiyorlar", vb. (*Kapital*, Fransızca baskı, [Paris 1875], s. 315*). Bölümün sonunda üretimin tarihsel eğilimi, şöyle özetleniyor: "Doğa yasasının kaçınılmaz zorunluluğu ile kendi yadsınmasını doğurur."**; aynı zamanda toplumsal emeğin üretici güçlerinin o zamana dek eşi görülmedik ölçüde genişlemesinin ve her bireysel üreticinin evrensel gelişimini sağladığı için yeni ekonomik düzenin öğelerini bizzat yaratır; şim-

* Bkz: Karl Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 732. *–Ed.*

** Aynı yapıt, s. 783. *–Ed.*

diden, fiilen kolektif üretim tarzına dayanan kapitalist mülkiyet, ancak toplumsal mülkiyete dönüştürülebilir. Bu noktada herhangi bir kanıt ortaya koymadım; çünkü bu savın kendisi, kapitalist üretim konusunda daha önceki bölümlerde uzun uzadıya anlatılanların genel bir özetinden başka bir şey değildi.

Şimdi, beni eleştiren kişi, bu tarihsel eskizden Rusya'ya nasıl bir pay çıkarabilir? Yalnızca şunu: Rusya, Batı Avrupa ülkeleri örneğini izleyerek kapitalist bir ülke haline gelmek isterse —ve son birkaç yıldır bu doğrultuda büyük sıkıntılara katlanıyordu— ilkin köylülerinin büyük bir kesimini proletarya haline dönüştürmeden bunu başaramayacaktır; ve sonra, bir kez kapitalist ekonominin girdabına çekilince, öteki günah işlemiş ülkeler gibi kapitalizmin acımasız yasalarına katlanmak zorunda kalacaktır. Hepsi bu. Ama beni eleştiren kişi için bu yeterli değil. Batı Avrupa'da kapitalizmin başlangıcına ilişkin tarihsel eskizimi, hangi tarihsel koşullar içinde olurlarsa olsunlar, toplumsal emeğin üretici güçlerini azami ölçüde genişletmenin yanısıra insanın tam gelişimini güvenceye alan ekonomik sisteme sonunda varmaları için, tüm ulusların alnına yazılmış genel gelişme yolunun tarihsel-felsefi teorisine dönüştürmekte ısrar ediyor. Ama affını dilerim. (Beni çok onurlandırıyor, aynı zamanda çok fazla hakaret ediyor.) Bir örnek verelim.

Kapital'in birçok yerinde, eski Roma'daki pleblerin yazgısına değiniyorum. Başlangıçta onlar özgür köylülerdi; her biri kendi toprağını, kendi hesabına eker-biçerdi. Roma tarihinin akışı içinde mülksüzleştirildiler. Onları üretim ve geçim araçlarından koparıp ayıran hareket aynı zamanda, yalnızca büyük toprak mülkiyetinin değil ama büyük parasermayenin de oluşumunu içeriyordu. Böylece güzel bir sabah, bir yanda emeğinden başka her şeyi elinden alınmış özgür insanlar, öte yanda da bu emeği sömürmeye hazır, tüm edinilmiş zenginliğin sahipleri vardı. Ne oldu? Romalı proleterler ücretli emekçiler haline değil, ama Birleşik Devletler'in güneyinde "yoksul beyazlar" diye bilinenlerden daha

sefil, hiçbir işi olmayan bir *ayaktakımı* haline geldiler; ve onların yanısıra kapitalist olmayan ama köleliğe dayanan bir üretim tarzı gelişti. Böylece, çarpıcı biçimde birbirine benzeş olan ama farklı tarihsel çerçevelerde ortaya çıkan olaylar, tümüyle farklı sonuçlara ulaştı. Bu evrim biçimlerinin her birini ayrı ayrı araştırarak ve ondan sonra karşılaştırarak, bu fenomenin ipucu kolaylıkla yakalanabilir, ama yüce fazileti tarih-üstü olmak olan genel tarihsel-felsefi bir teoriyi maymuncuk gibi kullanarak bunu hiçbir zaman başaramaz.

1878

162
MARX'TAN LEIPZIG'DEKİ WILHELM LIEBKNECHT'E
[LONDRA] 11 ŞUBAT 1878

... 1848'den bu yana süregelen bozulma dönemi, İngiliz işçi sınıfını gitgide daha derinden demoralize etmişti ve en sonunda da "büyük liberal parti"nin, yani kendisini *ezenlerin*, kapitalistlerin kuyruğundan başka bir şey olmadığı bir noktaya geldi dayandı. Tümüyle, rüşvet yiyen sendika önderlerinin ve profesyonel ajitatörlerin elinde kaldı. Gladstonelar'ın, Brightlar'ın, Mundellalar'ın, Morleyler'in ve tüm bir fabrika sahipleri çetesinin, vb., izinden yürüyen bu adamlar, güney Galler yöresinde maden ocağı sahiplerinin açlıktan ölüme mahkum ettiği kendi kardeşleri için parmaklarını hiç oynatmamışken, çar için, ulusların kurtarıcısı için, *ad majorem gloriam** diye haykırıyorlar. Sefiller! Tüm olayı taçlandırırcasına, Avam Kamarasındaki *tek işçi temsilcileri*, üstelik *horribile dictu*** *madencilerin temsilcileri* ve bizzat *kendileri*

* Daha nice yüceliklere. –*Ed.*
** Söylemesi korkunç. –*Ed.*

eskiden *madenci* olan bu kişiler —yani Burt ile sefil *MacDonald*— "büyük liberal parti" kodamanlarının çoğu — Forsterlar, Lowelar, Harcourtlar, Goschenler, Hartingtonlar ve hatta (7 Şubatta) bizzat büyük John Bright— ordularını güç durumda bırakıp, oy ödünü vermemek için *oylamadan* kaçarken 7 ve 8 Şubat günleri Avam Kamarasında "büyük liberal parti"nin kuyruk takımıyla birlikte oy kullandılar. ...[284]

163
MARX'TAN ST. PETERSBURG'DAKİ NİKOLAY FRANTSEVİÇ DANİELSON'A
LONDRA, 10 NİSAN 1879

... Ve şimdi de ilkin size söylemeliyim (*cela est tout-à-fait confidentiel*)* ki, bana Almanya'dan bildirildiğine göre, benim ikinci cilt,** bugünkü rejim şimdiki sertlikte sürdükçe *yayınlanamayacak*. Statükoyu dikkate alınca bu haber beni hiç şaşırtmadı, ve itiraf etmeliyim ki, hiç canımı sıkmadı. Şu nedenlerle:

Birincisi: Günümüzdeki İngiliz sanayi bunalımı doruğuna varmadıkça benim hiçbir koşulda ikinci cildi yayınlamamam gerekir. Bu kez tanık olduğumuz görüngülerin eşi benzeri yok; geçmişte olduklarından birçok açıdan farklılar, ve bu —öteki belirleyici koşullardan tümüyle bağımsız olarak— şimdi beş yıldır *Birleşik Devletler*'de, *Güney Amerika*'da, *Almanya*'da, *Avusturya*'da vb. süren korkunç bunalımın, daha

* Bu, tamamen gizli. *–Ed.*

** Marx, *Kapital*'i kastediyor. Daha sonra II ve III'üncü ciltler olarak yayınlanan bölümler, burada ikinci cilt olarak anılıyor. *–Ed.*

önce hiç olmadığı gibi, *İngiliz bunalımını önceleyeği* olgusu ile kolayca açıklanır.

Bu nedenle insanın bu olayları "üretken" biçimde yani "*teorik olarak*" "tüketebileceği" bir olgunluk düzeyine erişinceye kadar olayların bugünkü gidişini gözlemlemesi gerekiyor.

Bugünkü durumun, şimdiye dek görülmemiş yanlarından biri şu: Bildiğiniz gibi, İskoçya'da ve özellikle batı kesiminde (Cornwall ve Galler) olmak üzere bazı İngiliz yörelerinde banka iflasları olageliyordu. Ama *para piyasasının* gerçek *merkezi* —yalnızca Birleşik Krallığın değil, dünyanın merkezi— *Londra*, şimdiye dek pek etkilenmiyordu. Tam tersine, birkaç istisna dışında, İngiltere Bankası gibi geniş anonim şirketler, genel zayıflamadan *kazançlı* çıkıyorlardı. İngiliz ticaretinde ve sanayisindeki sonradan görmelerin, güzel günlerin bir daha hiç gelmeyeceği umutsuzluğuna düşmüş olmalarına bakarak genel zayıflamanın ne ölçüde olduğunu tahmin edebilirsiniz! Ben 1857'de ve 1866'da da[285] Londra'daydım, ama daha önce bunun gibisini, böylesine moral çöküntüyü, hiç görmemiştim!

Londra para piyasasının yararına olan öğelerden biri, kuşkusuz, Fransa-İngiltere ilişkilerinin son zamanlarda gelişme göstermesi ardından İngiltere Bankası'nın *succursale*'i* durumuna gelen *Fransa Bankasının* durumudur. Fransız banknotları henüz yeniden konvertibl hale gelmediğinden, Fransa Bankası çok miktarda külçe altını elde tutuyor ve Londra menkul kıymetler borsasında herhangi bir rahatsızlık belirtisi görülür görülmez, Fransız parası, değer yitiren pay senetlerini almak için an be an akıyor. Geçen sonbaharda, Fransız parası aniden geri çekilseydi, İngiltere Bankası, *extremis*** durumundaki son çareye başvurmaktan, *banka etkinliklerini askıya almak*tan[286] başka bir şey yapamazdı; ve bu durumda da parasal bir çöküşle karşı karşıya kalırdık.

Öte yandan, Birleşik Devletler'de nakit ödemelerin sessiz-sakin yeniden başlaması, İngiltere Bankası kaynaklarına

* Şube. –ç.
** Acil durum. –ç.

o taraftan gelen tüm baskıları kaldırdı. Ama Londra para piyasasında şimdiye kadar bir patlamayı önleyen asıl neden, kaynaklarının büyük bir kısmını imalatçıların kârlı-olmayan işlemleri için senet kırmaya ve avans vermeye yatırmakla kalmayıp, Oldham'da görüldüğü gibi sermayelerinin büyük bir kısmını yeni fabrikalar kurulması işinde de batıran *Lancashire* ve (batıdaki maden yöreleri dışındaki) öteki yöreler bankalarının görünürdeki telaşsız halleridir. Bu arada, stoklar, özellikle pamuk stokları yalnızca konsinye* gönderildiği Asya'da (başlıca Hindistan'da) değil, ama Manchester'de de vb., her gün birikiyor. İmalatçılar arasında, buna bağlı olarak yerel bankalar arasında, etkisi doğrudan Londra para piyasasına yansıyacak olan genel bir çöküş olmaksızın, bu durumun nasıl geçip gideceğini tahmin etmek güçtür.

Bu arada grevler ve karışıklıklar yaygınlaşıyor.

*En passant*** belirtmeliyim ki, geçen yıl boyunca —başka işler çok kötü durumdayken— *demiryolu* işi gelişme gösterdi; ama bu yalnızca Paris sergisi*** gibi olağandışı koşulların sonucuydu. Doğrusunu isterseniz, borçlarını biriktirerek *sermaye hesabını* bir günden ötekine şişiren demiryolu işletmeleri, durumlarının iyi olduğu gibi bir izlenim yaratıyorlar.

Bu bunalım ne yolda gelişirse gelişsin —gerçi kapitalist üretimi araştıranlar ve profesyonel teorisyenler için bu bunalımın ayrıntılarını gözlemlemek çok önemli ama— eninde sonunda, daha öncekiler gibi geçip gidecek ve çeşitli gönenç evrelerini, vb., içeren yeni bir "sınai devre"ye yol verecek.

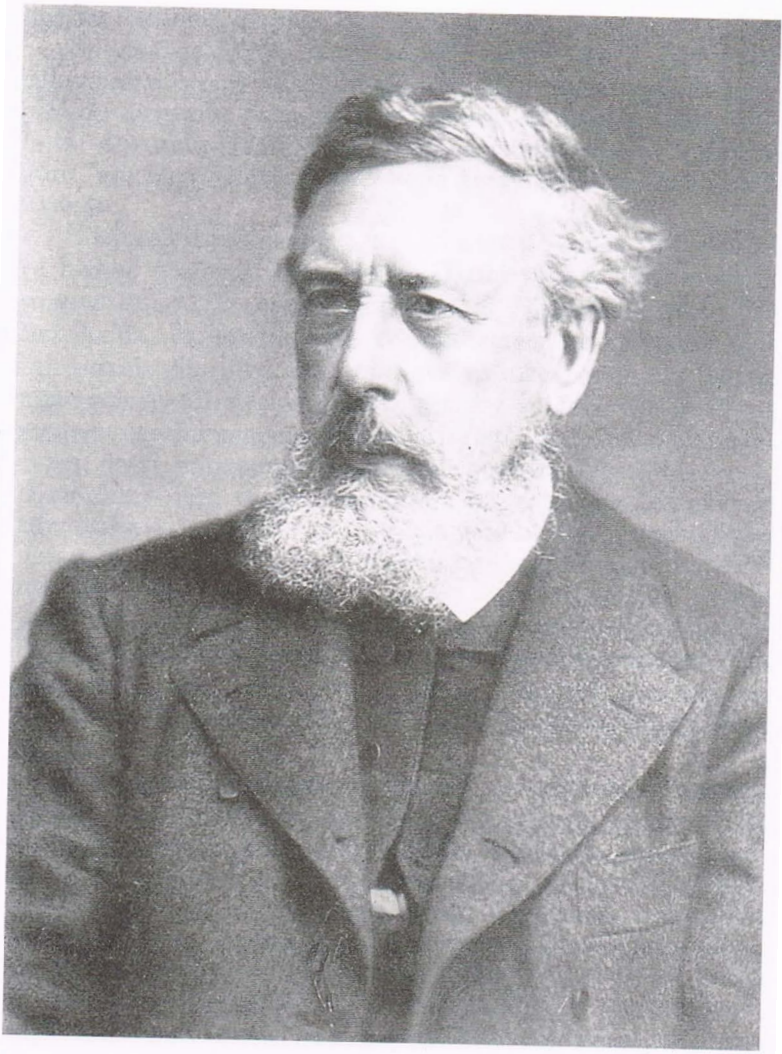
Ama bu "görünüşteki" sağlam İngiliz toplumunun örtüsü altında bir başka bunalım —toplumsal yapısında büyük ve ciddi değişiklikler yaratacak olan *tarımsal* bunalım— saklanıyor. Bu konuya başka bir zaman döneceğim. Şimdi, konuyu çok dağıtır.

İkinci olarak: Yalnızca *Rusya*'dan değil, ama *Birleşik Devletler*'den, vb. de, getirttiğim materyal yığını, çalışmalarımı, yayınlamak üzere toparlamak yerine, sürdürmem için

* Satılamayanların iade alınması güvencesiyle. –ç.

** Geçerken. –ç.

*** 1878'de Paris'te düzenlenen dünya sergisini kastediyor. –*Ed.*

Wilhelm Liebknecht

hoş bir "bahane" oluyor.

Üçüncüsü: Sağlık danışmanım, birkaç saatlik ciddi bir çalışmadan sonra başdönmesi nedeniyle devam edememek gibi bir durumla, yani 1874 ve sonrasında karşılaştığım böyle bir durumla yeniden karşılaşmak istemiyorsam, "çalışma günü"mü büyük ölçüde azaltmam gerektiği konusunda beni uyardı.

Sizin çok dikkate değer mektubunuza gelince, ben yalnızca birkaç gözlemle yetineceğim. Demiryolları ilkin *modern sanayinin en çok geliştiği* İngiltere'de, Birleşik Devletler'de, Belçika'da, Fransa'da, vb., "*couronnement de l'œuvre*"* olarak pıtrak gibi bitti. Ben bunlara yalnızca, sonunda (okyanus-aşırı ilişkiler için buharlı gemiler ve telgrafla birlikte) modern üretim araçları için yeterli *iletişim araçları* olduklarından değil, ama onun yanısıra dev anonim şirketlerin temeli oldukları için ve aynı zamanda bankalardan başlayarak tüm *öteki tür* anonim şirketler için yeni bir başlangıç noktası oluşturdukları için "*couronnement de l'œuvre*" diyorum. *Sermayenin yoğunlaşmasına* ve ayrıca *ödünç verilebilir sermayenin* hızlanan ve devcesine genişleyen *kozmopolit etkinliğine*, tek sözcükle, hiç umulmadık bir hız verdiler; böylece tüm dünyayı finans dolandırıcılığının ve karşılıklı *borçluluğun* ağı içine, "enternasyonal" kardeşliğin kapitalist biçimi içine aldılar.

Öte yandan, önde gelen kapitalist devletlerde, demiryolu ağının ortaya çıkması, kapitalizmin toplumun birkaç doruk noktasıyla sınırlı kaldığı devletlerin, birdenbire kendi kapitalist *üstyapı*larını üretimi büyük ölçüde geleneksel biçimde sürdüren toplumsal gövdeyle oranlı olmayacak boyutlarda yaratmalarına ve genişletmelerine izin verdi ve hatta zorladı. Bu nedenle, hiç kuşku yok ki, demiryolunun ortaya çıkışı bu ülkelerde toplumsal ve siyasal dağılmayı çabuklaştırdı, tıpkı daha ileri ülkelerde kapitalist üretimin sonal gelişimini ve dolayısıyla sonal değişimini hızlandırdığı gibi. İngiltere dışındaki bütün ülkelerde hükümetler, kamu maliyesinin za-

* Eserin taçlandırılması. –ç.

rarına, demiryolu şirketlerini zenginleştirdiler ve beslediler. Bu şirketler, Birleşik Devletler'de kamuya ait toprağın büyük bir kesimini, yalnızca demiryolu yapımı için gerekli toprağı değil, ama demiryolunun iki yanında uzanan millerce genişlikteki toprağı, ormanla, vb., kaplı toprağı armağan olarak aldılar. Böylece küçük göçmen çiftçiler, ürünlerinin güvenliği açısından hazır ulaşım olanağı sağlayan toprakları yeğ tuttukları için, şirketler en büyük topraksahibi oldular.

Fransa'da Louis Philippe'in başlattığı, demiryollarını küçük bir finans aristokrasisi çetesine teslim eden, onları uzun dönemli sahiplik hakkıyla ödüllendiren, kamu cebinden faiz güvencesi veren vb., vb. sistemi, rejimi, gerçekte esas olarak demiryolu imtiyazlarının ticaretine dayalı olan, bazılarına kanallar vb. armağan edecek kadar nazik Louis Bonaparte tarafından en uç noktaya kadar götürüldü.

Ama Avusturya'da ve özellikle İtalya'da demiryolları, taşınamaz ölçüde ağır bir devlet borçlanmasının ve kitlelerin ezilmesinin yeni kaynağı oldu.

Genelde demiryolları, kuşkusuz, dış ticaretin gelişimine çok büyük ölçüde hız verdi; ama temel olarak *hammadde* ihraç eden ülkelerde ticaret, yığınların yoksulluğunu artırdı. Hükümetlerin, demiryolları yapımı için aldıkları yeni borçlar, halka bindirilen *vergi yükünü* ağırlaştırmakla kalmadı, ama her yerel ürünün kozmopolit altına çevrilebilir olmaya başladığı andan itibaren, meyve, şarap, balık, geyik, vb. gibi büyük ölçüde satılabilir olmadığı için *eskiden ucuz* olan maddeler, *pahalı* hale geldi ve halkın tüketiminden çekildi; bir yandan da *üretimin kendisi*, yani *ürünün* özel *türü*, *ihraç için daha çok ya da daha az uygun* oluşuna göre değişti; oysa eskiden esas itibarıyla üretim *in loco** tüketime göre ayarlanmıştı. Bu çerçevede, Schleswig-Holstein'da tarım toprakları otlağa çevrildi, çünkü sığır ihracı daha kârlıydı; ama aynı zamanda, tarımsal nüfus da yöreden sürülüp çıkarıldı. Bütün değişiklikler büyük topraksahibi, tefeci, tüccar, demiryolları, bankerler vb. için gerçekten çok yararlıydı, ama

* Yerinde. –ç.

gerçek üretici için çok üzücüydü!

Mektubumu (posta vakti giderek yaklaştığı için) şu noktayla bitireceğim: Birleşik Devletler ile Rusya arasında gerçek benzerlikler bulmak olanaksız. Birleşik Devletler'de hükümet harcamaları her gün azalıyor, devlet borçları hızla ve yıldan yıla düşürülüyor; Rusya'da ise devletin iflası, giderek daha kaçınılmaz görünüyor. Birleşik Devletler (gerçi alacaklılar yararına, *menu peuple** zararına en kepaze biçimde olduysa da) kendini kağıt paradan kurtardı; Rusya'da kağıt para furyasından geçilmiyor. Birleşik Devletler'de sermayenin yoğunlaşması ve yığınların adım adım mülksüzleştirilmesi, şimdiye dek eşi görülmemiş hızda bir sınai gelişmenin, tarımsal ilerlemenin vb. yalnızca taşıyıcısı değil, ama aynı zamanda (her ne kadar iç savaşla yapay biçimde hızlandırıldıysa da) doğal ürünü; Rusya ise, insana, Louis XIV ve Louis XV dönemlerini anımsatıyor — o zamanların mali, ticari, sınai üstyapısı ya da toplumsal *édifice*'in *facades*'ı** (gerçi Rusya'da olduğundan çok daha sağlam bir temele dayanıyordu ama), üretimin (tarımsal olanın) büyük kesimindeki durgunluk ve üreticilerin açlığı üzerine bir hiciv gibi görünüyordu. Birleşik Devletler, ekonomik gelişmenin hızı bakımından daha şimdiden İngiltere'yi geçti, gerçi edinilmiş zenginliğin çapı açısından hâlâ gerideler, ama aynı zamanda halk yığınları kendi zararlarına sağlanan ilerlemenin biçimine karşı duydukları öfkeyi açıklamakta daha hızlılar ve ellerinde daha büyük siyasal araçlar var. Bu antitezleri çoğaltmam gerekmiyor.

Aklıma gelmişken sorayım: Kredi ve bankacılık konusunda en iyi Rusça kitap hangisi?

Bay Kaufmann büyük bir incelikle bana, "bankacılık teori ve pratiği" üzerine kitabını gönderdi; ama Petersburg'daki *Vestnik Evropy*'de beni eleştiren o zeki kişinin, kendini, modern menkul kıymetler dolandırıcılığının Pindar'ına*** dönüştürmüş olmasına şaşırdım. Ayrıca, salt, *Fachstand-*

*Sıradan insanlar. –ç.
** Yapının ön yüzü. –ç.
*** Eski Yunan'daki lirik şair. –*Ed.*

*punkt** bakılırsa ayrıntılarda orijinal olmaktan çok uzak — ben zaten bu tür kitaplardan genelde hiçbir şey beklemem. Kitabın en iyi bölümü, kağıt paraya karşı polemikleri.

Belli hükümetin yeniden borç almak istediği belli yabancı bankaların, güvence olarak bir anayasa yapılmasını istedikleri söyleniyor. Buna inanmıyorum, çünkü onların modern iş-görme yöntemi, en azından şimdiye dek, hükümet biçimlerine karşı çok kayıtsızdı ve doğal olan da budur.

Saygılarımla
A. Williams

164
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A
[TASLAK]
[LONDRA] 17 HAZİRAN 1879

Ancak dün gelen 13 tarihli mektubunuza yanıt olarak saygıyla belirtmek isterim ki, arzuladığınız makaleleri sizin için gerçekten yetkin biçimde yazabilecek birini önerebilecek durumda değilim; üzgünüm.[287]

Yıllardan beri, İngiliz işçi sınıfı hareketi, daha yüksek ücret ve daha kısa işgünü için girişilen dar bir grevler döngüsü içinde, bu grevleri geçici önlemler ya da propaganda ve örgütlenme aracı olarak değil, ama sonal bir amaç olarak görerek, dönüp duruyor. Sendikalar, tüzüklerine dayanarak ve ilke olarak, tüm siyasal eylemi, dolayısıyla işçi sınıfının bir sınıf olarak ortak bir etkinliğe katılmasını dışlıyorlar. İşçiler siyasal bakımdan muhafazakarlar ve liberal radikaller olarak, Disraeli (Beaconsfield) hükümeti yandaşları ile Gladstone hükümeti yandaşları olarak bölünmüş durumdalar. Dolayısıyla burada bir emek hareketinden ancak, kazanılsa da yitirilse de hareketi bir adım ileri götürmeyen grevler olduğu ölçüde sözedilebilir. Böyle grevleri —üstelik, işlerin kötü gittiği son birkaç yıldır olduğu gibi kapitalistlerin,

* Bir uzmanın görüş açısından. –*Ed.*

fabrikalarını kapamak için bir mazeret olsun diye, bile bile kışkırttıkları, işçi hareketinin hiçbir ilerleme sağlamasına elvermeyen grevleri— burada yayınlanan *Freiheit*'ın[288] yaptığı gibi, alevlendirerek dünya çapında önem taşıyan savaşımlara dönüştürmeye çalışmak, benim görüşümce, yalnızca zarar verir. Bugünkü durumda, burada, kıta Avrupası'ndaki anlamıyla gerçek bir işçi hareketi bulunmadığı olgusunu gizlemeye çalışmamalıdır; bu nedenle, inanıyorum ki, buradaki sendikaların etkinlikleri üzerine raporlar almamakla çok şey yitirmezsiniz.

165
ENGELS'TEN CENEVRE'DEKİ JOHANN PHILIPP BECKER'E
LONDRA, 1 TEMMUZ 1879

... Liebknecht'in *Reichstag*'daki zamansız uysallığının,[289] latin Avrupası'nda olduğu gibi Almanlar arasında da çok kötü karşılanmasında anlaşılmayacak bir şey yok. Bunu, mektubumuzda hemen belirtmiştik. Ara sıra altı haftayla altı ay arasında hapse girme karşılığında gevşek ajitasyon yapma biçimindeki eski rahat yol, Almanya'da kesin olarak sona erdi. Şimdiki durum nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, yeni hareket, şu ya da bu ölçüde devrimci bir temelde başlıyor ve dolayısıyla, artık geçmişte kalmış olan, hareketin ilk döneminden daha kararlı bir karaktere sahip olmak zorundadır. Amaca barışçıl yoldan ulaşılması deyimine artık gerek duyulmamalıdır, yoksa artık ciddiye alınmayacaktır. Bu deyimi olanaksız duruma getirerek ve hareketi devrimci yöne iterek Bismarck bize ajitasyona müdahalesinin neden olduğu hafif hasarı geniş ölçüde dengeleyen, büyük bir hizmet sunmuştur.

Öte yandan, Reichstag'a bu yumuşakbaşlı müdahalenin sonucu olarak, devrimci lafazanlık şövalyeleri yeniden görkemli atlarına atladılar, ve klikçilikle ve entrikayla, partiyi darmadağın etmenin yollarını aramaktalar. Buradaki Emekçiler Derneği[290] bütün bu dolapların merkezidir. ...

166

MARX VE ENGELS'TEN LEIPZIG'DEKİ AUGUST BEBEL, WILHELM LIEBKNECHT WILHELM BRACKE VE DİĞERLERİNE ("SİRKÜLER MEKTUP")[291]

[TASLAK]

[LONDRA, 17-18 EYLÜL 1879]

III. ÜÇ ZÜRİHLİNİN MANİFESTOSU

... Bu arada Höchberg'in *Jahrbuch*'u elimize ulaştı; içinde, Höchberg'in bana söylediğine göre Zürih komisyonunun üç üyesi tarafından yazılan, "*Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland*" ["Geriye Doğru Bir Bakışla Almanya'daki Sosyalist Hareket"][292] başlıklı bir makale vardı. Burada, hareketin günümüze kadar gelen döneminin otantik bir eleştirisini ve dolayısıyla, yeni organın, onların eline kaldığı sürece izleyeceği otantik programı buluyoruz.

Daha en başta şunu okuyoruz:

"Lassalle'ın ağırlıklı olarak siyasal diye düşündüğü, içine yalnızca işçileri değil, ama tüm dürüst demokratları çağırdığı, *başında* bilimin bağımsız temsilcilerinin ve *gerçek bir insanlık aşkıyla dolu tüm insanların* yürüyeceği hareket, Johann Baptist von Schweitzer'in başkanlığı altında *sanayi işçilerinin kendi çıkarları için yürüttükleri tek yanlı* bir *savaşım*a indirgendi."

Bu tarihsel olarak doğru mu, doğruysa ne ölçüde doğru, buna değinmeyeceğim. Burada Schweitzer'e yöneltilen özel suçlama şu ki, o, burada, burjuva demokratik-insansever hareket olarak görülen lasalcılığı, sanayi işçilerinin burjuvaziye karşı sınıf savaşımının karakteristik özelliklerini *abartarak* kendi çıkarlarını savunan tek yanlı bir savaşıma *indirgemiş*. "Burjuva demokrasisini reddetmek"le de ayrıca suçlanıyor. Sosyal-demokrat partinin içinde burjuva demokrasisinin ne işi var? "Dürüst insanlar"dan oluşuyorsa [harekete] katılmayı zaten düşünmez; gene de katılmak isterse, bu yalnızca

sorun çıkarmak içindir.

Lasalcı parti "bir *işçi partisi* olarak *özellikle tek-yanlı*, davranmayı yeğlemiştir". Bunu yazan bayların kendileri, işçi partisi olarak özellikle tek-yanlı davranmayı seçmiş olan bir partinin üyesidirler; o partide halen yüksek makamlarda oturmaktadırlar. Yazdıklarıyla yaptıkları kesinkes birbirine uymuyor. Yazdıklarına inanıyorlarsa partiden ayrılmalı ya da en azından görevlerinden istifa etmelidirler. Böyle yapmazlarsa, resmî konumlarını, partinin proleter karakteriyle savaşmak için kullanmak istediklerini kabul etmiş olurlar. Sonuç olarak, parti, onları görevleri başında bırakırsa kendine ihanet etmiş olur.

Demek ki, bu bayların görüşüne göre, sosyal-demokrat parti, tek yanlı bir işçi partisi *değil*; ama "gerçek bir insanlık aşkıyla dolu tüm insanların" çok yanlı partisi olmalıdır. Parti, kaba proleter özlemlerini bir yana koyarak ve "iyi bir izlenim bırakmak", "iyi görünmeyi öğrenmek" için kendini eğitilmiş insansever burjuvazinin rehberliğine teslim ederek bunu kanıtlamalıdır (s. 85). O zaman bazı önderlerin "çapaçul görünümü" yerini tepeden tırnağa saygın "burjuva görünüm"e bırakacaktır. (Sanki burada sözü edilenlerin çapaçul dış görünüşü onlara yöneltilebilecek en önemsiz suçlama değilmiş gibi!) O zaman "*eğitimli* ve *mülk sahibi* sınıfların çevresinden *sayısız yandaş* gelecektir. Ama, yürütülen ajitasyon *elle tutulur bir başarı* elde edecekse... ilkin *bunlar* kazanılmalıdır." Alman sosyalizmi "*yığınları* kazanmaya o kadar çok önem verdi ki, bunu yaparken, toplumun üst katmanları denen katmanlar arasında enerjik [!] propagandayı gözardı etti". Çünkü "partinin hâlâ kendini Reichstag'da temsil etmeye layık insanları yok". Bu bakımdan, "ilgili materyali iyice öğrenmek için gerekli zamanı ve fırsatı bulmuş olanlara yetkiyi vermek hem arzu edilir, hem zorunludur. Sıradan işçiler ve zanaatçılar... nadir ve ayrıksın durumlarda böyle şeyler için zaman bulurlar."

Öyleyse burjuvaları seçin!

Kısacası: İşçi sınıfı kendi gücüyle kendini kurtarma yete-

neğinden yoksundur. Bu amaçla kendini, işçiler için neyin iyi olduğunu bilmek için gerekli "zamana ve olanağa" sahip olan "eğitimli ve mülksahibi" burjuvanın önderliği altına sokmalıdır. Ve ikincisi, burjuvaziye hiçbir biçimde saldırılmamalı, tersine o enerjik bir propagandayla *kazanılmalıdır*.

Ama, toplumun üst katmanları ya da o katmanların yalnızca iyi niyetli olanları kazanılmak isteniyorsa, onlar hiçbir biçimde korkutulmamalıdır. Ve işte bu noktada üç Zürihli, güven verici bir keşif yaptıklarını düşünmektedirler:

"Tam da şimdi, Sosyalistler Yasasının baskısı altında, parti şiddete dayalı, kanlı devrim yolunu izleme *niyetinde olmadığını*, ama ... legalite, yani *reform* yolunu izlemeye kararlı olduğunu gösteriyor."

Şu halde —ülkenin her yanına dağılan ve toplam seçmenlerin onda-biriyle sekizde-biri kadar olan— 500.000 ile 600.000 arasındaki sosyal-demokrat seçmen, bir kişinin on kişiye karşı "kanlı devrimi"ne kalkışarak başlarını duvara çarpmak istemiyorlarsa, bu gösterir ki, onlar herhangi bir büyük dış olaydan ve aniden patlak veren devrimci bir kalkışmadan ve bunun sonucu olan çatışmada halkın kazandığı bir *utku*dan yararlanmayı sonuna kadar *reddetmek*tedirler. Berlin bir başka 18 Martı[293] daha yaşayacak kadar cahillik ederse, sosyal-demokratlar, "barikat manyağı ayaktakımı" (s. 88) gibi çarpışmalara katılmak yerine, "legalite yolunu izlemeli", frene basmalı, barikatları temizlemeli ve gerekirse, tek-yanlı, kaba, cahil kitlelere karşı şanlı ordunun yanında yürümelidir. Bu baylar, kastettiklerinin bu olmadığını ileri sürerlerse, o zaman neyi kastediyorlar?

Ama dahası var.

"Böylece" (parti) "varolan koşulları eleştirisinde ve onları değiştirme önerilerinde daha sakin, daha nesnel ve daha düşünceli oldukça, bilinçli gericilerin" (Sosyalistler Yasasının[294] çıkarılışında olduğu gibi) "bir kızıl hayalet masalı uydurarak şimdiki gibi, burjuvazinin gözünü başarılı biçimde yıldırmaları daha az olası hale gelecektir." (s. 88).

Burjuvazideki son endişe izlerini de silmek için açıkça ve

inandırıcı biçimde kanıtlanmalıdır ki, kızıl hayalet gerçekten yalnızca hayalettir ve yoktur. Peki ama, burjuvazi, kendisiyle proletarya arasında kaçınılmaz bir ölüm-kalım savaşımının korkusunu duymayacaksa, kızıl hayaletin gizemi nerde kaldı? Modern sınıf savaşımının kaçınılmaz sonucundan korku mu duyuluyor? Öyleyse sınıf savaşımını bir yana koyun, burjuvazi ve "bütün bağımsız insanlar", "proleterlerle elele yürümekten çekinmeyeceklerdir"! Ve aldatılanlar yalnızca o proleterler olur.

Demek ki parti, Sosyalistler Yasasına çağrı çıkaran "aşırılıklarını ve densizliklerini" kesin olarak bir yana bıraktığını, saygılı ve alçakgönüllü tutumuyla kanıtlamalıdır. Parti, bu yasanın sınırları içinde davranma niyetinde olduğuna kendi isteğiyle söz verirse, Bismarck ve burjuvazi, yasayı kaldırma lütufkarlığını göstereceklerdir, çünkü o zaman, bu yasaya gerek kalmayacaktır!

"Kimse bizi yanlış anlamasın"; biz "partimizden ve programımızdan vazgeçmek" istemiyoruz; "ancak, bütün gücümüzü ve enerjimizi, öncelliği olan, daha uzun erimli esinlerin tasarlanmasına girişilmeden önce elde edilmesi gereken belli amaçlar üzerinde yoğunlaştırırsak, önümüzdeki yıllar için yapacak yeterince işimiz olduğunu düşünüyoruz."

O zaman, "bizim uzun erimli istemlerimizden... korkarak şimdi bizden uzaklaşmış olan" burjuvalar, küçük-burjuvalar ve işçiler kitleler halinde bize katılacaklardır.

Program *yadsınmış* olmayacak, yalnızca *ertelenecek* — belirsiz bir dönem için. İnsan bir programı kendisi için, kendi yaşam süresi için değil, ama ölümünden sonrası için kabul eder, çocuklarına ve torunlarına kalıt olarak bırakmak için. Bu arada insan "bütün gücünü ve enerjisini" ufak-tefek işlere ve toplumun kapitalist düzeninin yırtığını-söküğünü dikip onarmaya ayırmalıdır; böylece burjuvaziyi ürkütmeksizin, en azından, bir şeyler yapılıyor görüntüsünü yaratır. Bu noktada, gelecek birkaç yüzyıl içinde kapitalist düzenin kaçınılmaz biçimde devrileceğine olan inancını, imanına kadar dolandırıcılık ederek, 1873'teki çöküşe[295] elinden geldiği öl-

çüde katkıda bulunarak ve varolan düzenin çöküşü için *gerçekten* bir şeyler yaparak kanıtlayan "komünist" Miquel'i övgüyle anmalıyım.

İyi şeylere yönelik bir başka kötülük, "şirket girişimcilerine yöneltilen abartılı saldırılar"dır; o insanlar eni-sonu, "kendi çağlarının çocukları"dırlar; bu nedenle "Strousberg'i ve benzer kişileri ... karalamaktan geri durmak gerekir." Ne yapalım ki "herkes kendi çağının çocuğu"dur; bu yeterli bir özürse, asla kimseye saldırmamak gerekir; bütün tartışma, bütün savaşımımız sona erer; karşıtlarımızın bütün tekmelerini ses çıkarmadan sineye çekeriz, çünkü öylesi bilge kişilerizdir ki, karşıtlarımızın yalnızca "kendi çağlarının çocukları" olduklarını ve başka türlü davranamayacaklarını biliriz. Tekmelerini faiziyle ödemek yerine, bu talihsiz kişilere acımakla yetinmemiz gerekir.

Sonra, Komünü desteklemenin de her şeyin ötesinde şu zararı olmuştur:

"Bize iyi gözle bakan insanları yabancılaştırmış ve genel olarak bize karşı *burjuvazinin nefreti*ni artırmıştır." Dahası, parti "gereksiz yere *burjuvazinin nefreti*ni artırdığından Ekim yasasının[296] çıkarılmasında tümden de suçsuz değildir."

İşte Zürih'in üç sansürcüsünün programı. Öylesine açık ki, hiçbir kuşkuya yer bırakmıyor. En azından, 1848 günlerinin bu laf salatasını yakından bilen bizler için. Burada seslerini yükseltenler, devrimci konumunun baskısı altında proletaryanın "aşırıya gidebileceği" korkusuyla dolup taşan küçük-burjuvazinin temsilcileri. Kararlı bir siyasal muhalefet yerine genel bir uzlaşma ruhu; hükümete ve burjuvaziye karşı savaşım yerine, onları ikna etme ve kazanma çabası; yukarıdan aşağı doğru kötü muameleye karşı meydan okuyan bir direniş yerine boynu bükük bir alçakgönüllülük ve cezanın hakedildiğinin itirafı. Tarihsel açıdan zorunlu olan çatışmaların tümü, yanlış anlama diye yorumlanıyor ve tüm tartışma, hepimiz ana nokta üzerinde görüşbirliğindeyiz güvencesiyle noktalanıyor. 1848'de burjuva demokrat olarak

ortaya çıkan insanlar, bugün kendilerini sosyal-demokrat olarak da adlandırabilirlerdi. Burjuva demokratlar için demokratik cumhuriyet nasıl erişilemez bir şey idiyse, sosyal-demokratlar için de kapitalist sistemin yıkılması o kadar gerçekleşemez bir şeydir; bu nedenle de bugünün pratik politikasında kesinlikle hiçbir önemi yoktur; kişi şefaat dilenebilir, uzlaşabilir ve doya doya insanseverlik gösterisine kalkabilir. Proletaryayla burjuvazi arasındaki sınıf savaşımı için de böyledir. Daha fazla yadsınamadığı için varlığı kağıt üzerinde itiraf edilmiştir, ama pratikte, örtbas edilmiş, sulandırılmış, hafifletilmiştir. Sosyal-demokrat parti bir işçi partisi *olmamalıdır*; burjuvazinin ya da herhangi birinin nefretini çekmemelidir; her şeyin ötesinde burjuvazinin içinde enerjik bir propaganda yürütmelidir; burjuvaziyi ürkütüp kaçıran ve her şey bir yana bizim kuşağımızın ömrü içinde elde edilmesi olanaksız uzun erimli amaçları vurgulamak yerine, tüm gücünü ve enerjisini, eski toplum düzenine yeni destekler sağlayarak, belki de, sonal felaketi, aşama aşama, yavaş yavaş ve olabildiği ölçüde barışçıl bir çözülme sürecine dönüştürebilecek olan parça-buçuk küçük-burjuva reformlara adamalıdır. Bunlar, çenebazlık dışında, görünüşte, dursuz duraksız bir çabayla, yalnızca kendileri bir şey yapmamakla kalmayıp yapılabilecek herhangi bir şeyi de engellemeye çalışanlarla aynı kişilerdir; 1848 ve 1849'da eylemin her biçiminden duydukları korkuyla, her adımda hareketi engellemiş ve sonunda hareketin çöküşünü getirmiş olanlarla aynı kişilerdir; bunlar reaksiyonu hiçbir zaman göremeyen ve kendilerini sonunda direnişin de kaçışın da olanaksız olduğu bir çıkmaz sokağın dibinde bulunca hayretler içinde kalanlarla aynı kişilerdir; bunlar, tarih onlara aldırmaksızın kendi gündemini izlerken, tarihi kendi küçük-burjuva dar ufuklarının içine hapsetmeye çalışanlarla aynı kişilerdir.

Sosyalist içeriklerine gelince, *Manifesto*'nun "Alman sosyalizmi ya da 'hakiki' sosyalizm" bölümünde o nokta zaten yeterince eleştirildi. Sınıf savaşımının, arzulanmaz "kaba" bir fenomen olarak bir kenara itildiği yerde, sosyalizm için,

"gerçek insanlık aşkı" ve "adalet" hakkında boş laf salatasından başka hiçbir temel kalmaz.

O an gelinceye kadar egemen sınıflardan olan insanların militan proletaryaya katılması ve ona kültürel öğeler sağlaması, gelişmenin oluşumu içinde kaçınılmaz bir fenomendir. Bunu da *Manifesto*'da açıkça belirtmiştik. Ama bu konuda iki noktaya dikkat çekeceğiz:

Birincisi, proletarya hareketine yarar sağlaması için bu insanlar, o hareketin içine gerçek kültürel öğeler getirmelidirler. Ama Alman burjuva dönmelerin büyük çoğunluğu için durum böyle değildir. Ne *Zukunft*,[297] ne *Neue Gesellschaft*,[298] hareketi bir adım ileri götürebilecek bir katkıda bulunmuştur. Burada, teorik olduğu kadar pratik, mutlak bir gerçek bilgi eksikliği vardır. Bu olmayınca, onun yerine, yapay biçimde düzenlenmiş sosyalist düşünceleri, bu baylaların üniversitelerden ya da başka yerlerden getirdikleri ve Alman felsefesinin kalıntılarının şu sıralardaki çözülüşü nedeniyle biri ötekinden karışık, aşırı ölçüde çeşitli teorik görüşlerle uyuşturma çabası egemen olmaktadır. Yeni bilimi derinlemesine çalışıp öğrenecek yerde, bunların her biri, o bilimi, kendisiyle beraber getirdiği görüşe uygun düşecek biçimde budamayı, kendine göre özel bir bilim durumuna getirmeyi ve onu öğretme gereksinimi varmışcasına öne çıkmayı yeğ tutmaktadır. Bunun sonucu olarak, bu sözde aydın katman içinde ne kadar kafa varsa o kadar da görüş vardır; tek bir sorunu aydınlatacak yerde onlar yalnızca umutsuz karmaşa üretegelmişlerdir — iyi bir talih eseri yalnızca kendi aralarında. Parti, ilk ilkesi, öğrenmediğini öğretmek olan bu tür entelektüeller olmaksızın da pekala işlerini götürebilir.

İkincisi. Başka sınıflardan bu tür insanlar proletarya hareketine katılırlarsa, ilk koşul, kendileriyle birlikte burjuva, küçük-burjuva vb. önyargıların kalıntılarını getirmemeleri, ama proletaryanın görüşünü koşulsuz benimsemeleri olmalıdır. Ama kanıtlandığı gibi, bu insanlar, burjuva ve küçük-burjuva kavramlarla dopdoludurlar. Almanya gibi bir küçük-

burjuva ülkesinde bu kavramların kendine göre haklılığı vardır. Ama ancak Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin *dışında.* Bu baylar kendilerini sosyal-demokrat bir küçük-burjuva partisine dönüştürürlerse, bunu pekala yapabilirler, hakları vardır; o zaman insan, koşullara göre, onlarla görüşmeye oturabilir, bir blok oluşturabilir, vb.. Ama bunlar bir işçi partisi içinde, saflığı bozucu öğelerdir. Bir süre için onlara katlanmayı gerektiren nedenler olursa, onlara *yalnızca* katlanmak, parti yönetiminde herhangi bir etki yapmalarına izin vermemek ve onlarla bir ayrılığın yalnızca bir zaman sorunu olduğunun bilincinde olmak görevimizdir. Üstelik, o zaman da gelmiş görünüyor. Parti, bu makalenin yazarlarını nasıl hâlâ hoşgörebilir anlamıyoruz. Parti önderliği, şu ya da bu ölçüde bu tür insanların eline geçerse, parti en hafifinden iğdiş edilmiş olur ve bu da proleter ateşliliğin sonu demektir.

Bize gelince, tüm geçmişimizin ışığında bize açık tek yol var. Neredeyse kırk yıldır biz, tarihin doğrudan devindirici gücünün sınıf savaşımı olduğunu ve özellikle burjuvaziyle proletarya arasındaki sınıf savaşımının, modern toplumsal devrimin büyük manivelası olduğunu vurgulayageldik; bu nedenle bizim, sınıf savaşımını bu hareketten koparıp atmak isteyen insanlarla işbirliği yapmamız olanaksızdır. Enternasyonal kurulduğu zaman, savaş haykırışını açıkça şöyle formüle etmiştik: "İşçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendi eseri olacaktır. Bu nedenle, işçilerin kendilerini kurtaramayacak kadar cahil olduklarını, o yüzden de üst ve alt-orta sınıflardan insansever kişiler eliyle özgürleştirilmeleri gerektiğini açıkça belirten insanlarla biz işbirliği yapamayız. Yeni parti organı bu bayların görüşüne uygun bir çizgiyi, yani proleter-olmayan orta-sınıf görüş çizgisini benimserse, kamuoyu önünde, bu bizim için ne kadar üzücü olursa olsun, bu çizgiye muhalefetimizi ve yurtdışında Alman partisini temsil etmemizin nedeni olan dayanışma bağlarımızı koparıdığımızı ilan etmekten başka yapacak bir şeyimiz kalmaz. Ama işlerin *böyle* bir noktaya gelmeyeceği umulur. ...

MARX'TAN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE

LONDRA, 19 EYLÜL 1879

... İşler gerçekten öyle bir noktaya gelebilir ki, Engels ve ben, Leipziglilere ve Zürihli müttefiklerine karşı bir "açıklama" yayınlamak zorunda kalabiliriz.

Durum şöyle: Bebel bize, Zürih'te bir parti organı[299] çıkarmak istediklerini yazdı ve adlarımızı yayın ortağı olarak gösterme ricasında bulundu. Bize, Hirsch'in bir olasılıkla genel yayın yönetmeni olacağı bildirilmişti. Bunun üzerine *kabul ettik* ve ben doğrudan Hirsch'e (o sıralar, ikinci kez sınırdışı edildiği Paris'teydi) yazarak genel yayın yönetmenliği görevini kabul etmesini istedim; çünkü, *Zukunft*'ta, vb., çalım satarak dolaşan, *Vorwärts*'e[300] sızmaya çalışmış olan türden bir yığın doktor, öğrenci, vb., ve kürsü sosyalistinin dışarda tutulmasının, parti çizgisine özenle bağlı kalınmasının bizim için tek güvencesi oydu. ...

Teoride sıfır ve pratikte yetersiz olan bu kişiler (üniversite reçetesine göre yorumladıkları) sosyalizmin ve özellikle sosyal-demokrat partinin dişlerini sökmek, işçileri aydınlatmak, ya da karışık, yarımyamalak bilgilerinden kendi deyişleriyle işçileri "kültürel öğe" ile donatmak ve hepsinin ötesinde darkafalıların gözünde partiye saygınlık kazandırmak istiyorlar. Bunlar zavallı *karşı-devrimci* gevezelerdir. ...

Şimdi *Wochenblatt* —parti organı— Höchberg'in *Jahrbuch*'uyla başlatılan çizgi doğrultusunda *ilerlerse*, partinin ve teorinin, böylece değersizleştirilmesine karşı kamuoyu önünde tavır koymak zorunda kalacağız! Engels, Bebel ve ötekiler için (kuşkusuz yalnızca Alman parti önderleri arasında *özel olarak dolaştırılmak* üzere) tutumumuzun hiçbir kayıt konmaksızın sergilendiği bir sirküler (mektup)* taslağı hazırladı. Bu baylar, böylece önceden uyarılmış oldu; bunun ya eğil ya kırıl demek olduğunu, bizi çok iyi tanıdıkları için biliyorlar! Kendileri ödün vermek istiyorlarsa versinler, on-

* Bir önceki mektup. –*Ed.*

lar için çok kötü olur! *Bizi* hiçbir biçimde ödün vermeye sürüklemelerine izin verilmeyecek. Örneğin parlamentarizmin daha şimdiden onları ne derece düşük bir düzeye getirdiğini, Hirsch'i büyük bir suç işlemekle suçlayışlarından görebilirsiniz — niçin? Çünkü Bismarck'ın gümrük tarife yasası[301] üzerine utanç verici konuşması nedeniyle Kayser'i, *Laterne*'de biraz hırpaladı da ondan. Şimdi partinin, yani partinin parlamentodaki bir avuç temsilcisinin, böyle konuşması için Kayser'e yetki verdiğini söylüyorlar! Bu bir avuç insan için daha da utanç verici! Üstelik zavallı bir özür. Gerçekte Kayser'in kendisi ve seçim çevresi adına konuşmasına izin verirken yeterince budalalık ettiler; ama o parti adına konuştu. Her ne ise, zaten parlamenter idiotluktan o kadar etkilendiler ki, *eleştiri-üstü* olduklarını düşünüyorlar ve eleştiriyi bir suç olarak kınıyorlar: *lèse-majesté*. ...*

168
ENGELS'TEN LEIPZIG'DEKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 14 KASIM 1879

... Ve bu beni rapora[302] getiriyor. Gerçi başlangıç çok iyi ve koruyucu gümrük tarifesi tartışmasının ele alınış biçimi —bu koşullarda— ustaca, ama üçüncü bölümde darkafalı Almanlara verilen ödünler hoş değil. "İç savaş" konusunda tümüyle gereksiz olan o paragraf da ne oluyor, Almanya'da darkafalı birahane müdavimlerinin görüşünden oluşacak olan o "kamuoyu" önündeki secde neden? Hareketin sınıf karakteri neden tümden yok ediliyor? Anarşistlere neden böylesi bir şenlik fırsatı veriliyor? Ve üstelik tüm bu ödünler yararsız. Alman darkafalı, insan biçimine girmiş korkaklıktır; ancak kendisine korku verene saygı duyar. Ona uysal bir çocuk gibi görüneni, kendi türünden biri olarak algılar ve kendi türüne ne kadar saygı duyarsa, ona da o kadar duyar, yani hiç saygı duymaz. Ve şimdi kamuoyu dedikleri, şu bira-

* Hükümdara hıyanet suçu. –ç.

hane müdavimi darkafalıların öfke "fırtınası", genel olarak kabul edildiği üzere, yatışmış görünüyor; yüklü vergiler o insanlarda ruh falan da bırakmadığına göre, şimdi bu tatlı dil neyin nesi? Ah, yurtdışında bu tatlı dilin nasıl algılandığını bir bilebilseniz! Parti organlarının yayın yönetmenliğini, parti içinde ve savaşımın en sıcak noktasında bulunanların yapması iyi bir şey. Ama yalnızca altı ay yurtdışında bulunsaydınız, partili milletvekillerinin, şu darkafalı kişilerin önünde kendilerini gereksiz yere küçük düşürmelerini çok başka gözle görürdünüz. Komünden sonra Fransız sosyalistlerin başı üzerinde kopan fırtına, Nobiling olayı[303] hakkında Almanya'da koparılan feryatlardan oldukça farklıydı. Fransızın tahammülü ne kadar onurlu ve gururluydu! Onların arasında böyle zayıflıklar, böyle karşıtına gülücükler yağdırma gibi şeyler ne gezer! Özgürce konuşamadıkları zaman sessiz kaldılar; o günün nasıl olsa geleceğini bilerek, darkafalıların diledikleri kadar yırtınmasına ses etmediler; ve işte o gün geldi...

Öteki noktalara gelince, yalnızca Auer'in imasına değinmek istiyorum; biz burada, ne partinin Almanya'da üstesinden gelmek zorunda olduğu güçlüklerin ve her şeye karşın elde edilen başarıların ne de partili *kitlelerin* örnek biçimde yönlendirilmelerinin değerini takdir etmiyor değiliz. Doğaldır ki, söylemeye bile gerek yok, Almanya'da kazanılan her utku, başka yerlerde kazanılanlar gibi bizi yürekten sevindiriyor; hatta daha fazla sevindiriyor, çünkü, daha başından Almanya'daki partinin gelişimi, bizim teorik açıklamalarımızla ilişkilendirildi. Ama işte tam da bu nedenledir ki, Almanya'daki partinin yönetim pratiğinin ve hele hele parti önderliğinin kamuoyu önündeki açıklamalarının genel teoriyle uyum içinde olmasını görmeye özellikle ilgi duyuyoruz. Eleştirilerimiz bazı kişiler için kuşkusuz hiç de hoş değil. Ama eleştirel olmayan iltifatlar yerine, karmaşık yerel koşulların ve savaşıma ilişkin ayrıntıların etkisinden uzakta, yurtdışında, olayları ve konuşmaları, modern proleter hareketler için geçerli teorik esaslarla ölçümleyen ve eylemleri-

nin Almanya dışında bıraktığı izlenimi kendisine ileten birkaç kişi bulunması parti ve önderliği için daha değerli olmalıdır.

Dostlukla
F. Engels

169
ENGELS'TEN LEIPZIG'DEKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 16 ARALIK 1879

... Sosyal-demokrasiye kapıları ilk kez ardına kadar açan 1848 Devrimi için açıkça *hayıflanılabilen* bir gazetede bizim yerimiz yoktur. Gerek bu makaleden gerek Höchberg'in mektubundan açıkça görülüyor ki, yıldız üçlü, ilkin *Jahrbuch*'da açıkça dile getirilen kendi küçük-burjuva sosyalist görüşlerini, *Sozialdemokrat*'ta, proleter görüşlerin yanında, ortaya koyma hakkını kendinde buluyor. Ve işler bu noktaya geldikten sonra, sizin Leipzig'de, resmen bir kavgaya girişmeksizin bunu nasıl önleyebileceğinizi düşünemiyorum. Siz bu kişileri partili yoldaşlar olarak görmeyi sürdürüyorsunuz. Biz böyle yapamayız. *Jahrbuch*'daki makale aramıza kesin ve belirgin bir çizgi koyuyor. Bu insanlar, bizim bağlı olduğumuz partiye ait olduklarını öne sürdükleri sürece, onlarla görüşemeyiz bile. Sözkonusu noktalar, bir proletarya partisinde artık tartışılamayacak olan noktalardır. Bunları parti içinde tartışma konusu yapmak, proleter sosyalizmi tümüyle sorgulamak demek olur.

Gerçekte, bu koşullar altında, bizim işbirliği yapmamamız daha iyi olur. Aslında biz sürekli protestoda bulunmuş olmalıydık ve birkaç hafta sonra da çekildiğimizi kamuoyu önünde açıklamalıydık; tüm bunlardan sonra bunun da yararı olmazdı.

Şu baskı döneminde sizi koşulsuz olarak destekleyemediğimiz için büyük ölçüde üzüntü duyuyoruz. Almanya'da parti, proleter karakterine bağlı kaldığı sürece, bütün öteki dü-

şünceleri bir yana koymuştuk. Ama şimdi, resmen içimize alınan küçük-burjuva unsurlar gerçek renklerini gösterdikten sonra durum değişti. Kendi küçük-burjuva düşüncelerini, Almanya'daki partinin yayın organına yavaş yavaş sızdırma olanağı buldukları sürece, bu organ bize kapalı olacaktır.

...

Öteki konulara gelince, dünya tarihi, bu bilge ve ılımlı darkafalıları dikkate almaksızın kendi yolunu izliyor. Rusya'da birkaç aya kadar işler, bir dönüm noktasına gelecektir. Ya mutlakiyet yıkılacak ve ondan sonra, gericiliğin büyük kaynağının devrilmesinin ardından Avrupa'yı derhal farklı bir hava kaplayacaktır ya da bir Avrupa savaşı patlak verecek ve o savaş, Almanya'da *şimdiki* partiyi, her bir halkın kaçınılmaz ulusal varolma savaşımının altına gömecektir. Böyle bir savaş bizim için en büyük talihsizlik olur; hareketi yirmi yıl geri götürebilir. Ama eninde sonunda ortaya çıkmak zorunda olan yeni parti, tüm Avrupa ülkelerinde, şimdi her yerde hareketi frenleyen, kararsızlıklardan ve çapsızlıklardan kurtulmuş olacaktır.

Dostlukla
F. E.

1880

170
MARX'TAN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
[LONDRA] 5 KASIM 1880

... İşler, kıta Avrupası'nda gerçekten devrimci olan partinin içinde olduğu gibi, genelde de (bununla Avrupa'daki genel gelişimi kastediyorum) çok iyi gidiyor.

Belki de dikkatini çekmiştir, *Égalité*[304] (daha çok *Guesde*'nin bizim tarafımıza geçmesi ve damadım Lafargue'ın çalışmaları sayesinde) sözcüğün gerçek anlamında ilk "Fransız" *işçi gazetesi* oldu. *Malon* da, her ne kadar onun o eklektik doğasından ayrılamaz olan tutarsızlıkları varsa da, (eskiden *Alliance*'ın ortak kurucuları arasında olduğu için o ve biz düşmandık) *Revue Socialiste*'de[305] *socialisme moderne scientifique*'i* yani *Alman* sosyalizmini kabul etmek zorunda kaldı. "*Questionnaire*"ı[306] onun için yazdım; ilkin *Revue Socialiste*'de yayınlandı, sonra yeniden basıldı ve Fransa içinde çok sayıda dağıtıldı. Ondan kısa süre sonra Guesde, bizimle (Engels, Lafargue ve ben) birlikte yaklaşan genel seçimler

* Modern bilimsel sosyalizm. –ç.

için bir işçi seçim programı[307] hazırlamak üzere Londra'ya geldi. Bizim protestolarımıza karşın Guesde'nin Fransız işçilere sunmayı gerekli gördüğü, *asgari ücreti* yasayla belirlemek gibi bazı saçmalıklar dışında (kendisine şöyle dedim: "Fransız proletaryası hâlâ böyle bir yeme gerek görecek ölçüde çocuksu ise, herhangi bir program hazırlamanın gereği yoktur") bu çok kısa belge, ekonomik bölümünde, bizzat işçi hareketinin gerçekten kendiliğinden ortaya çıkan istemlerini içeriyor. Ayrıca, komünist amacın birkaç satırla tanımlandığı bir sunuş bölümü var. Belge, Fransız işçileri laf salatasının sisinden sıyırıp ayaklarını yere bastıran enerjik bir adımdı; geçimini "sis üretimi"nden sağlayan Fransız martavalcılara büyük ölçüde saldırıyordu. Anarşistlerin o şiddetli muhalefetinden sonra ilkin *Région centrale*'de —yani Paris ve çevresinde— ve sonra daha başka birçok işçi merkezinde kabul edildi. Programın "pratik" istemlerinin çoğunu kabul eden muhalif işçi gruplarının (gerçek işçilerden değil ama *déclassés*'den* oluşan anarşistler ve onların sıradan askerleri olan bazı safdiller dışında) eş-zamanlı olarak kurulması ve öteki sorunlarla ilgili olarak birbirinden çok farklı görüşlerin ortaya konduğu gerçeği, bana bunun Fransa'daki *ilk gerçek emekçi hareketi* olduğunu kanıtlıyor. Şimdiye dek orada, sloganlarını, doğal olarak, hizip kurucusundan alan hizipler vardı; proletaryanın ana gövdesi radikal ya da sahte-radikal burjuvayı izlemiş ve sonucu belirleyici gün iktidara getirdiği kişiler tarafından ertesi gün boğazlanmak, sınırdışı edilmek, vb. için dövüşmüştü.

Son birkaç günden beri Lyon'da yayınlanan *Émancipation*, Alman sosyalizmi temelinde gelişen "işçi partisi"nin yayın organı olacak. ...

Kapital'in en çok okunduğu ve takdir edildiği Rusya'da başarımız daha da büyük. Bir yanda *eleştirmenler* (çoğu genç üniversite profesörleri, bazıları benim kişisel dostlarım, ve bazı yayıncılar), öte yanda bu yakınlarda Petersburg'da gizlice basılan ve yayınlanan *programı*, Cenevre'de *Kara Payla-*

* Sınıfsızlaşmışlardan. —ç.

şım'ı (Rusça'dan sözcüğü sözcüğüne çevirisi aynen böyle) çıkaran *İsviçre*'deki Rus anarşistlerin büyük öfkesini çeken *terörist merkez komitesi** var. İsviçre'deki bu kişiler —çoğu (hepsi değil) Rusya'dan *gönüllü olarak* ayrılmış— yaşamlarını tehlikeye atan teröristlere karşı propaganda partisi denen grubu oluşturuyor. (*Rusya'da propaganda* yapmak için *Cenevre*'ye taşınıyorlar! Ne *quid pro quo*** ama!) Bu baylar, her tür siyasal-devrimci eyleme karşı. Rusya anarşist-komünist-ateist bir bin yıllık mutluluk dönemine perendeyle sıçrayacak! Bu arada bu sıçramaya, sözümona ilkeleri merhum Bakunin'den bu yana moda olan, sıkıcı propagandayla hazırlanıyorlar.

Şimdilik bu kadar. Senden kısa sürede yanıt bekliyorum. Eşim derin saygılarını iletiyor.

*Totus tuus****
Karl Marx

171
MARX'TAN LONDRA'DAKİ HENRY MAYER HYNDMAN'A
[LONDRA] 8 ARALIK 1880

... Partimin İngiltere konusundaki görüşlerini paylaşmıyorsanız, tek söyleyebileceğim şudur ki o parti bir İngiliz devrimini *gerekli* değil ama —tarihsel örneklere göre— *olası* görüyor. Sakınılamaz olan evrim bir devrime dönüşürse, bu yalnızca egemen sınıfların değil, ama aynı zamanda işçi sınıfının da hatasından ötürü olacaktır. Egemen sınıfların verdiği her barışçıl ödün, "dışardan baskı" sonucu koparıldı. Davranışları baskıya ayak uydurdu; ve işçi sınıfı giderek daha zayıfladıysa, bu, İngiliz işçi sınıfının yasal olarak sahip olduğu gücü ve özgürlükleri nasıl kullanacağını bilmeyişindendir.

Almanya'da işçi sınıfı, başından beri ne yaptığının farkındaydı; askerî despotizmi, devrimden başka bir yolla safdışı edemeyeceğini biliyordu. Aynı zamanda anlamışlardı ki,

* Gizli Narodnaya Volya (Halk İradesi) örgütünün yönetim kurulu. –*Ed.*
** Bir şeyin bir başka şeyin yerini tutması; yanlış anlama. –ç.
*** Bütün kalbiyle senin olan, anlamında Latince deyim. –ç.

böyle bir devrim ilk başta başarılı olsa bile, önceden kurulmuş bir örgüt, bilgilenme, propaganda ve ...* olmazsa sonunda kendilerine karşı dönerdi. Bu yüzden kesin olarak *yasal* sınırlar içinde kaldılar. Yasadışılık, işçi hareketini *en dehors la loi*** ilan eden hükümetin sırtında kaldı. İşçilerin suçu, *eylemler* değil, egemenlerin hoşuna gitmeyen *fikirler*di. İyi bir talih eseri aynı hükümet —işçi sınıfı, burjuvazinin de yardımıyla geri plana itildikten sonra—, şimdi en duyarlı noktalarına —ceplerine— dokunduğu için o burjuvazi tarafından giderek taşınamaz duruma geliyor. Bu durum uzun süremez. ...

* Sözcük okunamadı. –*Ed.*
** Yasadışı. –ç.

1881

172
ENGELS'TEN VİYANA'DAKİ KARL KAUTSKY'YE
LONDRA, 1 ŞUBAT 1881

... Kürsü sosyalistleri[308] biz proleter sosyalistlere, aşırı nüfus artışını ve bunun sonucu olarak yeni toplumsal düzenin varlığına yönelik tehdidi nasıl önleyeceğimizi ısrarla soruyorlarsa da ben onlara böyle bir lütufta bulunmam için hiçbir neden görmüyorum. Bu insanların karmakarışık süper bilgeliğinden kaynaklanan kuşku ve kuruntularını gidermeyi ve hatta, örneğin yalnızca Schäffle'nin çok sayıda büyük ciltler dolduran sıkıcı saçmalarını bile yadsımayı zaman israfı olarak görüyorum. Bu bayların *Kapital*'den *yanlış alıntıladıkları* paragrafları düzeltmek için bile oldukça kalın bir kitaba gerek var. Sorularına yanıt istemeden önce, ilkin doğru dürüst okumayı ve aynen kopya etmeyi öğrensinler. ...

İnsan nüfusunun çok çoğalması ve daha fazla artmasının denetim altına alınması bir soyut olasılık olarak kuşkusuz var. Komünist toplumun, nesnelerin üretimini düzenleyecek oluşu gibi, insan üretimini düzenlemesi gereği de ortaya çı-

karsa, bunu güçlükle karşılaşmaksızın o, ama yalnızca o yapabilir. Bana öyle görünüyor ki, herhangi bir plan olmaksızın Fransa'da ve aşağı Avusturya'da doğal biçimde ortaya çıkan şeyi, planlı bir yoldan elde etmek, böyle bir toplum için zor olmayacaktır. Her ne ise, bu konuda gerekirse, ne zaman, ne yapılacağına, hangi yöntemler uygulanacağına karar vermek o insanlara ait olacaktır. Kendimi, bu konuda onlara tavsiyede bulunmaya yeterli görmüyorum. En az bizim kadar zeki olacaklar.

Aklıma gelmişken söyleyeyim, daha 1844'te şöyle yazmışım (*Deutsch-Französische Jahrbücher*, s. 109): "... Malthus kesinlikle haklı olsaydı bile, bu (sosyalist) dönüşümün derhal gerçekleştirilmesi gerekirdi; Malthus'un aşırı nüfus için en etkin ve en kolay çare olarak gördüğü şeyi, yani üreme güdüsünün moral yönden gemlenmesini, yalnızca bu dönüşüm ve bu dönüşümün sağlayacağı eğitim olanaklı kılardı."*

Şimdilik bu kadar yeter, diğer noktaları buluştuğumuz zaman tartışırız. ...

173
MARX'TAN ST. PETERSBURG'DAKİ NİKOLAY FRANTSEVİÇ DANİELSON'A
LONDRA, 19 ŞUBAT 1881

... Bir süre önce size yazdığım mektupta,** İngiltere'nin içinden geçtiği büyük sanayi ve ticaret bunalımı, Londra'da malî bir çöküntüye yolaçmadıysa, bu *ayrıksın* görüngünün yalnızca bir şeyden ileri geldiğini söylemiştim — Fransız parası. Şimdi bunu İngiliz *routinier*'ler*** de görüyor ve kabul ediyor. *Statist* (29 Ocak 1881) şöyle yazıyor:

"Para piyasası, geçen yıl boyunca olduğu gibi, *şans eseri*

* Friedrich Engels, *Outlines of a Critique of Political Economy* (Bkz: *Ecomonic and Philosophic Manuscripts of 1844*, Moscow 1961, pp. 203-04 [K. Marx, *1844 Elyazmaları*, "Ekonomi Politiğin Bir Eleştiri Denemesi", Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 378]). *–Ed.*

** Bu kitaptaki 163 numaralı mektup. *–Ed.*

*** Rutin kafalılar. –ç.

çok rahattı. *Fransa Bankası* güz başında altın stoklarının 30 milyon sterlinden 22 milyon sterline düşmesine izin verdi. ... *Kuşku yok, geçen güz, kılpayı atlatıldı.*"(!)

İngiliz *demiryolu sistemi*, Avrupa *kamu kesimi borçlanma sistemi* gibi eğik bir düzlemde çalışıyor. Değişik demiryolu ağlarının yöneticileri arasındaki egemen kodamanlar —adım adım— *kendi ağlarını*, yani mutlakiyetçi hükümdarlar gibi yönettikleri kendi "toprak"larını *genişletmek* için yalnızca yeni borçlar almakla kalmıyorlar; ama kendi demiryolu ağlarını, onların borç faizlerini, tercihli hisse senetlerinin getirilerini vb. ödemelerini, onun yanısıra, çok istismar edilen adi hisse senetleri sahiplerine, bir tür ekstra getiri biçiminde, zaman zaman susmalık vermelerini olanaklı kılan *yeni borçlar almak için yeni mazeret bulmak amacıyla* genişletiyorlar. Bu hoş yöntem, er ya da geç, çirkin bir çöküntüyle son bulmak zorundadır.

Birleşik Devletler'de demiryolu kralları, daha önceki gibi yalnızca *batı*nın çiftçileriyle öteki sınai "*girişimci*"lerinin değil, ama aynı zamanda ticaretin büyük temsilcisi *New York Ticaret Odası*nın da hedef tahtası durumuna geldi. Octopus demiryolu kralı ve mali dolandırıcı *Gould*, kendi açısından bakarak, New York'un ticari patronlarına şunları söyledi:

"Şimdi demiryollarına saldırıyorsunuz; çünkü, bugünkü kötü şöhretlerini dikkate alarak, yaralanabilir olduklarını düşünüyorsunuz; ama bana kulak verin: demiryollarından sonra *her tür korporasyon* (bu, yanki diyalektinde *anonim şirket* demektir) kendi payına düşeni alacak; ondan sonra, *her tür ortaklık sermayesi*; ensonu *her tür sermaye*; böylece siz, eğilimleri halk arasında giderek yaygınlaşan *komünizmin* yolunu hazırlıyorsunuz." M. Gould "*a le flair bon*"*

Hindistan'da, İngiltere hükümetini, genel bir patlama değilse, ciddi komplikasyonlar bekliyor. İngilizin onlardan her yıl rant olarak aldıkları, Hindulara hiçbir yararı olmayan demiryollarının hisse payı olarak aldıkları; sivil ve askerî görevlilerin emekli aylıkları için, Afganistan'daki ve di-

* Bay Gould'un burnu iyi koku alıyor. –*Ed.*

ğer savaşlar, vb., vb. için aldıkları; —*herhangi bir karşılık vermeksizin* onlardan aldıkları ve her yıl Hindistan *içinde* kendileri için elkoyduklarından *ayrı* olarak— yalnızca *meta değeri* üzerinden, Hintlilerin her yıl *bedavaya* İngiltere'ye *gönderdikleri, 60 milyon Hintli tarım ve sanayi emekçisinin toplam gelirinden fazla* tutuyor! Bu müthiş bir kanama sürecidir! Açlık yılları, Avrupa'nın hiç düşünemediği *boyutlarda*, birbirini izliyor! Gerçekte Hindularla müslümanlar, işbirliği içinde bir kalkışmaya hazırlanıyorlar; İngiltere hükümeti, bir şeylerin "kaynamakta olduğunun" farkında; ama kendi parlamenter düzenlerinin gösterdiği doğrultuda konuşmanın ve düşünmenin aptallaştırdığı bu sığ adamlar (oradaki yöneticileri kastediyorum) olup bitenleri net bir biçimde görmeyi, yaklaşan tehlikeyi olanca genişliğiyle idrak etmeyi istemiyorlar bile! Başkalarını yanıltmak ve başkalarını yanıltarak kendini yanıltmak — kısacası bu: *parlamenter basiret! Tant mieux!**...

174
MARX'TAN LAHEY'DEKİ FERDINAND DOMELA NIEUWENHUIS'E
LONDRA, 22 ŞUBAT 1881

... Beni haberdar ettiğiniz yaklaşan Zürih kongresiyle ilgili "soru",[309] bana hatalı görünüyor. Gelecekte, belli bir anda ne yapılması gerekeceği, ve *derhal* ne yapılacağı, kuşkusuz insanın içinde davranmak zorunda kaldığı belli tarihsel koşullara bağlı olacaktır. Ancak bu soru *bulanık* bırakılmıştır, bu nedenle hayalî bir sorudur; buna tek yanıt, *sorunun* kendisini *eleştirerek* verilebilir. Hiçbir denklem verileri çözüm öğelerini içermedikçe çözülemez. Bu arada yeri gelmişken, halkın utkusu sonucu birdenbire ortaya çıkan bir hükümetin karşılaşacağı güçlüklerin özgül olarak "sosyalist" hiçbir yönü de yoktur. Tam tersine. Utkun burjuva politika-

* Bundan iyisi can sağlığı. –*Ed.*

cılar, kendi "utku"larının sıkıntısını duyarken, sosyalistler hiç değilse, herhangi bir sıkıntı duymaksızın çalışmaya koyulurlar. Ne olursa olsun emin olabileceğiniz bir şey var ki: Bir ülkede sosyalist bir hükümetin, kalıcı girişimler için yeterince zaman kazanmak üzere, burjuva yığına gözdağı vermek —ilk *desideratum**— için gerekli önlemleri hemen alabileceği koşullar gelişmedikçe o ülkede sosyalist bir hükümet iktidara gelmeyecektir.

Herhalde bana Paris Komününü anımsatacaksınız; ne var ki, onun, ayrıksın koşullarda bir kentin ayaklanışı olması olgusu bir yana, Komünün çoğunluğu hiçbir biçimde sosyalist değildi; olamazdı da. Bir damlacık sağduyu olsaydı, Komün tüm halk kitlesi yararına Versailles'la bir uzlaşmaya varabilirdi — o sıralarda elde edilebilecek tek şey buydu. Fransa Bankasına elkonması, Versailleslıların övüngenliğini sindirmek için yeterli olurdu vb., vb.

1789'dan önce Fransız burjuvazisinin genel istemleri, *mutatis mutandis*** kapitalist üretim tarzının egemen olduğu bütün ülkelerde hemen hemen birörnek olmak üzere, proletaryanın bugünkü ilk doğrudan istemlerinin tanımlandığı biçimde tanımlanmıştı. Ama acaba onsekizinci yüzyılda yaşayan herhangi bir Fransız, Fransız burjuvazisinin istemlerinin hangi biçimde öne sürüleceği hakkında önceden, *a priori**** en küçük bir fikre sahip miydi? Gelecekteki bir devrimin eylem programını doktriner, dolayısıyla düşsel biçimde öngörme, insanı yalnızca o günün savaşımından saptırır. Dünyanın son günlerinin yaklaştığı düşü, ilk hıristiyanların Roma imparatorluğuyla savaşımlarında esin kaynağı olmuş ve utkudan emin olmalarına yolaçmıştı. Mevcut toplum düzeninin kaçınılmaz olan çözülüşüne, gözlerimizin önünde sürekli biçimde olagelen çözülüşe bilimsel bakışla yaklaşım; eski hayalet hükümetlerin kitleleri her gün içine ittiği giderek artan öfke; ve aynı zamanda üretim araçlarının devcesine olumlu gelişimi — bütün bunlar, gerçek bir proleter dev-

* Aranan nitelik. –ç.
** Gerekli değişiklikler yapılmış olarak. –ç.
*** Önsel. –ç.

rim patlak verir vermez, o devrimin bir sonraki *modus operandi*'si* (her ne kadar pastoral olmayacaksa da) koşullarının derhal ortaya çıkacağının yeter güvencesidir.

Benim inancım o ki, yeni bir Uluslararası Emekçiler Derneği kurulması için kritik zaman henüz gelmedi; ve bu nedenle de bütün işçi kongrelerini ve sosyalist kongreleri, şu ya da bu ülkedeki mevcut koşullarla doğrudan ilgili olmadıkları sürece, yalnızca yararsız değil, ama aynı zamanda zararlı sayıyorum. Bu kongreler, her zaman sayısız kez yinelenmiş genel bayağılıklarla hiç etki yapmayacak biçimde biterler.

Saygılarımla
Karl Marx

175
MARX'TAN CENEVRE'DEKİ VERA İVANOVNA ZASULİÇ'E
LONDRA, 8 MART 1881

Aziz yurttaş,

Son on yıldan beri dönemsel olarak geri gelen bir sinir hastalığı, 16 Şubat tarihli mektubunuza[310] daha önce yanıt vermemi engelledi. Sorarak beni onurlandırdığınız soruya, yayınlanmak üzere bir yanıt veremeyeceğim için çok üzgünüm. Aylar önce St. Petersburg komitesine** aynı konuda bir inceleme sözü vermiştim. Bununla birlikte, benim teorim denen şeyle ilgili yanlış anlama konusunda zihninizde beliren kuşkuları dağıtmam için birkaç satır yetecektir, umarım.

Kapitalist üretimin doğuşunu çözümlerken şöyle diyorum:

"Bu nedenle kapitalist üretim, üreticinin, üretim araçlarından kesinkes ayrılması üzerine dayandırılmıştır. ... Tüm bu gelişmenin temeli *tarımsal üreticinin mülksüzleştirilmesidir*. Bu köktenci bir biçimde yalnızca İngiltere'de başarılmış-

* Eylem biçimi. –ç.

** Narodniklerin gizli Narodnaya Volya (Halkın İradesi) örgütü yönetim kurulu. –*Ed.*

tır... Ama *Batı Avrupa'nın bütün öteki ülkeleri* aynı süreçten geçmektedirler." (*Kapital*, Fransızca baskı, s. 315.)*

Görülüyor ki, bu sürecin "tarihsel kaçınılmazlığı" *açıkça, Batı Avrupa ülkeleri*yle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamanın nedeni XXXII. bölümün şu paragrafında gösterilmiştir:

"Bireyin çalışmasıyla üretilen *özel mülkün* yerini, ... başkalarının emeğinin sömürülmesine, ücretli emeğe dayanan *kapitalist özel mülk* almıştır" (*agy*, s. 341.)**

Batı Avrupa'daki bu gelişmede *bir özel mülkiyet biçiminin bir başka özel mülkiyet biçimine dönüşmesi* sözkonusudur. Rus köylüleri durumunda, tam tersine, *onların komün mülkiyetini, özel mülkiyete dönüştürmek* gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, *Kapital*'deki çözümleme, kırsal komünün yaşayabilirliği lehinde ya da aleyhinde herhangi bir kanıt getirmemektedir; ancak bu konuda yaptığım özel araştırma ve bu araştırma için orijinal kaynaklarından getirttiğim materyal beni bu komünün Rusya'nın toplumsal canlanışının dayanak noktası olduğuna inandırmıştır; ama onun bu işlevini yerine getirebilmesi için, her yönden bu topluma yönelen saldırılar bertaraf edilmeli ve ardından kendiliğinden gelişmenin normal koşulları ona sağlanmalıdır.

Derin saygılarımı lütfen kabul buyurunuz.

Saygılarımla
Karl Marx

176
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A
LONDRA, 12 MART 1881

... Devletin serbest rekabete her müdahalesini —koruyucu gümrük tarifelerini, loncaları, tütün tekelini, belli sanayi kollarının ulusallaştırılmasını, dış ticaret derneğini ve kral-

* K. Marx, *Le Capital*, Paris 1875 [*Kapital*, Birinci Cilt, s. 731,732. Marx, *Kapital*'in (Birinci Cilt) çevirisini gözden geçirirken Fransız okurun daha kolay anlaması amacıyla yer yer değişiklikler yapmıştır. —Sol Yayınları.]. —*Ed.*

** Bkz: *Kapital*, Birinci Cilt, s. 781. —*Ed.*

lık porselen fabrikasını — "sosyalizm" diye adlandırmak Manchester burjuvazisinin, kendi çıkarı için yaptığı bir çarpıtmadır. Bunu *eleştirmeli*, ama buna *inanmamalıyız*. İnanır ve bu inanç temelinde bir teori geliştirirsek, sosyalizm olduğu savlanan bu şeyin bir yandan feodal bir gericilik, öte yandan hem para sızdırma mazereti, hem de olabildiği ölçüde proleteri devlete bağlı memur ve emekli durumuna getirmenin, böylece de disiplinli bir ordunun ve devlet memurları ordusunun yanısıra bir işçi ordusu kurmanın mazereti olduğu basitçe kanıtlandığı zaman, o teori, tüm dayanaklarıyla çöker. Fabrikalardaki ustabaşılar yerine devlet mekanizmasındaki amirlerin sağladığı zorunlu oy — ne hoş bir sosyalizm türü! Burjuvazinin inanmadığı, ama inanmış göründüğü şeye, yani devlet demek sosyalizm demektir düşüncesine inanırlarsa, insanların varacağı nokta işte budur. ...

177

MARX VE ENGELS'TEN, SLAVLARIN 21 MART 1881 TARİHİNDEKİ PARİS KOMÜNÜNÜN YILDÖNÜMÜ TOPLANTISI[311] BAŞKANINA

21 MART 1881

Yurttaş!

Toplantınıza katılma olanağına sahip olmadığımızı bildirmekten derin üzüntü duyuyoruz.

Paris Komünü, "düzen"i savunanların düzenlediği çirkin bir genel kıyıma yenik düştüğü zaman, utkuyu kazananlar, on yıldan az bir süre içinde çok uzaklardaki Petersburg'da[312] bir olay olabileceğini ve belki de bu olayın uzun ve şiddetli bir savaşımdan sonra bir Rus Komününün kurulmasına varacağını hiç düşünmemişlerdir.

Paris'i kuşatarak ve egemen burjuvaziyi, halkı silahlandırmaya zorlayarak Komünü hazırlayan Prusya kralının* on yıl sonra kendi başkentinde sosyalistler tarafından kuşatıla-

* Wilhelm I. –*Ed.*

cağını ve tahtını, ancak kendi başkenti Berlin'de olağanüstü durum[313] ilan ederek kurtarabileceğini hiç düşünmemişlerdir.

Öte yandan, Komünün düşmesinden sonra, zulümleriyle, Uluslararası Emekçiler Derneğini resmî, dış örgütünden vazgeçmek zorunda bırakan kıta Avrupası hükümetleri — büyük uluslararası emek hareketini kararnamelerle ve özel yasalarla ezebileceklerine inanan bu hükümetler— on yıl sonra aynı uluslararası emek hareketinin, eskisinden çok daha güçlü biçimde, yalnızca Avrupa'daki değil, ama aynı zamanda Amerika'daki işçi sınıflarını da kucaklayacağını; ortak düşmana karşı ortak çıkarlar için ortak savaşımın onları yeni ve daha büyük ve kendiliğinden oluşuveren dernekleşmenin bütün dış biçimlerini taşacak ölçüde büyüyen bir Enternasyonalde birbirlerine kenetleyeceği hiç düşünmemişlerdir.

Böylece, eski dünya güçlerinin yeryüzünden silindiğine inandıkları Komün, daha da güçlü olarak yaşamaktadır; biz de sizinle birlikte haykırabiliriz: *Vive la Commune*!*

178
MARX'TAN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
[LONDRA] 20 HAZİRAN 1881

... Gönderdiğin Henry George** elime ulaşmadan önce, iki tane daha gelmişti, biri Swinton'dan öteki Willard Brown'dan; bu yüzden ben de birini Engels'e, birini Lafargue'a verdim. Bugün yalnızca, kitap hakkındaki düşüncemi kısaca toparlamaya çalışacağım.

Teorik olarak adam, bütün bütün geri. *Artı-değerin* doğasını hiç mi hiç anlamıyor; bu nedenle de artı-değerin özerk duruma gelen öğeleri hakkında, yani kâr, rant, faiz, vb. ilişkisi hakkında —İngiliz modelini izleyen ama ondan da geri

* Yaşasın Komün! –ç.

** Marx, Henry George'un *Progress and Poverty* [*İlerleme ve Yoksulluk*] başlıklı kitabını kastediyor. –*Ed.*

kalan— spekülasyonlara dalıyor. Toprak rantı devlete ödenmiş olsaydı her şey yolunda olurdu — onun temel dogması budur. (*Komünist Manifesto*'daki *geçiş-dönemi önlemleri* arasında bu tür ödemeler bulursun.) Bu düşünceyi burjuva ekonomistler başlatmıştır; ilkin (onsekizinci yüzyılın sonundaki benzer bir istemden ayrı olarak) Ricardo'nun hemen ölümünden sonra, onun *radikal* havarileri ortaya atmıştır. Bu konuda Proudhon'a karşı 1847'de yayınladığım kitabımda şöyle diyorum: "Mill" (baba, oğul John Stuart değil, hoş o da bir ölçüde yumuşatılmış biçimiyle aynı istemi yineliyor ya) "Cherbuliez, Hilditch ve benzeri iktisatçıların, rantın, vergilerin yerini almak üzere, devlete verilmesini talep etmelerini anlıyoruz. Bu, sanayi kapitalistinin, yararsız bir şey, burjuva üretimin genel yapısı üzerinde bir fazlalık gibi gördüğü toprak sahibine karşı beslediği nefretin içten bir ifadesidir."*

Zaten belirttiğim gibi, *Manifesto*'da anlatıldığı üzere, kendisiyle çelişik olan ve olması gereken birçok *geçiş-dönemi önlemi* arasında, bu toprak rantının devletçe alınmasını, biz kendimiz de benimsemiştik.

Ne ki, İngiliz *radikal* burjuva ekonomistlerin bu *desideratum*'unu,** *sosyalist ilaca* çeviren, bu işlemi şimdiki üretim biçiminde bulunan çelişkilerin çözüm çaresi ilan eden ilk kişi *Colins* idi. Belçika'da doğan, Napoléon'un süvari birliklerinde subay olarak görev alan, Guizot'nun son dönemlerinde küçük Napoléon'un[314] ilk zamanlarında Paris'te oturan Colins bu "keşfi"ni, dünyaya kalın ciltlerle sunmuştu. Bir başka keşif daha yapmıştı: Tanrı yoksa bile,."*ölümsüz*" bir insan ruhu vardır, ve hayvanların "hiçbir duygusu" yoktur. Çünkü hayvanların duygusu, yani ruhu olsaydı, o zaman bizler yamyam olurduk ve yeryüzünde adalet hiçbir zaman egemen olmazdı. Çoğu Belçikalı olmak üzere onun izinden giden birkaç kişi, yıllarca onun "topraksahipliği karşıtı" teorisini, ruh teorisiyle vb., birlikte, her ay Paris'teki *Philosophie de l'Avenir*'de öve öve bitiremediler. Kendilerine "*rasyonel kolektivistler*" adını veriyorlardı ve Henry George'u da övüyorlardı.

* Bkz: Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara 1992,s. 146. –ç.
** Aranan nitelik. –ç.

Onlardan sonra ve onların yanısıra, daha başkaları gibi, bu "sosyalizm"i kalın bir kitaba yayan bir başka kişi, bir ara piyango bayiliği de yapmış olan doğu Prusyalı sığ beyinli bankacı Samter'di.

Colins'den bu yana bütün bu "sosyalistler"in ortak yanı şu ki, *ücretli emeği* ve dolayısıyla *kapitalist üretimi* yerli yerinde bırakırlar ve toprak rantı devlete ödenen bir vergiye dönüştürülürse, kapitalist üretimin *tüm kötülükler*inin ortadan kalkacağı inancıyla kendilerini ve dünyayı aldatmaya çalışırlar. Böylece yapılan tüm iş, *kapitalist egemenliği koruma*, hatta şimdikinden *daha geniş bir temel* üzerinde *yeniden kurma* çabasının sosyalistçe donatılmasıdır.

Bu şeytanlık —aynı zamanda eşeklik— Henry George'un açıklamalarından da hiç kuşkuya yer bırakmayacak biçimde dışarı sızıyor. Bunu o yaptığı zaman affedilmesi daha da güç, çünkü ötekilerin aksine onun, kendine şu soruyu sormuş olması gerekirdi: Uygar Avrupa'yla karşılaştırıldığı zaman, göreceli olarak, geniş halk yığınlarının toprak elde etmelerinin daha olanaklı olduğu ve halen öyle kaldığı Birleşik Devletler'de, nasıl oldu da kapitalist ekonomi ve ona uygun olarak işçi sınıfının köleleştirilmesi, bir ölçüde (gene göreceli olarak) başka herhangi bir ülkede olduğundan *daha hızlı* ve *daha utanmasızca* gelişti?

Öte yandan, George'un kitabı ve onun sizler arasında yarattığı heyecan dikkate değer; çünkü bu kitap, ortodoks ekonomi politikten kurtuluşun, başarısız da olsa ilk denemesidir.

Yeri gelmişken söyleyeyim, Henry George, teori adamı olmaktan çok pratik kişiler olan *Amerikalı rant-karşıtlarının*[315] tarihi hakkında da hiçbir şey bilmiyormuş gibi görünüyor. Bunun dışında, örneğin California hakkında *Atlantic*'de çıkan yazısının da gösterdiği gibi yetenekli bir yazar (Yanki reklam yeteneği de var). Ayrıca, bütün bu tür ilaç tacirlerini kaçınılmaz olarak derhal ayırdeden bir itici küstahlığı ve kabalığı da var.

Aramızda kalmak koşuluyla, maalasef eşimin hastalığı,

tedavi edilebilir türden değil. Birkaç güne kadar onu Eastbourne'a deniz kıyısına götüreceğim.

Kardeşçe selamlar!

Sevgiyle
K. Marx

179
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A
LONDRA, 25 EKİM 1881

... Ama, Fransız İşçi Partisi program *taslağının* biçimlendirilmesi sözkonusu olduğu zaman Guesde'in buraya geldiği doğru. Programın başlangıç bölümünü, burada benim odamda Lafargue'la benim önümde, harfi harfine, Marx söyledi, o yazdı: İşçi ancak, kendi emek araçlarına sahip olduğu zaman özgürdür —bu, iki biçimde olabilir: bireysel ya da kolektif; ekonomik gelişme nedeniyle bireysel sahipliğin modası geçmiştir ve her gün daha da geçmektedir; bu yüzden geriye yalnızca kolektif sahiplik kalır, vb.— kitleler için açıkça ve özlü biçimde yazılan, şimdiye dek eşine az raslanır türden inandırıcı bir başyapıt; bu kısa deyimleme beni şaşırttı. Sonra program içeriğinin geri kalan bölümleri görüşüldü; şuraya buraya bir şeyler ekledik, bir şeyler çıkardık. Ama Guesde'in, o aptalca asgari ücret istemini programa koymakta direnmesi gösteriyor ki, o hiç de Marx'ın sözcüsü değildir; gerçi o teorik olarak bunun saçma olduğunu itiraf etti ama, sorumluluğu bize değil Fransızlara ait olduğu için, sonunda dilediğin gibi davran dedik.

O sıralar Brousse Londra'daydı, seve seve katılmak isterdi. Ama Guesde'in zamanı azdı; ayrıca Brousse'un, yanlış anlaşılmış anarşist ifadeler üzerinde uzun uzadıya tartışmalara girişeceğini düşünüyordu; haksız da değildi. Guesde Brousse'un o toplantıya katılmamasında, bu nedenle ısrar etti. Bu onun işiydi. Ama Brousse, onu hiçbir zaman affetmedi; Guesde'e karşı çevirdiği dolaplar da o tarihten başlar.

Fransızlar daha sonra programı tartıştılar ve ufak-tefek değişikliklerle onayladılar; bu değişikliklerden Malon'un önerdikleri, hiçbir biçimde iyileştirme sayılamaz.

Bunun yanısıra ben *Égalité*'nin II. sayısı için "Le socialisme de M. Bismarck" başlıklı iki makale yazdım; bildiğim kadarıyla Fransız hareketine bizim aktif katılımımız işte bu kadar.

Ne var ki, hiçbir halt olmayan ama bir şeyler olmak isteyen küçük homurtucular açısından en can sıkıcı olan şu: Teorik ve pratik başarılarıyla Marx kendisine öyle bir yer yaptı ki, birçok ülkede işçi sınıfı hareketinin en iyi temsilcileri, ona yürekten güveniyor. *Kritik dönüm noktalarında* ondan öğüt isterler ve genelde o öğütlerin en iyisi olduğunu görürler. Küçük ülkeler bir yana, Almanya'da, Fransa'da, Rusya'da onun konumu budur. İşte bu nedenle Marx'ın insanlara düşüncesini dayatması, hele hele arzusunu dayatması sözkonusu değildir; sözkonusu olan, insanların ona gelmesidir. Marx'ın hareket için çok büyük önem taşıyan özel etkisinin nedeni budur.

Malon da buraya gelmek istiyordu, ama Lafargue'ı araya koyarak, Marx'ın kendisine özel bir davet çıkarmasını sağlamaya çalışıyordu; doğal ki, bunu elde edemedi. Başkalarıyla nasıl görüşülüyorsa, onunla da seve seve görüşülürdü, ama onu davet etmek niye? Şimdiye dek kim böyle davet edildi?

Marx ve ikinci olarak da ben, öteki ulusal hareketlere karşı olduğu gibi Fransızlara karşı da bu tutumu benimsedik. Zamanımızı harcamamıza değdiği ölçüde ve fırsat oldukça biz onlarla devamlı teması sürdürürüz. Ama bu insanları kendi arzularına karşın etkilemeye çalışmak, yalnızca zarar verir; Enternasyonal günlerine kadar geri giden eski güveni yıkar. Gerçekten de biz devrimci sorunlarda çok fazla deneyim kazandık. ...

MARX'TAN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE

[LONDRA] 15 ARALIK 1881

... İngilizler son zamanlarda *Kapital*'le vb., daha fazla meşgul olmaya başladılar. *Contemporary*'nin geçen *Ekim* sayısında (ya da Kasım, tam emin değilim) *John Rae*'nin, sosyalizm konusunda bir makalesi vardı. Çok yetersiz, yanlışlarla dolu, ama önceki gün bir İngiliz arkadaşımın bana dediği gibi "dürüstçe". Peki niçin dürüstçe?* Çünkü John Rae, tehlikeli teorilerimi kırk yıldan beri "*kötü*" itilerle yaydığımı *sanmıyormuş*. "*Seine Grossmut muss ich loben*".** Eleştirdiğiniz konuyu hiç değilse yeter ölçüde bilecek kadar kendinizi bilgilendirmenizin dürüstlüğü, öyle anlaşılıyor ki, Britanyalı darkafalılığın yazarlarınca pek bilinmiyor.

Bundan önce Haziran başında, *Hyndman* diye birí (daha önce evime de sızmıştı) küçük bir kitap yazdı: *England for All*.*** Kitabın, yarı-burjuva, yarı-proleter İngiliz ve İskoç farklı radikal toplulukların derneği olarak bu yakınlarda kurulan "*Demokratik Federasyon*"un[316] programı için bir *exposé***** olarak yazıldığı öne sürülüyor. Kitabın emek ve sermaye üzerine bölümleri, ya *Kapital*'den harfi harfine alınmış parçalar, ya da dolambaçlı olarak söylenmiş biçimleri; ama bu ahbap ne kitabın adını anıyor ne yazarının, yalnızca teşhir edilmekten, önsözdeki şu sözlerinin arkasına sığınarak kendini koruyor:

"II. ve III. bölümlerdeki konuların ve düşüncelerin çoğunu, büyük düşünür, orijinal yazar, vb., vb.'nin çalışmasına borçluyum."

Bana *vis-à-vis****** bu ahbap, aptal özür mektupları yazdı; örneğin, "İngilizlerin yabancıların kendilerine ders vermesinden hoşlanmadığı" gibi, ya da "benim adımdan çok nef-

* Mektup, bu noktadan itibaren İngilizce yazılmış. –*Ed.*

** "Onun yüce gönüllülüğünü övgüyle anmalıyım." –*Ed.*

*** *İngiltere Herkes İçin*. –ç.

**** Sunuş, tanıtım. –ç.

***** Karşı karşıya, yüz yüze. –ç.

ret edildiği" gibi, vb.. Bütün bunlar bir yana, gerçi adam "zayıf" bir taşıyıcı ve —bir şeyi öğrenmenin ilk koşulu olan— konuyu iyice araştırma sabrını bile göstermekten yoksun ama, —*Kapital*'den aşırma yaptığı ölçüde— küçük kitabı iyi bir propaganda oluyor. Bütün bu sevimli orta-sınıf yazarlar —eğer uzman değillerse— herhangi bir lehte rüzgar sayesinde elegeçirdikleri herhangi bir yeni düşünceden *derhal* para kazanmak, ün yapmak ya da siyasal sermaye çıkarmak için kıvır kıvır kıvranıyorlar. Bu ahbap da beni dışarı davet edip kolay yoldan öğrenmek için birçok akşamımı çaldı.

Son olarak geçen Aralık ayının ilk günü aylık dergi *Modern Thought*'da *Ernest Belfort Bax*'ın bir makalesi (sana bir kopyasını göndereceğim) vardı: "Modern Düşüncenin Önderleri"; No. XXIII – *Karl Marx*.

Bu, yeni fikirlere karşı gerçek bir hevesle dolup taşan ve İngiliz darkafalılığına cesaretle karşı koyan ilk İngiliz yayını. Bu, benim özgeçmişim hakkında yazarın verdiği bilgilerin çoğunun yanlış olmasını vb. engellemiyor. Benim ekonomik ilkelerimin ortaya konuşu ve onun yaptığı çevirilerde (yani *Kapital*'den alıntılarda) çoğu şey yanlış ve karmakarışık; ama bunlara karşın, Londra'nın göbeğindeki duvarlarda kocaman harflerle yazılmış afişlerle ilan edilen bu makalenin yayınlanması büyük heyecan yarattı. Benim için en önemli olanı da şuydu: *Modern Thought*'un andığım sayısını 30 Kasımda aldım ve sevgili eşim yaşamının son günlerini keyifli geçirdi. Bu tür şeylere duyduğu tutkulu ilgiyi bilirsin.

1882

181
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A
LONDRA, 25 OCAK 1882

... Almanya'daki "liderler" arasında olup-bitenlerle ilgili haberler bizi çok ilgilendiriyor. Özellikle parti, —basın ve ajitasyon sayesinde— liderleri için tereyağı üreten sağmal inek durumuna geldiğinden beri, Almanya'daki yığınların, benim gözümde, yönetimdeki baylardan çok daha iyi olduklarını hiçbir zaman saklama gereğini duymadım; ve şimdi de Bismarck'la burjuvazi aniden sağmal ineği kesiverdiler. Bu yüzden ekmek kapısını yitiren bin kişi, bir de doğrudan devrimci yerine konmadığı, yani sürgüne gönderilmediği için kişisel talihsizlikle karşılaştı. Böyle olmasaydı, şimdi talihinden yakınanların çoğu Most'un kampında yeralır ya da şu ya da bu biçimde *Sozialdemokrat*'ı[317] çok uysal bulurdu. O insanların çoğu Almanya'da kaldı ve kalmak zorundaydı; çoğu gerici yerlere gittiler, toplumsal yönden sürgünde gibiydiler; geçimleri için darkafalı görgüsüzlere bağımlıydılar; çoğuna da darkafalılık bulaştı. Kısa sürede, tüm umutlarını Sosya-

listler Yasasının yürürlükten kaldırılmasına bağladılar. Darkafalılığın baskısı altında, yumuşak başlı davranırlarsa, bunun başarılabileceği gibi, gerçekten saçma bir düşüncenin onları sarmasına hiç şaşmamak gerek. Almanya, iradesi zayıf insanlar için melun bir ülkedir. Siyasal ilişkiler kadar sivil ilişkilerin de darlığı ve hasisliği, büyük kentlerin bile küçük kasaba karakteri, polisle ve bürokrasiyle didişmelerde karşılaşılan küçük ama giderek artan sıkıntılar — bütün bunlar, insanı tüketir ve direnci mahmuzlamaz ve bu büyük anaokulunda birçok kişi çocuklaşır. Çapsız ilişkiler, çapsız görüşlere babalık eder; bu nedenle, Almanya'da yaşayan birinin yakın çevresinin ötesini görebilmesi, dünya olayları arasındaki iç bağlantıları gözden kaçırmaması ve burnunun ötesini göremeyen, bu yüzden de bu tür binlerce kişi tarafından paylaşıldığı zaman bile darkafalı bir öznellikten öteye geçmeyen kendinden emin bir "nesnelliğe" saplanıp kalması, büyük bir zekayı ve enerjiyi gerektirir.

Ne var ki, "önsezi eksikliğini ve kararsızlığı, nesnel" bir bilgiçlikle maskeleyen bu eğilimin yükselişine karşı, bu yükseliş ne kadar doğal olursa olsun, kararlı biçimde savaşılmalıdır. İşte burada en sağlam dayanak, işçi yığınların kendileridir. Almanya'da az-çok modern koşullar altında yaşayanlar yalnızca onlardır; büyük-küçük bütün dertleri, *sermaye*den kaynaklanan baskıda odaklaşır; Almanya'daki tüm öteki kavgaların, siyasal olduğu kadar toplumsal kavgaların hepsi, başka yerde şimdiye dek çoktan halledilebilir türden küçük ve önemsiz kavgalar olduğu halde, işçilerin kavgası, eşsiz bir biçimde verilen tek kavgadır, şimdiye dek savaşçılarını tüketip bitirmeyen, onlara hep yeni enerji veren tek kavgadır. ...

182
ENGELS'TEN CENEVRE'DEKİ JOHANN PHILIPP BECKER'E
LONDRA, 10 ŞUBAT 1882

... Sizin önerinizi ele aldık, uzun uzun değerlendirdik; uygulamaya konması için henüz zamanın gelmediğini, ama

yaklaşmakta olduğunu düşünüyoruz.* Her şeyden önce yeni, resmen örgütlenmiş bir Enternasyonal Almanya'da, Avusturya'da, Macaristan'da, İtalya ve İspanya'da yeni yeni zaferlere yolaçar ve sonunda insanı ya tüm işten vazgeçme ya da *gizli* sürdürme seçeneğiyle karşı karşıya bırakır. İkincisi kaçınılmaz biçimde fesatçılık ve komplo arzularına ve polis muhbirlerinin kaçınılmaz sızmalarına yolaçacağı için talihsizlik olur. Fransa'da bile, feshedilmemiş olan Enternasyonale karşı yeni bir yasa çıkarılması olanaksız değildir.

İkinci olarak, *Égalité* ile *Prolétaire*[318] arasındaki tartışma sürüp giderken, Fransızlara bel bağlamamak gerekir. Taraflardan birinin yanında yeralmak zorunda kalınacak, ve bunun da kendi sakıncaları var. Kişi olarak bizler sözkonusu olduğumuz zaman, *Égalité*'den yanayız; ama onları *şimdiki durumda* açıkça desteklememeye özen gösteriyoruz; çünkü açıkça uyarmamıza karşın ardarda taktik gaflar yapıyorlar.

Üçüncüsü, şimdilerde İngilizler her zamankinden daha uzak duruyor. Eski çartist hareketi başlangıç noktası alarak, başyazılarını yazdığım *Labour Standard*[319] aracılığıyla, beş ay boyunca düşüncelerimizi yaymaya ve herhangi bir tepki gelip gelmeyeceğini görmeye çalıştım. Ama çıt çıkmadı; sonunda iyi niyetli ama ürkek biri olan yayın yönetmeni, kıta Avrupası üzerine gazetede yazdığım münkirce yazılardan korkmağa başlayınca, vazgeçtim.

Şimdi bu durumda geriye, Belçika'nın dışında, *yalnızca sığınmacılarla* sınırlı bir Enternasyonal kalabilir; çünkü bir olasılıkla Cenevre ve çevresi dışında İsviçre'ye bile bel bağlanamaz — *vide*** *Arbeiterstimme* ve Bürkli.*** Ama, yalnızca sığınmacılara dayanarak bir örgüt kurmaya da değmez; çünkü Hollandalılar, Portekizliler ve Danimarkalılar bu bakımdan pek farketmez, Sırplara ve Romenlere de ne kadar az bel bağlanırsa o kadar iyidir.

* Becker 1 Şubat 1882'de Engels'e yazdığı mektupta yeni bir Enternasyonal kurulmasını salık vermişti. –*Ed.*

** Latince "*bakınız*" anlamında bir sözcük. –ç.

*** Engels, 24 ve 31 Aralık 1881'de *Arbeiterstimme*'de yayınlanan, Schramm imzalı "Karl Bürkli und Karl Marx" başlıklı yazıyı kastediyor. –*Ed.*

Öte yandan, Enternasyonal gerçekte *varlığını* sürdürüyor. Uygulanabilirliği ölçüsünde, tüm ülkelerdeki devrimci işçiler arasında bir bağlantı mevcuttur. Her sosyalist gazete, enternasyonal bir merkezdir; Cenevre'den, Zürih'ten, Londra, Paris, Brüksel ve Milano'dan her yöne doğru, birbirini kesen ve yeniden kesen bir ağ yayılmaktadır; öyle ki, bu küçük merkezleri büyük bir ana merkez çevresinde yeniden gruplamanın, harekete bugün için nasıl bir yeni güç katacağını gerçekten düşünemiyorum. Çok olasıdır ki, yalnızca sürtüşmeyi artırır. Ama güçleri toparlama zamanı geldiğinde, bu bir an meselesi olacaktır ve uzun hazırlıklara da gerek göstermeyecektir. Her ülkenin önde gelen savaşçılarının adları, bütün öteki ülkelerde bilinmektedir; onların tümünün imzalayıp onaylayacağı bir manifesto, genelde tanınmayan eski genel konseydeki üyelerin adlarının yaratacağı etkiden oldukça farklı müthiş bir izlenim yaratır. İşte tam da bu nedenle, böyle bir gösteri, belirleyici bir etki yapabileceği an için, yani Avrupa'daki olayların gerektireceği an için saklı tutulmalıdır. Aksi durumda, gelecekteki etki zarar görür ve boşluğa kurşun sıkılmış olur. Ne var ki, bu tür olaylar, devrimin öncüsünün savaşa tutuşacağı Rusya'da giderek olgunlaşıyor. Bizim görüşümüze göre, bunu ve Almanya üzerinde yapacağı kaçınılmaz etkiyi beklemek gerekir; ondan sonra, artık bir propaganda topluluğu değil bir eylem topluluğu olması gereken Enternasyonalin *resmen* kurulmasının ve büyük bir gösterinin zamanı gelecektir. Bu nedenle, böyle mükemmel bir çarpışma aracının devrimin henüz öngününde olduğumuz, havanın göreceli olarak hâlâ sakin olduğu bir dönemde kullanılarak ve aşındırılarak zayıflatılmaması gerektiği düşüncesindeyiz.

Konuyu yeniden gözden geçirdiğiniz zaman, bizimle aynı görüşü paylaşacağınıza inanıyorum. Bu arada, her ikimiz size geçmiş olsun diyoruz, sağlığınıza hızla kavuşmanızı diliyoruz ve tamamıyla iyileştiğinize ilişkin bir haberi kısa sürede sizden alacağımızı umuyoruz.

Her zamanki gibi sevgiyle
F. E.

183
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A
LONDRA, 3 MAYIS 1882

... Derneğin, Demokratik Federasyon konusunda sizi aldatmasına izin vermeyin. Şimdiye dek hiçbir değeri olmadı. Başında, yalnızca İrlandalıların yardımıyla ve özellikle İrlandalıların amaçları için büyük bir toplantı düzenleyebilen; parlamento için aday adayı, eski bir muhafazakar olan Hyndman adında muhteris biri var. O zaman bile, ancak üçüncü planda rol oynayabilir; yoksa İrlandalılar tozunu attırırlar.

Gladstone, kendini müthiş ölçüde itibardan düşürdü. İrlanda politikası tümden karaya oturdu. Forster'ı ve İrlanda'daki lord *lieutenant** Cowper-Temple'ı (babası, ana tarafından bir Palmerston'dur) görevden almak ve *pater peccavi*** demek zorunda. İrlandalı milletvekilleri serbest bırakıldı; Olağanüstü Durum Yasası yeniden uzatılmadı; çiftçilerin kira borçlarının bir bölümü affedilecek, bir bölümü de adil bir amortisman karşılığı devlet tarafından yüklenilecek. Öte yandan Toryler,*** ne kurtarılabilirse onu kurtarmak istedikleri bir aşamaya geldiler: Çiftçiler toprağa *elkoymadan*, Prusya modeline göre, devlet yardımıyla kiraları ödemeleri gerekiyor ki, toprak sahipleri, hiç değilse *bir şeyler* alabilsin. İrlandalı bizim tembel John Bull'umuza**** yerinden kıpırdamayı öğretiyor. Silahlı çatışmadan çıkan şey bu oldu!

184
ENGELS'TEN VİYANA'DAKİ KARL KAUTSKY'YE
LONDRA, 12 EYLÜL 1882

... İngiliz işçilerin, sömürge politikası hakkında ne düşündüğünü soruyorsunuz. Evet, politika hakkında genel olarak ne düşünüyorlarsa onu; burjuva ne düşünüyorsa onu. Burada işçi

* Hükümdarın İrlanda'daki sürekli temsilcisi; bir tür genel vali. –ç.
** *"Tanrım, günah işledim"*. Bağışlanma duası. –*Ed.*
*** İngiliz Muhafazakar Partisi. –ç.
**** İngiliz. –ç.

partisi yok, yalnızca muhafazakarlar ve liberal-radikaller var; işçiler de İngiltere'nin dünya pazarındaki ve sömürgelerdeki tekelinden kendi paylarına düşeni, keyifle tüketiyorlar. Benim görüşüme göre, asıl koloniler, yani Avrupalı nüfusun yerleştiği ülkeler —Kanada, Kap, Avustralya— hepsi bağımsız hale gelecek; öte yandan boyun eğdirilmiş ülkeler olan yerli nüfusun yaşadığı —Hindistan, Cezayir ve Hollanda'nın, Portekiz'in ve İspanya'nın ellerine bulunan— ülkeler şimdilik proletarya tarafından devralınmalı ve olabildiği ölçüde hızla bağımsızlığa ulaştırılmalıdır. Bu süreç nasıl gelişir, söylemesi güç. Hindistan belki, hatta çok olasıdır ki, bir devrim yapacaktır; ama proletarya kendi kurtuluşu sürecinde herhangi bir sömürge savaşını yürütemeyeceği için, Hindistan'a ne yapması gerektiği söylenemeyecektir; kuşkusuz böyle işler, her türlü yıkımı yapmadan geçip gitmez, ama tüm devrimlerde böyle şeyler olur. Aynı şey başka yerlerde de örneğin Cezayir'de ve Mısır'da da olabilir; ve *bizim için* en iyisi kuşkusuz bu olacaktır. Bizim, kendi ülkemizde yapacak yeterince işimiz var. Yeniden örgütlenmiş bir Avrupa ve bir Kuzey Amerika öylesine dev bir güce erişecek ve öylesine bir örnek oluşturacaktır ki, yarı-uygarlaşmış ülkeler otomatik olarak onların izinden yürüyecektir; yalnızca ekonomik nedenler bile onları bu doğrultuya itecektir. Bana öyle görünüyor ki, bu ülkelerin bizim gibi, aynı biçimde, sosyalist örgütlenmeye ulaşmadan önce geçmek zorunda oldukları toplumsal ve siyasal evreler üzerine yapacağımız varsayımlar yalnızca boşuna olur. Tek bir şey kesin: Utkun proletarya, öyle yaparak kendi utkusunu dinamitlemeden, hiçbir yabancı halka mutluluk dayatamaz. Bu kuşkusuz değişik türden savunma savaşlarını dışlamaz. ...

185
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A
LONDRA, 20 EKİM 1882

Azizim Bay Bernstein,
Size uzun zaman var ki, Fransa olayları konusunda yaz-

mak istiyordum, ancak şimdi zaman bulabildim. Bunun iyi yanı şu ki şimdi bir taşla iki kuş vurabilirim.

1. *St.-Étienne.* Belçikalıların iyi niyetli öğütlerine karşın, kaçınılmaz olan şey oldu, uzlaşmaz unsurlar ayrıldı.[320] İyi de oldu. Başlangıçta, *parti ouvrier** kurulduğu zaman, programı kabul eden herkesin üyeliğe alınması gerekiyordu; bunu gizli düşüncelerle yapmışlarsa, sonunda zaten ortaya çıkardı. Biz burada, Malon ve Brousse hakkında hiç yanılmadık. Her ikisi de bakuninci entrika okulunda yetişmişlerdi. Hatta Malon, gizli bir "ittifak" kurulmasında Bakunin'in suç ortağıydı (17 kurucu üyeden biriydi). Ama, bakuninci teoriyle birlikte bakuninci pratikten de vazgeçip vazgeçmediklerini göstermeleri için kendilerine bir şans verilmeliydi. Olayların akışı, programı, kesintiye uğratmak gibi gizli bir niyetle kabul ettiklerini (ve saflığını bozdular — Malon onu daha da kötüleştiren birçok değişiklik yaptı) ortaya koydu. Rheims'da ve Paris'te başlatılan, St.-Étienne'de bitirildi. Programın, proleter sınıf karakteri makaslandı. 1880 tarihli komünist öndeyiş bölümü kaldırıldı, onun yerine Fransız prudoncular çok geri oldukları, ama onları dışlamamak da gerektiği için öyle geniş çerçevelenen, 1866 tarihli Enternasyonal tüzüğü kondu. Her yerel örgüte, dilediği zaman herhangi bir özel amaç için özel program yapma hakkı verildiğinden, programın pozitif istemler bölümü kaldırıldı. Sözümona St.-Étienne Partisi, işçi partisi değildir, herhangi bir parti bile değildir, çünkü gerçekte programı yok. En fazlasıyla bir Malon-Brousse partisidir. Bu ikilinin, eski programa yöneltebildikleri en güçlü itiraz, çektiğinden fazla insanı ittiğiydi. Bu şimdi düzeltildi: Artık ne prudoncuların ne de radikallerin parti dışında kalma gerekçeleri var; Malon ve şürekası fırsatını bulurlarsa, Fransız proletaryasının resmî söylemi, Vollmar'ın yakındığı "devrimci karmaşa" olur.

Tüm Latin ülkelerinde (ve belki başka yerlerde de) kongre üyelerinin yeterliliği konusunda büyük bir gevşeklik egemen. Çoğu gün ışığına dayanamaz. Bu aşırıya kaçmadığı ve

* İşçi partisi. –ç.

yalnızca ikincil önemde sorunlarla sınırlı kaldığı sürece, verdiği zarar az olmuştu. Ancak bakuninciler, bu pratiği kural durumuna getirdiler (önce Jura'da); sahte üyelikler yaratmayı düzenli bir iş durumuna getirdiler; bu yoldan tepeye tırmanmaya çalıştılar. Şimdi aynı şey, St.-Étienne'de oldu. Her yolu —yalan, karalama, gizli klikçilik— mübah sayan eski bakuninci taktikler, genelde, kongre hazırlıklarına egemen oldu. Brousse'un usta olduğu tek meslek budur. Jura gibi küçük bir alanda küçük bir kesimde başarılı olabilen pratiklerin, büyük bir ülkenin gerçek işçi partisine uygulandığı zaman, bu yöntemleri ve savaş manevralarını kullananları eninde sonunda yıkacağını insanlar unutuyorlar. St.-Étienne'deki sahte utku çok sürmeyecek ve Malon'un ve Brousse'un sonu, kuşku yok, yakında gelecek.

Öyle görünüyor ki, büyük bir ülkenin *her* işçi partisi, genelde diyalektik gelişmenin yasalarıyla tutarlı olan iç savaşım yoluyla gelişebilir. Almanya'daki parti, şimdi bulunduğu noktaya Eisenach'çılarla lasalcılar arasındaki savaşım sonucu geldi; kavganın büyük rolü oldu. Birleşme ancak, Lassalle'ın maşa olarak kullanmak için bilerek eğittiği bir alçaklar çetesi ömrünü tamamladıktan sonra olanaklı oldu; ve o zaman bile alelacele bizim tarafımızdan gerçekleştirildi. Fransa'da, bakuninci teoriyi kurban verse de bakuninci savaşım yöntemlerini kullanmayı sürdüren, aynı zamanda kendi özel çıkarları uğruna hareketin sınıf karakterini kurban etmek isteyen insanlar da yararlı olmaktan çıkmalıdırlar ki, birleşme yeniden olanaklı olsun. Şimdiki koşullarda birlik için öğüt vermek ancak budalalık olur. Bugünün koşullarında sakınılamaz olan çocukluk hastalıklarına karşı ahlaksal öğüt vermenin hiçbir yararı yoktur.

Aklıma gelmişken, Roanne'lılar da sürekli ve sert eleştiriyi hakediyorlar. Devrimci lafazanlığa ve eylem güdüsü zayıflığına kendilerini çok sık kaptırıyorlar. ...

186
ENGELS'TEN LEIPZIG'DEKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 28 EKİM 1882

... İkinci makaleyi* iki-üç kişi konuşmalarıyla okumamı sürekli keserlerken alelacele okudum. Yoksa, Fransız Devrimini algılayış biçiminden giderek ondaki Fransız etkisini ve kuşkusuz bununla birlikte Vollmar'ımı da yakalardım. Siz bu yanını çok doğru yakalamışsınız. Bu, ensonu, "tek gerici yığın" üzerine söylenenlerin düşlenen gerçekleşmesidir. Bütün resmî partiler *burada* bir yumak içinde birleştiler ve biz sosyalistler *şurada* bir müfrezeyiz — sonucu belirleyici büyük çarpışma; bütün cephe hattında bir darbeyle utku. Gerçek yaşamda işler bu kadar basit değil. Gerçek yaşamda, sizin de değindiğiniz gibi, devrim öteki türlü başlıyor, halkın büyük çoğunluğunun ve ayrıca resmî partilerin çoğunluğunun hükümete karşı toparlanmasıyla ve böylece tek başına bırakılan hükümeti devirmesiyle başlıyor; ve resmî partilerden hâlâ ayakta kalmış olanlar karşılıklı olarak, ortaklaşa ve başarıyla biri ötekinin yıkımını gerçekleştirdikten sonra Vollmar'ın sözünü ettiği, bizim yönetim şansımızı da beraberinde getiren büyük bölünme ortaya çıkıyor. Vollmar gibi, doğrudan devrimin *son eylemi* ile başlamak isteseydik, çok kötü bir durumda kalırdık. ...

Fransa'da uzun süreden beri beklenen bölünme gerçekleşti. Guesde ve Lafargue'ın, Malon ve Brousse'la ilk başlarda giriştikleri işbirliği, parti kurulurken belki de sakınılamaz bir şeydi; ama Marx ve ben, bunun süreceği yanılsamasına hiç kapılmadık. Konu tamamen bir ilke sorunudur: Savaşım, proletaryanın burjuvaziye karşı *bir sınıf savaşımı olarak* mı yürütülecek, yoksa en alâsından oportünist bir (ya da bu sözcüğün sosyalist çeviride kullanıldığı biçimiyle: *possibilist***)

* Engels, Vollmar'ın Almanya'da Sosyalistler Yasasının yürürlükten kaldırılması konusunda *Sozialdemokrat*'ta yazdığı ikinci makaleyi kastediyor. –*Ed.*

** Devrimci savaşıma karşı çıkanların, yalnızca *olabilir* olanı elde etmeye çalışacaklarını açıklamaları nedeniyle kendilerine "olabilirci" karşılığı *possibilist* denmiştir. –*Ed.*

tutumla, daha çok oyun, daha çok "yandaş"ın kazanılabilecek olduğu durumlarda ve yerlerde, programla birlikte hareketin sınıf karakterinin de bir yana bırakılmasına izin mi verilecek? Malon ve Brousse, kendilerinin ikinci seçenekten yana olduklarını ilan ederek hareketin proleter sınıf karakterini kurban etmişler ve bölünmeyi kaçınılmaz hale getirmişlerdir. Pek güzel. Proletaryanın gelişmesi her yerde, iç savaşımdan geçer ve şimdi ilk kez bir işçi partisi kuran Fransa, ayrıksın değildir. Almanya'da biz, (lasalcılarla) iç savaşımın ilk evresini geride bıraktık; henüz önümüzde başka evreler var. Olabildiği zaman birlik iyi bir şeydir; ama birliğin üstünde olan başka şeyler de var. Bir insanın tüm yaşamı, Marx'la benim gibi, başkalarına karşı olduğundan daha şiddetle, sosyalistliği kendinden menkul olanlarla savaşarak geçmişse (çünkü biz burjuvaziyi her zaman bir sınıf olarak gördük ve burjuva bireyle çatışmaya girmedik) o zaman o insan kaçınılmaz savaşım patlak verdi diye büyük bir kedere kapılmaz.

Umarım, onlar sizi parmaklıkların arkasına koymadan önce bu mektup elinize ulaşır. Marx'la Tussy'den yürekten sevgiler. Marx hızla iyileşiyor, zatülcenpi geri gelmezse gelecek sonbaharda, yıllardan beri olmadık biçimde iyi olacak. *Käfigturm*'da* (Bern'de böyle derler) Liebknecht'i görürseniz, hepimizin derin saygılarını söyleyiniz.

Sevgiyle
F. E.

187
ENGELS'TEN VENTNOR'DAKİ MARX'A
LONDRA, 15 ARALIK 1882

Sevgili Mohr,

Mark'a** eki ilişikte gönderiyorum. Lütfen *Pazar*a geri gönder ki, ben de Pazartesi günü onu yeniden gözden geçire-

* Kafes kule; burada cezaevi. –ç.

** Engels, ilk kez 1882'de *Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft*'ın [*Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*] ilk Almanca baskısına ek olarak yayınlanan *Die Mark*'ı kastediyor. –*Ed.*

bileyim — son revizyonu bugün yapamadım.

Ortaçağ köylüsünün durumu ve onbeşinci yüzyılın ortasında *ikinci* serfliğin ortaya çıkışı konusunda burada ortaya konan görüşü, tümüyle yadsınamaz buluyorum. İlgili bölümleri bulmak için Maurer'i başından sonuna okudum ve öne sürdüğüm görüşlerin hemen hepsinin *dayanağını, üstelik kanıtlarıyla* orada buldum; onların yanısıra, görüşlerimin tam tersini de gördüm ama hem kanıtlarla desteklenmemişti, hem de tartışma konusu döneme ilişkin *değildi.* Bu, özellikle *Fronhöfe*, cilt 4, sonuç bölümü için doğru.* Maurer'deki bu çelişkilerin nedeni: 1) her dönemden örnekler ve kanıtlar alma ve hepsini birbirine karıştırma alışkanlığı, 2) sorun bir *gelişme* sürecinin anlaşılması olduğu zaman, yolunu tıkayan tüzel yetersizliğinin kalıntıları, 3) *zora* ve zorun oynadığı role yeterince önem vermemesi, 4) karanlık ortaçağdan bu yana işlerin daha iyiye dönmesi doğrultusunda kararlı bir ilerlemenin olması *gerektiği* yolundaki aydınlanmacı önyargı; bu, onun, yalnızca, gerçek ilerlemenin karşıt niteliğini değil, gerilemenin belli olgularını da görmesini engelliyor.

Yazdıklarımın, tek bir parça değil, ama biraraya getirilimiş bir yamalı bohça olduğunu göreceksin. İlk taslak tek bir bütündü, ama ne yazık ki yanlıştı. Materyali parça parça inceledim, yamanın çok olmasının nedeni de bu.

Aklıma gelmişken söyleyeyim, serfliğin genel olarak yeniden anlatılmasının nedenlerinden biri, onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda Almanya'da sanayinin neden hiç gelişemediğini göstermekti. Her şeyden önce, loncalar arasında *tersine* bir işbölümü vardı — manüfaktürdekinin karşıtı; atelye *içinde* işbölümü yerine, *loncalar arası* işbölümü. Bu evrede, İngiltere'de loncaların bulunmadığı taşraya göç gerçekleşmişti; ama Almanya'da köylülerin ve kırsal komün halkının serfe dönüşmesi, bunu engelledi. Ama bu, yabancı manüfaktür rekabetinin başlamasıyla beraber, loncaların da

* Engels, Georg Ludwig von Maurer'in *Geschichte der Fronhöfe, der Bauernhöfe und der Hofverfassung in Deutschland* [*Almanya'da Tasarruf İzniyle İşletilen Çiftliklerin, Köylü Çiftliklerinin ve Çiftlik Örgütlenişinin Tarihi*] adlı yapıtını kastediyor. –*Ed.*

kesin olarak çökmesine neden oldu. Almanya'da Alman manüfaktürünü geciktirmekte rol oynayan öteki nedenleri burada anmayacağım.

Bugün gene bütün gün sis ve gaz lambaları vardı. Hartmann'ın bataryası anlaşılan aydınlanmada bir işe yaramıyor; olsa olsa telgraf, vb. için kullanılabilir. Kesin bir şey ortaya çıkınca, bu konuda daha ayrıntılı yazarım.

Sağlıcakla kal. Yakında havanın, dışarıya çıkmana elvereceğini umarım.

Sevgiyle
F. E.

1883

188
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A
LONDRA, 18 OCAK 1883

... Grillenberger'in ve *Sozialdemokrat*'ın, Puttkamer'in ikiyüzlülüğüne verdikleri yanıtlar[321] çok hoşumuza gitti. İşte böyle yapılır. Birçoğunun hâlâ yaptığı gibi, hasmının darbeleri altında kıvrılıp bükülmek değil, hiç zarar verme kastının olmadığı biçiminde özürler kekelemek, yalvarıp yakarmak değil. İnsan karşı darbeyi vurmalı, düşmanın bir darbesine karşılık iki ya da üç darbe savurmalı. Bizim taktiğimiz, öteden beri böyleydi ve bütün düşmanlarımıza üstün geldik. Fritz* generallerine verdiği talimatlardan birinde "bundan ötede, bizim askerlerimizin dehası, saldırılarındadır ve bu çok iyi" demişti; Almanya'daki işçilerimizin davranış biçimi de budur. Ama örneğin Kayser, tüm sıradışı yasaların görüşülmesi sırasında kendini geri çeker —□nin** özeti doğru

* Prusya kralı Frederick II. –*Ed.*

** Kare işaretiyle Engels Louis Viereck'i kastediyor. (Almanca *Viereck,* "kare" anlamına geliyor.) –*Ed.*

ise— biz yalnızca Pickwick* tipi devrimcileriz diye hayıflanırsa, ne hükmü kalır? Oysa denmeliydi ki: Tüm Reichstag ve Bundesrat üyeleri, orada oluşlarını bir devrime borçludurlar; ihtiyar Wilhelm da üç tacı ve bir özgür kenti[322] yuttuğu zaman devrimciydi; tüm meşruiyet fikri, tüm yasallık temeli dedikleri de halkın istencine karşın yapılan ve halka karşı yöneltilen sayısız devrimlerin ürününden başka bir şey değildir. Ah, binbir çabayla, "devşirmeler"le birlikte partiye aşılanan şu körolası Alman düşünce ve irade zayıflığı! Bundan artık bir kurtulsak!..

189
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A

LONDRA, 27 ŞUBAT [-1 MART] 1883

... Alman partisine, Fransız, Amerikan ya da Rus partilerine ait olduğumuzdan hiç de daha fazla ait değiliz, ve kendimizi minimum programa** ne kadar az bağlı sayıyorsak Alman programına da o kadar az bağlı sayabiliriz. Biz, *uluslararası* sosyalizmin temsilcileri olarak bu özel statümüze ağırlık veriyoruz. Bu statü, Almanya'ya dönüp oradaki savaşımda doğrudan yeralıncaya dek herhangi bir ulusal partiye bağlı olmamızı da yasaklıyor. Şimdi ise anlamsız olur. ...

Parti içindeki küçük-burjuva ve darkafalı zihniyetle savaşmak için elimizden gelen her şeyi yaptık, çünkü, Otuz Yıl Savaşı sırasında gelişen bu zihniyet, Almanya'daki *bütün* sınıflara musallat oldu; Almanlar için kalıtımsal bir bela halini aldı; köleliğin, boyun eğmenin ve bütün kalıtımsal kötü huyların kardeşi oldu. Bizi yurtdışında gülünç duruma düşüren, hakarete uğratan da bu. Aramızda egemen olan karakter gevşekliğinin ve zayıflığının ana nedeni de bu; kralın tah-

* İngiliz romancı Charles Dickens'ın Türkçeye "*Pickwick'in Maceraları*" diye çevrilen *Pickwick Papers* adlı ilk yapıtının başkahramanı; garip, ama nazik huylu Samuel Pickwick kastediliyor. –ç.

** Fransız İşçi Partisinin marksist (Fransa'da kolektivist olarak bilinir) programı. –*Ed.*

tında da o oturuyor, ayakkabı tamircisinin kulübesinde de o. Almanya'da, ancak *modern* proletaryanın ortaya çıkışından bu yana, bu kalıtımsal Alman hastalığından hiç etkilenmeyen bir sınıf, savaşımda sağlamlığını, mizah-severliğini, enerjisini ve aydınlık görüşünü sergileyen bir sınıf gelişti. Almanya'daki tek sağlıklı sınıf olan bu sınıfa, kalıtımsal darkafalı gevşekliğinin ve ham halat darkafalılığının zehirini yapay biçimde akıtma çabalarının her türlüsüyle savaşmamız gerekmez mi? Ne ki, bazı suç girişimlerinden[323] ve Sosyalistler Yasasından[324] hemen sonra kapıldıkları korku içinde önderler öylesine kaygıya kapıldılar ki, bu, onların darkafalılar arasında çok fazla yaşadıklarını ve darkafalıların görüşlerinden çok fazla etkilendiklerini ortaya koydu. O tarihlerde niyetleri, parti darkafalı bir parti *haline gelmese* de öyle *görünmesi* idi. Bereket versin, artık bütün bunların üstesinden gelindi; ama Sosyalistler Yasasından kısa süre önce partiye alınan ve özellikle üniversite bitirmişlerle sınavlarını henüz vermemiş üniversite öğrencileri arasında görülen bu darkafalı unsurlar hâlâ oradalar ve dikkatle izlenmelidirler. ...

190
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A
LONDRA, 14 MART 1883

Sevgili Bernstein,

Telgrafımı almış olmalısınız. Her şey müthiş bir hızla olup bitti. Tam da umutlanmışken, bu sabah ani bir güç yitimi ve sonra uykuya dalıverdi. İki dakika içinde bu deha beynin düşünmesi durdu, üstelik tam da doktorların, iyileşeceği umutlarıyla bizi yüreklendirdikleri bir sırada. Bu insanın, hem teori açısından, hem önemli anlarda pratik sorunlar açısından bizim için değerini, ancak, onunla sürekli birlikte olmuş biri bilebilir. Onun geniş ufukları, onunla birlikte, gelecek uzun yıllar için sahneden çekilip gidecek. Geride kalan

bizler, henüz o yetenekte değiliz. Hareket kendi yolunda yürüyecek, ama onun şimdiye dek kendisini nice yıpratıcı hatalı yollardan kurtarmış olan sakin, zamanında yapılmış, enikonu düşünülmüş müdahalelerini özleyecek.

Ayrıntıları daha sonra yazacağım. Şimdi gece yarısı ve yarın da tüm gün ve akşam mektuplar yazmalı ve her türlü işle ilgilenmeliyim.

Sevgiyle
F. E.

191
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
LONDRA, 15 MART 1883, SAAT 23.45

Azizim Sorge,

Telgrafın bu gece geldi. Yürekten teşekkürler.

Marx'ın sağlık durumu hakkında sana düzenli haber vermek olanaklı değildi, çünkü sürekli değişiyordu. İşte kısaca, temel gerçekler.

Eşinin ölümünden kısa süre önce Ekim 1881'de zatülcenp geçirmişti. İyileştikten sonra, 1882 Şubatında Cezayir'e gönderildi; yolculuk sırasında hava soğuk ve yağmurluydu; döndüğünde yine zatülcenp olmuştu. Berbat hava sürdü; iyileştikten sonra, yaklaşan yaz mevsiminin sıcak havasından sakınabilmek için Monte Carlo'ya (Monaco) gönderildi. Döndüğünde bir kez daha zatülcenp geçiriyordu; ama bu kez hafifti. Yeniden çok kötü hava koşulları. Sonunda iyileşti ve kızı madam Longuet'nin yanına Paris yakınlarındaki Argenteuil'e gitti. Uzun süredir çektiği bronşit için o yakınlardaki sülfür kaynakları olan Enghien içmelerine gitti. Orada da hava korkunçtu ama, tedavi bir parça iyi geldi. Sonra Vevey'de üç hafta geçirdi, ve Eylülde geri döndü; neredeyse tümden iyileşmişti. Kışı İngiltere'nin güney kıyılarında geçirmesine izin verildi. Hiçbir şey yapmadan dolaşmaktan

kendisi de çok yorulmuştu, Avrupa'nın güneyine yeni bir sürgün dönemi, bedenen yararı olduğu kadar moral bakımdan ona zarar verebilirdi. Londra'da sis mevsimi başlayınca Wight adasına gönderildi. Orada yağmur hiç durmaksızın yağıyordu; yeniden soğuk aldı. Schorlemmer'le ben, yeni yılda onu orada ziyareti tasarlıyorduk ki, Tussy'nin hemen oraya gitmesini gerektiren haber geldi. Bundan hemen sonra da Jenny'nin* ölüm haberi ulaştı; o yeni bir bronşit rahatsızlığıyla geri döndü. Daha önceki rahatsızlıklar ve yaşı düşünülürse, bu son bronşit tehlikeliydi. Bazı komplikasyonlar da oldu; özellikle akciğerde abse ve çok büyük halsizlik gibi. Buna karşın, hastalığın genel gidişi, olumlu görünüyordu; ve geçtiğimiz Cuma günü, kendisini tedavi eden doktorların, ona Edwin Ray Lankester'in özellikle salık verdiği, Londra'nın en önde gelen doktorlarından biri olan şef doktor, onun iyileşeceği yolunda büyük umutlar verdi. Ama, akciğer dokularını, mikroskop altında incelemiş olanlar bilir, iltihaplı bir akciğerdeki yırtılmış bir kan damarı çok tehlikelidir. İşte bu nedenle, son altı hafta boyunca her sabah köşeyi döndüğüm zaman perdeleri kapalı bulmaktan ölümcül bir korku duydum. Dün, gün boyunca onu en iyi ziyaret saati olan 2.30'da geldiğimde, evi gözyaşları içinde buldum. Anlaşılan son yakındı. Etrafı rahatlatmak için ne olduğunu sordum, sorunu öğrenmeye çalıştım. Hafif bir kanama olmuştu; ama birdenbire hızla çökmeye başlamıştı. Herhangi bir annenin çocuğuna bakabileceğinden çok daha iyi biçimde ona bakan bizim emektar Lenchen, üst kata çıktı ve yeniden aşağı indi. Yarı uyur, yarı uyanık, dedi; kendisiyle birlikte gidebileceğimi söyledi. Odaya girdiğimizde uyuyordu, ama bir daha uyanmamak üzere. Nabzı durmamıştı, nefes alıyordu. İki dakika sonra, huzur içinde ve acı duymaksızın göçmüştü.

Doğal zorunluluk sonucu olan bütün olaylar, ne kadar korkunç olurlarsa olsunlar kendi tesellilerini birlikte getirirler. Bu olayda da öyle. Tıbbın hüneri, ona birkaç yıl daha, bir bitkisel yaşam; çaresiz kalmış bir varlığa —hekimlerin mes-

* Marx'ın en büyük kızı. –*Ed.*

leki başarıları uğruna— ani bir ölümle değil, azar azar biten bir yaşam sağlayabilirdi. Oysa, bizim Marx'ımız, bunu asla taşıyamazdı. Önünde bitmemiş bir sürü çalışmayla ve onları tamamlama boş umuduyla yaşamak, ama bunu yapamamak, onu alıp götüren yumuşak bir ölümden ona bin kez daha acı gelirdi. Epikuros'un, "Ölüm, ölen için değil, geride kalan için mutsuzluktur" sözünü sık yinelerdi. Ve tıbbın şanı için bu kudretli dehanın çökmüş bir beden olarak aramızda dolaşmasını ve sağlığının yerinde olduğu günlerde tozunu attırdığı darkafalıların eğlence konusu olmasını görmek — hayır, böylesi bin kez daha iyi, bir sonraki gün onu, eşinin yattığı mezarda toprağa verecek oluşumuz bin kez daha iyi.

Daha önce olanları ve doktorların benim kadar iyi bilmediği bazı şeyleri düşününce, bana göre, yapılabilecek başka şey yoktu.

Öyle olsun. İnsanlık bir baş yitirdi, hem de çağımızın en büyük başını. Proletarya hareketi yürüyüşünü sürdürecektir; ne var ki, her kez dahice ve tam bilgiyle vereceği açık ve çürütülemez öğüdü almak için Fransızların, Rusların, Amerikalıların ve Almanların kritik anlarda kendiliğinden yöneldikleri merkez yitirilmiştir. Yarı aydınların, küçük yeteneklerin —hilekarların değilse— elleri serbest kaldı. Sonal utkudan hiç kuşku yok, ama sapmalar —kaçınılmaz olan— geçici ve yerel hatalar, şimdi daha sık olacak. Bunların geçip gitmesine yardım etmeliyiz; burada başka işimiz ne? Bu nedenle cesaretimizi yitirecek değiliz.

Sevgiyle
F. Engels

192
ENGELS'TEN NEW YORKTAKİ PHILIP VAN PATTEN'E[325]

[TASLAK]

LONDRA, 18 NİSAN 1883

Saygıdeğer yoldaşlar,

Karl Marx'ın genel olarak anarşistler ve özel olarak Jo-

hann Most'la ilgili konumu konusunda 2 Nisan tarihli mektubunuzla sorduğunuz soruya karşı açıklamam kısa ve kesin olacak.

1845'ten bu yana Marx'ın ve benim taşıdığımız görüş, gelecekteki proletarya devriminin sonal sonuçlarından *birinin*, *devlet* denen ve amacı, silahlı gücün yardımıyla, çalışan çoğunluğu, mülksahibi azınlığa başeğdirmeyi güven altına almak olan örgütün adım adım çözülmesi ve en sonunda ortadan kalkması olacağıydı. Mülksahibi azınlığın ortadan kalkmasıyla, silahlı, baskıcı bir devlet gücü gereği de ortadan kalkar. Aynı zamanda, hem bu sonuca, hem de gelecekteki toplumsal devrimin, öteki çok daha önemli amaçlarına ulaşabilmek için, proleter sınıfın ilkin devletin örgütlü politik gücüne sahip olması ve onun yardımıyla kapitalist sınıfın direncini kırıp toplumu yeniden örgütlemesi gerektiğini her zaman belirttik. Bütün bunlar, 1847 tarihli *Komünist Manifesto*'da*, bölüm II'nin sonunda daha önce söylenmişti.

Anarşistler, konuyu tersyüz ediyor. Proleter devrimin, politik devlet örgütünü ortadan kaldırarak işe *başlaması* gerektiğini söylüyorlar. Oysa proletaryanın utkusundan sonra, utkun işçi sınıfının eli altında kullanıma hazır bulacağı tek örgüt, devlet örgütüdür. Kuşkusuz, bu devlet onların yeni işlevlerini yerine getirebilmeden önce önemli değişiklikler gerektirir. Ama onu, öyle bir anda yıkmak, utkun işçi sınıfının, yeni elegeçirdiği iktidarı, kapitalist düşmanlarını bastırmak ve toplumun ekonomik devrimini gerçekleştirmek için kullanacağı tek organizmayı yıkmak olur; onsuz, tüm utku, yenilgiyle ve Paris Komününden sonra olduğu gibi işçi sınıfının genel kırımıyla sonuçlanmak zorundadır.

Bugünkü biçimiyle Bakunin'in başlattığı bu anarşist saçmalıklara, Marx'ın daha ilk günden karşı çıktığını belirtmeme bilmem gerek var mı? Uluslararası Emekçiler Derneğinin tüm iç tarihi, bunu kanıtlamaya yeter. Anarşistler, 1867'den itibaren en kirli yollardan, Enternasyonalin önderliğini elegeçirmeye çalıştılar; ve önlerindeki en büyük engel Marx'tı.

* Aralık 1847-Ocak 1848'de yazılan *Komünist Manifesto* 1848'de yayınlandı. *–Ed.*

Beş yıl süren savaşımın sonunda, Eylül 1872'deki Lahey kongresinde anarşistler Enternasyonalden çıkarıldı; ve bunu sağlamak için en çok çaba gösteren de Marx oldu. O kongrede delege olarak hazır bulunan Hoboken'den eski dostumuz F. A. Sorge, dilerseniz size daha ayrıntılı bilgi verebilir.

Şimdi, Johann Most'a gelince. Biri çıkar da, Most'un, anarşist olduktan sonra, Marx'la herhangi bir ilişkisi olduğunu ya da Marx tarafından desteklendiğini söylerse, o ya budaladır, ya kasıtlı bir yalancı. Londra'da *Freiheit*'ın[326] ilk sayısı yayınlandıktan sonra Most, Marx'ı ve beni bir ya da en fazla iki kez aramıştır. Biz de, onun yeni moda anarşizmi o gazetede ortaya döküldükten sonra ne onu aradık ne de herhangi bir yerde raslaştık. Aslında, gazeteyi de kesinlikle "içinde hiçbir şey bulunmadığı" için, almaktan vazgeçtik. Onun anarşizmi öğrendiği kişileri nasıl önemsemediysek, onun anarşizmini ve anarşist taktiklerini de aynen öyle önemsemedik.

Henüz Almanya'da otururken Most, *Das Kapital*'in "popüler" özetini yayınladı. İkinci baskı için Marx'tan bu kitabı gözden geçirmesi istendi. Bu işte Marx'a yardım ettim. Tüm kitabı başından sonuna yeniden yazmadıkça, en büyük yanlışları düzeltmek dışında yapılabilecek bir şey yoktu; Marx, bu Johann Most prodüksiyonunun gözden geçirilmiş ikinci baskısı ile kendi adının hiçbir biçimde ilintilendirilmemesi koşuluyla, yaptığı düzeltmelerin eklenmesine rıza gösterdi.

Bu mektubu, dilerseniz *Voice of the People*'da yayınlamakta özgürsünüz.

Kardeşçe selamlar
F. E.

193
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A
EASTBOURNE, 27 AĞUSTOS 1883

... Bonapartist monarşinin (ki karakteristik özelliklerini Marx *18 Brumaire*'de, ben de *Konut Sorunu*, II'de, ve daha

başka yerlerde ortaya koymuştuk) proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf savaşımında oynadığı rol, eski mutlakiyetçi monarşinin feodalizm ile burjuvazi arasındaki savaşımda oynadığı role benzer. Ama nasıl ki bu savaşım, eski mutlakiyetçi monarşinin yönetimi altında değil de meşrutiyetçi bir monarşide (İngiltere; 1789-1792 ve 1815-1830 Fransası) sonuçlandırılabildiyse, burjuvazi ile proletarya arasındaki de ancak bir cumhuriyette sonuçlandırılabilir. Bu çerçevede, elverişli koşullar ve devrimci bir geçmiş Fransızlara Bonaparte'ı devirip bir burjuva cumhuriyet kurmakta yardımcı olduysa, onlar, yarı-feodalizm ve bonapartizm türlüsü bir ortamda bata-çıka yürümeye çalışan bize göre üstünlüğe sahiptir; bizim henüz *fethetmek* zorunda olduğumuz, içinde savaşımın verilip bitirileceği biçime onlar çoktan ulaşmıştır. Siyasal bakımdan onlar, bizden bir tam aşama öndeler. Bu nedenle, Fransa'da monarşinin restorasyonu, sonuç olarak, *burjuva* cumhuriyetin restorasyonu için savaşımı bir kez daha gündeme getirebilir. Öte yandan, cumhuriyetin sürmesi, proletarya ile burjuvazi arasındaki *doğrudan,* açık sınıf savaşımının bir bunalım noktasına ulaşıncaya dek yoğunlaşacağını gösterir.

Bizim ülkemizde de *biçime* ilişkin olarak, devrimin ilk ve doğrudan sonucu *burjuva* cumhuriyetten başka bir şey olamaz, olma*malı*dır. Ama bu kısa bir geçiş dönemi olacaktır; çünkü iyi bir şans eseri, bizde salt cumhuriyetçi olan bir burjuva parti yoktur. Belki de ilerlemeci partinin önderlik edeceği burjuva cumhuriyet, başlangıçta, bizim *büyük işçi yığınlarını devrimci sosyalizme kazanmamıza* olanak sağlayacaktır. Bu, bir-iki yıl içinde yapılacak ve bizim partimizden ayrı olarak hâlâ varlığını sürdüren bizim dışımızdaki tüm aradönem oluşumlarının tükenmelerine ya da kendilerini bitirmelerine varacaktır. Biz ancak ondan sonra başarıyla işe elkoyabiliriz.

Almanların yaptığı büyük hata, devrimi, bugünden yarına yapılabilecek bir şey gibi düşünmeleridir. Gerçekte bu, kitlelerin, hızlandırıcı koşullar altında bile yıllar süren gelişmesi

sürecidir. Bir gün içinde tamamlanan devrim ya yalnızca, zaten ümitsiz bir gericiliği yerinden atmıştır (1830) ya da kendisinden umulanın tam tersine götürmüştür (1848, Fransa).

Sevgiyle
F. E.

194
ENGELS'TEN LEIPZIG'DEKİ AUGUST BEBEL'E
EASTBOURNE, 30 AĞUSTOS 1883

... Londra'daki Demokratik Federasyonun manifestosu[327], en azından yirmi yıldır farklı adlar altında (hep aynı kişilerin oluşturduğu) öne çıkmaya çalışan, ve her seferinde başarısız kalan yirmi-otuz dernek tarafından yayınlandı. Şimdi tek önemli olan şu ki, en sonunda bizim teorimizi kendi teorileri olarak ilan etmek zorunda kaldılar; oysa Enternasyonal döneminde bu teorinin kendilerine dışardan dayatıldığı düşüncesindeydiler ve, bir başka önemli şey de son zamanlarda, sorunları daha iyi anlayan ve işçilere göre işe daha bir şevkle sarılan, burjuvaziden gelme, çoğu genç bir sürü insanın ortaya çıkmasıdır — belirtmeli ki, bu İngiliz işçiler için bir yüzkarasıdır. Demokratik Federasyonda bile işçiler, çoğunca, yeni programı isteksizce, üstelik yalnızca bir kalıp olarak kabul ediyorlar. Demokratik Federasyonun önderi Hyndman, eski bir muhafazakar ve sırılsıklam şovenisttir, ama aptal bir kariyerist değildir; (Rudolph Meyer tarafından tanıştırıldığı) Marx'a çok laubali davranmıştı; bu yüzden de biz kendisiyle kişisel ilişkiyi kesmiştik. Burada gerçek bir proleter hareket olduğunu düşünmeye yöneltecek hiçbir aldatmacaya kendinizi sakın kaptırmayın. Bu konuda Liebknecht'in kendisini ve tüm dünyayı aldatmaya çalıştığını biliyorum, ama işler öyle değil. Hali hazırda aktif olan unsurlar, bizim teorik programımızı kabul ederek kendilerine bir temel sağladıkları için, burada işçiler arasında kendiliğinden bir eylem patlak verir de onlar da bu eylemi denetim-

lerine alabilirlerse, şimdi önem kazanabilirler. O zamana kadar, arkalarında, kırklı yılların büyük hareketinden arta kalan kafası karışık hizipler türlüsünden başka hiçbir şey bulunmayan bireysel beyinler olarak kalacaklardır. Ve —beklenmeyenin dışında— burada gerçek bir genel işçi hareketi, ancak İngiltere'nin dünya tekelinin kırıldığı işçilerin kafasına dank ettiği zaman ortaya çıkacaktır. Dünya pazarındaki egemenlikten pay alıyor olmaları, İngiliz işçilerin siyasal battallığının ekonomik nedeniydi ve halen de öyledir. Bu tekelin ekonomik sömürüsünde burjuvazinin kuyruğu olan, ama gene de yararlarını paylaşan işçiler, siyasal bakımdan da kuşkusuz "büyük liberal parti"nin kuyruğudurlar. Parti de buna karşılık kendine düşen ufak-tefek şeyleri yapagelmiştir: Sendikaları ve grevleri yasal faktörler olarak tanımıştır; sınırsız işgünü için savaşım vermekten vazgeçmiştir ve daha iyi durumda olan işçi yığınlarına oy hakkı tanımıştır. Ama bir kez Amerika ve öteki sınai ülkelerin ortak rekabeti, bu tekelde yeterince büyük bir gedik açınca (ki demirde, bu hızla oluyor, pamukta ne yazık ki henüz değil) burada çok şeyler olacağını göreceksiniz. ...

1884

195
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A
LONDRA, 1 OCAK 1884

... *Manifesto*'nun[328] önsözünde *Der Bürgerkrieg in Frankreich*'tan* alınan bölümle ilgili sorunuza gelince, orijinalde (*Der Bürgerkrieg*... sayfa 19 vd.)** verilen yanıttaki görüşe katılacağınızı düşünüyorum. Belki orada yoktur diye size bir adet gönderiyorum. Konu yalnızca, utkun proletaryanın, kendi amaçları için kullanmadan önce yönetsel bakımdan merkezî, eski bürokratik devlet aygıtını yeniden biçimlendirmesi sorunudur; oysa *bütün* burjuva cumhuriyetçiler, 1848'den bu yana, muhalefette oldukları sürece bu makineyi yerden yere vurmuşlar, ama bir kez iktidara gelince değiştirmeksizin aynen almışlar ve kısmen gericiliğe karşı, ama daha çok da proletaryaya karşı kullanmışlardır. *İç Savaş*'ta Komünün *içgüdüsel* eğilimlerinin, az-çok bilinçli planlar olarak Komünün lehine sayılması, haklıydı ve hatta o koşullar-

* Karl Marx, *Fransa'da İç Savaş*, Sol Yayınları, Ankara 1991. *–Ed.*
** *agy*, s. 50. *–Ed.*

da zorunluydu. Ruslar *Manifesto*'nun [Rusça] çevirisine çok isabetli bir yaklaşımla, *İç Savaş*'tan aldıkları bu bölümü eklediler. O sıralar yayın aceleye gelmemiş olsaydı bunu ve birkaç başka değişikliği biz de yapardık. ...

196
ENGELS'TEN LEIPZIG'DEKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 18 OCAK 1884

... Kitabınız *Die Frau*[329] için çok teşekkürler. Büyük bir ilgiyle okudum; çok değerli materyaller içeriyor. Almanya'da sanayinin gelişimi konusunda söylediklerinizi özellikle akıcı ve iyi. Konu üzerinde bu yakınlarda ben de bazı araştırmalar yapmıştım, ve zamanım olursa bu konuda *Sozialdemokrat*'a[330] bir şeyler yazmayı isterim. Darkafalıların çok ah-vah ettikleri "serseri belası"nın, Alman tarım ve el zanaatlarının içinde bulunduğu koşullarda geniş-ölçekli sanayinin ortaya çıkışının zorunlu sonucu olduğunu anlamayışları, çok garip; ve Almanya'daki geniş-ölçekli sanayinin gelişiminin —Almanya her yere gecikerek vardığı için— karşı pazar koşullarının sürekli baskısı altında gerçekleşmek zorunda olduğunu anlayamayışları çok garip. Almanlar ancak açlık düzeyine indirgenmiş düşük ücretler ödeyerek ve kendi fabrika üretimlerine geri desteği olarak hizmet gören küçük çaplı ev sanayisini [*cottage industry*] gittikçe artan ölçüde sömürerek rekabet edebiliyorlar. El zanaatlarının küçük çaplı ev sanayisine dönüşmesi ve onun da kârlı olduğu ölçüde fabrika ve makineli üretime dönüşmesi — Almanya'nın yürüdüğü yol bu. Şimdiye kadar sahip olduğumuz gerçekten büyük tek sanayi, demir. El dokumacılığı, tekstil sanayisinde hâlâ egemense, bu dokumacıların küçük patates tarlalarının varoluşu ve ancak aç kalmamaya yetebilen düşük ücretler sayesinde oluyor.

Burada da sanayi, farklı bir karaktere büründü. 1870'ten beri Amerikan ve Alman rekabeti, İngiltere'nin dünya paza-

rındaki tekelini sona erdirmeye başladığı için, on yıllık döngü şimdi kırılmış görünüyor. Sanayinin bellibaşlı alanları 1868'den bu yana durgunluk içindeydi; üretim çok yavaş artıyordu; şimdi burada ve Amerika'da —İngiltere'de bir gönenç döneminin öncelemediği— yeni bir bunalımın eşiğindeyiz gibi görünüyor. Burada şimdi sosyalist hareketin —üç yıldan beri yavaş yavaş hazırlansa da— birdenbire ortaya çıkışının sırrı bu. Şimdilik örgütlü işçiler —sendikalar— hareketten oldukça uzak duruyorlar; hareket, şurada burada kitlelerle temas kurmanın yollarını arayan ve bazı yerlerde de bulan burjuvaziden "devşirme" unsurlar arasında öne çıkıyor. Bu insanlar birbirinden çok farklı moral ve entelektüel değerlere sahipler, ve kendilerine bir çeki-düzen verip ayrışmaları ve durumun açıklığa kavuşması zaman alacak. Ama işler, artık bir kez daha tümden yatışmayacak. Henry George, toprağı kamulaştırma tasarımı[331] ile herhalde bir meteor rolü oynayacak; çünkü bu konu burada, büyük toprak mülkiyeti nedeniyle ve geleneksel olarak büyük önem taşıyor. Ama uzun vadede, dünyanın en önde gelen sanayi ülkesinde, dikkatler yalnızca bu kamulaştırma konusu üzerinde yoğunlaştırılacak değil. Henry George, üstelik, gerçek bir burjuva ve *onun,* bütün hükümet harcamalarını toprak rantından karşılama planı, *Ricardo* ekolünün planının yalnızca yinelenmesidir, yani su katılmadık burjuva.

197
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ KARL KAUTSKY'YE
LONDRA, 16 ŞUBAT 1884

... Birinin şu sıralarda hayli yaygınlaşan devlet sosyalizminin maskesini, uygulamada ortaya serildiği *Java* örneğinden yararlanarak, indirme zahmetine katlanması gerekiyor. İlgili bütün materyaller avukat J. W. B. Money'nin iki ciltlik *Java, or How to Manage a Colony** adlı, 1861'de Londra'da

* *Java, ya da Bir Sömürge Nasıl Yönetilir.* –ç.

yayınlanan kitabında bulunabilir. O kitapta Hollandalıların, üretimi, eski kabile (*gentilice*) komünizmi temelinde, devlet denetiminde nasıl örgütledikleri ve rahat bir yaşam diye düşündükleri şeyi halka nasıl sağladıkları görülecektir. Sonuç: Halk ilkel aptallık aşamasında tutulmakta ve Hollanda devlet hazinesi yılda 70 milyon mark (ola ki şimdi daha çok) toplamaktadır. Bu olay çok ilginç ve kolaylıkla pratik sonuçlar çıkarılabilir. Aklıma gelmişken söyleyeyim, bu durum gösteriyor ki, bugün ilkel komünizm de (modern komünizmin bazı öğeleriyle yenilenmediği sürece), Hindistan ve Rusya'da olduğu gibi, sömürü ve despotizm için çok iyi bir temel, çok geniş bir olanak sağlamaktadır, ve modern toplumun koşulları düşünülünce, orijinal kantonların bağımsız mark* toplulukları kadar bağıran bir anakronizmdir — ya ortadan kaldırılması ya da geriletilmesi gerekir.

İlkel toplumun koşulları üzerine, Darwin biyolojide ne kadar önemliyse o kadar önemli olan bir kitap, kuşkusuz gene Marx'ın keşfettiği bir kitap var: *Ancient Society*;** yazarı Morgan, 1877'de yayınlanmış. Marx bu kitap hakkında bana bazı şeyler anlatmıştı; ama o sıralar kafam birçok başka şeyle doluydu; ve o da bu konuya bir daha dönmedi. Belki de böylesi işine geldi; herhalde kitabı Almanlar arasında *kendisi* tanıtmak istiyordu ki, gördüğüm kadarıyla kitaptan çok miktarda alıntı çıkarmıştı. Morgan, kendi konusunun elverdiği sınırlar içinde, marksistçe*** materyalist tarih anlayışını kendi bağımsız çalışmasıyla keşfetmiş bulunuyor ve bugünün toplumuna ilişkin olarak doğrudan komünist öneriler getiriyor. Roma ve Grek gensleri,**** yabanıllar, özellikle Amerika yerlileri esas alınarak ilk kez açık-seçik ortaya konuyor, böylece ilkel çağların tarihi için sağlam bir temel yaratılıyor. Zamanım olsaydı, Marx'ın notlarıyla birlikte, bu

* Ortaçağ Almanyası'nda köy topluluğunun ortak malı olan toprak parçasına verilen ad. –*Ed.*

** *Eski Toplum.* –ç.

*** *Marxist* ve *Marxian* sözcükleri arasındaki anlam ayrımını belirtebilir umuduyla, *Marxian* karşılığı *marksistçe* sözcüğünü kullandım. –ç.

**** İlkel bir toplumda, kandaş akrabalık üzerine kurulu, temel toplumsal birimler. –ç.

materyali işler ve *Sozialdemokrat* ya da *Neue Zeit* için bir makale hazırlardım, ama olanaklı değil. Tylor'un, Lubbock'un ve şürekasının, kabile-içi evlenme (*endogamy*), kabile-dışı evlenme (*exogamy*) ya da bu saçmaya başka ne deniyorsa işte onun hakkındaki tüm martavalları, kesin olarak yamyassı ediliyor. Bu baylar, kitabı burada olabildiğince saklamaya çalışıyorlar. Kitap Amerika'da basıldı. Bir Londra firması, kitabın kapağında ortak yayıncı olarak görünüyor ama ben kitabı beş hafta önce sipariş ettim, hâlâ alamadım.

Derin saygılar.

Sevgiyle
F. E.

198
ENGELS'TEN CENEVRE'DEKİ VERA İVANOVNA ZASULİÇ'E
LONDRA, 6 MART 1884

Sevgili Yurttaş,

Misère de la philosophie'nin* Rusça baskısının yayınlandığı gün, Marx'ın kızları ve benim için büyük bir gün olacak. Söylemeye gerek yok, bunun için size yararı olabilecek tüm materyali emrinize vermek benim için zevktir.[332] Önerim şu:

Almanca çevirinin yanısıra, şu günlerde Paris'te yeni bir Fransızca baskı yapılıyor. Bu iki baskı için bazı açıklayıcı notlar hazırlıyorum; onları size göndereceğim.

Berlin'deki *Social-Demokrat*'ta (1865)[333] Proudhon hakkında Marx'ın yazdığı bir makale, gereken hemen her şeyi içeriyor; önsöz olarak kullanılabilir. Fransızca ve Almanca iki yeni baskı bu yazıyla başlayacak. Yazının yalnızca bir kopyası var, ve o da Zürih'teki partimizin arşivine ait. Marx'ın ya da benim kağıtlarım arasında başka kopyasını bulamazsak (bunu birkaç haftaya kadar öğreneceğim) o zaman siz, Bernstein aracılığıyla, kolayca bir kopya çıkarttırabilirsiniz.

Gerici sosyalistlerin Marx'ın *Kapital*'de Rodbertus'dan çalıntı yaptığı yolunda ortaya attığı saçma savı çürütmek ve

* *Felsefenin Sefaleti.* –ç.

tam tersine, Rodbertus *Sociale Briefe*'i yazmadan önce Marx'ın, onu *The Poverty*'de* eleştirdiğini kanıtlamak için Almanca baskıya özel bir giriş yazacağım. Bizim sahte-sosyalistlerimiz henüz Rusya'ya sızmadığı için, bunun Rus kamuoyunu ilgilendireceğini sanmıyorum. Ama kararı siz verin. Kullanmak isterseniz önsöz emrinizdedir.

Rusya'da sosyalist teoriye ilişkin olarak giderek artan kitap çalışmaları hakkında söylediklerinizi bana büyük zevk verdi. Bizim Alman okullarımızdan neredeyse bütün bütün silinip yokolan teorik ve eleştirel düşünce, öyle görünüyor ki, Rusya'ya sığınmış. Çeviri için size kitap salık vermemi istiyorsunuz. Ama siz Marx'ın hemen tüm yapıtlarını zaten ya çevirdiniz ya çevirme sözü verdiniz. Benimkilerin kremasını aldınız. Bizim geri kalan Almanca kitaplar ya teorik olarak zayıftır, ya da az-çok Almanya'ya ilişkin sorunlarla sınırlanmıştır. Son zamanlarda Fransızlar epey güzel yapıtlar verdiler; ama bunlar henüz başlangıç. Deville'in *Kapital* özetinin teorik bölümü iyi; ama açıklamalı bölüm o kadar gelişgüzel yapılmış ki, orijinali bilmeyen birinin onu anlaması neredeyse olanaksız. Üstelik kitabın kendisi de bir özet için çok kalın. Ama gene de inanıyorum ki, üzerinde çalışılırsa, ondan güzel bir şey çıkarılabilir; ayrıca, *Kapital* özeti, kitabı elde etmenin güç olduğu bir ülkede her zaman yararlıdır.

Ben Rusya'daki durumdan sözettiğim zaman kuşkusuz başka noktaların yanısıra, aklımda özellikle —ama salt o değil— mali durumu vardı. Petersburg hükümeti gibi hangi yöne döneceğini bilemeyen bir hükümet ve Gatchina[334] münzevisi gibi bir mahpus olan çar için durum olsa olsa giderek daha da gerginleşebilir. Soylularla köylüler mahvedildi; ordunun şovenist duyguları incitildi; saklanan çarın gündelik gösterileri skandal yaratıyor; "şeytanca ihtiraslar" ve genel hoşnutsuzluk için bir çıkış yolu açmak üzere dışarda bir savaş gerekli hale geliyor, ve aynı zamanda, para sıkıntısı ve siyasal görünümün lehte olmaması bir savaş başlatmayı olanaksızlaştırıyor; kendisini zincire bağlı tutan prangalarını

* *Felsefenin Sefaleti*. –ç.

kırma arzusuyla yanıp tutuşan güçlü ulusal-entelijensiya — ve bütün bunlara ek olarak korkunç para sıkıntısı ve hükümetin gırtlağına dayanmış devrimci bıçağı— bana öyle görünüyor ki, durum aydan aya kötüye gidecektir, ve kafası anayasal düzene yatkın, cesaretli bir grandük* bulunabilirse, Rus "toplum"u bu çıkmazdan kurtulmanın tek yolunun bir saray darbesi olduğunu görmek zorunda kalacaktır. Bismarck ve Bleichröder, şimdi yeni dostlarını kurtaracaklar mı? Kuşku duyarım. Ben kendime daha çok, hangi tarafın ötekini soyacağı sorusunu sorma eğilimini taşıyorum.

İlişikte, Marx'ın bir elyazmasını (kopya) gönderiyorum, uygun göreceğiniz biçimde kullanın. *Slovo* mu, *Oteçestvenniye Zapiski* mi pek anımsamıyorum; ama bunlardan birinde Marx bir yazı bulmuştu: "Bay Zukovski Mahkemesi Önünde Karl Marx". Bu yanıtı hazırladı; yazımına bakınca, Rusya'da yayınlanması için hazırlanmış gibi görünüyor; ama yalnızca adının bile, bunu yayınlayacak derginin varlığını tehlikeye atar korkusuyla yazıyı Petersburg'a göndermedi.[335]

Derin saygılarımla
F. Engels

Broşürümü çevirinizi mükemmel buldum.[336] Rus dili ne kadar güzel! Almanca'nın korkunç kabalığı dışında bütün iyi yanlarını almış.

199
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A
LONDRA, 24 MART 1884

... Mart makalesi, her şeye karşın çok iyiydi, ve başlıca noktalar gereği gibi vurgulanmıştı. Aynı şey, gelecek sayıda[337] Halk Partisi üyesinin köylülere öğüdü konusunda yayınlanacak makale için de geçerli; oradaki tek kusurlu nokta, demokrasi "kavram"ına başvurulması. Demos** değiştikçe

* Çarın oğlu. –ç.
** Halk. –*Ed.*

bu kavram da değişiyor, dolayısıyla bizi bir adım ileri götürmüyor. Benim görüşüme göre söylenmesi gereken şuydu: Proletarya da siyasal iktidarı elegeçirmek için demokratik *biçimleri* gereksinir, ama bu, tüm siyasal biçimler gibi, onun için yalnızca bir araçtır. Ama bugün demokrasi *amaç* olarak isteniyorsa, köylüye ve küçük-burjuvaziye, yani çözülme sürecinde bulunan ve kendilerini yapay olarak sürdürmeye çalıştıkları için proletarya karşısında *gerici* olan sınıflara da dayanılması gerekir. Ayrıca unutulmamalıdır ki, burjuva egemenliğin *tutarlı* biçimi, demokratik cumhuriyetin ta kendisidir; ne var ki, proletaryanın ulaşmış olduğu gelişme düzeyinde, bu biçim de çok tehlikeli hale gelmiştir; ama Fransa ve Amerika, salt burjuva yönetim olarak hâlâ olanaklı olduğunu gösteriyor. Bu çerçevede, liberalizm "ilke"sinin, "kesin, tarihsel olarak oluşmuş" bir şey gibi düşünülmesi, bir tutarsızlıktan başka bir şey değil. Liberal anayasal monarşi, burjuva egemenliğin uygun bir biçimidir: 1) Başlangıçta, henüz burjuvazinin mutlakiyetçi monarşiden tam kurtulmadığı zaman ve 2) sonunda, proletarya, demokratik cumhuriyeti çok tehlikeli hale getirdiği zaman. Ve yine de demokratik cumhuriyet burjuvazinin içinde parça parça olacağı *son* burjuva yönetim biçimi olarak kalır. Bu gevezeliği burada noktalıyorum.

Nim* saygılarını gönderiyor. Dün Tussy'yi görmedim.

Sevgiyle

F. E.

200

ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ KARL KAUTSKY'YE

LONDRA, 26 NİSAN 1884

Sevgili Kautsky,

Buradaki herkese söylediğim gibi, Bismarck'a bir oyun oynamaya ve yasaklayamayacağı bir şey (Morgan) yazmaya karar verdim. Ama tüm çabama karşın, yürümüyor. Tek eşlilik

* Helene Demuth. –*Ed.*

üzerine bölümü,* ve sınıf karşıtlıklarının bir kaynağı olarak, aynı zamanda eski topluluk sisteminin dağılışının kaldıracı olarak özel mülkiyet üzerine olan son bölümü, Sosyalistler Yasasına takılmayacak biçimde sözcüklere dökemiyorum. Luther'in dediği gibi, beni şeytan götürsün, başka türlü yapamıyorum.

Eleştirel bir biçimde olmayacaksa, yeni bulgulardan yararlanılmayacaksa ve bizim görüşlerimizle ve esasen ulaşılmış olan sonuçlarla bağlantılı olarak sunulmayacaksa, sanki ben Morgan hakkında "nesnel" bir haber veriyormuşum gibi bir şey yazmanın herhangi bir anlamı yok. Bizim işçilerimiz, böyle bir şeyden herhangi bir yarar sağlayamaz. Demek ki: ya iyi ama yasaklanmaya mahkum; ya izin verilmiş ama berbat. İkincisini yapamam.

Galiba gelecek hafta bitireceğim (Schorlemmer Pazartesiye kadar gene burda). Tümü dört forma ya da biraz daha fazla olacak. Sizler, okuduktan sonra bunu *Neue Zeit*'ta[338] yayınlayarak şansınızı denemek *ister*seniz, dökülecek tüm kanların sorumluluğunu yüklenmeli ve sonradan beni suçlamamalısınız. Ama bir makale için tüm dergiyi riske atmamaya ve basireti elden bırakmamaya karar verirseniz, bunu bir broşür olarak ya Zürih'te ya da *Die Frau*[339] gibi bastırın. Karar size kalmış.

Sanırım, genel dünya görüşümüz açısından bu, özel bir önem taşıyacak. Morgan, tarih öncesine, şimdiye dek bilinmeyen bir temel sağlayarak, bizim, konulara tamamen yeni bir görüş açısından bakmamızı olanaklı hale getirmiştir. İlk çağların ve "yabanıllar"ın tarihindeki ayrıntılarda ne tür kuşkularınız olursa olsun, gensler, esasta sorunu çözüyor ve eski toplumun tarihi aydınlanıyor. Bu yüzdendir ki, çalışmanın ciddiyetle, dikkatle düşünülerek ve bütün içbağlantılarıyla ortaya konarak, ama aynı zamanda *Sosyalistler Yasasına asla kulak asmaksızın* hazırlanması gerekiyor.

Bir önemli nokta daha var: Fourier'nin dehasının, Mor-

* Engels, *Origin of the Family, Private Property and the State* [*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara 1992] adlı yapıtını kastediyor. –*Ed.*

gan'ın söylediklerinin birçoğunu nasıl önceden tahmin ettiğini de göstermeliyim. Fourier'nin uygarlığa yönelttiği eleştirinin parlaklığına hakettiği rahat nefesi aldırtan, Morgan'ın çalışmasıdır. Ve bu çok çalışmayı gerektiriyor. ...

201
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ EDUARD BERNSTEIN'A
LONDRA, 23 MAYIS 1884

... Aslında Sosyalistler Yasasının kaldırıl*may*ıp yürürlükte bırakılmasından memnunum. (Yasa kaldırılsaydı) liberal darkafalı, Sosyalistler Yasası yürürlükte kalsın diye yalnızca her güçlüğe göğüs germeye değil ama pisliğin en derinine bile bulanmaya hazır olduğu için, seçimlerde muhafazakarlar büyük bir başarı sağlardı. O zaman da yeni ve daha katı bir yasa çıkarılırdı. Şimdi öyle görünüyor ki, yasa büyük bir olasılıkla son kez uzatıldı, ve yaşlı Wilhelm böbrek rahatsızlığından nalları dikerse, yasa pratikte uygulanır olmaktan çıkar. Alman liberallerin[340] ve Merkezin,[341] oylamada[342] kendilerini tepeden tırnağa rezil etmeleri ve daha çok da Bismarck'ın çalışma hakkı anılmaya değer. O sersem bu işe el attığından beri, bizim Geiser gibi yalnızca ah-vah edip yakınmakla yetinenlerden kurtulma olasılığımız artıyor. Aslında olağandışı yasalarla bile denetim altında tutulamayan emekçi hareketi karşısında, öyle bir aptallık yapmaya kalkışması bir Bismarck'a malolur. Bu arada bizimkiler, onu bu işe iterek daha çok bulaşmaya zorlarken tamamen haklılar. Bu adam, kendini bu işe biraz daha adar adamaz (o bunu hemen şimdi yapmak istemiyor), bugüne kadarki tüm yalandolan, Prusya polis yönetiminde son bulacak. Boş laflar, ona bir seçim programı olarak hiç mi hiç yardım etmeyecek.

Çalışma hakkını ilk kez Fourier ortaya atmıştı; ama ona göre bu, pratik olarak, ancak *phalanstère*'lerde* gerçekleştirilir, bu nedenle doğal olarak *phalanstère* düzeninin uygu-

* Fourier'nin planladığı sosyalist koloniler. –ç.

lanmasını öngerektirir. Furyeciler — *Démocratie pacifique*'in —gazetelerinin adı bu— barışsever darkafalıları, bu tümceyi yaymışlardı, çünkü zararsız görünüşlüydü. Parisli işçiler 1848'de — teorik konularda çok karışık olan kafalarıyla bu tümcenin kendilerine dayatılmasına izin verdiler; çünkü onlara çok pratik, ütopik-olmayan ve hemen gerçekleştirilebilir görünmüştü. Hükümet bunu anlamsız atelyeler kurarak kapitalist toplumda gerçekleşebilir tek bir biçimde uygulamaya koydu. Çalışma hakkı Lancashire'da, 1861-1864 pamuk bunalımı sırasında, belediye atelyeleri kurularak aynı biçimde gerçekleştirildi. Almanya'da da çalışma hakkı, işçiler için, şimdi darkafalıların hevesini gıdıklayan, açlık ve dayak kampları kurarak uygulamaya geçirildi. *Ayrı* bir istem olarak öne sürülen çalışma hakkı, başka bir biçimde gerçekleştirile*mez*. Kapitalist toplumdan bu hakkı gerçekleştirmesi istenir, ama bu toplum bunu ancak *kendi* varoluş koşullarının çerçevesi içinde uygulayabilir, ve *bu toplumda* çalışma hakkı istemek bu verili kesin koşullara tabi olarak gerçekleşmesini istemek olur; dolayısıyla ulusal atelyeler, işçi evleri ve koloniler kurulmasını istemek olur. Ama çalışma hakkı isteminin, kapitalist üretim tarzının dönüştürülmesi istemini *dolaylı olarak* içerdiği varsayılırsa, bu, hareketin bugünkü durumuna bakışla korkak bir geri adımdır; Sosyalistler Yasasına verilmiş bir ödündür; izlemeleri gereken amaç ve amaçlarına ulaşabilecekleri temel koşullarda işçilerin kafasını karıştırmaktan ve bulandırmaktan başka bir amaca hizmet etmeyecek bir ifadedir. ...

202
ENGELS'TEN LEIPZIG'DEKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 6 HAZİRAN 1884

... Liberal partilere, kendilerini pratikte rezil etme fırsatı verilmedikçe, devlet dümeninin başına geçerek, hiçbir şey yapamadıklarını göstermelerine izin verilmedikçe, kitleleri

onlardan çekip uzaklaştıramayacağız. 1848'de olduğumuz gibi, şimdi de hâlâ geleceğin muhalefetiyiz; bu nedenle karşısında şimdinin muhalefeti olabilmemiz için, bugünkü partilerden en aşırı olanın dümenin başına geçmesi gereklidir. Siyasal durağanlık, yani şimdi olduğu gibi, resmî partiler arasında hedefsiz ve amaçsız savaşım, uzun vadede bize hizmet etmez. Ama bu partilerin, çekim merkezini yavaş yavaş sola kaydıran aşamalı savaşımı, bize hizmet edebilir. Siyasal savaşımın öteden beri klasik biçimiyle yürütüldüğü Fransa'da şimdi olan budur. Birbirini izleyen hükümetler giderek daha fazla sola kayıyorlar ve bir Clemenceau hükümeti de ufukta görünmüş bulunuyor. Bu, en aşırı burjuva hükümet olmayacak. Sola doğru her kayışta, işçilere ödünler dağıtılıyor (Denain'de, askerlerin ilk kez müdahale et*me*diği son grevi ötekilerle karşılaştırın) ve daha önemlisi, sonucu belirleyecek çarpışma için ortam daha büyük bir güçle temizleniyor; partilerin konumu daha açık ve daha ayrık hale geliyor. Fransız Cumhuriyetinin zorunlu sonucuna doğru bu yavaş ama hiç durmaksızın sürüp giden gelişimini —radikal, sahte-sosyalist burjuva ile gerçekten devrimci işçiler arasındaki karşıtlık— en önemli olaylardan biri sayıyorum ve umarım kesintiye uğratılmayacaktır; ve bizim insanlarımızın, Paris'te devrimci sloganlarla komplolara sürüklenecek kadar güçlü olmamalarından (ama taşrada güçlüler) memnunum.

Kafası karışık Almanya'da gelişmeler, Fransa'da sergilenen saf klasik çizgileri doğal olarak izlemiyor. Biz bunu yapmak için çok geriyiz ve her şeyi, başka yerlerde modası geçtikten sonra deniyoruz. Ama resmî partilerimiz çok kokuşmuş da olsa dış politika alanındaki entrikalar dışında bir yaprağın bile kıpırdamadığı şimdiki siyasal cansızlık yerine her ne türden olursa olsun siyasal bir yaşam bizim çok daha yararımızadır. ...

ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ EUGENIE PAPRITZ'E

[LONDRA] 26 HAZİRAN 1884

Madam,

Bana sözünü ettiğiniz taşbasması dergiyi[343] daha önce görme şansım hiç olmadı ama, ününü duymuştum.

Yurttaşlarınıza biraz haksızlık etmiş olmuyor musunuz? Biz ikimizin, Marx'la benim, onlardan şikayet için hiçbir nedenimiz olmadı. Bazı ekoller, bilimsel çalışmalarından çok devrimci çabalarıyla öne çıktılarsa, şurada burada elyordamıyla bazı arayışlar vardı ve hâlâ varsa, öte yandan da orada eleştirel bir ruh ve Dobrolyubov'la Çernişevski'yi üreten bir ulusa yaraşır saf teoride araştırmaya kendini adamışlık vardır. Yalnızca aktif devrimci sosyalistleri kastetmiyorum, Rus yazınındaki tarihsel ve eleştirel ekolü de kastediyorum; o ekol Almanya'da ve Fransa'da resmî tarih biliminin aynı doğrultuda ürettiklerini fersah fersah aşmıştır. Hatta aktif devrimciler arasında bile, bizim fikirlerimiz ve Marx'ın yeniden kalıba döktüğü ekonomi politik bilimi her zaman sempatik bir anlayışla karşılanmıştır. Kuşkusuz biliyorsunuzdur, bu yakınlarda bizim birçok çalışmamız Rusçaya çevrildi ve yayınlandı; başkaları izleyecek, özellikle Marx'ın *Misère de la philosophie*'si. 1848'den önce yayınlanan küçük çalışması *Lohnarbeit und Kapital*'i* de aynı dizide ve aynı başlıkla yayınlandı.

Benim *Outlines*'ı,** vb. çevirmenin yararlı olacağı inancınız beni fazlasıyla şımarttı. Gerçi toplumbilimdeki bu ilk çalışmamla hâlâ bir parça gururlanıyorum ama, gene de tamamen eskimiş olduğunu, yalnızca hatalarla değil, gaflarla da dolu olduğunu çok iyi biliyorum. Korkarım, yapacağı iyilikten daha fazla yanlış anlamaya neden olur.

Size postayla *Dührings Umwälzung*...'u*** gönderiyorum.

* *Ücretli Emek ve Sermaye*. –ç.

** F. Engels, "Bir Ekonomi Politik Eleştirisinin Anahatları", K. Marx, *1844 Elyazmaları*, s. 352-383. –*Ed.*

*** *Anti-Dühring*. –*Ed.*

Bizim eski gazete makalelerimize gelince, aradan bunca zaman geçtikten sonra onları bulmak güç olabilir. Çoğu zaten bugün için güncel değil. Marx'ın geride bıraktığı elyazmalarının yayınlanması bana yeterince boş zaman bırakınca, o gazete makalelerini, açıklayıcı notlarla vb. birlikte bir derleme biçiminde yayınlamayı düşünüyorum. Ama bu, biraz uzak bir geleceğin işi.

İngiliz işçilere seslenen hangi çağrıdan sözettiğinizi tam anlayamadım. *Fransa'da İç Savaş,* Enternasyonalin Paris Komünü üzerine Çağrısı, olabilir mi? Onu size gönderebilirim.

Sağlığım elverirse, sizi ziyarete gelmem için izninizi isteyebilirim. *Evde*yken kendimi oldukça iyi hissediyorsam da ne yazık ki kente çıkıp yürümem yasak. Beni ziyaret ederek onurlandırmayı dilerseniz, akşamları saat yedi ya da sekiz gibi beni hep emrinizde bulacaksınız.

Saygılarımla.

F. Engels

204
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ KARL KAUTSKY'YE
LONDRA, 26 HAZİRAN 1884

Sevgili Kautsky,

Anti-Rodbertus elyazmasını* yarın taahhütlü postayla geri gönderiyorum. Birkaç noktaya değinmek istedim; yorumlarımı kurşun kalemle yazdım. Ek olarak bir de şunlar var:

1) Roma hukuku *basit,* yani pre-kapitalist *meta üretimi*nin yetkin hukukuydu; bununla birlikte kapitalist dönemin tüzel ilişkilerinin çoğunu da içeriyordu. İşte bu nedenle, bizim kentlerimizin burjuvalarının, yükseliş döneminde *gereksindikleri,* ama yerel katı yasalarında bula*ma*dıkları şeyin ta kendisiydi.

* Engels, Kautsky'nin "Das *'Kapital'* von Rodbertus" [*Rodbertus'un Kapital*'i] başlıklı makalesini kastediyor. –*Ed.*

10'uncu sayfa için bazı itirazlarım var.

1) Köleler ve serflerle yapılan üretimde artı-*değer* yalnızca ayrıksındı. Artı-*ürün* diye yazılmalıydı; onun çoğu doğrudan tüketilirdi, *değere katılmazdı.*

2) Üretim araçlarına yaklaşımın tam doğru değil. Doğal olarak gelişmiş bir işbölümüne dayanan bütün toplumlarda ürün ve dolayısıyla bir ölçüye kadar üretim araçları, en azından belli durumlarda, üreticilere egemendir: Ortaçağda toprak, toprağa yalnızca bir eklenti olan köylüye egemendi; aletler, loncaya bağlı elzanaatı ustasına egemendi. İşbölümü, emekçinin kapitalist anlamda olmasa da, emek araçları tarafından doğrudan egemenlik altına alınmasıydı.

Benzer bir kalem sürçmesi, üretim araçlarını açıklayan bölümün sonunda da olmuş.

3) *Tarımı* ve de *teknolojiyi* 21 ve 22'nci sayfalarda yaptığın gibi, ekonomi politikten ayırmamalısın. Almaşık ekim, yapay gübre, buharlı makine ve otomatik dokuma tezgahı kapitalist üretimden ayrılamaz, tıpkı yabanılın ya da barbarın aletlerinin, *onun* üretiminden ayrılamaması gibi. Yabanılın aletleri, *onun* toplumunu koşullandırır, tıpkı modern aletlerin kapitalist toplumu koşullandırması gibi. Senin görüşün şuna varıyor: Üretim *şimdi* toplumsal kurumları belirliyorsa da, bunu kapitalist üretimden önce yapmıyordu, çünkü aletler ilk günahı henüz işlememişti.

Üretim araçlarından sözettiğiniz an, toplumdan, üretim araçlarının *belirlediği* toplumdan sözetmiş olursunuz. Toplumun dışında ve toplumun üzerinde etki yapmayan *kendinde* üretim araçları, tıpkı *kendinde* sermayenin olmaması gibi, yoktur.

Ama, üretim araçlarının, basit meta üretimi dahil önceki dönemlerde, bugünkü durumla karşılaştırıldığında yalnızca ılımlı bir egemenliği varken, şimdilik despotik egemenliğine nasıl ulaştığı, kanıtlanması gereken bir noktadır; sizin kanıtınız bana yetersiz görünüyor, çünkü kutuplardan birini anmıyor: artık hiçbir üretim aracına dolayısıyla hiçbir geçim aracına sahip olmayan ve dolayısıyla kendini gün gün sat-

mak zorunda kalan sınıfın ortaya çıkışını.

Rodbertus'un pozitif önerileriyle ilgili olarak, onun prudonculuğunun vurgulanması gerek — çünkü kendisini, Fransız Proudhon'un gelişini önceleyen I. Proudhon diye ilan etmişti! Rodbertus'un daha 1842'de keşfettiği oluşturulmuş değerin, saptanması gerek. Bray'ın önerdiğiyle ve Proudhon'un değişim bankasıyla karşılaştırıldığı zaman, bu öneriler acınacak kadar geri adımdır. İşçi ürünün ancak dörttebirini alacak, ama bu kesin! Bu konuyu daha sonra yeniden konuşabiliriz.

Dinlenme (bedenen) bana çok iyi geliyor. Kendimi günden güne daha iyi hissediyorum, ve bu kez tamamen iyileşeceğim. *Kapital*'in ikinci cildinin dikte ettirilmesi çok iyi gidiyor. Daha şimdiden II. Bölüme ulaştık, ama orada büyük boşluklar var. Kuşkusuz yalnızca geçici bir yayına hazırlama; ama bütün bunlar yapılacak. Önümü açık-seçik görebiliyorum, ve bu da yeterli.

Ede'nin* mektubunu aldım. Teşekkürler. Ama sizler, sabırlı olmalı ve benim haberleşme tarzıma tahammül göstermelisiniz. Sağlığım yeniden bozulmamalı, ve giderek biriken müthiş bir materyal yığını var; hem iş hem haberleşme.

Selamlar.

Sevgiyle
F. E.

Kapital und Lohnarbeit [*Ücretli Emek ve Sermaye*], karşılaştırılır karşılaştırılmaz gönderilecek; belki de yarın.

205
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ KARL KAUTSKY'YE
LONDRA, 20 EYLÜL 1884

Sevgili Kautsky,

Ekte, elyazmalarını[344] taahhütlü olarak gönderiyorum.

Rodbertus hakkındaki makaleniz, iktisadi açıdan çok iyi. Bir kez daha itiraz ettiğim şey, emin olmadığınızı hissetti-

* Eduard Bernstein. –*Ed.*

inniz ve Schramm'ın yeter ustalıkla yakalayıverdiği zayıf noktalarınızı gözler önüne serdiğiniz yerlerdeki, itiraz kabul etmeyen savlarınız.

Bu sizin genel olarak çok fazla yerdiğiniz "soyutlama" için özellikle doğru. Bu konuda fark şurada:

Marx, şeyler ve ilişkilerdeki ortak gerçek içeriği özetler ve genel kavramsal ifadesine indirger. Onun soyutlaması, bu nedenle, şeylerde zaten varolan içeriği, ussal biçimde yalnızca yansıtır.

Rodbertus, tersine, az-çok yetkin bir kavramsal ifade icadeder ve şeylerin uymak zorunda olduğu bu kavramla şeyleri ölçümler. Rodbertus, içeriği özsel bakımdan geçici olan toplumsal ilişkilerde ve şeylerde, doğru, *önsüz-sonsuz* bir içerik arıyor. Öyleyse, o, bu kavramın ancak yetkin-olmayan gerçekleşmesi olan *bugünkü* sermayeyi değil, *doğru* sermayeyi arıyor. Sermaye kavramını, gerçekten varolan tek sermayeden, bugünkü sermayeden çıkarsamak yerine, bugünkü sermayeden doğru sermayeye varabilmek için yalıtık insanın yardımına başvuruyor ve böyle bir insanın üretim sürecinde neyin sermaye olarak iş yapabileceğini soruyor. Kuşkusuz, bu, basit üretim araçlarıdır. Böylece doğru sermaye, koşullara bağlı olarak sermaye olabilecek ya da olamayacak üretim araçlarıyla hemen özdeşleştiriliyor. Böylelikle de sermayenin bütün *kötü* özellikleri, yani *gerçek* özellikleri, sermayenin dışında bırakılıyor. Şimdi artık, gerçek sermayenin bu kavrama uymasını, yani yalnızca basit toplumsal üretim araçları olarak iş görmesini, onu sermaye yapan her şeyi çıkarıp atmasını ve gene de sermaye olarak kalmasını ve yalnızca bu işlemle sonunda doğru sermaye haline gelmesini isteyebilir. ...

206
ENGELS'TEN BERLİN'DEKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 11 ARALIK 1884

... Bizim büyük avantajımız, sanayi devriminin, Fransa'yla İngiltere'de esas olarak tamamlanmış olmasına karşı-

lık bizim ülkemizde henüz tam hız gidiyor olmasıdır. Oralarda kent-kır ayrımı, sanayi ve tarım bölgeleri ayrımı o kadar gelişkin bir düzeydedir ki, artık değişme çok yavaş oluyor. İnsanların büyük kesimi, daha sonra içinde yaşamak zorunda olacakları koşullarda büyüyor; o koşullara alışıyor; hatta dalgalanmaları ve bunalımları bile, pratikte olağan bir şeymiş gibi alıyorlar. Buna ek olarak bir de eski hareketlerin başarısız girişimleri hep anımsanıyor. Öte yandan, bizde henüz her şey tam bir akış halinde. Başka yerlerde kapitalist ev sanayisi makineli üretime yenik düşerken, [bizde] köylülerin eskiden, kendi gereksinimlerini karşılamak amacıyla yaptıkları sanayi üretiminin kalıntılarının yerini şimdilerde kapitalist ev sanayisi alıyor. En arkadan topallaya to pallaya gelen sanayimizin doğası ise, toplumsal alt-üst oluşu daha da temelli bir sorun haline getiriyor. Kitlesel ve lüks tüketim mallarının kitlesel üretimini İngilizlerle Fransızlar kendi tekellerine aldıklarından, ihraç için bize ufak-tefek şeyler artakalıyor; ama bunlar da büyük miktarlara ulaşıyor; ilkin ev sanayisi tarafından üretilirken, sonra makinelerin yardımıyla bu üretim hattı da kitlesel üretime dönüştürülüyor. Böylece (kapitalist) ev sanayisi giderek daha geniş alanlara sokuluyor ve yolu temizleyip açıyor. Doğu-Elbe Prusyası'nı yani doğu ve batı Prusya, Pomeranya, Posen ve Brandenburg'un büyük bir kesimiyle eski Bavyera'yı da saymazsam, köylülerin giderek daha geniş ölçüde ev sanayisine sürüklenmediği pek az yer kalıyor. Sınai bakımdan devrimcileşen alan böylece bizim için, diğer yerlerde olduğundan daha fazla genişliyor.

Dahası var. Ev sanayisinde çalışan işçi, çoğunca, tarımı da bir ölçüde sürdürdüğü için, başka herhangi bir yerde görülemeyecek biçimde, ücretleri düşürmek olanaklı hale geliyor. Küçük adamın, eskiden mutluluğunu sağlayan şey, tarımın ve bir sınai etkinliğin bileşimi, şimdi çok güçlü bir kapitalist sömürü aracı haline geliyor. Patates tarlacığı, inek, bir parçacık tarım, emek-gücünün kendi fiyatı altında satılmasını olanaklı kılıyor; işçiyi, ancak bir ölçüde besleyen toprağa

bağlayarak, bu durumu *zorunlu biçimde ortaya çıkarıyor.* Bu durumda, bizim sanayimizi, ihracat temelinde yürütmeyi olanaklı hale getiren şey, alıcıya genelde, hemen hemen artı-değerin tümünün armağan edilmesi, buna karşılık kapitalist kârın, normal ücretten yapılan indirimle oluşmasıdır. Bütün kırsal kesim sanayisinde durum aşağıyukarı böyledir, ama hiçbirinde bizdeki ölçüde değil.

Buna ek olarak bir gerçek de şu: Burjuvazinin ilerlemesinde sağladığı (ilk zamanlar zayıf olsa da) gelişme ile 1848 Devriminin harekete geçirdiği sanayi devrimimizi, 1) 1866'dan 1870'e kadar iç engellerden kurtulunması ve 2) kapitalist yolda yatırılacak olan Fransız milyarları,[345] müthiş ölçüde hızlandırmıştır. Böylece öteki ülkelerinkinden daha derin, daha yetkin, daha geniş bir alana yayılmış ve daha kapsamlı bir sanayi devrimi başardık; bununla başardığımız bir başka şey, yenilgilerle morali çökmemiş —ve ensonu Marx sayesinde— ekonomik ve politik gelişmelerin nedenleriyle öncellerimizden hiçbirinin yakalayamadığı, kapının eşiğindeki devrimin koşullarını kavrayabilme yeteneğinde, mükemmel biçimde dinç ve bozulmamış bir proletaryadır. Ama tam da bu nedenle utkun olmak *görev*imizdir.

Saf demokrasiye ve onun ilerdeki rolüne gelince, sizinle aynı kanıda değilim. Demokrasi, apaçık ki Almanya'da, sınai gelişimi daha eski olan ülkelerde olduğundan, çok daha ikincil bir rol oynuyor. Ama bu, demokrasinin, devrimci durumda, Frankfurt'ta[346] daha önceden gözlemlendiği gibi, aşırı *burjuva* taraf biçiminde, tüm burjuva ve hatta feodal ekonomi için son kurtuluş umudu olarak, demokrasinin geçici bir önem kazanmasını engellemez. Böyle bir anda tüm gerici kitle onun arkasında toplanır ve ona güç verir; öteden beri gerici olagelenler, sanki demokratmış gibi davranırlar. 1848'de Mart-Eylül arasında tüm feodal-bürokratik yığın, devrimci kitleleri bastırmak ve bu bir kez başarıldıktan sonra, onların gerisine de tekmeyi vurmak üzere, liberalleri desteklediler. Fransa'da Mayıs 1848'den Aralıkta Bonaparte'ın seçilmesine kadar, partiler arasında en zayıf olan, saf cum-

huriyetçi parti *National,*[347] tüm gerici gövde onun gerisinde saf tuttuğu için iktidarda kaldı. Her devrimde böyle olagelmiştir: Şu ya da bu biçimde hâlâ hükümet olabilme olanağı bulunan en uysal parti, yenik tarafa son kurtuluş olasılığı olarak göründüğü için, iktidara gelir. Şimdi, bunalım anında, seçmenlerin ve dolayısıyla ulusun çoğunluğunu arkamızda bulacağımız beklenmemelidir. Orta sınıfın tümü, feodal mülk sınıfının kalıntıları, alt-orta sınıfın geniş bir kesimi ve kırsal nüfus, o zaman aşırı devrimci bir tutum takınacak olan bu aşırı burjuva partinin çevresinde toplanacaktır; o zaman bu partinin, Geçici Hükümette temsil edilmesini, hatta geçici olarak hükümetin çoğunluğunu oluşturmasını çok olası görürüm. Azınlığın, böyle bir durumda, nasıl davran*ma*sı gerektiğini, 1848 Şubatındaki Paris hükümetinin sosyal-demokrat azınlığı göstermiştir. Ancak, şu anda bu henüz akademik bir konudur.

Kuşkusuz olaylar Almanya'da askerî nedenlerden dolayı farklı bir seyir alabilir. Şimdiki durumda, bir dış itki, gelse gelse Rusya'dan gelir. Böyle bir şey olmazsa, itkiyi Almanya verirse, o zaman devrimi ancak ordu başlatabilir. Askerî açıdan, modern silahlarla donatılmış bir orduya karşı silahsız bir ulus gözardı edilebilir bir etmendir. Bu durumda, —oy hakkı olmayan ama talim görmüş 20-25 yaş arası yedekler, harekete katılırlarsa— saf demokrasi aşaması atlanabilir. Ama bu nokta da henüz akademiktir; ne var ki, partinin bir tür genelkurmayının temsilcisi olarak, bu noktayı da dikkate almak zorunluğunu hissettim. Her ne ise, bunalım günü ve onun ertesinde bizim tek hasmımız, *saf demokrasinin gerisinde yığılacak olan gericiliğin bütünü*dür ve bu sanırım gözden uzak tutulmamalıdır. ...

1885

207.
ENGELS'TEN CENEVRE'DEKİ VERA İVANOVNA ZASULİÇ'E
LONDRA, 23 NİSAN 1885

Sevgili yurttaş,

14 Şubat tarihli mektubunuza hâlâ bir yanıt borcum var. Gecikme, kuşkusuz tembelliğimden değil, şu nedenlerden ileri geldi:

Plehanov'un *Naşt raznoslatsiya** başlıklı kitabı konusunda görüşümü sormuştunuz. Bunu yapabilmek için kitabı okumak gerekiyor. Rusçayla bir hafta haşır-neşir olursam, kolaylıkla okuyabilirim. Ama çoğu zaman yılın yarısı, elime bir Rusça kitap almadan geçer; tabii o zaman da pratiğimi yitiriyorum ve yeni baştan öğrenmem gerekiyor. *Raznosl* konusunda durum bu.

Marx'ın, bir sekretere dikte ettiğim elyazmaları, tüm gün beni meşgul ediyor; akşamları, insanın geri çeviremeyeceği konukları geliyor; okunacak provalar, yazılacak mektuplar ve ensonu, benim *Ursprung der Familie*'nin** (İtalyanca,

* *Farklılıklarımız. -ç.*

Danimarkaca, vb.) çevirileri var; kitabı gözden geçirmem istendi; bu da çoğu yerde ne gereksiz ne kolay. Evet, bütün bu kesintiler, *Raznosl*'un 60 sayfasından öteye geçmemi engelledi. Kendime üç gün ayırabilseydim, bitirebilirdim, Rusça bilgimi de tazelemiş olurdum.

Bununla birlikte, kitabın okuduğum bu küçük parçası, sözkonusu farklılıkları, azçok anlamam için sanırım yeterli oldu.

Her şeyden önce bir kez daha belirtmek isterim ki, Rus gençleri arasında Marx'ın büyük ekonomik ve tarihsel teorilerini kaçamaksız ve içtenlikle benimseyen ve kendi öncellerinin anarşist ve ayakta kalmış birkaç slavcı geleneğinden kesinlikle kurtulmuş bir grup bulunuşundan gurur duyuyorum. Biraz daha uzun yaşasaydı, Marx da aynı gururu duyardı. Bu, Rusya'daki devrimci gelişme için büyük önem taşıyan bir ilerlemedir. Benim için, Marx'ın tarih teorisi, *sürekli* ve *tutarlı* tüm devrimci taktiklerin temel koşuludur; bu taktikleri keşfetmek için, bu teorinin, sözkonusu ülkenin ekonomik ve siyasal koşullarına uyarlanması gerekir.

Ama bunu yapabilmek için, bu koşulları bilmek gerekir; bense, Rusya'daki güncel durum hakkında o kadar az şey biliyorum ki, kendimi, belli bir anda orada gereksinilecek taktikleri ayrıntısıyla değerlendirecek yeterlikte sayamıyorum. Ayrıca, Rus devrimci partisinin iç ve gizli tarihini, özellikle, son birkaç yılınkini, neredeyse hiç bilmiyorum. *Narodovoltsi*'den arkadaşlarım bu konuda bana hiçbir şey anlatmadılar. Bu da bir görüşe varmak için gözardı edilemeyecek bir öğe.

Benim Rusya'daki durum hakkında bildiğim ya da bildiğime inandığım şey, bana, Rusların kendi 1789'larına yaklaştıklarını düşündürüyor. Devrim, orada belli bir zaman içinde patlak vermek *zorunda;* her gün patlaya*bilir*. Bu koşullarda ülke, yalnızca bir kibriti gerektiren doldurulmuş bir mayına benziyor. Özellikle 13 Marttan bu yana.*** Bu, bir avuç insanın devrim *yapmasını,* yani küçük bir ilk itkiyle (Plehanov'un bir mecazıyla söylersek) çok kararsız bir denge-

** *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* –ç.
*** 1 (13) Mart 1881'de Aleksandr II öldürülmüştü. –*Ed.*

ye dayanan tüm sistemin yıkılıp çökmesini ve kendisi hiç de önemli olmayan bir eylemle artık zaptedilemeyen patlayıcıları serbest bırakmasına olanak sağlayan, çok ayrıksın durumlardan biridir. Evet, blankiciliğin —küçük bir fesatçılar grubunun tüm toplumun altını üstüne getirmesi fantezisi— bir kez olsun bir *raison d'être*'i* olduysa, bu kuşkusuz şimdi Petersburg'dadır. Bir kez barut ateşlenince, bir kez kuvvetler serbest bırakılıp ulusal enerji (Plehanov'un sevdiği güzel bir imgeyle) potansiyel olmaktan çıkıp kinetik enerjiye dönüşünce — bombayı ateşlemiş olanlar kendilerinden bin kat daha güçlü olan ve ekonomik güçlerle direnişçi güçlerin belirleyeceği yerlerde çıkış noktasını arayan patlamaların önüne katılıp sürükleneceklerdir.

Bu insanların, iktidarı elegeçirebileceklerini imgelediklerini varsayalım; ne zararı olur ki? Bendi çökertecek deliği açtılarsa, selin kendisi, kısa sürede onları yanılsamalarından koparacaktır. Bu yanılsamalar, onlara daha büyük bir irade gücü verirse, bundan niye yakınmalı? Devrim *yaptık* diye övünen insanlar, daha ertesi gün ne yaptıklarına ilişkin hiçbir fikirleri olmadığını; *yapılan* devrimin, onların yapmaya niyetlendikleriyle uzaktan yakından benzeşmediğini hep görmüşlerdir. Bu Hegel'in, tarihin ironisi dediği şeydir, pek az tarihsel kişiliğin sakınabildiği bir ironi. Kendi iradesine karşın devrimci olan Bismarck'a ve tapındığı çarla sonunda yumruklaşan Gladstone'a bakın.

Benim için önemli olan Rusya'da o ilk itkinin verilmesi, devrimin patlak vermesidir. İşareti şu ya da bu hizip vermiş, şu ya da bu bayrak altında olmuş, benim için hiç mi hiç farketmez. Bir saray darbesi olsaydı, ertesi gün silinip süprülürdü. Durumun bunca gergin olduğu; devrimci öğelerin böylesine yığınak yaptığı; çok büyük halk yığınlarının ekonomik durumunun her geçen gün daha da güçleştiği; ilkel kömünden geniş-ölçekli modern sanayi ve yüksek finansa kadar, toplumsal gelişmenin her aşamasının temsil edildiği; bütün bu çelişkilerin eşi görülmedik bir despotizm tarafından keyfi

* Varlık nedeni, varlık gerekçesi. –ç.

olarak denetim altında tutulduğu; kişiliğinde bir ulusun onuru ve zekasının birleştiği gençlik için giderek taşınamaz hale gelen bir despotizmin varolduğu bir ülkede — 1789 bir kez başlatıldığı zaman, 1793 pek uzaklarda olmayacaktır.

Sevgili yurttaş, artık hoşçakalın deme zamanı. Saat gecenin iki-buçuğu; yarın sabah postadan önce bir şey ekleyecek zamanım olmayacak. Yeğlerseniz, bana Rusça yazın, ama lütfen unutmayın, Rusça *yazı,* her gün karşı karşıya gelip okuduğum bir şey değil.

Saygılarımla
F. Engels

208
ENGELS'TEN BEUTHEN'DEKİ GERTRUD GUILLAUME-SCHACK'A

[TASLAK]

[LONDRA, ~5 TEMMUZ 1885]

Sevgili Madam,

Sorunuza[348] yanıt olarak söyleyebileceğim tek şey, Marx'ın ve benim belli bazı siyasal çalışmalardaki *gizli* işbirliğimiz hakkında, yayınlanmasına niyet edilmiş bilgileri vermeye hakkım olmadığıdır. İşlerin gelişimi çerçevesinde en fazlasından görüşümüzün sorulduğu bir Fransız genel programı için ne Marx adına, ne kendi adıma sorumluluk yüklenmem sözkonusudur. Ne var ki, *aramızda kalmak koşuluyla,* size, *Parti Ouvrier*'nin* *Roanne* kanadının[349] programının *Giriş* bölümünün Marx'ın olduğunu söyleyebilirim.

Kadın emeğinin sınırlandırılması konusundaki Fransız istemleri, Almanlarınkinden daha az ısrarlıdır; çünkü Fransa'da, özellikle Paris'te, fabrikada kadınların yaptığı işler, göreceli olarak daha küçük bir rol oynar. Ücretler tümden ortadan kaldırılmadığı sürece, her iki cinsiyet için eşit işe eşit ücret, bildiğim kadarıyla tüm sosyalistler tarafından istenmektedir. Çalışan kadının kendi cinsiyetine özgü fizyolojik

* İşçi Partisi. –ç.

işlevleri nedeniyle kapitalist sömürüye karşı özel bir korumayı gereksindiği düşüncesi bana apaçık bir düşünce olarak görünüyor. Kadınların kapitalistler tarafından erkekler gibi sömürülmelerine izin verebilmeleri hakkının resmen kendilerine tanınmasının şampiyonluğunu yapan İngiliz kadınlar, doğrudan ya da dolaylı olarak daha çok her iki cinsiyetin kapitalist sömürüsüyle ilgilenmişlerdir. İtiraf etmeliyim ki, ben kapitalist üretim biçiminin son yıllarında, kadınlarla erkeklerin biçimsel olarak mutlak eşitliğinden çok, gelecek kuşakların sağlığıyla ilgilendim. Benim inancım o ki, kadınlarla erkeklerin gerçek eşitliği, her ikisinin de sermaye tarafından sömürülmesine son verildiği ve özel ev işi toplumsal üretimin bir dalına dönüştürüldüğü zaman gerçekleşebilir.

209

ENGELS'TEN PLAUEN-DRESDEN'DEKİ AUGUST BEBEL'E

LONDRA, 28 EKİM 1885

... Sanayinin önemli her dalındaki kronik çöküntü, Fransa ve Amerika'da olduğu gibi burada da sürüyor. Özellikle demirde ve pamukta. Bu şimdiye dek eşi görülmedik bir durum ama kapitalist sistemin kaçınılmaz sonucu: ekonomiyi bunalım noktasına bile getiremeyen devcesine bir aşırı-üretim! Yatırım için yer arayan kullanılabilir sermayenin aşırı-üretimi öylesine büyük ki, burada iskonto haddi, yıllık yüzde 1 ile $1\frac{1}{2}$ arasında dalgalanıyor; kısa vadeli kredilerde kullanılan ve istendiği gün geri çekilebilen (vadesiz mevduat) para ise yıllık yüzde 1/2'yi zarzor sağlayabiliyor. Ne var ki, para kapitalistinin, yeni sanayi yatırımları yerine parasını bu yolda yatırmayı yeğlemesi, tüm iş yaşamının ona kokuşmuş göründüğünü gösteriyor. Ve bu yeni yatırımlar korkusu ve kendini 1867 bunalımında ortaya koymuş olan eski-zaman spekülasyonu, işlerin bunalım noktasına gelmeyişinin ana nedeni. Ama sonunda, çaresi yok gelecek ve umulur ki, burada, eski sendikaların da sonunu getirsin. Bu sendikalar daha ilk baştan kendilerine yapışan, ama artık her geçen gün taşınamaz hale

gelen esnaf karakterini bırakmadılar. Sanırım, teknisyenlerin, mobilya yapımcılarının, duvarcıların, vb., kendi meslekle-rinden olanları, fazla gürültü çıkarmaksızın sendikaya kabul ettiğini düşünüyorsunuz. Hiç öyle değil. Sendikaya kim girmek isterse, sendikaya üye olan birinin yanında belli bir süre (genelde yedi yıl) çırak olarak çalışması gerek. Bunun amacı, işçi sayısını sınırlı tutmak, ama bunun ötesinde, parmağını kıpırdatmadığı halde çırağın sırtından ustanın para kazanması dışında, hiçbir anlam taşımıyor. Bu durum, 1848'e kadar sineye çekildi. Ama o zamandan bu yana, sanayinin devcesine büyüyüşü bir işçi sınıfı yarattı; şimdi sendikalarda ne kadar "nitelikli" işçi varsa bir o kadar hatta daha fazla, üretimi "nitelikli" olanların üretimine benzer düzeyde ya da daha fazla olan, ama asla sendikanın asıl üyesi olamayan işçi var. Bu insanları *tamamen* sendikaların esnaf kuralları *ortaya çıkardı*. Sendikalar bu budalaca saçmalardan kurtulmayı günün birinde düşünürler mi dersiniz? Hiçbir zaman. Sendikalar Konfederasyonu genel kurullarının birinde bir gün olsun bu yolda bir öneri verildiğini okuduğumu anımsamıyorum. Budalalar, topluma yeni bir biçim verip kendilerine uydurmak istiyorlar da kendilerine yeni bir biçim verip de toplumun gelişmesine ayak uydurmak istemiyorlar. Bu saçmalığa son vererek sayılarını ve güçlerini bir kat artırmak ve şimdi her gün uzaklaştıkları şeye, yani bir meslekteki bütün işçilerin kapitalistlere karşı birliğine ulaşmak yerine, kendilerine yalnızca zarar veren geleneksel boşinanlarına dört elle sarılıyorlar. Bu, sanıyorum bu ayrıcalıklı işçilerin davranışları konusundaki birçok noktayı size açıkça anlatacak. ...

210
ENGELS'TEN ST. PETERSBURG'DAKİ NİKOLAY FRANTSEVİÇ DANİELSON'A
LONDRA, 13 KASIM 1885

Sayın Bayım,

6 (18) ve 9 (21) Ağustos tarihli iki mektubunuzu, Jer-

sey'de bulunduğum sırada aldım ve *Severny Vestnik*[350] için istediğiniz mektubu derhal gönderdim. Ondan sonra da işlerin baskısı, daha ayrıntılı bir yanıt yazmama ve 25 Ağustos (5 Eylül) tarihli mektubunuzu yanıtlamama engel oldu.

Hiç kuşkum yok ki, ikinci cilt* bana verdiği zevkin aynısını size de verecektir. İçerdiği gelişmeler gerçekten öylesine üst düzeyde ki, piyasa romanı okuru onları anlama ve sonuna kadar okuma zahmetine katlanmayacaktır. Ekonomi politik dahil, tüm tarih biliminin daha aşağı düşemeyeceği ölçüde düştüğü Almanya'da durum böyle. Teorik açıdan, bizim kürsü sosyalistleri hafifçe insansever olan vülger iktisatçılardan daha fazla değildi; ve şimdi her ikisi de öyle bir düzeye indiler ki, Bismarck'ın devlet sosyalizminin basit savunucuları düzeyine indiler. Onlar için ikinci cilt, kapağı hiç açılmamış bir kitap olarak kalacak. Alman tarih biliminin, Otuz Yıl Savaşından sonra Almanya'nın karşılaştığı derin siyasal düşkünlüğün sonucu olarak indiği aşağılık düzeye, bu kez Almanya'nın Avrupa'daki birinci güç haline gelişi sonucu düşmesini Hegel çok güzel bir deyişle *Ironie der Weltgeschichte*** diye adlandırıyor. Ama, gerçek bu. Ve işte bu nedenle Alman "bilim"i bu yeni cilde, gözünü dikmiş, anlamaksızın bakıyor; yalnızca tekin değildir korkusu, kamuoyu önünde açıkça eleştirmelerini önlüyor ve resmî ekonomi literatürü bu yapıta karşı ihtiyatlı bir suskunluk içinde bulunuyor. Ama gene de, üçüncü cilt onların dilini çözecek.

3'üncü cilde gelince, orijinali okunabilir bir biçimde temize çekme işini tamamladım. Şu anda dörtte-üçü, yayınlanabilecek durumda ama son çeyrek belki de üçüncü çeyrek, daha epey emek gerektirecek: Birinci bölüm (*Mehrwertsrate-Profitrate* ilişkisi***) ve *Kredit* ve bir ölçüde *Grundrente**** konusundaki izleyen bölümler; bunun yanısıra, hemen bütün öteki bölümlerin belli bazı kesimleri. Son iki ay içinde, epeydir savsakladığım başka bazı işlerle uğraşmak zorunda

* Marx'ın *Kapital*'i. –*Ed.*
** Dünya tarihinin ironisi. –ç.
*** Artı-değer oranı – kâr oranı ilişkisi. –ç.
**** Toprak rantı. –ç.

kaldım; daha önce tüm çabamı 2'inci ve 3'üncü ciltler üzerinde yoğunlaştırmıştım. Bu çalışma, daha bir zaman sürecek; ondan sonra belki de, 1'inci cildin hemen hemen tamamlanan İngilizce çevirisi bir ayımı alacak, ardından 3'üncü cildi yeniden ele alacağım ve bitireceğim. Yaklaşık 1000 sayfa olacağı için, belki de iki bölümde basılacak.

Yazarın 1879'dan 1881'e kadar yazdığı mektuplardan* seçtiğiniz parçalar için çok teşekkür ederim. Onları hüzünlü bir gülümsemeyle okudum. Ah, çalışmayı tamamlamamanın bu tür mazeretlerine çok alışığız! Sağlığı, ne zaman çalışmayı sürdürmesini olanaksızlaştırsa, bu olanaksızlık onun zihnine öylesine ağırlık verirdi ki, yalnızca çalışmanın neden tamamlanmaması gerektiğine ilişkin teorik bir mazeret bulduğunda çok mutlu olurdu. Bütün bu kanıtları o zaman *vis-à-vis de moi*** öne sürmüştü; bilincini rahatlatıyor gibiydiler.

3'üncü cildi tamamladıktan ve öteki elyazmalarından yayınlanabilecek durumda olanları seçtikten sonra, çok olasıdır ki, yazarın bilimsel açıdan önemli olan yazışmalarını toplamaya çalışacağım. İşte bu mektuplar arasında yazarın size yazdığı mektuplar ilk sırayı tutuyor. Bu çerçevede zamanı geldiğinde, bu mektupların kopyalarını bana verme önerinizden yararlanacağım.

Size sık sık broşürleri vb., yazarın ve benim yazılarımızın yeni baskılarını vb. yolluyorum, ama bunları size doğrudan yollamanın sağlam bir iş olup olmadığını da bilmiyorum. Lütfedip ne yapmam gerektiğini bildirirseniz, memnun olurum.

Doktorlarının, hastalık süresi hakkındaki kötü tahminleri bir yana, umarım ortak dostumuzun***sağlık durumu iyiye gidiyordur. Onunla ilgili haberleri merakla bekliyorum.

Yazarın size mektubunda sözünü ettiği şu bunalım, gerçekten çok ayrıksın bir bunalımdı.**** Gerçek şu ki, hâlâ sürüyor; tüm Avrupa ve Amerika, bunalımın sıkıntılarını hâlâ çekiyor. Mali çöküntü olmayışı, bunun nedenlerinden biri.

* Marx'ın Danielson'a mektupları. –*Ed.*
** Yüzyüze bana. –ç.
*** Lopatin. –*Ed.*
**** Marx'ın bu ciltteki 163 numaralı mektubu. –*Ed.*

Ama temel neden, kuşkusuz *Weltmarkt*'ın* tümden değişmiş olan durumu. 1870'ten bu yana Almanya ve özellikle Amerika, modern sanayide İngiltere'nin rakibi haline geldiler; öteki Avrupa ülkelerinin çoğu da kendi üretimlerini geliştirerek İngiltere'ye bağımlı olmaktan çıktılar. Bunun sonucu şu oldu: Eskiden esas olarak İngiltere'yle sınırlı kalan aşırı üretim süreci, çok daha geniş bir alana yayılmaya başladı ve — şimdiye kadar— vahim olmaktan çok kronik bir karakter kazandı. Böylelikle, eskiden her on yılda bir havayı temizleyen fırtınayı erteleyerek, bu kronik çöküntü aslında, şimdiye dek hiç görülmedik yaygınlıkta ve şiddette bir yıkımın yolunu hazırlıyor olmalı. Ve üstelik yazarın sözünü ettiği tarımsal bunalımın da halen devam ediyor olması, hemen nerdeyse bütün Avrupa ülkelerine yayılması ve batı Amerika'daki otlakların bakir *çernozem*i tükenmedikçe de sürmesi, işin cabası.

Derin saygılarımla
P. W. Rosher

211
ENGELS'TEN VİYANA'DAKİ MINNA KAUTSKY'YE
LONDRA, 26 KASIM 1885

... *Die Alten und die Neuen*'i [*Eskiler ve Yeniler*] de** okudum; kitap için yürekten teşekkür ederim. Tuz madeni işçilerinin yaşamı, *Stefan*'daki*** köylülerin portresini çizen kalemin ustalığıyla anlatılıyor. Viyana sosyetesinin yaşamının tanımı da birçok yerinde pek hoş. Viyana, gerçekte sosyetesi olan tek Alman kenti; Berlin'in yalnızca "belli çevreler"i vardır ve ondan da fazlasıyla belirsiz çevreleri; Berlin toprağının yalnızca yazarlar, resmî görevliler ya da aktörler hakkında roman üretmesinin nedeni budur. Yapıtınızın Viyana bölümündeki kurgunun bazan çok hızlı mı geliştiğini siz daha iyi yargılayacak konumdasınız. Bize bu izlenimi veren birçok

* Dünya pazarı. –ç.
** Minna Kautsky'nin bir romanı. –*Ed.*
*** M. Kautsky'nin romanı *Stefan vom Grillenhof*. –*Ed.*

şey, kentin kendine özgü uluslararası karakteri ve güney ve doğu Avrupalılarla içiçe geçmişliği düşünülürse, Viyana'da belki de çok doğal görülebilir. Her iki alanda da karakterler, yapıtınızın olağan yanlarından biri olan keskin bir bireyleşme sergiliyor. Her biri hem bir tip, ama aynı zamanda belli bir birey, ihtiyar Hegel'in dediği gibi bir "*Dieser*";* zaten böyle olmalı. Şimdi, tarafsız olmak için, bir yerlerde hata bulmalıyım ve böylece geliyoruz Arnold'a. O gerçekte haddinden fazla çok iyi ve sonunda bir toprak kaymasında öldüğü zaman, insan onun bu dünya için gereğinden fazla iyi oluşuyla böylesine ölmesini birbiriyle ancak şairane bir adaletle bağdaştırabilir. Ama bir yazarın kendi yarattığı kahramana tapınması çok kötüdür; bana göre sizin de burada bir ölçüde düştüğünüz hata budur. Elsa tipinde, aynı zamanda idealleştirilmiş olmakla birlikte, belli bir bireyselleştirme de var; ama Arnold'da kişilik ilkeyle daha çok bütünleşiyor.

Romanın kendisi, bu eksikliğin kaynağını da açığa çıkarıyor. Görünen o ki, kitabınızda görüşlerinizi ortaya sermek, tüm dünyanın önünde inançlarınızı sınamak istediniz. Bu şimdi yapılmış oldu; bu içinden geçtiğiniz bir aşama ve artık bu biçimiyle yinelemeniz gerekmez. Partizan şiire, öyle olduğu için karşı duruyor değilim. Hem trajedinin babası Aeschylus, hem komedinin babası Aristophanes epey koyusundan partizan şairlerdi; Dante ve Cervantes de daha azı değildiler; ve Schiller'in *Kabale und Liebe*'si [*Entrika ve Aşk*] için söylenebilecek en iyi şey, onun ilk Alman siyasal sorun draması olmasıdır. Mükemmel romanlar yazmış olan modern Rusların ve Norveçlilerin hepsi bir amaçla yazarlar. Ne var ki, amaç, açıkça belirtilmeksizin, durumun ve eylemin kendisinden çıkmalıdır; yazar da anlattığı toplumsal çatışmaların gelecekteki tarihsel çözümünü okura bir tepsi içinde sunmak zorunda değildir. Buna şunu da eklemek gerekir ki, bizim koşullarımızda romanlar daha çok burjuva çevrelerden, yani doğrudan bizim olmayan çevrelerden okurlara sesleniyor. Bu nedenle, sosyalist sorun romanı, bana göre, gerçek koşullara

* Bu beriki. –*Ed.*

sadık bir anlatımla, burjuvalara egemen olan yanılsamaları dağıtırsa; burjuva dünyasının iyimserliğini sarsarsa, sözkonusu soruna kendisi doğrudan çözüm sunmaksızın hatta zaman zaman görünürde taraf tutmaksızın, şimdi varolanın önsüz-sonsuz geçerliğine kuşku düşürürse, kendisinden beklenen tamamen yerine getirmiş olur. Burda, sizin hem Avusturya köylülerini hem de Viyana "sosyetesi"ni tam bilgiyle ve hayran olunacak biçimde taze ve canlı sunuşunuzu destekleyen geniş materyal var, ve Stefan tipinde, karakterlerinizi, yazarın, yarattığı varlıklar üzerindeki egemenliğine işaret eden hoş ironiyle ele alma yeteneğinizi gösteriyorsunuz. ...

1886

212
ENGELS'TEN BERLİN'DEKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 20[-23] OCAK 1886

... Ekonomik alanda Alman liberallerin çözülmesi, İngiliz radikaller arasında olup bitenlerle çakışıyor. Eski *à la* John Bright* Manchester ekolünden olanlar birer ikişer dökülüyor; ve genç kuşak, Berlinliler gibi, parça-buçuk toplumsal reformlara merak sarıyor. Şu var ki, burada burjuva, seçimlerde kendisine iyi bir hizmet vermiş olan tarım işçisine yardım ettiği kadar sanayi işçisine yardım etmek istemiyor ve İngilizlerin tarzı devlet müdahalesinden çok belediyenin müdahalesidir. Tarım işçileri için küçük bahçeler, patates tarlacıkları; kentli işçiler için sağlığa ilişkin iyileştirmeler ve benzeri işler — işte programları bu. Burjuvazinin kendi klasik iktisat teorisini kurban etmek zorunda kalması çok iyi bir işaret; bu bir ölçüde siyasal düşüncelerden, ama bir ölçüde de bu teorinin pratik sonuçları yüzünden, kendilerinin kuşku duymaya başlamalarından ötürü. Bunu, burada ve Fransa'da, akade-

* John Bright'vari. –ç.

mik koltuklarda, klasik iktisat teorisinin ayağını şu ya da bu biçimde kaydırıp yerine oturan *kürsü sosyalizmi*nin[351] gelişimi de kanıtlıyor. Üretim tarzından kaynaklanan güncel çelişkiler öylesine göze-batar hale geldi ki, artık bir teori değil ama saçma sapan bir şey olan şu kürsü sosyalisti türlüsü olmasa, hiçbir teori bu çelişkileri daha fazla saklayamaz.

Altı hafta önce burada, ticarette iyileşme belirtilerinin kendini göstermekte olduğu söylenmişti. Ama şimdi bu umut da gene sararıp soldu; sıkıntı eskisinden büyük, olumlu belirtilerin eksikliği de öyle, üstelik, alışılmadık sertlikte bir kış geçiriyoruz. Bu yıl, aşırı üretimin piyasalardaki baskısının sekizinci yılı ve düzelecek yerde gittikçe bozuluyor. Durumun, eskiye bakışla temelli biçimde değiştiğinden artık hiç kuşku duyulmuyor; İngiltere dünya pazarlarında önemli rakiplerle karşılaştığından beri, o zamana dek bilindiği anlamıyla bunalım dönemi, sona erdi. Bunalımlar, düzeltme kabul etmez olmaktan çok kronikleştiyse ve aynı zamanda şiddetinden hiçbir şey eksilmiyorsa, sonuç ne olacak? Yığılan meta emildiği zaman, kısa süreli de olsa bir gönenç döneminin, sonunda geri dönmesi beklenir; ama bunun nasıl olacağını görmekte sabırsızlanıyorum. Bununla birlikte, iki şey kesin: Eski toplumun varoluşu açısından, on yılda bir gelen bunalım dönemlerine oranla, çok daha tehlikeli bir döneme girdik; ve ikincisi, gönenç dönemi geri geldiği zaman, İngiltere bundan, eskisine göre dünya pazarının kremasını tek başına yediği döneme göre, çok daha az nasiplenecek. Bu anlaşıldığı gün, buradaki sosyalist hareket ciddi olarak başlayacak; daha önce değil.

213
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ FLORENCE KELLEY-WISCHNEWETZKY'YE
[LONDRA] 3 HAZİRAN 1886

Hareketin önderlerinin ve bir ölçüde yeni yeni uyanan kitlelerin de hataları ve *Borniertheit*'ı* ne olursa olsun, bir şey

* Darkafalılığı. –ç.

kesin: Amerikan işçi sınıfı yürüyor ve hata yapmıyor. Ve birkaç zamansız starttan sonra, yakın bir zamanda doğru kulvara girecekler. Amerikalıların sahneye bu çıkışını, yılın en büyük olaylarından biri sayıyorum. Rus çarlığının yıkılması, Avrupa'nın büyük askerî monarşileri için ne anlama gelirse, — başlıca dayanaklarının çatırdaması—, Amerika'da bir sınıf savaşının patlak vermesi de tüm dünya burjuvazisi için o anlama gelir. Çünkü Amerika, her şey bir yana bütün burjuvazi için idealdi; zengin, geniş, genişleyen, feodal kalıntılarla ya da monarşik geleneklerle mayalanmamış salt burjuva kurumları olan, sürekli ve kalıtımsal bir proletaryası olmayan bir ülke. Burada herkes, kapitalist olmasa bile, kendi araçlarıyla, kendi hesabına üreten ya da ticaret yapan bağımsız bir kişi olabilirdi. Ve çıkarları birbirine karşıt sınıflar *henüz* olmadığı için, bizim —ve sizin— burjuva, Amerika'nın sınıf karşıtlıkları ve savaşımlarının *üstünde* olduğunu düşünmüştü. Bu aldanma artık çöktü; yeryüzündeki son burjuva cennet hızla Purgatorio'ya* dönüşüyor ve Avrupa gibi bir cehennem haline gelmesi, ancak, tüyleri henüz biten Amerikan proletaryasının gelişme adımlarına izin verilerek önlenebilir. Sahneye çıkış biçimleri çok olağandışı oldu: altı ay önce hiçkimse, hiçbir şeyden kuşkulanmıyordu; ve şimdi birdenbire tüm kapitalist sınıfı dehşete düşürecek bir örgütlü kitle olarak ortaya çıkıverdiler. Keşke Marx, bunu görecek kadar yaşayabilseydi! ...

214
ENGELS'TEN PARİS'TEKİ LAURA LAFARGUE'A
LONDRA, 2 EKİM 1886

... Korkarım, Paul sanayi burjuvazisinin sosyalist düşüncelere yakınlaşmasının belirtisi olarak görmekle Paris mahkeme kararının[352] önemini abartıyor. Tefeciyle sanayi kapitalisti arasındaki savaşım, burjuvazinin kendi içindeki savaşımdır; yakında *de la part des boursiers*** yapılacak kamu-

* Cennetle cehennem arasında, günahların cezasının geçici olarak çekildiği Araf. –ç.

laştırmalar sonucu, bazı küçük-burjuvalar, kuşku yok ki bizim yanımıza itileceklerse de, onları kitle halinde yanımıza çekmeyi hiçbir zaman umut edemeyiz. Ayrıca, kendi dar sınıf önyargılarını kendileriyle birlikte getireceklerinden, bu, arzu edilir bir şey de değildir. Almanya'da, bizde onlardan çok var; partinin yürümesini engelleyen de bu ayak bağlarıdır. Küçük-burjuvazinin —bir kitle olarak— yazgısı her zaman, iki büyük sınıf arasında kararsızca yüzer-gezer konumda kalmak olacaktır; bir bölüğünü sermayenin merkezileşmesi ezecek, bir bölüğünü proletaryanın utkusu. Karar günü geldiğinde onlar her zamanki gibi sendeleyecekler, yalpalayacaklar ve çaresiz *se laisseront faire;*** ve bizim istediğimiz de yalnızca budur. Bizim görüşümüze gelseler bile şöyle diyecekler: Kuşkusuz komünizm sonal çözümdür, ama henüz çok uzakta, belki de gerçekleşmesi yüz yıl alacak — bir diğer deyişle: ne kendi ömrümüzde, ne çocuklarımızın ömründe onun gerçekleşmesi için çalışıyoruz. Almanya'daki deneyimimiz budur.

Bunun ötesinde, mahkeme kararı büyük bir utkudur ve ileri doğru kararlı bir adımın başlangıç noktasıdır. Burjuvazi, bilinçli ve örgütlenmiş proletaryayla karşıkarşıya geldiği andan beri, *şurada* liberal ve demokrat eğilimleri ile, *burada* proletaryaya karşı savunma savaşımının baskıcı gerekleri arasındaki umutsuz çelişkiler yumağına dolaşır. Alman ve Rus burjuvazisi gibi yüreksiz bir burjuvazi, genel sınıf eğilimlerini, kaba baskının anlık avantajlarına kurban eder. Ama İngiliz ve özellikle Fransız burjuvazisi gibi, devrimci bir tarihi olan bir burjuvazi bunu bu denli kolay yapamaz. İşte burjuvazinin kendi içindeki savaşımının nedeni de budur; ve bu savaşım, sıklıkla şiddet ve baskıya başvurmasına karşın, onu bir bütün olarak ileri götürür — İngiltere'de Gladstone'un çeşitli seçim reformları ve Fransa'da radikalizmin ilerlemesi gibi. Bu mahkeme kararı yeni bir aşamadır. Ve böylece burjuvazi, kendi işini yaparken, bizim işimizi de yapıyor. ...

** Para babaları tarafından. –ç.

*** Ne yapılırsa yapılsın, karışmayacaklar. –ç.

215
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
LONDRA, 29 KASIM 1886

Sevgili Sorge,

Bu sabah Önsöz'ün* düzeltilmiş son provalarını yayıncıya götürdüm ve böylece bu karabasandan en sonunda kurtuldum. Çevirinin bir kopyasını sana iki haftaya kadar gönderebileceğimi umuyorum. New York'tan önceki gün ayrılan kocasını beklemek üzere bayan Liebknecht öbür gün buraya geliyor.

Henry George patlaması[353] muazzam bir sahtekarlık dağını gün ışığına çıkardı; ve orada olmadığıma memnunum. Ama buna karşın, çağ açan bir gündü o gün. Almanlar, Amerikalı kitleleri harekete geçirmek için kendi teorilerini, bir kaldıraç olarak nasıl kullanacaklarını bilmiyorlar; çoğu teoriyi, zaten anlamıyor; sanki ezberlenecek ve ondan sonra zahmetsizce bütün gereksinimleri karşılayacak bir şeymiş gibi, teoriye doktriner ve dogmatik bir biçimde yaklaşıyor. Onlar için teori bir eylem kılavuzu değil bir amentüdür. Dahası, ilke olarak hiç İngilizce öğrenmezler. Bu yüzden de Amerikan kitleleri, kendi yollarını kendileri aramak zorunda kalırlar ve karışık ilkeleri ve gülünesi örgütü, kendi kafa karışıklıklarına uygun düşen Emek Şövalyelerinde,[354] bir an için yollarını bulmuş gibi olurlar. Ama duyduğuma göre, Emek Şövalyeleri, özellikle New England'da ve batıda gerçek bir güç ve kapitalistlerin vahşice karşı çıkışı nedeniyle her geçen gün daha da güçleniyor. Sanırım, bu örgüt içinde çalışmak, henüz plastik bir kitle olan bu örgütün içinde hareketi ve amaçlarını anlayan ve kaçınılmaz olan yani bugünkü "düzen"in beklenen çöküntüsü gerçekleştiği zaman önderliği ele alacak bir çekirdek, ya da en azından bir grup oluşturmak gerekiyor. Emek Şövalyelerinin en kötü yanı, Powderly'lerin, vb., hileli yollara sapmaları sonucunu veren politik yan-tutmazlığıydı; ama kit-

* *Kapital*'in birinci cildinin 1886'da yayınlanan ilk İngilizce baskısının Önsöz'ü. –*Ed.*

lelerin Kasım seçimlerinde özellikle New York'ta takındıkları tutum, hareketin bu yönünü törpüledi. İşçi hareketine giren her ülkede önemli olan ilk büyük adım, her zaman işçilerin bağımsız bir parti olarak ortaya çıkmasıdır; ayrı bir işçi partisi olduğu sürece, bunun nasıl olduğu önemli değildir. Bu adım, bizim bekleyebileceğimizden de daha çabuklukla atılmıştır; ve esas olan da budur. Bu partinin ilk programının hâlâ karışık ve aşırı ölçüde eksik olması, Henry George'un bayrağını yükseltmesi, sakınılamayacak bozukluklardır, ama yalnızca geçicidirler de. Kitleler gelişmek için zamana ve olanağa sahip olmalıdırlar; ancak içinde hatalarıyla ve deneyimlerinden öğrenerek ilerleyecekleri kendi hareketlerine sahip oldukları zaman olanağa sahip olurlar — *kendi* hareketleri olduğu sürece, biçiminin ne olduğu önemli değildir. Amerika'daki hareket, bizim ülkemizde 1848 öncesindeki aşamadadır; gerçekten zeki insanlar, orada, ilkin, 1848'den önce işçi dernekleri arasında Komünist Birliğin oynadığı rolü oynamak zorundadırlar. Ama, Amerika'da işler, son derece büyük bir hızla gerçekleşecektir. Çünkü ortaya çıkışının üstünden henüz sekiz ay geçmiş olan bir hareketin böyle bir seçim başarısı kazanması görülmüş şey değil. Ve şu anda eksik olan ne varsa onlar da burjuvazi sayesinde sağlanacak; burjuvazi dünyanın hiçbir yerinde, orada olduğu kadar utanmazca ve gaddarca davranmıyor; sizin yargıçlarınız da Bismarck'ın imparatorluk madrabazlarını aratmıyor. Burjuvazinin, savaşımı bu tür yöntemlerle yürüttüğü bir yerde, kritik aşamaya hızla ulaşılır ve biz Avrupadakiler elimizi çabuk tutmazsak, Amerikalılar kısa sürede arayı açacak. Ama şu anda iki kat gerekli olan şey, teoriyi ve olumlu sonuç vermiş taktikleri çok iyi kavramış, ayrıca İngilizce konuşabilen ve yazabilen kişilere sahip olmamızdır; bazı geçerli tarihsel nedenlerle Amerikalılar, bütün teorik sorunlarda korkunç biçimde geridedirler; Avrupa'dan Amerika'ya ortaçağ kurumlarını getirmedilerse de, yığınla ortaçağ geleneğini, dini, İngiliz örf-adet (feodal) hukukunu, boşinanları, tinselciliği (*spiritualism*) — kısacası, iş yaşamı için doğrudan zararlı olmayan ve kitleleri

uyuşturmak için çok işe yarayan her türlü budalalığı getirdiler. Orada, Amerikalılara, kendi hatalarının sonuçlarını önceden söyleyebilecek ve sonal amaç olarak ücret sisteminin yıkılmasını sürekli gözönünde tutmayan her hareketin sonunda yoldan çıkmaya ve başarısızlığa mahkum olduğunu onlara anlatabilecek, teorik açıdan duru beyinler varsa — o zaman birçok saçmadan kaçınılabilir ve süreç büyük ölçüde kısalır. Ama bütün bunlar İngiliz tarzında yapılmalı, özgül Alman karakteri bir yana konmalıdır; *Sozialist*'teki baylar bunu yapabilecek yeterlikte değiller, *Volkszeitung*'dakiler ise yalnızca *iş* yaşamı sözkonusu olduğunda zekiler.

Kasımdaki Amerikan seçimlerinin Avrupa'daki etkisi müthiş oldu. İngiltere'de ve özellikle Amerika'da şimdiye dek emekçi hareketinin olmayışı, her ülkedeki ve özellikle Fransa'daki radikal cumhuriyetçilerin kozuydu. Bu baylar şimdi kahroldular; özellikle bay Clemenceau, 2 Kasımda, tüm politikasının temelden çöktüğünü gördü; sürekli yinelediği şuydu: "Amerika'ya bakın, nerede gerçek bir cumhuriyet varsa, orada yoksulluk ve işçi hareketi yoktur!" Şimdi, Almanya'da ve burada ilerlemeciler ile "demokratlar"ın başına da aynı şey geliyor — burada da kendi hareketlerinin başlayışına tanıklık ediyorlar. Hareketin çok keskin biçimde bir işçi hareketi olarak vurgulanması ve bu kadar ani ve bu kadar güçlü biçimde ileri fırlaması, bu insanları şaşkına çevirdi.

Burada bir yandan rekabet yokluğu, öte yandan hükümetin budalalığı, Sosyal-Demokrat Federasyondaki[355] bayları, üç ay önce düşlemeye bile cesaret edemeyecekleri bir konuma ulaştırdı. 9 Kasımda Londra belediye başkanının gösteri alayının arkasında —ciddiye alınacağı hiç düşünülmeyen— bir gösteri yürüyüşü yapma planının yarattığı gürültü ve daha sonra, 21 Kasımda Trafalgar alanında bir miting yapılması konusunda çıkan benzer gürültü, topçu birliklerinin harekete geçirileceğinden sözedilmesi, sonra hükümetin geri adım atması — bütün bunlar Sosyal-Demokrat Federasyondaki bayları, ayın 21'inde, boş övünmelere ve sahte devrimci gösterilere başvurmaksızın, *obbligato** ayaktakımının eşli-

ğinde çok alelade bir toplantı yapmak zorunda bıraktı; ve darkafalılar, onca gürültüyü çıkardıktan sonra bu kadar saygın davranan kişilere birdenbire saygı beslemeye başladılar. İş yaşamındaki kronik durgunluk nedeniyle her kış mevsiminde çok sayıda insanı içine çeken ve aşırı sıkıntıya yolaçan işsizliğe hiçkimse önem vermezken, şimdi Sosyal-Demokrat Federasyon yüzünden dikkat etme gereğini duyduğu için, S. D. F., partiyi kazanıyor. Burada işçi hareketinin doğuşunu görüyoruz ve bu gün gibi ortadadır; hasadı ilk toplayan S. D. F. ise, bu, radikallerin yüreksizliğinden ve anarşistlerle kavgaya tutuşan ama onlardan kurtulamayan, bu nedenle de burnunun dibinde diri hareketle ilgilenecek zaman bulamayan Sosyalist Lig'in[356] budalalığından ileri geliyor. Aklıma gelmişken söyleyeyim, Hyndman ve şürekasının, bir ölçüde rasyonel olan şimdiki davranış biçimlerini ne kadar sürdürecekleri belli değil. Ama, yakında gene muhteşem gaflar yapacaklarını sanırım; çünkü fazlasıyla telaş içindeler. Ve o zaman, bunun ciddi bir harekette yapılamayacağını görecekler.

İşler, Almanya'da gittikçe şirinleşiyor. Leipzig'de "ayaklanma" suçundan dört yıla kadar varan *ağır hapis* cezaları veriliyor. Ne pahasına olursa olsun bir isyanı kışkırtmak istiyorlar.

Şu anda masamda yedi küçük iş var —İtalyanca ve Fransızca çeviriler, önsözler, yeni baskılar, vb.— ve ondan sonra dursuz duraksız, 3'üncü cilt üzerinde çalışacağım.

Yaşlı dostunuz
F. E.

216
ENGELS'TEN NEW YORK'TAKİ FLORENCE KELLEY-WISCHNEWETZKY'YE
LONDRA, 28 ARALIK 1886

... Benim önsözüm,[357] kuşkusuz bütünüyle, Amerikan işçilerinin geçtiğimiz on ay içinde yaptıkları muhteşem sıçra-

* Müzikte eşlik eden parça, bestenin ayrılmaz bir parçasını oluşturan. –ç.

maya eğilecek ve doğal olarak, Henry George'a ve onun toprak tasarımına[358] da değinecek. Ama, bu tasarımla uzun uzadıya ilgileniyor görünemez. Bunun zamanının geldiğini de sanmıyorum. Hareketin yayılması, uyum içinde yürütülmesi, kök salması ve tüm Amerikan proletaryasını olabildiğince çok kucaklaması, başından itibaren teorik olarak kusursuz bir çizgide başlayıp ilerlemesinden çok daha önemlidir. Teorik kavrayış açıklığına giden en iyi yol, insanın hata yaparak öğrenmesidir, "*durch Schaden klug werden.*"* Ve tüm bir geniş sınıf için, özellikle Amerikalılar gibi pratikliğin doruğunda olan ve teoriyi çok aşağı gören bir ulus için başka yol yoktur. Önemli olan işçi sınıfını, *bir sınıf olarak* harekete geçirmektir; bu bir kez elde edildikten sonra doğru yönü çabucak bulacaklardır ve direnenlerin tümü, Henry George ya da Powderly, kendi küçük hizipleriyle bir yana atılacaklardır. Bu nedenle, Emek Şövalyelerinin[359] de hareket içinde önemli bir etmen olduğunu düşünüyorum; dışardan küçümsenip alaya alınmaması, ama içerden devrimcileştirilmesi gerekir; ve oradaki Almanların çoğunun, kendi eserleri olmayan muktedir ve şanlı bir hareket karşısında kendi ithal edilmiş ve pek de anlaşılmamış olan teorilerini bir tür *alleinseligmachendes Dogma*** yapmaya ve o dogmayı kabul etmeyen herhangi bir hareketten uzak durmaya çalışırken, ağır bir yanılgıya düştükleri inancındayım. Bizim teorimiz bir dogma değildir; bir evrim sürecinin açıklamasıdır ve bu süreç birbirini izleyen evreleri içerir. Amerikalıların, daha eski sanayi ülkelerinde biçimlendirilmiş bir teorinin tam bilinciyle başlamalarını beklemek, olanaksız olanı beklemektir. Almanların yapması gereken şey, kendi teorilerine göre davranmaktır —bizim 1845 ve 1848'de yaptığımız gibi bunu anlarlarsa— genel, gerçek bir işçi hareketine katılmak, onun *faktische*sini***, o biçimiyle başlangıç noktası kabul etmek ve yapılan her hatanın, katlanılan her gerilemenin, orijinal programdaki hatalı teorik görüşün zorunlu sonucu olduğunu

* Bir musibet bin nasihatten iyidir. –ç.
** Tek kurtarıcı dogma. –ç.
*** Aktüel konumlarını, gerçeklerini. –*Ed.*

göstererek, adım adım teorik bir düzeye getirmektir: *Komünist Manifesto*'nun deyişiyle onlar: *in der Gegenwart der Bewegung die Zukunft der Bewegung zu Repräsentieren** zorundadırlar. Ama her şeyin ötesinde harekete, kendini sağlamlaştıracak zamanı vermelidirler; insanlara ilkin gereği gibi anlayamacakları ama bir süre sonra öğrenecekleri şeyleri zorla yutturmaya çalışarak, ilk baştaki kaçınılmaz karışıklığı daha kötüsünden bir şaşkınlığa çevirmemelidirler. Gelecek Kasımda işçilerin *bona fide*** bir partisi için bir-iki milyon işçinin oyu, doktriner açıdan kusursuz olan bir platform için verilecek yüzbin oydan son derece daha değerlidir. Hareket halindeki yığınları ulusal bir temelde sağlamlaştıracak ilk girişim —hareket ileri doğru yürürse yakında bu olacaktır— onları George'cularla, Emek Şövalyeleriyle, sendikacılarla vb. yüzyüze getirecektir; o zamana kadar Alman dostlarımız ülkenin dilini bir tartışmaya girebilecek ölçüde öğrenirlerse, o zaman başkalarının görüşlerini eleştirebilirler ve böylece değişik bakış açılarının tutarsız yanlarını göstererek, onların adım adım kendi güncel konumlarını, sermaye ile ücretli emek arasındaki ilişkinin ortaya çıkardığı konumlarını anlamalarını sağlayabilirler. Ne var ki, işçilerin partisinin ulusal düzeyde kendini —hangi platformda olursa olsun— sağlamlaştırmasını geciktirebilecek ya da engelleyebilecek herhangi bir şeyi büyük hata sayarım; ve bu nedenle de Henry George'la ya da Emek Şövalyeleriyle ilgili olarak derinliğine konuşmanın henüz zamanı gelmediğini düşünüyorum. ...

* Şimdiki hareket içersinde bu hareketin geleceğini de temsil etmek. [Marx-Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 146.] *–Ed.*

** Gerçek. –ç.

1887

217
ENGELS'TEN NEW YORK'TAKİ FLORENCE KELLEY-WISCHNEWETZKY'YE

[LONDRA] 27 OCAK 1887

... Amerika'daki hareket, şu sıralarda, sanırım en iyi, okyanusun bu kıyısından görülüyor. Oradan bakınca, kişisel çekişmeler ve yerel anlaşmazlıklar, onun görkemini gölgeliyor olmalı. Ve hareketin yürüyüşünü geciktirebilecek tek şey, bu farklılıkların, yerleşik sektlerde kemikleşmesi olur. Bu, bir ölçüde kaçınılmaz olacak; ama ne kadar az olursa o kadar iyi. Buna karşı da en çok Almanların uyanık olması gerekli. Bizim teorimiz evrimin teorisidir, ezberlenecek ve mekanik olarak yinelenecek bir dogma değildir. *Je weniger sie den Amerikanern von aussen eingepaukt wird und je mehr sie sie durch eigne Erfahrung —unter dem Beistand der Deutschen— erproben, desto tiefer geht sie ihnen in Fleisch und Blut über.** 1848 baharında Almanya'ya döndüğümüzde,

* Kuramımız Amerikalılara dışardan ne kadar az zorlanırsa ve onlar bunu kendi deneyimleriyle —Almanların yardımıyla— sınarlarsa, o kadar çok damarlarına işleyecektir. –*Ed.*

işçi sınıfının bize kulak vermesini sağlamanın tek olası aracı olarak demokrat partiye katılmıştık; bu partinin en ileri kanadı bizdik, ama eni-sonu yalnızca bir kanat. Marx Enternasyonali kurduğunda, tüzüğü öyle hazırlamıştı ki, o dönemin *bütün* işçi sınıfı sosyalistleri katılabilirdi — prudoncular, Pierre-Leroux yanlıları ve hatta İngiltere sendikalarının en ileri kesimleri bile; ve Enternasyonal, ancak bu açıklık sayesinde Enternasyonal oldu; Komünden sonraki vahşi burjuva gericiliğin etkisiyle birçok ülkede birdenbire ortaya çıkan ve bu nedenle, kendi kendini tüketmeye güvenle bırakabildiğimiz ve zaten öyle de olan anarşistler dışındaki tüm küçük sektleri yavaş yavaş emen ve içinde eriten bir Enternasyonal oldu. 1864-73 döneminde, yalnızca bizim platformumuzu benimseyenlerle birlikte çalışmakta ısrarcı olsaydık — bugün nerede olurduk? Bizim tüm pratiğimizin, genel işçi sınıfı hareketinin her aşamasında, kendi ayrı konumumuzu ve hatta örgütümüzü saklamaksızın ve ondan vazgeçmeksizin çalışmanın olanaklı olduğunu gösterdiğini düşünüyorum; Amerika'daki Almanların farklı bir çizgi izlerlerse, büyük hata edeceklerinden korkarım. ...

218
ENGELS'TEN LONDRA'DAKİ MARGARET HARKNESS'E

[TASLAK]

[LONDRA, NİSAN 1888 BAŞI]

Sevgili Bayan Harkness,

Vizetellyler aracılığıyla yolladığınız *City Girl** için çok teşükkür ederim. Çok büyük bir keyifle ve şevkle okudum. Çevirmeniniz, dostum Eichhoff'un da dediği gibi, gerçekten *ein kleines Kunstwerk;*** o, sizi de kıvandıracak bir şey daha ekliyor: bu nedenle, herhangi bir atlama ya da zorlama, orijinalin değerine zarar vereceği için, çevirisinin, sözcüğü sözcüğüne olması gerekiyor.

Öykünüzde beni en çok çarpan şey, gerçekçi doğrulukları yanısıra, hakiki bir sanatçının cesaretini sergilemesidir. Cesaretiniz yalnızca *Salvation Army*'yi*** mağrur saygıdeğerlilik —ki saygıdeğerlilik *Salvation Army*'nin halk kitleleri ara-

* Margaret Harkness'in bir romanı: *Kentli Kız. –Ed.*

** Küçük bir başyapıt. –ç.

*** Yoksullara yardım etmeyi ve hıristiyanlığı yaymayı amaçlamış, yarıaskerî yapıda, üyelerinin askerî rütbeleri olan bir protestan yardım örgütü. –ç.

sında *niçin* böylesine tutulduğunu, belki de ilk kez sizin öykünüzden öğrenecek— çerçevesinde ele alışınızda kalmıyor. Çok, ama çok eski bir konuyu, burjuva sınıftan bir erkeğin bir proleter kızı baştan çıkarma öyküsünü, hiç süssüz bir biçem içinde tüm yapıtın ekseni yapmanız da cesurcadır. Bayağılık, kurgunun beylik karakterini yapay örgünlüğün ve süslerin yığını altında gizleme gereğini duyardı, ama gene de teşhis edilme yazgısından kendini kurtaramazdı. Siz, eski bir öyküyü anlatabileceğinizi hissettiniz, çünkü, yalnızca doğru anlatarak onu yeni bir öykü yapabilecektiniz.

Bay Arthur Grant'ınız bir şaheser.

Eleştireceğim bir şey kaldıysa, o da belki öykünün yeterince gerçekçi olmadığı. Gerçekçilik bana göre, ayrıntının doğruluğunun yanısıra, tipik koşullardaki tipik karakterlerin yeniden üretiminde de doğruluğu gereksinir. Şimdi, sizin karakterleriniz, kendi çerçeveleri içinde yeterince tipik; ama onları çevreleyen ve onları harekete geçiren koşullar, galiba pek öyle değil. *City Girl*'de işçi sınıfı, kendisine yardım edemeyen ve hatta kendine yardım etme çabası bile gösteremeyen, edilgen bir yığın olarak beliriyor. Onu uyuşuk sefaletinden çekip çıkarma girişimleri, tümüyle dışardan, yukardan geliyor. Şimdi bu 1800 ya da 1810'ların, Saint-Simon ve Robert Owen günlerinin doğru tanımı olsa bile, neredeyse elli yıldır militan proletaryanın savaşlarının çoğunu paylaşma onuruna ermiş bir insana 1887 yılında böyle görünemez. İşçi sınıfının kendisini çevreleyen baskıcı ortama isyankar tepkisi, insan olma statüsünü kazanmak için —umutsuzca, yarıbilinçli ya da bilinçli— çabaları tarihe kayıtlıdır, ve bu nedenle gerçekçilik alanında kendi yerini alabilir.

Sizde, doğrudan bir sosyalist roman, biz Almanların "*Tendenzroman*"* dediğimiz, yazarların toplumsal ve siyasal görüşlerini yücelten türden bir roman yazmama hatası aramanın çok uzağındayım. Kastettiğim hiç mi hiç bu değil. Yazarın görüşleri ne ölçüde gizli kalırsa, sanat yapıtı için o kadar iyi olur. Benim sözünü ettiğim gerçekçilik, yazarın gö-

* Sorun romanı. –*Ed.*

rüşlerine karşın açığa çıkabilir. Bir örnek vereyim: [*P*]*assés, présents et à venir** tüm Zolalar'dan daha büyük bir gerçekçilik ustası saydığım Balzac, *La Comédie humaine*'de,** 1815'ten sonra toparlanıp *la vieille politesse française*'i*** yeniden canlandıran soylular toplumuna karşı yükselen burjuvazinin ilerici saldırılarını 1816'dan 1848'e dek, neredeyse yılı yılına, kronik tarzında betimleyerek, bize Fransız "toplumunun", özellikle de "*le monde parisien*"in çok olağanüstü gerçekçi bir tarihini sunar. Balzac, örnek saydığı bu toplumun, paralı kaba türedilerin zorlaması karşısında nasıl giderek çöktüğünü, ya da yıprandığını betimler; evlilik sadakatsizlikleri kendisini kanıtlama aracından başka bir şey olmayan ve evlilikte ona verilen yere tam karşılık gelen *la grande dame*ın yerini, nasıl, kocasını para aşkı ve hoppalık için boynuzlayan burjuvanın aldığını anlatır; ve bu merkezi resmin çevresinde Fransız toplumunun tam bir tarihini toparlar. Ekonomik ayrıntıları (örneğin devrimden sonra taşınmaz mülkiyetin ve kişisel mülkiyetin yeniden düzenlenmesi) bile eksik olmayan bu tarihten öğrendiklerim, o dönemin sözde tarihçilerinin, iktisatçılarının ve istatistikçilerinin topundan öğrendiklerime oranla daha çoktur. Peki ama, Balzac politik bakımdan bir meşruiyetçiydi (*legitimist*); büyük yapıtı, iyi toplumun kaçınılmaz çöküşüne bir ağıttır; gönlü, yazgısı tükenmek olan bir sınıftan yanadır. Ama içtenlikle gönüldeş olduğu gerçek erkeklere ve kadınlara —soylulara— olduğundan daha sert yergisi, daha acı alayı yoktur. Ve her zaman gizlenmemiş bir hayranlıkla sözettiği eşsiz insanlar, kendisinin en acımasız politik hasımları, Cloître Saint-Méry'nin[360] cumhuriyetçi kahramanları, o zaman (1830-1836) halk yığınlarının gerçekten temsilcileri olan insanlardır. O Balzac, böylece, kendi sınıf duygudaşlıklarına ve politik önyargılarına karşı gelmeye zorlandı ve gözdesi olan soyluların çöküşündeki zorunluluğu *gördü,* ve onları daha iyi bir yazgıya yaraşmayan insanlar olarak betimledi; ve gelece-

* Geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek. *–Ed.*

** Balzac'ın, ilk cildi 1842'de yayınlanan yapıtı; *İnsanlık Komedyası.* –ç.

*** Eski Fransız zarafeti. *–Ed.*

ğin gerçek insanını, o sırada, yalnız onların bulunduğu yerde gördü — ki bunu, gerçekçiliğin en büyük utkularından biri, koca Balzac'ın da en yüce özelliklerinden biri sayarım.

Sizi savunmak için doğrulamalıyım ki, emekçiler, uygar dünyanın hiçbir yerinde, Londra'nın doğu ucundakinden daha az etkince direngen, yazgıya daha edilgince boyun eğer, daha *hébétés** değildir. İşçi sınıfının etkin yanını başka bir yapıtınıza saklayıp bu kez edilgin yanını sunmakla yetinmeniz için çok iyi gerekçeleriniz olup olmadığını nasıl bilirim?

* Sersemletilmiş. –*Ed.*

1889

219
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
LONDRA, 8 HAZİRAN 1889

... Sosyal-Demokrat Federasyon[361] dışında, *tüm Avrupa*'da Possibilistlerin[362] *yanında yeralan tek bir sosyalist örgüt* yok. Bu nedenle sosyalist-olmayan sendikalara dayanmak zorundalar ve ellerinden gelseydi dünyaya burdaki eski sendikaları, Broadhurst ve şürekasını salık verirlerdi; ama burada, Londra'da, Kasım ayında olup bitenler* Broadhurst'ü bile bezdirdi. Amerika'dan bir Emek Şövalyesi alacaklar.

Bu çerçevede esaslı nokta —ve benim bunca çabamın nedeni de bu— şu ki, Enternasyonaldeki eski bölünme, Lahey'deki eski savaş burada bir kez daha ortaya çıkıyor. Hasımlar aynı, yalnızca anarşistlerin bayrağının yerini Possibilistlerin bayrağı aldı: ufak-tefek ödünler karşılığı, özellikle önderler için (belediye meclislerinde, işçi bulma kurumların-

* Sendikaların, Kasım 1888'de yapılan uluslararası kongresi; kongrede eski sendikalar ağır bir yenilgiye uğradı. –*Ed.*

da, vb.) iyi ücretli işler karşılığı ilkelerin burjuvaziye satılması. Ve taktikler de tamamen aynı. Sosyal-Demokrat Federasyonun, Brousse tarafından yazıldığı anlaşılan manifestosu, Sonvillier genelgesinin[363] yeni bir baskısıdır. Ve bunu Brousse da biliyor; aynı yalanlar ve karalamalarla otoriter marksizme saldırmayı sürdürüyor, Hyndman da onu taklit ediyor — Enternasyonal ve Marx'ın siyasal etkinliği hakkındaki ana haber kaynağı, genel konseydeki yerel hoşnutsuzlar: Eccarius, Jung ve şürekası.

Possibilistler ile Sosyal-Demokrat Federasyonun ittifakı Paris'te kurulacak yeni Enternasyonalin çekirdeğini oluşturacaktı; Almanlar katılırlarsa ittifakın üçüncü üyesi olarak onlarla, katılmazlarsa onlara karşı olacaktı. Birbiri ardından yapılan, sayıları giderek artan küçük kongrelerin nedeni bu; ittifakın, bütün öteki Fransız ve İngiliz eğilimleri yok sayarak dışlamasının nedeni bu; ve özellikle, Bakunin'i de desteklemiş olan küçük uluslara karşı çevirdiği entrikaların nedeni bu. Ama tüm bu işleri yürütenler, St. Gall kararı[364] çerçevesinde Almanlar da gayet bönce —başka yerlerde ne olup bittiğinin mutlak bilisizliği içinde— kongre hareketine girişince telaşa kapıldılar. Bu ufak insanlar aslında, Almanlarla birlikte olmaktansa onlara karşı çıkmayı —çünkü Almanlar çok fazla marksçıllaşmış sayılıyordu— yeğledikleri için, savaşım kaçınılmaz oldu. Ama Almanların ne kadar saf olduğunu bilemezsiniz. Ne olup bittiğini Possibilistler çok iyi bildiği ve her gün ilan ettikleri halde, benim bunu Bebel'e bile anlatmak için büyük çaba göstermem gerekti. Bütün bu hatalar yüzünden işlerin düzelebileceğinden pek umudum yoktu; yavaş yavaş kendisinin bilincine evrilen içkin usun, bu olayda bu kadar çabuk üstün geleceğini düşünemiyordum. 1873 ve 1874'tekine benzer olayların artık bugün olamayacağının kanıtını görmekten de çok mutluyum. Entrikalar yenik düşürüldü; kongrenin — bir yenisini gerektirip gerektirmediği bir yana— önemi, Avrupa'daki sosyalist partilerin görüşbirliği içinde olduğu ve birkaç entrikacının, boyun eğmezlerse ayazda bırakılabilecekleri gerçeğini bütün dünyaya göstermiş olmasındadır. ...

220
ENGELS'TEN VİYANA'DAKİ VICTOR ADLER'E
LONDRA, 4 ARALIK 1889

Sevgili Adler,

Avenel'in *Cloots*'unu* *gözden geçirme*nizi, şu nedenlerle salık vermiştim:

Benim görüşüme göre (ve Marx'ın görüşüne göre) kitap, *Fransız Devriminin kritik döneminin* yani 10 Ağustostan 9 Thermidor'a kadar olan dönemin, arşiv araştırmasına dayandırılan ilk doğru sunumunu içermektedir.

Paris Komünü ve Cloots, tek kurtuluş yolu olarak propaganda savaşını savunuyorlardı; oysa kamu güvenliği komitesi, *diplomatlığa oynuyordu*; Avrupa koalisyonundan korkuyordu, ve koalisyonu *bölerek* barışı elde etmeye çalışıyordu. Danton İngiltere'yle, yani Fox'la ve seçimlerde iktidara gelmeyi uman İngiliz muhalefetiyle barış istiyordu; Robespierre Basle'de Avusturya ve Prusya ile gizlice görüşmeler yaparak, *onlarla* bir ortak anlaşmaya varmaya çalışıyordu. Her ikisi de her şey bir yana, propaganda savaşını ve Avrupa'nın cumhuriyetçileşmesini isteyen halkı devirmek için Komüne karşı birleştiler. Başardılar, Komünün (Hébert, Cloots, vb.) başı kesildi. Ama ondan sonra da, barışı yalnızca İngiltere'yle yapmak isteyenlerle, yalnızca Alman güçleriyle yapmak isteyenler arasında anlaşma olanaksızlaştı. İngiliz seçimleri Pitt'in lehine sonuçlandı, Fox yıllarca hükümet dışında kaldı; bu Danton'un konumunu çökertti, Robespierre kazandı ve Danton'u giyotine gönderdi. Ne var ki —ve bu noktayı Avenel *yeterince* vurgulamış *değil*— varolan iç koşullarda Robespierre'i iktidarda tutmak için gerekli olan terör fırtınası çılgınlığın en üst düzeyine tırmanırken, yalnızca sınırları temizlemekle kalmayıp, Belçika'yı ve dolaylı olarak Ren'in sol yakasını Fransa'nın eline veren 26 Haziran 1794'teki Fleurus utkusu terörü bütün bütün gereksiz duruma getirmişti.

* Avenel'in sözü edilen kitabı *Anacharsis Cloots, L'orateur du genre humaine* [*Anacharsis Cloots, İnsan Soyunun Hatibi*]. –*Ed.*

Böylece Robespierre de gereksiz duruma geldi ve 28 Temmuzda düştü.

Fransız Devrimi bütünüyle Koalisyon Savaşının egemenliği altındaydı, nabzı savaşla atıyordu. Koalisyon ordusu Fransa'nın içlerinde ilerlerse — vagus sinirinin* etkinliği artıyor, şiddetli kalp çarpıntısı başlıyor, devrimci bunalım kabarıyordu. Püskürtülürse — sempatik sinir sistemi harekete geçiyor, kalp atışları yavaşlıyor, gerici öğeler yeniden öne çıkıyordu; plebler, daha sonraki proletaryanın öncelleri, —ki devrimi yalnızca onların enerjisi kurtarmıştı— makul olmaya ve nizama-intizama çağırılıyorlardı.

Trajik olan şu ki, *à outrance*** savaşı, halkların kurtuluşu için savaşı destekleyen taraf ve tüm Avrupa'da cumhuriyetin üstünlüğü sonunda haklı çıkmıştı; ama ancak o tarafın, başı çoktan kesildikten sonra; ve propaganda savaşının yerini de Basle Barışı[365] ve Direktuarın[366] burjuva sefahati almıştı.

Kitap tümüyle gözden geçirilmeli ve kısaltılmalıdır — süslü laflar atılmalı, olaylara ilişkin bilgiler, sıradan tarih kitaplarında verilen maddi bilgilerle desteklenmeli ve açıklığa kavuşturulmalıdır. Cloots geri planda bırakılabilir, *Lundis révolutionnaires*'den*** en önemli bölümler eklenebilir ve böylece devrim üzerine şu ana kadar sahip olmadığımız bir yapıt ortaya çıkmış olur.

Fleurus savaşının terör fırtınasını nasıl sona erdirdiğine ilişkin bir açıklama, K. F. Koppen'in (ilk) *Rheinische Zeitung*'da 1842'de yayınlanan, H. Leo'nun *Geschichte der französischen Revolution* [*Fransız Devriminin Tarihi*] adlı yapıtını eleştiren yazısında yeralıyor.

Eşinize ve Louise Kautsky'ye derin saygılar.

Sevgiyle
F. E.

* Vagus siniri (Nervus vagus) – Boyundan karın içine kadar birçok organa ve bu arada akciğerler ile yüreği uyaran sinir. –ç.

** Sonuna kadar. –ç.

*** *Lundis révolutionnaires 1871-1874* [*Devrimci Pazartesiler 1871-1874*], Avenel'in Fransız Devrimine ilişkin denemelerinin derlemesidir. *–Ed.*

221
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
LONDRA, 7 ARALIK 1889

Sevgili Sorge,

8 ve 29 Ekim tarihli mektuplarını aldım. Teşekkürler.

İşler, Sosyalist İşçi Partisinin[367] tasfiyesini sağlayacak kadar iyi gitmeyecek. Rosenberg'in Schewitsch'ten başka, daha birçok varisi var; oradaki kendini beğenmiş doktriner Almanlar da "ham" Amerikalıları eğitmek gibi, kendi kendilerine yüklendikleri bir görevden vazgeçme niyetinde değiller. Aksi halde bir hiç olacaklardı.

Bu yakada, büyük bir ulusun kafasına doktrinleri ve dogmaları tıkıştırmanın o kadar kolay olmadığı kanıtlandı; hatta insan, kendi yaşam koşulları çerçevesinde oluşan teorilerin en iyisine ve Sosyalist İşçi Partisininkinden göreceli olarak daha iyi öğreticilere sahip olsa bile, bu böyle. Şimdi hareket, sonunda rayına oturmuş görünüyor; inanıyorum ki kalıcı olarak gitmek üzere. Ama hemen sosyalist değil; bizim teorimizi İngilizler arasında en iyi anlamış olanlar hareketin dışında kalıyor: Hyndman ıslah edilemeyecek kadar çekişmeci olduğundan ve entrikacılığı sevdiğinden Bax kitap kurdu olduğundan. Hareket resmen ve her şeyden önce bir sendika hareketi, ama nitelikli işçilerin, işçi aristokrasisinin *eski* sendikasından tümden farklı. İnsanlar, eskiye göre çok daha fazla çaba harcıyorlar; çok daha geniş kitleleri savaşımın içine çekiyorlar; toplumu çok daha derinden sarsıyorlar; çok daha uzun erimli istemlerle ortaya çıkıyorlar: sekiz saatlik işgünü, tüm örgütler için bir genel federasyon ve tam bir dayanışma. Tussy'nin çabaları sonucu, Gaz İşçileri ve Genel İşçiler Sendikası, *ilk kez* kadın seksiyonlarına kavuştu. Dahası, insanlar henüz hangi sonal amaç için çalıştıklarını bilmiyorlar ama, ilk ağızdaki istemlerini yalnızca bir başlangıç sayıyorlar. Amaç bulanık görünse de onları, *yalnızca* tepeden tırnağa sosyalist olanları önder seçmelerini sağlayacak ölçü-

de sarmalıyor. Herkes gibi onlar da deneyimlerinden, kendi hatalarının sonuçlarından öğrenmeliler. Ama eski sendikaların aksine, sermaye ile emek arasındaki çıkar özdeşliğine ilişkin her öneriye tepeden gülerek baktıklarından bu uzun sürmeyecek. ...

Buradaki en tiksindirici şey, işçilerin kemiklerine kadar işleyen burjuva "saygınlık". Toplumun sayısız katmanlara bölünmüş olması, her birinin sorgusuz-sorusuz tanınması, her birinin kendi onurunun yanısıra "iyiler"ine ve "üstünler"ine karşı doğuştan saygısı o kadar eski ve sağlam yerleşmiş ki, burjuva, oltaya taktığı yemin yutulmasını, hâlâ çok kolayca başarabiliyor. Örneğin John Burns'ün kendi sınıfı içindeki popülerliğine kıyasla kardinal Manning, Londra belediye başkanı ve genel olarak burjuva çevrelerdeki popülerliğinden içten içe daha fazla hoşnutluk duymadığından emin değilim. Ve Champion —eski bir subay— papazların kilise kongresinde, vb., sosyalizm vaazı verirken, gizliden burjuvaziyle ve özellikle tutucularla entrika çevirdi. Hatta, bu grubun en iyisi diye düşündüğüm Tom Mann, Londra belediye başkanıyla öğle yemeği yiyeceğini söylemekten pek keyif alır. İnsan bunları Fransızlarla karşılaştırırsa, devrimin her şey bir yana ne işe yaradığını daha iyi kavrar. ...

222

ENGELS'TEN KOPENHAG'DAKİ GERSON TRIER'E

[TASLAK]

LONDRA, 18 ARALIK 1889

Sayın Bay Trier,

8 tarihli ilginç mektubunuz için çok teşekkür ederim.

Bu yakınlarda Kopenhag'da[368] kopan, sizin de zararını gördüğünüz fırtına konusunda düşüncemi söyleyeceksem, sizinle aynı görüşte olmadığımı belirterek başlayacağım.

Siz ilke olarak, öteki partilerle, en geçici olanıyla bile her ne tür olursa olsun işbirliğini reddediyorsunuz. Ben, belli ko-

şullarda daha yararlıysa ya da en azından daha az zararlıysa, bu araçları bile yadsımayacak kadar devrimciyim.

Şunda görüşbirliği içindeyiz: Proletarya, şiddete dayalı bir devrim olmaksızın politik iktidarı, yeni topluma açılan tek kapıyı, fethedemez. Proletaryanın, sonucu belirleyecek günde yeterince güçlü olması için ötekilerden tamamen ayrı, onlara karşı duran ayrı bir parti, sınıf bilinçli bir parti kurması zorunludur — Marx ve ben 1847'den bu yana bunu savunduk.

Ama bu, böyle bir parti belli zamanlarda, kendi amaçları için öteki partilerden yararlanmaz demek değildir. Bu, öteki partilerin, doğrudan proletarya yararına olan ya da ekonomik gelişimi ya da politik özgürlüğü ileri götürücü nitelikte olan önlemlerini, geçici olarak desteklemez demek de değildir. Almanya'da büyük evlat hakkını ve öteki feodal kalıntıları, bürokrasiyi, koruyucu gümrük tarifelerini, Sosyalistler Yasasını, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü üzerindeki sınırlamaları kaldırmak için kim gerçek bir savaşıma girişirse, ben onu desteklerim. Bizim Almanya İlericiler Partisi ya da sizin Danimarka *Venstre,* gerçek radikal-burjuva partisi olsalardı, Bismarck'ın ya da Estrup'un ilk tehdidinde kaçacak delik arayan adi gevezelerin partisi olmasalardı, onlarla belli amaçlarla yapılacak herhangi bir geçici işbirliğine hiçbir durumda *koşulsuz* olarak karşı çıkmazdım. Ayrıca, bir başka parti tarafından sunulan önergelerin oylaması sırasında bizim milletvekillerimizin oy vermesi de bir tür işbirliğidir — ve bunu da sık sık yapmak zorundadırlar. Ama işbirliği bize doğrudan yarar sağlıyorsa ya da ülkenin tarihsel gelişiminin ekonomik ve politik devrim doğrultusunda olduğu tartışmasız açıksa ve yararlıysa; ve partinin proleter sınıf karakteri tehlikeye atılmıyorsa, ancak o zaman işbirliğinden yanayım. Bu benim için kesin sınırdır. Bu politikanın, daha 1847'de *Komünist Manifesto*'da belirlenmiş olduğunu görürsünüz; biz 1848'den bu yana Enternasyonalde ve her yerde bu siyaseti izledik. ...

1890

223
ENGELS'TEN NEW YORK'TAKİ HERMAN SCHLÜTER'E
LONDRA, 11 OCAK 1890

... Hareketin geçen yazki fırtınamsı kabarması bir ölçüde yatıştı. Bunun en iyi yanı, işçi hareketine karşı gösterilen ama bir düşünce ürünü olmayan sempatinin, örneğin dok işçileri grevi sırasında orta-sınıf kalabalıkların gösterdiği sempatinin de yatışması oldu; ve bunun yerini şimdi daha doğal olan güvensizlik ve huzursuzluk duygusu alıyor. Güney Londra'da gaz şirketinin işçileri zorla ittiği gaz grevi sırasında, işçiler bir kez daha bütün darkafalıların kendilerini terketmiş olduğunu gördüler. Bu çok iyi ve yalnızca günün birinde Burns'ün önderliğindeki bir grevde aynı şeylerin onun başına da gelmesini diliyorum — bu konuda çok hayal besliyor.

Dahası, beklendiği gibi her türlü sürtüşme, örneğin gaz işçileriyle dok işçileri arasında sürtüşme de gözlendi. Ama buna karşın, tüm kitleler hareket halindeydi; ve artık onları durdurup geriletmek de olanaklı değil. Önüne set çekilen

akarsu ne kadar uzunsa, seddi yıkıp geçtiği zaman da o kadar güçlü olur. Bu niteliksiz işçiler, eski sendikaların fosilleşmiş insanlarından çok farklılar; eski biçimci ruhun ve örneğin makine işçilerinin zanaatı kendilerine özgü tutmalarının bunlarda izi bile yok; tam tersine, *bütün* sendikaların *bir* kardeşlikte örgütlenmesi ve sermayeye karşı doğrudan bir savaşım için genel çağrı yapıyorlar. Örneğin dok grevinde, ticari doklarda, motorları çalışır durumda tutan *üç* makine işçisi vardı. Burns ile Mann'dan —her ikisi de makine işçisi ve Burns Birleşik Makine İşçileri Sendikası yönetim kurulu üyesi— bu üç kişiyi işi bırakmaya ikna etmeleri istendi; böylece vinçler çalıştırılamayacak ve dok şirketi gerilemek zorunda kalacaktı. Üç makine işçisi isteği geri çevirdi. Makine İşçileri Sendikası yönetim kurulu müdahale etmedi ve grev uzadı gitti! Dahası, Silvertown lastik fabrikalarında, oniki haftadır süren grev vardı; greve katılmayan ve hatta kendi sendikalarının kurallarına *karşın* işçilerin işini de yapan makine işçileri yüzünden başarısızlıkla sonuçlandı! Niçin? "İşçi gelişini düşük tutmak için", bu budalaların bir kuralı var: *Düzenli çıraklık dönemini geçirmemiş hiçkimse* sendikalarına kabul edilemez. Bu yüzden, adı grev-kırıcıya çıkmış bir rakipler ordusu yarattılar; onlar da sendikalılar kadar nitelikliler ve seve seve sendikaya katılabilirler; ama günümüzde hiçbir anlamı kalmayan bu bilgiçlik taslayan kural yüzünden sendika dışında tutuluyorlar ve grev-kırıcı olarak kalmaya zorlanıyorlar. Ve sendikalılar, hem ticari doklarda, hem Silvertown'da, bu grev-kırıcıların hemen kendi yerlerini alacak olduğunu bildikleri için, greve katılmadılar ve grevcilere karşı bizzat kendileri grev-kırıcı durumuna düştüler. Farkı görüyorsunuz: Yeni sendikalar birbirine dört elle sarılıyor; şimdiki gaz grevinde, gemi işçileri ve (buharlı gemilerin işçileri), itfaiyeciler, mavna işçileri ve kömür arabası kullanan işçiler, vb., hepsi birleştiler, ama makine işçileri değil; onlar çalışmayı sürdürdü!

Her ne ise, kabadayılık taslayan bu eski, büyük sendikalar, yakında küçücük kalacaklar; onların başlıca dayanağı

olan Londra Sendikaları Konseyi,[369] adım adım *yeni* sendikalar tarafından fethediliyor; ve iki-üç yıla kadar İşçi Sendikaları Konfederasyonu da tepeden tırnağa değişecek. Hatta gelecek kongrede, Broadhurstlar, yaşamlarının sürpriziyle karşılaşacaklar.

Rosenberg ve şürekasından kurtulmuş olmanız olgusu, sizin Amerikan sosyalist demliğinizdeki devrimin esas noktasıdır. Oradaki Alman taraf da *böyle* ezilmelidir, en kötü engel odur. Amerikalı işçiler de yavaş yavaş yetkinleşiyor, ama İngilizler gibi kendi yollarında yürüyorlar. İnsan hemen işin başından teoriyi onların beynine zorla akıtamaz; ama kendi deneyimleri, kendi gafları ve bunların berbat sonuçları, onları kısa sürede teoriye toslatacaktır — ve ondan sonra her şey düzelecek. Bağımsız uluslar kendi yollarında yürürler, ve bunlar arasında da İngilizler ve onların çocukları en bağımsız olanlardır. Ada halklarına özgü dikbaşlı inatçılıkları yeterince sıkıcıdır; ama aynı zamanda, bir kez bir işe koyulunca, başlatılanın bitirileceğinin güvencesidir.

224
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
LONDRA, 19 NİSAN 1890

Sevgili Sorge,

Nationalist düzenli olarak bana geliyor, ama ne yazık ki, içinde ilgi çekici pek az şey var. Onlar, bu ülkedeki fabianların kötü bir taklidi. Şeytan bataklığı* gibi sığ ve yapay, ama işçileri kurtarmaya tenezzül ettikleri soylu yüce ruhluluklarından gurur duyan "eğitilmiş" burjuvalar; buna karşılık işçiler çenelerini kapamalı ve bu "eğitilmiş" kafadan kontaklarının ve onların *izm*'lerinin buyruklarını sadakatle yerine getirmelidir. Bırakalım bir süre kendilerini eğlendirsinler, ama güzel bir gün, hareket bütün bunları silecek. Fransız Devri-

* Birleşik Devletlerin doğu kıyılarındaki hafifçe bataklık olan toprak parçalarına yerel halkın taktığı ad: *Dismal Swamp* karşılığı. –ç.

minin etkisini çok farklı bir yönde hissetmiş olan biz kıta Avrupası insanlarının avantajı şu ki, burada böyle şeyler tamamen olanaksızdır. ...

Böylesine eski bir politik harekete ve işçi hareketine sahip bir ülkede, her zaman geleneksel olarak miras alınmış, yavaş yavaş kurtulunması gereken bir saçmalık yığını olur. Nitelikli işçiler sendikalarının —makine işçileri, duvarcılar, marangozlar ve mobilya ustaları, dizgi işçileri, vb.— tümünün kaldırılıp atılması zorunlu olan önyargıları var; bazı sendikalarda, önderlerinin elinde ve kafasında açıktan düşmanlığa ve sinsi didişmelere kadar vardırılan küçük kıskançlıklar var; önderlerin birbiriyle çatışan ihtirasları ve entrikaları var; biri parlamentoya girmek ister, öteki de öyle yapar, bir üçüncüsü belediye meclisine ya da okul yönetim kuruluna üye olma arzusundadır, bir başkası tüm işçileri kapsayan genel bir merkez örgütü oluşturmaya çalışır, bir başkası gazete çıkarmak ister, biri kulüp kurma peşindedir, vb., vb.. Kısacası, istemediğiniz kadar sürtüşme! Bunların arasında doğrudan devrimci olmayan (sizde olduğu gibi burada İngiltere'de de şu anlama geliyor: kendilerini, laf yapmakla ve başka bir şey yapmamakla sınırlamayanlar) her şeyi horgören Sosyalist Lig[370] var; ve Federasyon[371], hareket-te bu yakınlarda görülen canlılık sayesinde yeniden bir miktar yandaş kazanan ama hâlâ başka herkes eşek ve beceriksizmiş gibi davranan *Federasyon* var. Kısacası, yalnızca yüzeyden bakan, hepten kargaşa ve kişisel çekişme var, der. Ama bu yüzeyin *altında,* hareket gelişiyor, daha geniş kesimleri ve şimdiye kadar çok durağan kalmış *en alt* katmanı kucaklıyor. Bu kitlenin birdenbire *kendini bulacağı,* şafağın, ilerleyen bu dev kitle üzerine doğacağı gün uzak değil ve o gün geldiği zaman bütün adilikler ve sürtüşmeler işsiz kalacak. ...

225
ENGELS'TEN BERLİN'DEKİ PAUL ERNST'E
[TASLAK]
LONDRA, 5 HAZİRAN 1890

... Konuyu materyalistçe ele almanız sözkonusu olduğunda her şeyden önce şunu söylemeliyim ki, materyalist yöntem, tarih araştırmasında kılavuz ilke olarak değil de, insanın tarihsel gerçekleri kendine göre biçimlendirdiği bir hazır-kalıp gibi alınırsa, karşıtına dönüşür. Ve bay Bahr, sizi bu yanlış yolda yakaladığını düşünüyorsa, bana büsbütün de yanlış değil gibi görünüyor.

Bütün Norveç'i ve orada olup biten her şeyi bir kategoriye koyuyorsunuz: darkafalılık; ve sonra da bu Norveç darkafalılığına, hiç ikirciklenmeksizin, sizin görüşünüzce *Alman* darkafalılığının ayıdedici niteliklerini yakıştırıyorsunuz. Ama burada yolumuzu iki olgu kesiyor.

Birincisi: Bütün Avrupa'da Napoléon'a karşı kazanılan utku, gericiliğin devrim üzerindeki utkusu haline geldiğinde ve yalnızca devrimin beşiğinde, Fransa'da, geri dönen meşruiyetçi rejime karşı, devrim henüz yeterince korku salabildiği için bir liberal burjuva anayasası kopardığında, tam o sırada Norveç, çağdaş Avrupa'nın herhangi bir anayasasından çok daha demokratik bir anayasa yapma olanağını buldu.

İkincisi: Norveç son yirmi yılda, edebiyat alanında aynı dönemde Rusya'dan başka hiçbir ülkede benzeri olmayan bir gelişme yaşadı. Darkafalı ya da değil, bu insanlar başkalarından çok daha başarılı oldular ve başka halkların edebiyatına damgalarını vurdular, ve kuşkusuz Alman edebiyatını da etkilediler.

Benim görüşüme göre, bu olgular, Norveçli darkafalılığın özgül özelliklerini bir parça araştırmayı gerektirir.

Ve burada, çok temelli bir farklılık olduğunu göreceksiniz, sanırım. Almanya'da darkafalılık karaya oturmuş bir devrimin, kesintiye uğramış, bastırılmış bir gelişmenin sonucudur. Korkaklık, sınırlılık, zavallılık ve inisiyatif almada ye-

teneksizlik — Alman darkafalılığının bu özgül ve anormal ölçüde gelişmiş özellikleri, Otuz Yıl Savaşının[372] ve onu izleyen dönemin, öteki bütün büyük halkların hızla yükseldiği bu dönemin sonucudur. Almanya tarihsel harekete yeniden sürüklendiğinde bile Alman darkafalılığı bu ayırdedici özelliklerini korumuştur. Bu özellikler o ölçüde güçlüydü ki, bizim işçi sınıfımız, sonunda bu dar sınırları kırana kadar, az-çok genel Alman tipi olarak, toplumun bütün öteki sınıflarına damgasını vurmuştur. Alman işçilerin "yurtseverlik-dışı" tutumunu ["*non-patriotizm*"] en güçlü bir biçimde ifade eden olgu, tüm Alman darkafalı sınırlılığı kaldırıp atmış olmaları olgusudur.

Bu nedenle Alman darkafalılığı, normal bir tarihsel evre değil, aşırı bir karikatür, bir yozlaşma örneğidir; Polonyalı yahudinin, yahudiliğin karikatürü olması gibi. İngiliz, Fransız vb. küçük-burjuva hiçbir biçimde Alman [küçük-burjuva] ile aynı düzeyde değildir.

Öte yandan, Norveç'te küçük köylülük ve —İngiltere ve Fransa'da onyedinci yüzyılda olduğu gibi— biraz orta-boy burjuvaziyi de içeren küçük-burjuvazi, yüzyıllar boyunca toplumun normal durumunu oluşturmuştur. Ülkeyi modası geçmiş bir ortama zorla sürükleyip götüren ne bir Otuz Yıl Savaşı ne de başarısız kalmış bir büyük hareket sözkonusudur. Ülke, yalıtılmışlığı ve doğal koşulları nedeniyle geriden geliyordu; ama ülkenin genel durumu, üretim koşullarına tümüyle tekabül ediyordu, ve bu nedenle de normaldi. Ancak pek yakın bir zamanda ülkeye biraz modern sanayi, o da dağınık biçimde girdi; ama sermaye yoğunlaşmasının en güçlü kaldıracı olan borsaya yer yok; ve deniz ticaretinin görülmedik gelişmesi tutucu bir etki yaratıyor. Çünkü, her yerde yelkenli gemilerin yerini buharlı gemiler alırken, Norveç yelkenli gemiler filosunu çok büyük ölçüde artırmaktadır ve en büyük değilse bile, dünyanın ikinci büyük yelkenli gemi filosuna sahiptir; bu filo daha çok küçük ve orta-boy gemi sahiplerinin malıdır; bu durum, 1720'ler İngilteresi'ndekine benzer. Gene de bu, eski durağan yaşama hareket getirdi ve bu hareket, edebiyatın dirilişinde de ifadesini bulmaktadır.

Norveç köylüsü, *hiçbir zaman serf* olmamıştır ve bu durum, tüm gelişme için, bir bakıma Castile'dekine benzer bir biçimde, tamamen farklı bir arka-plan sağlamaktadır. Norveçli küçük-burjuva, özgür bir köylünün oğludur ve bu koşullarda, bozulmuş Alman darkafalıyla karşılaştırıldığı zaman *adam*dır. Bunun gibi Norveçli küçük-burjuva kadın, darkafalı Almanın eşinden son derece üstündür. Ve örneğin İbsen'in oyunları, eksiklikleri ne olursa olsun, küçük ve orta-boy burjuvazinin dünyasını yansıtır; ama o dünya ile Almanya'daki durum arasında çok büyük bir fark vardır; İbsen'in oyunları insanların hâlâ sağlam karakterli ve girişken olduğu, başka ülkelerde geçerli olan kavramlara göre, çoğu zaman hareketleri garip görünse de insanların bağımsız davranabildiği bir dünyayı yansıtır. Sonal bir yargıya varmadan önce, bu noktaları iyice araştırmayı yeğlerim.

226

ENGELS'TEN BERLİN'DEKİ CONRAD SCHMIDT'E

LONDRA, 5 AĞUSTOS 1890

... Viyana'da yayınlanan *Deutsche Worte*'de Paul Barth'ın kitabı* hakkında uğursuz Moritz Wirth'in bir eleştiri yazısını gördüm; ve bu eleştiri bende kitabın kendisi hakkında da olumsuz bir izlenim bıraktı. Kitaba bir gözatacağım; ama Moritzçiğin yazdığı doğruysa Barth, felsefenin, vb., maddi yaşam koşullarına bağımlılığı konusunda, Marx'ın tüm yapıtlarında bulabildiği tek örneğin, Descartes'ın hayvanları makinelerle özdeşleyişi olduğunu öne sürüyor; böyle bir şey yazabilen insan bende acıma duygusu uyandırır. Her ne kadar maddi yaşam tarzı *primum agens*** ise de, bunun, ideolojik alanların, bu tarz üzerinde tepkide bulunmasını ve onu etkilemesini dışlamadığını ama bunun ikincil bir etki olduğunu

* Engels, Barth'ın *Geschichtsphilosophie Hegel's und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann*, [*Hegel'in Tarih Felsefesi ve Marx ile Hartmann'a Kadar Hegelciler*] kitabını kastediyor. –*Ed.*

** İlk neden. –ç.

keşfetmediyse, bu adam incelediği konuyu kuşkusuz anlamamıştır. Ancak dediğim gibi, bütün bunlar henüz ikinci elden bilgiler ve Moritzçik de tehlikeli bir dost. Günümüzde materyalist tarih anlayışının, bunu tarihi incele*meme*nin özrü olarak kullanan bir sürü tehlikeli dostu var. Tam da Marx'ın, 70'lerin sonlarındaki Fransız "marksistler" hakkında konuşurken dediği gibi: "Tek bildiğim marksist olmadığımdır."

Volks-Tribüne'de de, gelecekteki toplumda ürünlerin bölüşümünün, harcanan emeğin niceliğine göre mi yoksa başka türlü mü yapılacağı konusunda bir tartışma yeralıyordu. Adalet üzerine ünlü idealist sözlere karşıt olarak soruna "materyalistçe" yaklaşılıyordu. Epey garip ama, bölüşüm tarzının esas olarak bölüşülecek ürünlerin *niceliğ*ine bağlı bulunduğu ve bunun, üretim ve toplumsal örgütlenmenin ilerlemesiyle kuşkusuz değişmesi gerektiği ve bunun sonucu olarak bölüşüm tarzının da değişeceği kimsenin aklına gelmiyordu. Tartışmaya katılan herkes, "sosyalist toplum"u sürekli değişen ve ilerleyen bir şey olarak değil, ama sabit ve hiç değişmeyecek biçimde kurulmuş bir şey gibi, bu nedenle de hiç değişmeyecek biçimde kurulmuş bir bölüşüm tarzına sahipmiş gibi tanımlıyordu. Usauygun davranılırsa yalnızca şu yapılabilirdi: 1° *başlangıçta* kullanılacak bölüşüm tarzını keşfetmeye çalışmak, ve 2° onu izleyecek gelişmenin *genel eğilimini* bulmaya çabalamaktır. Ama tüm tartışmada bu konuda tek sözcüğe raslamadım.

Genelde "materyalist" sözcüğü, Almanya'daki birçok genç yazar tarafından, derinlemesine inceleme yapmaksızın herhangi bir şeyin ve her şeyin üstüne yapıştırılan bir etiket gibi kullanılıyor; söyledikleri her şeye bu etiketi yapıştırmanın yeterli olduğunu sanıyorlar. Oysa bizim tarih anlayışımız, her şeyden önce bir araştırma rehberidir; hegelcilerin tarzında yorum üretmeye [*construction*] yarayan bir kaldıraç değildir. Bütün tarih yeni baştan incelenmelidir, farklı toplumsal oluşumların varoluş koşullarından, bunlara tekabül eden siyasal, hukuksal, estetik, felsefî, dinsel, vb. görüşler çıkarsamaya çalışılmadan önce, bu koşullar ayrıntılı olarak in-

celenmelidir. Şimdiye dek bu çerçevede çok az şey yapıldı, çünkü pek az insan bu konuya ciddi olarak eğildi. Bu alanda büyük yardıma gerek var; çünkü çok geniş bir konu ve kim bu alanda ciddi olarak çalışırsa, çok şey başarabilir ve başkalarından farklılaşır. Ama bunun yerine birçok genç Alman, tarihsel materyalizm deyimini (ve *her şey* bir deyime dönüştürülebilir), kendi göreceli sınırlı tarih bilgilerini —çünkü ekonomik tarih henüz bebeklik çağında değil mi!— çabucak düzgün bir sisteme oturtmak için kullanıyor; ondan sonra da müthiş bir şey başardıklarını düşünüp keyifleniyorlar. Ve tam da bu anda bir Barth ortaya çıkabiliyor ve kendi çevresinde boş bir söze indirgenmiş bir konuya saldırabiliyor.

Ne var ki, bunların hepsi düzelecek. Biz Almanya'da artık, çok şeye dayanacak kadar güçlüyüz. Sosyalistler Yasasının[373] bize yaptığı en büyük hizmetlerden biri, kendisine hafifçe sosyalizm bulaşmış Alman araştırmacıların çağrısız konukluğundan bizi kurtarmasıdır. Şimdi kendisine yeniden büyük havalar veren Alman araştırmacıları da hazmedecek kadar güçlüyüz. Gerçekten bir şeyler yapmış olan siz de, kendini partiye bağlamış genç yazı adamlarından ne kadar azının iktisat, iktisat tarihi, ticaret tarihi, sanayi ve tarım tarihi, toplumsal oluşumlar tarihi üzerine çalıştığının farkına varmışsınızdır. Adı dışında, Maurer hakkında kim ne bilir! Gazetecinin kendini beğenmişliği her şeyin üstesinden gelmelidir ve sonuç da öyle görünüyor! Çoğu zaman, işçiler için yeter ölçüde iyi olanı sanki bu baylar düşünürmüş gibi görünüyor. Marx'ın, en iyi yapıtlarının bile işçiler için yetersiz olduğunu düşündüğünü ve işçilere en iyinin dışında bir şey sunmayı suç saydığını bu baylar bir bilselerdi!..

227
ENGELS'TEN KÖNİGSBERG'DEKİ JOSEPH BLOCH'A
LONDRA, 21[-22] EYLÜL 1890

... Materyalist tarih anlayışına göre tarihte belirleyici etken, *son kertede* gerçek yaşamın üretimi ve yeniden-

üretimidir. Marx da ben de bundan daha çoğunu hiçbir zaman ileri sürmedik. Bundan ötürü, herhangi bir kimse ekonomik etken *biricik* belirleyicidir dedirtmek üzere bu önermenin anlamını zorlarsa, onu, boş, soyut, anlamsız bir söz haline getirmiş olur. Ekonomik durum temeldir, ama çeşitli üstyapı öğeleri — sınıf savaşımının politik biçimleri ve sonuçları — savaş bir kez kazanıldıktan sonra kazanan sınıf tarafından hazırlanan anayasalar vb. — hukuksal biçimler, hatta bütün bu gerçek savaşımların onlara katılanların beyinlerindeki yansımaları, siyasal, hukuksal, felsefi teoriler, dinsel görüşler ve daha sonra bunların dogmatik sistemlere gelişmeleri — hepsi de tarihsel savaşımların gidişi üzerinde etki yapar ve birçok durumda özellikle onların *biçimini* belirlerler. Bütün bu öğeler arasında bir etkileşim vardır; bu etkileşimde bütün sonsuz ilinekler (*accidents*) (yani, aralarındaki iç bağlantı o kadar uzak ya da ortaya konulması o kadar olanaksız olduğundan var-değil sayıp gözardı edebileceğimiz şeyler ve olaylar) çokluğu ortasında, ekonomik devinim, sonunda kendisini olurlamak zorundadır. Yoksa teorinin herhangi bir tarihsel döneme uygulanması, birinci dereceden basit bir denklemin çözümünden daha kolay olurdu.

Tarihimizi, biz kendimiz yaparız, ama, her şeyden önce, çok belirlenmiş öncüllerle ve koşullar içinde. Bunlar arasında en sonunda belirleyici olanlar ekonomik koşullardır. Ama siyasal olanlar, vb., ve hatta insanların beyinlerine musallat olan gelenekler bile, kesin belirleyici olmasalar da, bir rol oynarlar. Prusya devletini oluşturan ve onun gelişmesini sürdüren, tarihsel ve, son kertede, ekonomik nedenlerdir. Ama kuzey Almanya'daki birçok küçük devlet arasından kuzeyle güneyin ekonomik, dilsel ve Reformasyondan sonra dinsel farklılıklarını kendisinde toplayan Brandenburg'un büyük bir güç haline gelişinin ekonomik gerekirlik sonucu olduğunu, ve başka öğelerin de (hepsinden önce, Prusya'nın malı oluşu nedeniyle Polonya'yla ve dolayısıyla uluslararası siyasal ilişkilerde başının derde girmesi — ki Avusturya hanedan devletinin oluşumunda da bu belirleyiciydi) bu sonuçta

payı olmadığını bilgiçlik taslamaksızın ileri sürmek zordur. İnsanın, kendini gülünç duruma düşürmeden, geçmişte ve bugün Almanya'daki her küçük devletin varlığını ya da Südetler'den Taunus'a uzanan sıradağların oluşturduğu coğrafi bölünmeyi, boydan boya Almanya'yı aşan düzenli bir bölünmeye dönüştüren yüksek Almancadaki sessiz harf kaymasının kökenini, ekonomik olarak açıklamaya çalışması pek olanaklı değildir.

Bununla birlikte, ikinci olarak tarih öyle bir biçimde ilerler ki, sonal sonuç, her zaman birçok bireysel istenç arasındaki çelişkilerden çıkar; bu bireysel istençlerden her birini, ne ise o yapan şey de bir yığın tikel yaşam koşullarıdır. Böylece, bir bileşke —tarihsel olay— doğuran, birbiriyle kesişen sayısız güç, sonsuz bir kuvvetler paralelkenarı dizisi vardır. Bu bileşkenin kendisi de bir bütün olarak *bilinçsiz* ve istençsiz işleyen bir gücün ürünü olarak görülebilir. Çünkü her bireyin istencini başka herkes engeller, ve sonuçta ortaya çıkan, kimsenin istemiş olduğu şey değildir. İşte böyle, tarih, günümüze dek bir doğal süreç gibi ilerler ve esas olarak aynı hareket yasalarına tabidir. Ne var ki, bireylerin istençlerinin —her bir birey fizik yapısının ve dış, son kertede ekonomik, koşulların (ya kendi kişisel koşulları ya da genelde toplumsal koşulların) kendisini ittiği şeyi ister— istediklerini sağlayamamaları, ama hepsinin bir dernişik istençte, ortak bir bileşkede kaynaşmaları olgusundan, sıfıra eşit oldukları sonucu çıkarılmamalıdır. Tam tersine, her biri bileşkeye katkıda bulunur ve o ölçüde onda içerilir.

Size bu teoriyi, ikinci elden değil, orijinal kaynaklarından incelemenizi öneririm; böylesi gerçekten çok daha kolaydır. Marx, içinde bu teorinin rol oynamadığı herhangi bir şey pek yazmadı. Ama özellikle *Der 18. Brumaire des Louis Bonaparte* [*Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*] bu teorinin uygulanışının en yetkin örneğidir. *Kapital*'de de bu uygulanışa pek çok gönderme vardır. Size benim çalışmalarımı da salık verebilirim: *Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft* [*Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor*] ve *Ludwig*

Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie'de [*Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*] tarihsel materyalizmin, bildiğim kadarıyla şimdiye dek yazılmış en ayrıntılı açıklamasını verdim.

Gençlerin zaman zaman ekonomik yana gerektiğinden daha çok ağırlık vermelerinden Marx'la benim de kısmen sorumlu tutulmamız gerekir. Hasımlarımız *karşısında*, onların yadsıdıkları ana ilkeyi vurgulamamız gerekiyordu ve etkileşime katılan öbür etkenleri onlara uygun ölçüde vurgulayacak ne zaman, ne yer, ne de fırsat bulabildik. Ama bir tarih kesimini sunmak, yani, pratik uygulamaya geçmek sözkonusu olur olmaz sorun farklıydı ve hiçbir yanılgıya yer yoktu. Ama ne yazık ki, yeni bir teorinin ana ilkelerini, her zaman doğru bir biçimde olmasa bile, benimser benimsemez o teoriyi tümüyle anladıklarını sananlar pek sık görülüyor. Şimdilerde yeni "marksist" olmuşların birçoğunu bu kınamanın dışında tutamam; çünkü en şaşırtıcı saçmalıklar o çevrede üretiliyor. ...

228
ENGELS'TEN BERLİN'DEKİ CONRAD SCHMIDT'E
LONDRA, 27 EKİM 1890

Sevgili Schmidt,

İlk serbest kaldığım saatte size yazıyorum. Sanırım Zürih'teki görevi kabul etmek akıllıca olur. Özellikle Zürih'in para ve spekülasyon yönünden üçüncü derecede bir piyasa olduğunu; o nedenle orada algılanan izlenimlerin, iki ya da üç kat zayıflamış yansımalar ya da kasıtlı çarpıtmalar olduğunu; bunu düşünürseniz, orada ekonomi konusunda kesinkes çok şey öğrenebilirsiniz. Mekanizma hakkında pratik bilgiler edinirsiniz; Londra, New York, Paris, Berlin ve Viyana menkul kıymetler borsalarını ilk elden izlersiniz ve para ve menkul kıymetler borsalarına yansıyan dünya pazarı durumu hakkında bilgi sahibi olursunuz. Ekonomik, politik ve

başka her türlü yansıma, insan gözündeki yansımalar gibidir: dışbükey bir mercekten geçerler o nedenle de başları üzerinde, tersine duruyor görünürler. Tek fark, bunları imgelemimizde yeniden ayakları üzerine koyan sinir sisteminin olmayışıdır. Para piyasasındaki insan, sanayinin ve dünya pazarının hareketlerini paranın ve menkul kıymetlerin tersten yansımaları olarak görür; ve böylece sonuç, ona göre, neden konumuna girer. Daha kırklı yıllarda Manchester'de farkettiğim şu oldu: Sanayinin çizdiği grafiği ve onun dönemsel tavan ve taban iniş-çıkışlarını anlama açısından, Londra menkul kıymetler borsası haberleri bütünüyle yararsızdı; çünkü bu baylar her şeyi, para piyasasındaki bunalımlarla açıklamaya çalışıyorlardı; oysa o bunalımlar genelde, yalnızca belirtilerdi. O sıralarda asıl olan, geçici aşırı-üretimin, sınai bunalımın nedeni olmadığını, ama bunalımın, çarpıtmaya neden olan yanını oluşturduğunu kanıtlamaktı. Artık böyle bir mesele -—en azından bizim için hiç— sözkonusu değil; ayrıca şu bir gerçek ki, para piyasasının da kendine özgü bunalımları olabilir; o bunalımlarda, doğrudan doğruya sanayiden kaynaklanmış rahatsızlıkların payı, yalnızca ikincil ya da hiç olabilir; ve bu alanda henüz birçok şeyin, özellikle son yirmi yılın tarihi çerçevesinde, araştırılması ve incelenmesi gerekmektedir.

Toplumsal boyutta bir işbölümünün olduğu her yerde, ayrı emek süreçleri birbirinden bağımsızlaşır. Son konumda belirleyici etken üretimdir. Ama değişime giren ürünler esas üretimden bağımsız hale gelir gelmez, kendine özgü bir hareket tarzı edinir; bu hareket tarzı, büyük ölçüde, üretimin hareket tarzı tarafından yönetilirse de, özel hallerde ve bu genel bağımlılık çerçevesinde, bu yeni öğenin içinde saklı olan kendi yasalarına uyar; bu hareketin kendine özgü evreleri vardır ve onlar da üretimin hareketlerine tepki gösterir. Amerika'nın keşfi daha önce Portekizlileri Afrika'ya iten (Soetbeer'in *Edelmetall-Produktion* [*Kıymetli Madenlerin Üretimi*] ile karşılaştırın) altın susuzluğunun sonucudur; çünkü ondördüncü ve onbeşinci yüzyıllarda aşırı büyüyen Avrupa

sanayisi ve dolayısıyla ticareti, 1450'den 1550'ye kadar büyük gümüş ülkesi, Almanya'nın sağlayabildiğinden daha fazla değişim aracına gerek duyuyordu. Portekiz, Hollanda ve İngiltere'nin Hindistan'ı fethetmesi, Hindistan'*dan ithalat* amacını güdüyordu, hiçkimse oraya ihracat yapmayı düşlemedi. Ama yine de yalnızca ticaret amacıyla girişilen bu keşifler ve fetihler, sanayi üzerinde çok büyük yankı yaptı; modern, geniş-ölçekli sanayiyi yaratan ve geliştiren, o ülkelere *ihracat* gereksiniminden başka bir şey değildir.

Para piyasası için de böyle olmuştur. Meta ticaretinden ayrıştığı andan itibaren para ticareti —üretim ve meta ticareti tarafından belirlenen belli koşullar altında ve sınırlar içinde— kendine özgü bir gelişmeye, bizzat kendi doğasının belirlediği özgün yasalara ve ayrı evrelere sahip olur. Buna bir de, para ticaretinin, daha ileri gelişme evresinde tahvil ve bono ticaretini de içermesini; bunların yalnızca devlet tahvilleri olmayıp, aynı zamanda sanayi ve ulaştırma sektörünün pay senetleri olmasını; bunun sonucu olarak para ticaretinin üretimin bir bölümü üzerinde doğrudan kontrol gücünü kazanmasını; buna karşılık üretimin o bölümünün de para ticaretini bir bütün olarak kontrol altına almasını; böylece para ticaretinin üretim üzerindeki yansımalarının daha kuvvetli ve daha örgün bir hale gelmesini ekleyin. Para ticareti yapanlar, demiryollarının, madenlerin, demirçelik tesislerinin, vb., sahibi olurlar. Bu üretim araçları iki görünüm alırlar: İşletilmelerine bazan doğrudan üretimin çıkarları egemen olur, bazan da, para ticareti yapan kişiler oldukları ölçüde, pay sahiplerinin gereksinimleri egemen olur. Bunun en çarpıcı örneği, kuzey Amerika demiryollarıdır; işleyişi bir Jay Gould'un ya da bir Vanderbilt'in, vb., belli bir demiryoluyla ya da ulaşım aracı olarak çıkarlarıyla hiçbir ilişiği olmayan borsa oyunlarına bağımlıdır. Ve burada İngiltere'de bile, farklı demiryolu şirketleri arasında, kendi egemenlik alanlarının sınırları konusunda onlarca yıl süren bir rekabete tanık olduk — bu rekabette, büyük miktarda para ziyan edildi, üretimin ve ulaşımın çıkarına değil, ama tek amacı,

aynı zamanda pay sahibi olan, para tüccarlarının menkul kıymet alım-satımlarını kolaylaştırmak olan bir rekabet için.

Üretimin meta ticaretiyle ve her ikisinin para ticaretiyle ilişkisi hakkındaki bu kısa açıklamalarımla, sizin "tarihsel materyalizm" konusundaki sorunuzu genel olarak yanıtladım. Konu, en kolay, işbölümü açısından kavranılır. Toplum vazgeçilemeyecek belli bazı ortak işlevler yaratır. O işlevlerin yerine getirilmesi için atanan kişiler, *toplum içinde,* işbölümünün yeni bir dalını oluştururlar. Bu kişilerin, kendilerini yetkilendirenlerin çıkarlarından farklı çıkarları, ortaya çıkmaya başlar; kendilerini yetkilendirenlerden bağımsızlaşırlar — devlet oluşum halindedir. Ve artık işler, meta ticaretindekine ve daha sonra para ticaretindekine benzer biçimde yürür: Yeni bağımsız güç, asıl olarak üretimin hareketini izleme durumunda kalarak gelişmiştir; ama hareket sırası kendine gelince, içsel, göreceli bağımsızlığıyla —yani ona aktarılan ve adım adım daha ileriye gelişen göreli bağımsızlığıyla— bu kez o üretimin gidişini ve koşullarını etkiler. Bu, eşit olmayan iki gücün karşılıklı etkileşimidir: bir yandan ekonomik hareket, öte yandan olabildiği ölçüde bağımsız olma çabası gösteren ve bir kez oluşturulduktan sonra kendine özgü hareket edebilmekle donatılan yeni siyasal güç. Genelde ekonomik hareket egemendir, ama bizzat kurduğu ve bir yandan devlet gücünün hareketinden, öte yandan aynı anda yaratılan muhalefetin hareketinden bir ölçüde bağımsızlıkla donattığı siyasal hareketin tepkilerine de katlanmak zorundadır. Sınai piyasa hareketinin esas itibarıyla ve belirtilen kayıtlar altında, para piyasasına yansıması ve kuşkusuz *tersyüz edilmiş* biçimde yansıması gibi, çoktan ortaya çıkmış olan ve birbiriyle çatışan sınıflar arasındaki savaşım da hükümetle muhalefet arasındaki savaşıma yansır; ama yukardaki gibi, bu yansıma da tersyüz edilmiş bir yansımadır; yani artık doğrudan ya da dolaylı bir sınıf savaşımı olarak değil, ama siyasal ilkeler için çatışma gibidir; üstelik öylesine çarpıtılmıştır ki, sorunun özüne ulaşabilmek, binlerce yılımızı almış bulunuyor.

Devlet gücünün, ekonomik gelişme üzerinde, geçmişi de kapsayan etkisi üç tür olabilir: Ekonomik gelişmeyle aynı yönde hareket edebilir, işler çok daha hızlanır; ters yönde hareket edebilir, bu durumda, günümüzde (devlet) her büyük halkta uzun vadede parça parça olur; ya da devlet ekonomik gelişmenin belli doğrultularda yürümesini engeller ve başka doğrultular belirler. Bu üçüncü durum, sonunda, ilk iki durumdan birine gelir dayanır. Ama apaçık ortada olan şu ki, ikinci ve üçüncü durumlarda siyasal iktidar ekonomik gelişmeye büyük zarar verebilir ve çok geniş ölçüde enerji ve materyal yitirilmesine neden olabilir.

Ayrıca ekonomik kaynakların fethedilmesi ve vahşice tahribi durumu da vardır; eskiden olsaydı, böyle bir durumun sonucu olarak, belli koşullarda, belli bir yörede ya da ülkede tüm ekonomik gelişme bütünüyle çökebilirdi. Günümüzde böyle bir durum, en azından büyük uluslar için tam tersine etki yapmaktadır; uzun vadede yenik düşmüş olan, ekonomik, siyasal ve moral olarak, utkun olandan daha kazançlı çıkar.

Hukukta da benzer bir durum var. Profesyonel hukukçuları yaratan yeni bir işbölümü zorunlu hale gelir gelmez, yeni ve bağımsız bir alan açılır; üretime ve ticarete genel bağımlılığına karşın, o da bu alanlar üzerinde özel bir etki kapasitesine sahiptir. Modern bir devlette hukuk yalnızca genel ekonomik duruma tekabül etmekle ve onun ifadesi olmakla kalmamalıdır; ama aynı zamanda, ülke içindeki çekişmelere uyarak kendisiyle çelişmeyen, *içsel olarak tutarlı* bir ifadesi olmalıdır. Ve bunu başarabilmek için, ekonomik koşulların [hukuka] tıpatıp yansımasından giderek daha çok fedakarlık edilir. Yasanın, bir sınıfın egemenliğini pervasız, yumuşatılmamış, hile karıştırılmamış biçimde ifade etmesi —ki bu "hak kavramı"nın ihlalinin kendisidir— ne kadar seyrek olursa bu fedakarlık o kadar sık görülür. *Code Napoléon*'da bile, 1792-96 dönemi devrimci burjuvazisinin savunduğu saf, tutarlı hak kavramı birçok yönden yumuşatılmıştı ve yasada yeraldığı kadarıyla da, proletaryanın artan

gücüne uygun olarak, her gün sağından solundan kırpılıyordu. Bu, *Code Napoléon*'un, dünyanın her yerinde yeni yasaların temeli olmasını engellemez. Böylece büyük ölçüde "hukukun gelişimi"nin yolu, ilkin, ekonomik ilişkilerin hukuk ilkelerine doğrudan aktarılmasından ortaya çıkacak çelişkileri gidermesi ve uyumlu bir hukuk sistemi kurma çabasıyla ve ondan sonra da yeni yeni çelişkilere yolaçan daha ileri aşamadaki ekonomik gelişmelerin etkisi ve zorlamasıyla bu hukuk sisteminde ihlallerin tekrarına başvurulmasıyla sınırlı kalıyor. (Burada, şimdilik yalnızca medeni hukuktan sözediyorum.)

Ekonomik ilişkilerin hukuk ilkeleri biçiminde yansıması da ötekiler gibi tersyüzdür: Bu yansıma, onun bilincine vararak hareket eden kişi olmaksızın devam eder; hukukçu, *a priori* önermeler çerçevesinde davrandığını düşünür; oysa o önermeler gerçekte yalnızca ekonomik yansımalardır; bu nedenle her şey başaşağıdır. Ve bu tersyüzlüğün, farkına varılmadığı sürece, *ideolojik bakış* dediğimiz şeyi oluşturduğu, karşılık olarak ekonomik temeli etkilediği ve belli sınırlar içinde, değiştirebildiği, çok açık görünüyor. Miras hakkının temeli, ailenin gelişme düzeyinin aynı olması koşuluyla, ekonomik bir temeldir. Ama örneğin İngiltere'de miras bırakan kişinin mutlak özgürlüğünün ve Fransa'da miras bırakan hakkında uygulanan sert ve çok ayrıntılı sınırlamaların, yalnızca ekonomik nedenlerden ileri geldiğini kanıtlamak yine de çok güçtür. Ama onlar da karşılık olarak ekonomik alan üzerinde çok dikkate değer bir etki yaparlar; çünkü mülkün dağılımını etkilerler.

Daha da yükseklerdeki ideoloji alanlarına, —din, felsefe vb.— gelince, onların tarihsel dönemde önceden var durumda bulunup benimsenmiş, şimdi saçma diyebileceğimiz bir tarih-öncesi içeriği vardır. Doğa, insanın kendi varlığı, ruhlar, büyülü güçler vb. ile ilgili türlü yanlış kavramların temelin, çoğunlukla, olumsuz bir ekonomik etkendir; tarih-öncesi dönemin zayıf ekonomik gelişiminin tümleyicisi, ve koşullayıcısı da, ve hatta nedeni, doğanın yanlış kavranma-

sıdır. Her ne kadar ekonomik gereksinim doğanın bilinmesinde kaydedilen ilerlemenin başlıca işleme aracı olduysa da, gittikçe de böyle olmaktaysa da, böyledir diye bütün bu ilkel saçmalığa ekonomik nedenler bulmaya kalkmak bilgiçlik taslamak olur. Bilim tarihi, bu saçmalıktan adım adım kurtulmanın ya da daha doğrusu onun yerine yeni ama daha az anlamsız bir saçmalık konmasının tarihidir. Bu işi üzerlerine alan kişiler kendileri de işbölümünün yeni alanlarıyla ilişkilidirler ve bağımsız bir alanda çalıştıklarını sanırlar. Ve, toplumsal işbölümünün bağrında bağımsız bir grup oluşturdukları ölçüde, onların üretimleri ve onların yanılgıları, bütün toplumsal gelişme üzerinde, hatta ekonomik gelişme üzerinde etkin olur. Ama bütün bunlara karşın, kendileri de ekonomik gelişmenin egemen etkisi altında olmaktan uzak değildirler. Bu durum, örneğin burjuva dönem için en kolay bir biçimde felsefe alanında tanıtlanabilir: Hobbes (18. yüzyıl materyalisti anlamında) ilk modern materyalistti, ama aynı zamanda, mutlak monarşinin bütün Avrupa'da en parlak çağını yaşadığı ve İngiltere'de halka savaş açtığı bir sırada, mutlakiyetçiydi. Locke, politikada olduğu gibi, dinde de, 1688 sınıf uzlaşmasının oğlu oldu. İngiliz yaradancıları* ve onların en tutarlı ardılları Fransız materyalistler, burjuvazinin has filozoflarıydılar — aynı biçimde Fransızlar da burjuva devrimin. Alman darkafalılığı, Kant'tan Hegel'e değin Alman felsefesinde, kimi kez olumlu, kimi kez de olumsuz bir biçimde görünegelir. İşbölümünde belirli bir alan olarak, her çağın felsefesi, kendisinden önce gelen felsefelerin devrettikleri ve kendisinin çıkış noktası olarak aldığı belirli bir düşünce materyalini varsayar. Ekonomik bakımdan geri ülkelerin, felsefede gene de başrol oynayabilmeleri bundandır: 18. yüzyılda, felsefesine dayandığı İngiltere'ye göre Fransa, ve daha sonra her ikisine göre Almanya. Ama Almanya'da olduğu gibi Fransa'da da bu çağda genel olarak bütün edebiyattaki açılıp gelişme gibi felsefe de ekonomik bir canlanışın

* Tanrıdan vahiy geldiği düşüncesini yadsıyan, ama tanrının varlığına inanan felsefe kolu. –ç.

ürünüdür. Ekonomik gelişmenin sonal üstünlüğü, bana göre, bu alanda da sabittir, ama bu, özgül alanın bizzat önbelirlediği koşullarda gerçekleşir; örneğin felsefede öncellerden devralınmış, varolan felsefî materyal üzerindeki (genellikle işlevlerini ancak politik vb. kılığa bürünerek yerine getiren) etkilerle. Ekonomi burada yeniden hiçbir şey yaratmaz, ama varolan düşünce materyalinin değiştirilme ve daha da geliştirilme yolunu çoğunlukla da dolaylı olarak belirler; çünkü felsefeye dolaysız en büyük etkiyi yapan, politik, hukuksal, ahlaksal yansımalardır.

Din konusunda, söylenmesi zorunlu olanı, *Feuerbach*'ın son bölümünde söyledim.

Dolayısıyla Barth, ekonomik hareketin siyasal yansımalarının vb., bizzat bu hareket üzerindeki bütün tepkisini neredeyse yadsıdığımızı öne sürerken, yel değirmenlerine karşı savaşmaktan başka bir şey yapmıyor. Hemen hemen yalnızca, siyasal savaşımların ve olayların, doğal ki ekonomik koşullara *genel* bağımlılıkları sınırı içinde oynadıkları *özel* rolü konu edinen Marx'ın *18 Brumaire*'ine baksın yeter. Ya da *Kapital*'e, örneğin pekala siyasal bir eylem olan yasalar sisteminin köklü bir biçimde etkin olduğu işgünü konusundaki bölüme. Ya da burjuvazinin tarihi konusundaki bölüme (24. bölüm*). Peki öyleyse, siyasal iktidar ekonomik bakımdan güçsüzse ne diye proletaryanın siyasal diktatörlüğü uğruna savaşım veriyoruz? Zor (yani devlet iktidarı), o da, ekonomik bir güçtür!

Ama şimdi kitabın** eleştirisini yapacak zamanım yok. İlkin III. cildin çıkması gerek, ve ayrıca örneğin Bernstein'ın bu işi pekala yapabileceğini sanıyorum.

Bütün bu baylarda eksik olan diyalektiktir. Her zaman, şurada yalnız neden, burada da yalnız sonuç görüyorlar. Bunun boş bir soyutlama olduğunu, gerçek dünyada buna ben-

* *Kapital*'in İngilizce baskısında bu konuya ilişkin bölümler 26-32. bölümlerdir. *–Ed.*

** Barth'ın *Geschichtsphilosophie Hegel's und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann* [*Hegel'in Tarih Felsefesi ve Marx'la Hartmann'a Kadar Hegelciler*] adlı kitabı kastediliyor. *–Ed.*

zer metafizik kutupsal karşıtlıkların ancak bunalımlarda varolduğunu; ama şeylerin ileriye doğru bütün büyük akışının, güçlerin, kuşkusuz hiç de eşit olmayan güçlerin, etki ve tepkisi biçiminde oluştuğunu — bu güçler içinde ekonomik hareketin de oranlanmayacak ölçüde en güçlü, en başta gelen, en kesin güç olduğunu, burada mutlak diye bir şey olmadığını, her şeyin göreli olduğunu, bütün bunları, ne yapalım ki, bu baylar görmüyorlar; onlar için Hegel yaşamamıştır. ...

1891

229
ENGELS'TEN LE PERREUX'DEKİ PAUL LAFARGUE'A
LONDRA, 31 OCAK 1891

Sevgili Lafargue,

Almanya hakkında Paris gazetelerinde yayınlanan haberlerin onda-dokuzu gibi, seni telaşlandıran haberin de aslı faslı yok.

Alman partisinin yönetim kurulu, 1 Mayıs hakkında hiçbir düşünce açıklamadı. Parlamento *grubu* (Reichstag'ın sosyalist üyeleri), *Almanya*'da (başka hiçbir yerde değil) 1 Mayıs gününün, o gün değil, ama 3 Mayıs Pazar günü kutlanmasının arzulanırlığı konusunda, bir oy dışında, oybirliğiyle karar aldı. Hepsi bu. Parti tüzüğü, "grup"a herhangi bir resmî konum tanımadığı için, karar, her ne kadar, bir olasılıkla genel bir onay görecekse de basit bir arzu ifadesinden öte bir şey değil.

Öteki azınlık gruplarına, gösteri gününü aynı biçimde değiştirmelerinin salık verilmesi konusuna gelince, bizim gazeteler tek sözcük yazmıyor. Yine de şu ya da bu milletvekili,

bireysel olarak böyle bir şey düşünmüş olabilir; Bebel kızının düğünü için Zürih'te olduğundan Fischer'e yazıp, böyle bir şey düşünen varsa bu aptallığı durdurmasını isteyeceğim.

Sen ve kendisinden konuyla ilgili uzun bir mektup aldığım Bonnier, ne isterseniz söyleyebilirsiniz; İngilizler de sanırım Almanlar gibi yapacak ve 1 Mayısı Pazar günü kutlayacak. Almanlara gelince bu nerdeyse mutlak bir zorunluluk. Geçen yıl Almanların davranışını "gevşek" bulmuştun. Pekala, en iyi örgütlendiğimiz, halkın geri kalan bölümüne göre en büyük güce sahip olduğumuz ve (parti ve sendika olarak) fonlarımızın epey geniş olduğu bir kentte, Hamburg'da, 1 Mayıs, patronlara meydan okuyarak kutlanmıştı. Ama işler zaten kötü gidiyordu; patronlar bu bir günlük iş bırakımından fabrikalarını kapatmak için yararlandılar ve fabrikaları yalnızca, sendikalarından ayrılan ve bir daha bir sendikaya katılmayacağı sözünü veren işçilere açacaklarını ilan ettiler. Savaşım bütün yaz boyunca ve sonbahara kadar sürdü; sonunda patronlar istemlerinden vazgeçtiler; ama Hamburg'daki sendika örgütümüz çok kötü bir biçimde sarsıldı; *lokavtlar* nedeniyle sendika fonları, orda ve başka yerlerde, işçilere yardım için harcandı ve tükendi; sınai durum daha kötüye gittiğinden, şimdi bütün bunları baharda yeniden yaşamak için en küçük bir istek görünmüyor.

Senin çekingenlikten ve gevşeklikten sözetmen çok kolay. Senin bir cumhuriyetin, ve kralcıları yenmek için sana, bizim Almanya'da sahip olmadığımız, siyasal haklar bahşetmek zorunda kalan burjuva cumhuriyetçilerin var. Üstelik, şimdilik, hükümetin yedeğindeki Brousse yandaşlarıyla sizin aranızda bölünme olduğu için, pek de tehlikeli değilsiniz; tam tersine, Constans, sizin "gösteri" yapmanızı ve radikalleri biraz ürkütmenizi arzu eder. Almanya'da bizimkiler gerçek bir güç; bir-buçuk iki milyon arasında bir oy; disiplinli ve büyüyen tek parti. Hükümet, sosyalistlerin gösteri yapmasını istiyorsa, onları başkaldırıya kışkırtmak, böylece ezebilmek ve on yıl süreyle onlardan kurtulmak için istiyor. Alman sosyalistlerin en iyi gösterisi, varolmaları, yavaş, karar-

lı ve karşıkonulmaz gelişmeleridir. Biz henüz açık bir kavgaya dayanabilme gücünden yoksunuz; Avrupa'ya ve Amerika'ya karşı bize düşen ödev, zamanı geldiğinde, ilk büyük çarpışmada yenilginin acısını tatmak değil, utkudur. Bu düşünce, bana göre, her şeyin üstündedir.

Doğal ki eski ve yeni dünyadaki bütün sosyalist emekçilerin, 1 Mayısı gününde kutladıklarını görmek çok hoş olurdu. Ama bu eşzamanlı ve tektip bir iş bırakımı olmazdı. Siz Paris'te, diyelim ki sabah 8.00'den akşam 8.00'e kadar iş bırakırdınız; New Yorklular sabah 8.00'de başladıklarında Paris'te öğle üzeri 1.00 olurdu ve Kaliforniyalıların başlaması için daha üç saat gerekirdi. Geçen yılki gösteri, iki güne yayılmakla hiçbir şey yitirmedi; bu yıl durum daha da az böyle olacak. Avusturyalılar tamamen farklı bir durumdalar: Düzenli ajitasyon ve örgütlenme onlar için öyle güçleştirildi ki, bir günlük iş bırakımı, Adler'in pek açık biçimde ortaya koyduğu gibi, onların tek gösteri yapabilme yolu.

Bu durumda kendini teselli et. Hareket, bu "birlik" eksikliğinden zarar görmeyecek; üstelik böyle salt biçimsel bir birlik, bunun için Almanya'da ve bir olasılıkla İngiltere'de ödeyeceğimiz bedele değmez.

Brousse karşıtlarına ilişkin yaklaşımını önemli buluyorum. Pratikte işbirliği yapılmasını öngören bir anlaşmaya varmak; herhangi bir birleşme girişimini, şimdilik bir yana koymak; her şeyi uygun bir zaman gelinceye kadar, son ana dek Enternasyonal kongreye[374] dek ertelemek — durumdan yararlanmanın, senin yaptığından daha iyi bir yolu yok. Lasalcılarla birleşme sırasında Marx'ın da Liebknecht'e önerdiği buydu; ama dostlarımızın çok acelesi vardı.

Guesde, *Vorwärts* için yazdığı yazılarda Liebknecht'e iyi bir oyun oynadı. Liebknecht, Prusyalıların huzurunu kaçırmak için burjuva cumhuriyeti hep savundu; Constans, Rouvier, vb. gibileri ona göre, neredeyse mükemmeldi. Ve şimdi Guesde ortaya çıkıyor ve bu yanılsamayı yıkıyor. Çok hoş, Almanya için de çok iyi.

Benim için Laura'yı öp. Doktor Z.'ye Toulon olayı[375] hak-

kındaki makalesi için takdirlerimi bildir. Louise, özellikle teşekkür ediyor. Senin ve Laura'nın kendisini hep iyi anımsamanızı diliyor.

Hep sevgiyle
F. E.

230
ENGELS'TEN STUTTGART'TAKİ KARL KAUTSKY'YE
LONDRA, 23 ŞUBAT 1891

Sevgili Kautsky,

Benim acele kutlama mesajımı önceki gün almış olmalısınız. Böylece biz yeniden kendi koyunlarımıza,* Marx'ın mektubuna[376] dönebiliriz.

Mektubun, muhaliflerimizin eline bir silah vereceği korkusu yersizdi. Gerçekten her şeye kötü niyetle çamur atılıyor, ama mektubun karşıtlarımız üzerindeki genel etkisi, bu amansız özeleştirinin yarattığı tam bir şaşkınlık oldu ve şu duyguyu uyandırdı: Bir parti nasıl bir iç güce sahip olmalı ki, böyle bir şeyi kaldırabilsin! Bunu, bana yolladığınız (bunun için teşekkür ederim) hasım gazetelerde ve benim getirttiğim daha başka gazetelerde de görmek olanaklı. Doğrusunu söylemek gerekirse, benim bu belgeyi yayınlarken güttüğüm amaç da buydu. İlk anda şurada-burada bazı kişilerin tatsız bir biçimde etkileneceklerini biliyordum; ama bu kaçınılmazdı ve kanımca belgenin olgusal içeriği, daha ağır bastı. Yine biliyordum ki, parti, bunu kaldırabilecek ölçüde kuvvetliydi; hesabımı, partinin onbeş yıl önceki bu içten dile dayanabileceği gerçeğine dayandırdım. İnsan bu güç denemesini işaret ederek haklı bir övünçle şöyle diyebilir: Başka hangi parti benzer bir şey yapmaya cesaret edebilir? Ne var ki, bu işin yapılması, Saksonya ve Viyana *Arbeiter Zeitung* ile *Züricher Post*'a nasip oldu.[377]

Neue Zeit'ın 21'inci sayısında, belgenin yayınlanması sorumluluğunu üzerinize almanız iyi güzel de, unutmayın ki,

* Fransızcada, "kendi koyunlarına dönmek" şeklindeki deyim, "konuya dönme" anlamını taşıyor. –ç.

ilk hareket benden geldi ve üstelik bir ölçüde sizi, böyle yapmaya zorladı.[378] Bu nedenle, asıl sorumluluğun bende olduğu kanısındayım. Ayrıntılara gelince, kuşkusuz insan, o ayrıntılar üzerinde her zaman farklı düşünceler taşıyabilir. Sizin ve Dietz'in itiraz ettiğiniz her şeyi çıkardım ya da değiştirdim; Dietz daha fazla noktayı işaret etmiş olsaydı, olanaklı olduğu ölçüde ona da uymaya çalışırdım; size, bunun kanıtını her zaman vermişimdir. Ama temel noktaya gelince, program görüşmeye açılır açılmaz, bu belgeyi yayınlamak *benim görevim*di. Ve özellikle Liebknecht'in, bir yandan kendi malıymış gibi belgeden teklifsizce alıntıladığı parçalara yer verdiği, bir yandan da adını anmaksızın bu belgeye karşı polemiğe giriştiği Halle'deki raporundan sonra hiç kuşku yok ki, Marx, bu değiştirilmiş metnin karşısına orijinal metni çıkarırdı; ve onun yerine aynı şeyi yapmak benim görevimdi. Ne yazık ki, tam o sıralarda ben belgeyi henüz bulamamıştım; uzun aramalardan sonra, epey gecikmeyle bulabildim.

Bebel'in size, Marx'ın Lassalle'a ilişkin yargısı, eski lasalcılar arasında kızgınlık doğmasına neden oldu, diye yazdığını söylüyorsunuz. Böyle olabilir. Her şeyden önce bu insanlar gerçek öyküyü bilmiyorlar; bu konuda onları aydınlatmak için de hiçbir şey yapılmış görünmüyor. Lassalle'ın tüm büyüklüğünün, Marx tarafından yapılan araştırmaların bulgularını yıllar boyu Lassalle'ın kendi malıymış gibi sergilemesine ve yetersiz ekonomi bilgisi nedeniyle bu bulguları üstelik bir de çarpıtmasına Marx'ın ses etmeyişinden ileri geldiğini bu insanlar bilmiyorlarsa, bu benim hatam değil. Ama ben Marx'ın yazınsal açıdan vasiyetinin de uygulayıcısıyım, ve bu bana belli yükümlülükler yüklüyor.

Lassalle, yirmialtı yıldan beri tarihin malıdır. Sosyalistler Yasası yürürlükteyken Lassalle'ın tarihsel eleştirisi de askıya alınmıştı; en sonunda, Lassalle'ın Marx karşısındaki konumunun açığa çıkarılması ve bu tarihsel eleştirinin yapılması zamanı geldi. Lassalle'ın gerçek yüzünü gizleyen ve onu yücelten efsane, kuşkusuz, partinin amentüsü olamaz. İnsan Lassalle'ın harekete yaptığı hizmeti ne kadar saygıyla

anarsa ansın, onun hareket içindeki tarihsel rolü muğlak kalacaktır. Sosyalist Lassalle her adımında, demagog Lassalle tarafından izlenmiştir. Ajitatör ve örgütçü Lassalle'ın her yanından Hatzfeldt davasının[379] avukatı Lassalle sırıtır: araç seçiminde kinizm, çevresinde, yalnızca bir araç olarak kullanılacak ve sonra bir kenara atılıverecek fırsatçı ve kötü ünlü kişileri yeğ tutmak. 1862'ye kadar pratikte, bonapartist eğilimler taşıyan, özellikle Prusyalı türden bir vülger demokratken (Marx'a yazdığı mektupları henüz okudum) birdenbire yalnızca kişisel nedenlerle çarketti ve ajitasyonuna başladı; ve aradan henüz iki yıl geçmemişti ki, işçilerin, burjuvaziye karşı monarşinin yanında saf tutmasını istemeye başladı; ve karakteri kendisine benzeyen Bismarck ile, eğer iyi bir talih eseri o sıralarda vurulup öldürülmemiş olsaydı kaçınılmaz olarak harekete ihanet etmesine yolaçacak olan, entrikalar çevirmeye başladı. Propaganda yazılarında, Marx'tan ödünç aldığı düşünceler kendi düşünceleriyle, yanlış açıklamalarla öylesine içiçe geçmiştir ki, birini diğerinden ayırmak neredeyse olanaksızdır. İşçiler arasında Marx'ın yargısından gücenen kesim, Lassalle'ı yalnızca iki yıllık ajitasyon çalışmalarından ve üstelik onu da renkli gözlükler ardından izleyerek biliyor. Ama tarihsel eleştiri, bu tür önyargıların karşısında, şapkası elinde, sonsuza dek bekleyemez. Son olarak Marx ile Lassalle arasındaki hesabı kapatmak da benim görevimdi. Bu yapılmıştır. Şimdilik bu kadarla yetinebilirim. Üstelik şimdi yapmam gereken başka işler var. Marx'ın Lassalle üzerine yayınlanan acımasız yargısı, kendi etkisini yapacak ve başkalarını da cesaretlendirecektir. Ama buna zorlanırsam, benim için başka seçenek kalmayacaktır: Lassalle efsanesini, son kez ve sonsuza dek süpürüp atmak zorunda kalacağım.

Reichstag grubunda*, *Neue Zeit*'ın sansür edilmesini isteyen seslerin yükselmesi gerçekten harika. Bu nedir? Sosyalistler Yasası yıllarındaki grup diktatörlüğünün (o zaman gerçekten gereken ve çok iyi yürütülen diktatörlüğün) hayaleti mi, yoksa von Schweitzer'in vaktiyle uyguladığı kaskatı ör-

* Meclisteki sosyal-demokrat grup. –*Ed.*

gütlenmenin anımsanışı mı? Alman sosyalist bilimini, tam da Bismarck'ın Sosyalistler Yasasından kurtulduktan sonra, Sosyal-Demokrat Parti yetkililerinin bizzat hazırlayıp uygulayacakları yeni bir sosyalistler yasasının denetimine sokmak gerçekten çok parlak bir fikir olur. Ondan sonra geriye, ağaçlar göğe doğru büyüyecek diye takdir buyurulmuştur, kalır.

Vorwärts'deki makale[380] beni pek ilgilendirmiyor. Liebknecht'in, olan-bitenler hakkındaki görüşünü bekliyorum ve ondan sonra her ikisini de olabildiği ölçüde dostça bir tonla yanıtlayacağım. *Vorwärts*'in yazısındaki birkaç yanlışın (örneğin bizim birleşmeyi arzu etmediğimiz, olayların Marx'ın yanlışlığını kanıtladığı, vb.) düzeltilmesi ve birkaç apaçık noktanın pekiştirilmesi gerekecek. Sonradan yeni saldırılar ya da yanlış savlar, beni daha ileri adımlar atmaya zorlamazsa, kendi hesabıma, bu yanıtla tartışmayı kapatmayı düşünüyorum.

Dietz'e, *Ursprung** üzerinde çalıştığımı söyleyin. Ama bugün Fischer'den mektup aldım, o da üç yeni önsöz istiyor.

Sevgiler
F. E.

231
ENGELS'TEN JOSÉ MESA'YA
LONDRA, 24 MART 1891

Sevgili Mesa,

2 Mart tarihli mektubunuzdan, Marx'ın *Misère de la philosophie*'sinin [*Felsefenin Sefaleti*] sizin çevirinizle İspanyolca baskısının yayınlanmak üzere olduğunu büyük bir hoşnutlukla öğrendik. Doğal ki bu girişimi, seve seve onaylıyoruz. Sosyalizmin İspanya'da gelişmesine, kuşkusuz çok olumlu etki yapacaktır.

Temellerini Marx'ın kitabının yıktığı prudoncu teori, Pa-

* Engels, *Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats*'ın [*Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*], Dietz tarafından 1891 Kasımında yayınlanan dördüncü baskısını hazırlıyordu. –*Ed.*

ris Komününün düşüşünden sonra sahneden silindi. Ama yine de Batı Avrupa'nın burjuva radikalleriyle sahte-sosyalistlerinin, işçileri uyutmak için malzeme sağladıkları büyük bir cephanelik. Bu aynı ülkelerin işçileri de kendi öncellerinden benzer prudoncu ifadeler miras aldıkları için, radikallerin lafazanlığı, işçilerin birçoğu arasında hâlâ yankı bulabiliyor. Hâlâ varlığını sürdüren prudoncuların yalnızca burjuva radikaller ya da kendilerine sosyalist diyen cumhuriyetçiler olduğu Fransa'da durum böyle. Yanılmıyorsam sizin *Cortès*'inizde* ve basınınızda da kendilerine sosyalist diyen bu tür cumhuriyetçiler var, çünkü, prudoncu fikirlerde, proletaryanın özlemlerinin ussal ve geçerli ifadesi olan gerçek sosyalizmin karşısına, sulandırılmış burjuva sosyalizmi koyabilmelerine elverişli araçları görüyorlar.

Kardeşçe selamlar
F. Engels

232
ENGELS'TEN STUTTGART'TAKİ KARL KAUTSKY'YE
[RYDE, 29 HAZİRAN 1891]

Sevgili Kautsky,

Birkaç günlüğüne buraya Pumps'a kaçtım; üstüme abanan iş seli çok fazla geldi. Parti programı[381] eline ulaştığı sırada, bir grup-evliliğinin ortasında mutlu ve hoşnuttum; ama programla ilgilenmek *gerekiyordu*. İlkin, giriş bölümünü bir biçimde daha özlü hale getirmek istedim, ama zaman darlığı, bunu yapmamı engelledi; ayrıca politik kısmın bir ölçüde sakınılabilir, bir ölçüde sakınılamaz eksikliklerini çözümlemek bana çok daha önemli göründü; bunu yaparken *Vorwärts*'in uzlaşmacı oportünizmine ve eski sefil pislik *frisch-fromm-fröhlich-frei*'ın** "sosyalist topluma" taşınmasına takılma fırsatını buldum. Bu arada sizin onlara yeni bir giriş önerdiğinizi öğrendim; daha iyisi can sağlığı. ...

* İspanya parlamentosu. –ç.
** *Dinç, yalın, neşeli, özgür* – Alman spor kulüplerinin sloganı. –*Ed.*

ENGELS'TEN STUTTGART'TAKİ KARL KAUTSKY'YE

LONDRA, 14 EKİM 1891

Sevgili Kautsky,

Hiç beklemediğim bir biçimde, sizin *Vorwärts*'de yayınlanan taslak metninizde* "tek bir gerici yığın" terimini görünce büyük bir hayrete düştüm. Bu konuda derhal kaleme kağıda sarılıyorum ama geç kalmış olduğumdan da korkmuyor değilim. Bu propaganda deyimi, özlü ve çok dikkatli biçimde ifade edilen bilimsel önermelerin uyumlu dizisini akortsuz tiz bir nota gibi karmakarışık edebilir. Çünkü bir propaganda deyimidir ve ayrıca aşırı tek-yanlıdır ve böyle olduğu için de inandırıcı göründüğü tek biçim olarak sugötürmezce mutlak biçimde ortaya konması tamamen yanlıştır.

Yanlıştır, çünkü bu haliyle, *tarihsel* bir *eğilimi*, *olup-bitmiş* bir *olgu* gibi ilan etmektedir. Sosyalist devrim başladığı anda, bütün öteki partiler bizim karşımızda gerici bir yığın olarak *ortaya çıkarlar*. Zaten öyle *olmuş* ve her ne kadar kaçınılmaz değilse de herhangi bir tür ilerici eylem kapasitesini yitirmiş olabilirler. Ama *bugünkü durumda* bunu söyleyemeyiz; en azından öteki program ilkeleri için söylediğimiz kesinlikte söyleyemeyiz. Almanya'da bile öyle koşullar ortaya çıkabilir ki, o koşullarda sol partiler, sefilliklerine karşın, hâlâ yerli yerinde duran dev anti-burjuva bürokratik ve feodal döküntünün bir kesimini silip süpürmek *zorunda* kalabilirler. Ve o zaman, hiçbir biçimde gerici bir yığın olmayacaklar.

Biz devletin dümenini elegeçirecek ve ilkelerimizi gerçekleştirecek kadar güçlenmedikçe, kesinlikle *bizim karşımızda tek bir* gerici yığından sözedilemez. Aksi halde tüm ulus gerici bir çoğunlukla iktidarsız bir azınlığa bölünmüş olur.

Almanya'da küçük devletler sistemini parçalayan halk, burjuvaziye sanayi devrimi yapma olanağını veren halk, hem kişiler hem şeyler için birleşik iletişim koşullarını ortaya çıkaran ve böylece bize daha geniş bir hareket özgürlüğü yaratan halk — bütün bunları bir "gerici yığın" olarak mı yaptı?

* Alman Sosyal-Demokrat Partisinin program taslağı. *–Ed.*

1871-78'de monarşinin ve ruhban sınıfı egemenliğinin kesin olarak hakkından gelen, Fransa'da devrim dönemleri dışında basın özgürlüğünü, toplanma ve dernekleşme özgürlüğünü daha önce görülmedik biçimde güven altına alan, zorunlu eğitimi ülkeye getiren ve genelleştiren ve öyle iyi bir düzeye getirdiği için Almanya'yı örnek almaya iten Fransız burjuva cumhuriyetçiler tek bir gerici yığın olarak mı davrandılar?

Oy hakkını önemli ölçüde genişleten, seçmen sayısını beş kat artıran, seçim çevrelerine eşitlik sağlayan, zorunlu eğitimi kabul eden ve eğitim sistemini iyileştiren, her oturumda yalnızca burjuva reformlar için değil, ama işçilere her seferinde yeni ödünler tanımak üzere oy kullanan İngiliz resmî iki partisinden birine üye İngilizler — sessizce ve kayıtsızca yol alıyorlar; hiçkimse onları basitçe "*tek bir* gerici yığın" diye suçlayamaz.

Kısacası, aşama aşama gerçeklik haline dönüşmekte olan bir eğilimi çoktan olup-bitmiş bir olgu gibi sunmaya hakkımız yok; hele hele örneğin İngiltere'de bu eğilim *hiçbir zaman* sonuna kadar gerçekleşmeyeceğine göre, buna hiç hakkımız yok. Burada dönüm noktasına ulaşıldığı zaman burjuva hâlâ çeşitli küçük reformlar yapmaya hazır olacaktır. Ama o zaman da devrilmekte olan bir sistemde küçük reformlar yapılmasında ısrar etmek bütün bütün anlamsızlaşacaktır.

Lasalcı lafazanlık, bizde özellikle 1 Ekim 1890'dan* bu yana *Vorwärts*'de büyük ölçüde kötüye kullanıldıysa da ajitasyonda *belli koşullarda* haklı görülebilir. Ama *program*da *yeri olamaz*; çünkü orada kesinlikle yanlış, ve yanlış yönlendirici olur. Bu lafazanlık orada, bankacı Bethmann'ın evine yapılacak balkona karısının çöreklenmesi gibi olur: "Bana bir balkon yaparsanız, karım oraya bağdaş kurar, oturur, tüm cepheyi göçürür!"

Vorwärts'deki metinde başka bir değişiklik öneremiyorum, çünkü gazeteyi nereye koydumsa bulamıyorum; postanın da zamanı gelmek üzere.

* 1 Ekim 1890'da, Sosyalistler Yasası Almanya'da kaldırıldı. –*Ed.*

Parti kongresi şanlı bir günde başladı. 14 Ekim Jena ve Auerstedt[382] savaşlarının yıldönümüdür; orada eski, devrim-öncesi Prusya çökmüştü. Umalım, Marx'ın öngördüğü gibi 14 Ekim 1891 Prusyalılaşmış Almanya için, "*içerdeki Jena*"nın başlangıcı olsun.

Sevgiler
F. Engels

234
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
LONDRA, 24 EKİM 1891

... İnancım o ki ABD'deki hareket bir kez daha en düşük düzeyinde. Orada her şey büyük iniş çıkışlara açık. Ama her büyük yükselişte kesinlikle yeni bir siper kazanılıyor ve uzun vadede herkes ilerleme sağlıyor. Emek Şövalyelerinin[383] güçlü yükselişi ve 1886'dan 1888'e kadarki grev hareketi, tüm tersliklere karşın genelde davamızı ileri götürdü. Şimdi kitlelerde oldukça farklı bir ruh hali var. Gelecek sefer, kuşkusuz yeni siperler kazanılacak. Ancak yerli Amerikalı işçinin yaşam standardı, İngiliz işçininkinden bile daha yüksektir ve bu bile, bir süre için onu arka koltuğa göndermek için yeter nedendir. Üstelik, göçmen işçilerin rekabeti ve daha başka nedenler var. Zamanı yeterince olgunlaştığında, orada işler gene müthiş bir hız ve enerjiyle gelişecektir, ama o noktaya ulaşılması biraz zaman alabilir. Hiçbir yerde mucize olmuyor. Buna bir de başöğretmen ve aynı zamanda komutan rolünü oynamak isteyen ve bu yüzden yerli insanları, en iyi şeyleri bile onlardan öğrenmek istememeye iten mağrur Almanlarla talihsiz ilişkileri ekleyin. ...

Die Entwicklung des Sozialismus'un [*Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*] Aveling'in hazırladığı benim redakte ettiğim bir çevirisi (Sonnenschein'ın toplumsal dizilerinde) yayınlanacak. Bu gerçek çeviri karşısında, o kötü İngilizcesiyle korsan Amerikan çeviri[384] artık pek zararlı olmayacak.

Kaldı ki o çeviri tam bile değil, her neyi güç buldularsa, kaldırıp atmışlar. ...

235
ENGELS'TEN ST. PETERSBURG'DAKİ NİKOLAY FRANTSEVİÇ DANİELSON'A
[LONDRA] 29-31 EKİM 1891

Sayın Bayım,

21 Eylül tarihli mektubunuz geldiği zaman ben İskoçya ve İrlanda'da gezideydim; ancak bugün yanıt verebilecek zamanı ve fırsatı bulabildim.

Anlaşılan sizin 20 Ocak tarihli mektubunuz gerçekten postada kayboldu; buna iki yönden esef ediyorum; birincisi, içindeki ilginç bilgilerden bunca zaman yoksun kaldım; ve ikincisi sizi, aynı bilgileri benim için yeniden yazma zahmetine soktu. Çok teşekkürler!

Bismarck'ın deyişiyle "*Züchtung von Millionären*"* anlaşılan sizin ülkenizde dev adımlarla ilerliyor. Sizin resmî istatistiklerinizin gösterdiği ölçüde kârı şimdilerde İngiliz, Fransız ya da Alman tekstil sanayisinde görmek olası değildir. Yüzde 10, 15 ve en çok yüzde 20 ortalama kâr oranı, ve çok ayrıksın gönenç yıllarında yüzde 25-30 kâr oranı *iyi* sayılır. Yalnızca modern sanayinin çocukluk yıllarında, en son ve en iyi makinelerle üretim yapan, o sıralarda toplumsal bakımdan gerekli olandan daha az emek-gücüyle çalışan işletmeler böyle yüksek kârlar elde edebiliyorlardı. Şimdilerde, böyle yüksek kârlar yalnızca yeni buluşlara dayalı şanslı spekülatif girişimlerden elde edilebiliyor; bu da yüzde bir, geri kalanlar tümden başarısız.

Benzer ya da yaklaşık kâr oranlarının olası olduğu tek ülke şimdilerde temel sanayilerde, Amerika'dır. Orada iç savaştan sonraki koruyucu gümrük tarifeleri ve şimdilerde de McKinley gümrük tarifeleri benzer sonuçlar vermiştir; kârlar çok yüksek olmalıdır ve yüksektir. Bu durumun tama-

* "*Milyonerler yaratmak*". –ç.

en, bir günden ötekine değiştirilebilme olasılığı olan tarife düzenlemelerine bağlı oluşu, bu sanayilerde herhangi bir geniş *dış* sermaye (yatırılmış yerli sermayeye oranla geniş) yatırımını, ve böylece ana rekabet kaynağını dışarda bırakarak, kârların düşmesini önlemeye yetmektedir.

Modern sanayinin genişleyişinin halk yığınlarının yaşamında yaptığı etki konusunda, yani *üreticilerin doğrudan tüketimi* için üretim yapan ev sanayisinin ve kapitalist alıcı için üretim yapan ev sanayisinin çöküşündeki değişiklik ve etkileri konusunda, yazdıklarınız, bana çok canlı biçimde, yazarımızın,* *Herstellung des innern Markts*** bölümünü ve 1820'den 1840'a kadar Orta ve Batı Avrupa'nın birçok yerinde olup bitenleri anımsatıyor. Kuşkusuz, sizdeki değişikliğin etkileri, bir ölçüde farklı. Fransız ve Alman köylü toprak sahibi, biraz zor ölür; toprağını ve evini satıp savma kertesine gelmeden önce tefecinin elinde iki üç kuşak hırpalanır; en azından modern sanayinin henüz girmediği yörelerde, böyledir. Almanya'da köylüleri suyun üstünde tutan şey, küçük tarlalarını sürdükten sonra geri kalan ve onlar için hiçbir değeri olmayan boş zamanlarında yürütülen, kapitalistler hesabına her tür ev sanayisi —pipolar, oyuncaklar, sepetler vb.— olmuştur; ek çalışma için aldıkları her kuruşu kazanç saymışlardır; Almanya'da insanı yıkıp mahvedecek düzeydeki düşük ücretlerin ve bu tür sanayi ürünlerinin akla sığmaz ucuzluğunun nedeni budur.

Sizde üstesinden gelinecek bir *obsçina**** direnci var (bana öyle geliyor ki, modern kapitalizme karşı sürekli savaşımında önemli ölçüde toprak yitirmek zorunda kalmasına karşın); 1 Mayıs tarihli mektubunuzda tanımladığınız büyük mülk sahiplerinin —bir yandan artı-değeri topraksahibi elinde toplayan, aynı zamanda köylünün *köylü olarak* eğreti varoluşunu sürdürmesini sağlayan— geniş tarım toprakları dayanağı var; ve kulaklar da, görebildiğim kadarıyla, köylüyü bir *sujet à exploitation***** olarak pençelerinde tutmayı, onu

* Karl Marx. –*Ed.*
** İç pazarın yaratılması. –*Ed.*
*** Kırsal toplulık. –ç.

yıkıp toprağını kendi topraklarına katmaya yeğliyorlar. Anlıyorum ki, fabrikada ve kentte işçi olarak istenmeyen Rus köylü de epey zor ölecek; ölmeden önce ölümünün diyetini alacak.

Rusya'daki genç burjuvazinin sağlama bağladığı pek büyük kârlar ve bu kârların iyi bir ürüne (hasada) bağlı oluşu konusundaki dört başı mamur anlatımınız, bu bilgiler olmasa karanlıkta kalacak birçok noktayı açıkça ortaya koyuyor. Rus sanayisinde sıkıntıya yolaçan ve giderek artan depresyon ve güvensizliğin tek gerçek ilacının savaş olduğu düşüncesinin Rus tüccar sınıflarını iyice sarmış göründüğü konusunda bugün bir Londra gazetesinde yayınlanan Odessa çıkışlı haberi nasıl değerlendirmem gerektiğini de şimdi çok iyi anlıyorum; bu haberi ancak, gümrük tarifelerinin eseri olan sanayinin tümden iç pazara ve müşterilerinin alım gücünün dayandığı tarım yöreleri hasadına bağımlı olmasıyla açıklayabileceğimi düşünüyorum. Bu pazar yürümezse bön insanlar açısından, onu başarılı bir savaşla genişletmekten daha doğal ne kalıyor?

İyi bir hasadın, sizde, zorunlu olarak buğday fiyatının düşeceği anlamına gel*me*diğine ilişkin görünüşte çelişik olgu üzerine notlarınızı çok ilginç buldum. Çeşitli ülkelerdeki ve uygurlığın çeşitli aşamalarındaki gerçek ekonomik ilişkileri incelediğimiz zaman, 18'inci yüzyıldaki rasyonalist genellemelerin nasıl da eşi bulunmadık ölçüde eksik ve hatalı olduğu ortaya çıkıyor — Adam Smith, Edinburgh'un ve Lothianların koşullarını normal ve evrensel koşullar olarak alıyordu! Bereket, Puşkin şunu biliyordu:

Doğa ürünüyse zenginliği
Bilir mi altının önemini?
Anlayamadı baba oğlunu,
Rehin etti her karış toprağını.*****

Derin saygılarımla
P. W. Rosher

**** Sömürü konusu. –ç.
***** *Eugene Onegin*'den. Bu dizeler orijinal metinde Rusça yazılmıştır. –ç.

Gelecek Pazartesi yeniden III. cilt üzerinde çalışmaya başlıyorum — umarım bitinceye kadar kesintiye uğramaz.

Bu mektup, kesinti nedeniyle bugüne, 31 Ekime kadar gecikti.

236
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ CONRAD SCHMIDT'E
LONDRA, 1 KASIM 1891

... Hegel'i yok saymak, kuşkusuz olanaksız; onu özümsemek de zaman alır. *Encyclopädie*'deki kısa *Logik* iyi bir başlangıçtır. Ama Rosenkranz'ın (1845) ayrı baskısını değil, *Werke*'nin 6. cildindeki metni almalısınız; çünkü bu ikincide, o Henning eşeği çoğu zaman kendisi bile anlamadıysa da, konferanslardan alınma birçok açıklayıcı ekleme var.

Sunuş bölümünde, ilkin (§ 26, vb.) Wolf'un Leibniz yorumunun (*tarihsel* anlamda metafizik), ondan sonra (§ 37, vb.) İngiliz-Fransız ampirisizminin, ardından (§ 40 vd.) Kant'ın ve son olarak (§ 61) Jacobi gizemciliğinin eleştirisi var. İlk bölümde (Varlık), Varlık ve Hiçlik üzerinde çok fazla kafa yormayın; Nitelik, sonra Nicelik ve Ölçü konusundaki son paragraflar çok daha iyi, ama ana bölüm, Öz doktrini: soyut karşıtların kendi savunulamazlıklarına indirgenmesi, yani insan yalnızca bir taraftan yana olmaya çalışınca o tarafın farkedilmeksizin ötekine dönüşmesi, vb.. Aynı zamanda somut örneklerle konuyu kafanızda her zaman daha açık hale getirebilirsiniz; örneğin siz, bir damat olarak, kendinizde ve gelinde özdeşliğin ve farklılığın ayrılmazlığının çok çarpıcı bir örneğine sahipsiniz. Cinsel aşkın, farklılıktaki özdeşliğin zevki mi, yoksa özdeşlikteki farklılığın zevki mi olduğunu kanıtlamak olanaksızdır! Farklılığı (bu örnekte cinsiyet) ya da özdeşliği (bu örnekte iki tarafın insan doğası) çekip alırsak, geriye ne kalır? Ona dayanmaksızın tek adım atamazsak da, özdeşliğin ve farklılığın bu ayrılmazlığının bana ilkin ne kadar sıkıntı verdiğini anımsarım.

Ama Hegel'i, bay Barth'ın yaptığı gibi okuyacaksanız, yani yapıyı çatarken kaldıraç olarak kullandığı yanılsamalı

tasımları ve kötü geçişleri keşfetmek için okuyacaksanız, hiç gerekmez. Barth'ınki tam bir okul çocuğu ödevi olmuş. Çok daha önemli olanı, yanlış biçimlerin altında ve yapay bağlantıların altında saklı duran doğruyu ve dahice olanı keşfetmektir. Bu nedenle, bir kategoriden ya da bir çelişkiden ötekine geçişler hemen hemen her zaman keyfîdir — bu geçişler çoğu zaman bir cinasla, bir sözcük oyunuyla yapılır, örneğin § 120'de, pozitif ve negatifin, Hegel, *"Grund"** kategorisine ulaşabilsin diye *"zugrunde gehn"*** zaman böyledir. Bunlar üzerinde uzun uzadıya kafa yormak zaman yitirmektir.

Hegel'de her kategori felsefe tarihinde (onun genelde işaret ettiği üzere) bir aşamayı temsil ettiği için, en parlak yapıtlarından biri olan *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie* [*Felsefe Tarihi Dersleri*] ile karşılaştırarak okursanız çok iyi edersiniz. Gevşemek için de size *Ästhetik*'i salık veririm. Bu yapıtların içine girdiğinizde hayran kalacaksınız.

Hegel'de diyalektiğin bozulması, "düşüncenin öz-gelişimi" olduğunun varsayılmasından ötürüdür; bu çerçevede, olguların diyalektiği basit bir yansımadan başka bir şey değildir, oysa gerçekte bizim kafamızda olan diyalektik, doğa ve insan toplumu dünyasında olan gerçek gelişmenin yansımasından başka bir şey değildir ve diyalektik biçimlere uyar.

Marx'taki metaın sermayeye gelişimini, Hegel'deki varlığın öze gelişimiyle karşılaştırırsanız, oldukça iyi bir koşutluk görürsünüz: Birincide olgulardan ileri gelen somut gelişmeler, ikincide, soyut bir yapılandırma vardır; o yapılandırmanın içinde niceliğin niteliğe ve *vice versa**** dönüşümü gibi çok önemli dönüşümler ve pek parlak fikirler bir kavramın ötekine öz-gelişimi kalıbına dökülür — insan bu tür dönüşümlerden düzinelerle üretebilir. ...

* Temel. –ç.
** Yokolduğu –ç.
*** Tersi. –ç.

1892

237
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
LONDRA, 6 OCAK 1892

... Amerika'da henüz *üçüncü* bir partiye yer olmadığına inanıyorum. *Aynı* sınıf kümesi içinde bile çıkar çeşitliliği bu geniş alanda o kadar büyük ki, tümden farklı kesimler ve çıkarlar, yöreye göre, iki büyük partinin her birinde temsil ediliyor; gerçi *bugün* güneydeki büyük topraksahiplerinin Demokratların çekirdeğini oluşturması gibi büyük sanayi de bütün olarak Cumhuriyetçilerin çekirdeğini oluşturuyor ama, iki büyük partinin her biri mülksahibi sınıfın bellibaşlı tüm kesimlerinin temsilcilerini içeriyor. Bu sarmaş-dolaşlığın görünürdeki raslansallığı, orada çok yaygın olan hükümetin yolsuzluğu ve sömürüsü için çok iyi bir ortam yaratıyor. Ancak toprak —kamu toprağı— bütünüyle spekülatörlerin eline geçtiğinde ve toprakta yerleşme böylece giderek daha güçleştiğinde ya da sahtekarlık konusu olduğunda — ancak o zaman, *dingin* bir gelişmeyle, üçüncü bir partinin zamanı gelecek. *Toprak* spekülasyonun temelidir, ve Amerika'daki spe-

külasyon düşkünlüğü ve fırsatı, Amerika kökenli işçiyi burjuvazinin eli altında tutan bellibaşlı iki kaldıraçtır. Ancak spekülasyondan artık *hiçbir şey* bekleyemeyecek, Amerika'da doğmuş bir işçi kuşağı ortaya çıktığı zaman Amerika'da ayağımızı sağlamca yere basacağız. Ama Amerika'da *dingin* bir gelişmeye kim güvenebilir ki? Fransa'daki politik sıçramalar gibi, orada da ekonomik sıçramalar var; onlar da aynı geçici gerilemeleri yaratıyor.

Küçük çiftçiler ile küçük-burjuvalar, güçlü bir parti kurmayı pek başaramayacak: Her ikisi de çok hızlı değişen unsurlardan oluşuyor —çiftçi, üstelik çoğu zaman göç halindedir, farklı eyaletlerde ve topraklarda birbiri ardına iki, üç, dört çiftlikte çalışır; göç ve iflas, her iki grupta da personelin sürekli değişmesine yolaçar; ayrıca kredi verene ekonomik bağımlılık da bağımsızlığı köstekliyor— ama onları sonunda iki büyük partiden birine satmak için, hoşnutsuzlukları üzerine spekülasyon yapan politikacılar için, bu insanlar çok iyi bir unsur.

Arkası-yeşil para* yalanını yeniden ısıtıp sofraya getiren yankilerin "direngenliği", teorik geriliklerinin ve her türlü teoriyi anglosakson bir horgörüyle karşılamalarının ürünü. Bunun bedelini de her felsefi ve ekonomik saçmalığa, ve belli burjuva kliklere kâr sağlayan budalaca ekonomik deneyimlere boş inançla, dinsel sekterlikle ödüyorlar. ...

238
ENGELS'TEN BERLİN'DEKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 19 ŞUBAT 1892

... Almanya'da durum, gerçekten kötüleşiyor. Ulusal Liberaller[385] arasında tekrar tekrar muhalefet eğilimleri ortaya çıkıyorsa ve Richter Alman "büyük liberal parti"sinin düşünü görebiliyorsa, işler almış başını gidiyor demektir. Devleti henüz biçimsel olarak kendine tabi kılamayan kapitalist

* İlk kez 1862'de dolaşıma çıkarılan arkası yeşil Amerikan banknotu. *–Ed.*

toplum, gündelik yönetimi monarşist-bürokratik junkerlerin kalıtsal kastına bırakmak ve sonucu belirleyen şeyin sonunda kendi çıkarları olduğu düşüncesiyle yetinmek zorunda kalmıştır. Almanya'daki durumu çerçevesinde, bu toplum, iki eğilim arasında bocalar: Bir yandan toplumdaki bütün resmî ve mülksahibi katmanların proletaryaya karşı ittifakı; bu eğilim uzun vadede "tek bir gerici yığın"a yolaçar ve *dingin* bir gelişme içinde üstünlüğü elegeçirir. Öte yandan cesaretsizlik yüzünden hiçbir zaman savaşıp sonuçlandırılamayan o eski çatışmayı, yani bir tarafta kendini herkesten üstün gören mutlakiyetçi kalıntılarıyla monarşi, toprak aristokrasisi ve bürokrasi, karşı tarafta da bunların hepsine muhalefet eden ve maddi çıkarları, her gün, her saat bu modası geçmiş öğelerin elinde zarar gören sanayi burjuvazisi arasındaki çatışmayı, her gün gündeme getiren bir eğilim var. Belli bir anda bu iki eğilimden hangisinin üstün olduğunu bireysel ve yerel raslansal koşullar belirler. Şu sıralarda, ikinci eğilimin yükselişi başlamak üzere gibi görünüyor, ki böyle bir durumda, *à la* Stumm sanayi baronları ve sanayi şirketlerinin pay sahipleri, doğal olarak yıpranmış gericiliğin yanında yeralacaklardır. Ama, 1848'den kalan ve birçok kez önümüze sürülen bu eski çatışmanın yeniden ısıtılıp sofraya getirilmesi, ancak şimdiye kadarki başarıları nedeniyle coşup taşan hükümetin ve toprak aristokrasisinin canavarca aptallıklara kalkışması durumunda çok ciddileşebilir. Bunu olanaksız görmüyorum, çünkü üst makamlarda bazı garip arzular, sanayinin hammadde ve gıda maddesi vergilerine *dayanamayacağı* inancına giderek daha fazla bağlanan junkerler tarafından destekleniyor. Bu çatışmanın varacağı nokta, dediğim gibi, kişi unsurunun raslansallığına bağlı olacaktır.

Bu çerçevede karakteristik özellik, eski yöntemin kullanılıyor olmasıdır: Eşeği dövmek yerine semeri dövdüler (daha çok da ikisini birden). Dayağı sosyal-demokrasiye atarlar, ama burjuvazi de kendine düşen payı, iyi bir dozda, alabilir; ilkin geçmiş altmış yıldır cömertçe sergilediği liberal

ilkeleriyle hükümette *doğrudan* sahip olduğu küçük payla ilgili olarak siyasal dayak, ve daha sonra, işler yolunda giderse, burjuvazinin çıkarlarını toprak mülkiyeti lehine kurban ederek ekonomik dayak.

Öyleyse, sağa keskin bir dönüş hazırlığı yapılıyor gibi görünüyor, ve gerekçesi de *bizim* ilerlememizi durdurma gerekliliğidir. ...

239
ENGELS'TEN BERLİN'DEKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 8 MART 1892

... Berlin'deki karışıklıkların yatışmasından ve bizim insanlarımızın, gayet kararlı biçimde bu işe bulaşmamalarından çok memnunum. Her zaman birilerinin ateş açması olasılığı vardı ve böyle bir gelişme, bizim için bir sürü sorun yaratılmasının yeterli nedeni olabilirdi. Berlin'de silahlar patlasaydı, Ulusal Liberaller ilköğretim yasasına koşa koşa oy verebilirlerdi ve bazı insanların arasıra tutan öfke nöbetleri sonunda bize yönelebilirdi. Yavaş yavaş oluşaduran tek bir gerici yığın, bizim görüşümüze göre, şimdiki durumda arzulanır bir şey değil; *biz* tarih yapmaya aktif olarak katılabilir durumda olmadığımız sürece, tarihsel gelişmenin kesintiye uğraması bizim çıkarımıza değildir; ve bu bakımdan burjuva partiler arasındaki ağız dalaşının yararı vardır. Bu açıdan şimdiki rejime paha biçilemez, çünkü bu durumu yaratmaya yardım ediyor. Ne var ki, silahlar *çok erken* patlarsa, yani eski partiler birbirleriyle çok sıkı bir savaşa iyice kilitlenmeden önce patlarsa, aralarında anlaşmaya ve bize karşı birleşik bir cephe kurmaya ikna edileceklerdir. Bu iki kere ikinin dört etmesi kadar kesindir. Bu, biz şimdikinden iki kat daha güçlü olduğumuzda olursa, bize hiç zarar vermeyecektir. Ve bu şimdi olsa bile, yönetimdekiler, karşıtlarımız arasında yeniden başlayan çekişmelerin elbette gereğini yapacaklardır. Ama korkulu düş görmektense uyanık yatmak hayırlıdır.

Şimdiki durumda işler öylesine iyi gidiyor ki, bize daha da iyi bir gelişme göstermelerini hiçbir şeyin kesintiye uğratmamasını dilemekten başka bir şey kalmıyor.

İşsizliğe gelince, durumun gelecek yıl daha da kötüleşmesi, gerçekten olasıdır. Korumacılık, serbest ticaretin yarattığı sonuçların aynısını ortaya çıkardı, yani tek tek ulusal pazarları tıka basa malla doldurdu —gerçekte bunu hemen her yerde yaptı— yalnızca şu anda buradaki durum, sizdeki kadar kötü değil. Ama 1867'den bu yana ayağını sürüyen iki-üç küçük bunalımın yaşandığı burada bile, şimdi keskin bir bunalım kapının eşiğinde gibi görünüyor. Son iki-üç yılın yılda 9 milyon balyayı aşkın dev pamuk üretimi, fiyatları, 1846 bunalımının en kötü dönemindeki düşük düzeye geriletti; dahası, buradaki sanayiciler üzerinde aşırı-üretim yapmaları için çok büyük bir baskı yaratıyor, çünkü Amerikalı plantasyoncular daha fazla üretiyor. Böyle yaparak sürekli para kaybediyorlar; çünkü hammadde fiyatlarının düşmekte oluşu nedeniyle, daha pahalı pamuktan üretilmiş olan ürünleri, piyasaya çıkmadan önce değer yitimine uğramış oluyor. *Alman ve Alsaceli iğ fabrikalarının tehlike feryatlarının nedeni de bu*; ama imparatorluk Dietinde, bu feryatlar sessizlik içinde geçiştirildi. Sanayinin öteki sektörleri de pek iyi durumda sayılmazlar; son 15 aydan beri demiryolu gelirleri ve sınai ürünler ihracı kesinlikle geriliyor; bu yüzden kışın burada da durum kötüleşebilir. Kıta Avrupası'ndaki korumacı devletlerde durumun iyileşmesi pek beklenmemelidir; ticaret anlaşmaları geçici bir rahatlama sağlayabilir, ama etkileri, bir yıl içinde dengelenecektir. Önümüzdeki kış, daha geniş ölçekte, benzer bir çekişme Paris, Berlin, Viyana, Roma ve Madrid'de başlar ve Londra'yla New York'ta da yankı bulursa, ciddi bir duruma gelebilir. Bu durumda, hiç değilse Paris'te ve Londra'da, işçilerin oylarına bağımlı olduklarını *çok iyi bilen* belediye meclisi üyelerinin bulunması iyi — ve dolayısıyla, kamu işlerinde çalıştırılmak, daha kısa işgünü, sendika istemleriyle uyumlu ücretler gibi derhal işleme konabilecek istemlere karşı ciddi bir direnç gösterme eğiliminde ol-

mayacaklardır; çünkü, kitleleri daha kötü sosyalist — *gerçekten* sosyalist— dalaletten kurtarmanın tek ve en iyi yolunun bu olduğunu fark edeceklerdir. Ondan sonra, Viyana ve Berlin'de, oylamada sınıf sistemi ve sınırlı seçmenlik temelinde seçilen belediye meclisi üyelerinin istemeye istemeye de olsa onları izleyip izlemeyeceğini göreceğiz. ...

240
ENGELS'TEN NEW YORK'TAKİ HERMANN SCHLÜTER'E
LONDRA, 30 MART 1892

... Amerika'da sizin karşılaştığınız büyük engel, bana öyle görünüyor ki, Amerika kökenli işçilerin ayrıksın konumundan ileri geliyor. 1848'e gelinceye dek, sürekli bir Amerikalı işçi sınıfından ancak ayrıksın bir durum olarak sözedilebilirdi: Bu işçi sınıfının doğudaki kentlerde görülen ilk örnekleri, ilerde ya çiftçi ya burjuva olmayı umarlardı. Şimdi doğma-büyüme Amerikalı bir işçi sınıfı gelişmiştir; büyük ölçüde de sendikalarda örgütlenmiştir. Ama hâlâ aristokratça bir tutum takınıyor ve düşük ücretli, alelade işleri, olabildiği ölçüde, ancak küçük bir bölümü aristokratik sendikalara girebilen göçmenlere bırakıyorlar. Bu göçmenler, farklı milliyetlere bölünmüşlerdir; ne birbirlerinin dilini, ne de çoğunlukla, ülkenin dilini anlayabilirler. Ve sizin burjuvaziniz, bir milliyeti, bir ötekine karşı nasıl oynayacağını, Avusturya hükümetinden bile daha iyi biliyor: yahudileri, İtalyanları, Bohemyalıları vb., Almanlarla İrlandalılara karşı, ve her birini ötekine karşı; öyle ki, New York'ta işçilerin yaşam standartları arasında varolan farklılıklar, eminim, hiçbir yerde duyulmadık ölçüdedir. Buna bir de güleryüzlü bir feodal tabanı olmayan, tamamen kapitalist temelde gelişmiş bir toplumun, rekabet savaşımında yenik düşen insanlara karşı takındığı katı kayıtsızlığı ekleyin: "Bu Allahın belası Hollandalıları, İrlandalıları, İtalyanları, yahudileri ve Macarları bize sayıyla mı verdiler; bunlar istemediğimiz kadar var"; ve geri

planda, hemen hemen sıfırla geçinebilme yeteneğini göstererek hepsini geride bırakan bay John *Chinaman**, tüm bunların üstüne tüy diker.

Böyle bir ülkede, sürekli yenilenen ilerleme dalgalarını aynı kesinlikte gerilemelerin izlemesi kaçınılmaz olur. Ama ilerleyen dalgalar her zaman daha güçlü hale gelirken, gerilemeler daha az felç ediyor ve genelinde işler gene de ilerliyor. Ama şunu kesin sayıyorum: Gerisinde burjuva-öncesi dolaplar bulunmayan saf burjuva temel, kendisine denk düşen dev bir gelişme enerjisiyle —bu şimdiki çılgın gümrük tarife sisteminde bile görülebilir— günün birinde öyle bir değişiklik yaratacak ki tüm dünya hayretler içinde kalacak. Amerikalılar bir kez başladıkları zaman, onların yanında biz Avrupalılarınkinin ancak çocukça kalacağı bir enerji ve şevkle başlayacaklar.

241

ENGELS'TEN ST. PETERSBURG'DAKİ NİKOLAY FRANTSEVİÇ DANİELSON'A

LONDRA, 18 HAZİRAN 1892

... Rusya 1890 yılında, buğdayını ihraç eden ve yabancı sanayi ürünlerini onunla satın alarak geçinen salt bir tarım ülkesi olsaydı, varlığını ve dünya üzerindeki konumunu sürdürebilir miydi ve inanıyorum ki bunu emin bir biçimde yanıtlayabiliriz: *hayır*. Dünya tarihinde önemli bir rol oynayan 100 milyonluk bir ulus, bugünkü ekonomik ve sınai koşullarda, Kırım Savaşı öncesinde ne durumda ise o durumu artık sürdüremezdi. Er ya da geç, ama her durumda en geç 1856-1880 arasında *belli* bir dönemde, buharlı ve oynak aksamlı makinelerin üretime sokulmasına, tekstil ve metalurji ürünlerinin modern üretim araçlarıyla hiç değilse iç tüketim için üretilmesi çabasına girişil*meli*ydi. Bu yapılmasaydı, sizin iç ataerkil sanayinizi İngiliz makine rekabeti yıkardı ve sonuç

* "Aşağılanan Jhon" anlamında. –ç.

—ekonomik açıdan dünyanın büyük merkez atelyesine, İngiltere'ye, bağımlı— bir başka Hindistan olurdu. Hindistan bile İngiliz pamuklu ürünlerine koruyucu gümrük vergileriyle tepki gösterdi; ve İngiliz sömürgelerinin tüm geri kalanları, kendi hükümetlerine kavuşur kavuşmaz, metropolün ezici rekabetine karşı kendi iç üretimlerini korumaya aldılar. İlgilenen İngiliz yazarlar, kendilerinin sergilediği serbest ticaret örneğinin her yerde reddedilmesine ve koruyucu gümrük vergileri uygulanmasına, akıl-sır erdiremiyorlar. Tabii artık neredeyse evrenselleşmiş koruma sisteminin, İngiliz imalat sanayi tekelini doruğa çıkaran İngiliz serbest ticaret ilkesine karşı —azçok zekice, ve bazı durumlarda da kesinlikle aptalca— bir nefis savunması olduğunu görmeye *cesaret* edemiyorlar. (Örneğin Almanya'nın durumunda aptalca; çünkü serbest ticaretle büyük bir sanayi ülkesi durumuna gelmiş olan Almanya korumayı tarım ürünlerine ve hammaddelere dek genişletti ve böylece sınai üretimin maliyetini artırdı!) Korumacılığa evrensel ölçüde başvurulmasının bir raslantı olduğunu değil, ama İngiltere'nin dayanılmaz sınai tekeline tepki olduğunu düşünüyorum; bu tepkinin *biçimi*, belirttiğim gibi yetersiz ve hatta daha kötü olabilir, ama böyle bir tepkinin tarihsel gerekirliği, bana öyle geliyor ki apaçıktır.

Bütün hükümetler, ne kadar dediğim-dedikçi olurlarsa, olsunlar, *en dernier lieu*,* ulusal durumun ekonomik gereklerinin uygulayıcısıdırlar. Bunu iyi-kötü ya da şöyle-böyle, çeşitli biçimlerde yapabilirler; ekonomik gelişmeyi ve onun politik ve hukuksal sonuçlarını hızlandırabilir ya da geciktirebilirler, ama uzun vadede ekonomik gerekleri izlemek zorundadırlar. Rusya'da sanayi devriminin araçları, amaca uygun muydu konusu, çok uzun tartışmayı gerektiren bir sorudur. Ben, bu sanayi devriminin kendinde kaçınılmaz olduğunu kanıtlayabilirsem, benim amacım açısından bu yeterlidir. ...

* Son kertede. –ç.

242
ENGELS'TEN STUTTGART'TAKİ KARL KAUTSKY'YE
RYDE, 4 EYLÜL 1892

... Son seçimler sırasında burada olsaydınız, fabianlar[386] hakkında daha farklı konuşurdunuz. Taktiğimizin bir yönü, bütün modern ülkeler ve zamanlar için, iyice yerleşti: İşçileri, tüm burjuva partilere muhalefet edecek olan, kendilerine ait, bağımsız bir parti kurmaları gerekliliğine inandırmak. Son seçimlerde İngiliz işçiler, olayların zorlamasıyla, ilk kez ve belki de içgüdüsel olarak bu doğrultuda kararlı bir adım attılar ve bu adım şaşırtıcı ölçüde başarılı oldu; işçilerin bilincini aydınlatmaya son yirmi yıl boyunca hiçbir başka olayın yapamadığı ölçüde katkıda bulundu. Ama fabianlar, şu ya da bu fabian değil, örgüt olarak Fabian Derneği ne yaptı? *İşçilerin liberallere bağlanmasını* öğütledi ve pratiği de o doğrultuda oldu; ve beklenmesi gereken de oldu: Liberaller, onları kazanılması olanaksız dört yerde aday gösterdiler ve fabian adaylar göze çarpacak bir başarısızlık sergilediler. Paradoks ustası Shaw —bir yazar olarak çok zeki ve yetenekli, ama kariyer merakı olmayan dürüst biri olsa da, ekonomist ve politikacı olarak kesinlikle işe yaramaz biri— Bebel'e yazdığı mektupta, adaylarını liberallere dayatma politikası gütmeselerdi, yenilmekten ve mahçup düşmekten başka bir şey elde edemeyeceklerini (sanki yenilgi çoğu zaman utkudan daha onurlu değilmiş gibi) söylüyor; ve şimdi politikalarının gereğini yaptılar, hem yenildiler, hem mahçup düştüler.

Bütün sorun burada. İşçilerin, ilk kez bağımsız olarak öne çıktıkları bir anda, Fabian Derneği onlara, liberallerin kuyruğu olarak kalmalarını öneriyor. Bu durum, kıta Avrupası'ndaki sosyalistlere açıkça anlatılmalıdır. Bunun üstünü küllemeye çalışmak, suçu paylaşmak olur. Avelingler'in yazdığı makalenin* son bölümünün yayınlanmayışını bu bakımdan üzüntüyle karşıladım. O makale *post festum,*** üzerinde

* Eleanor ve Edward Aveling'in *Neue Zeit*'da yayınlanan "Die Wahlen in Grossbritanien" [*Büyük Britanya'da Seçimler*] başlıklı makalesi. –*Ed.*

** Bayramdan sonra, işler olup bittikten sonra. –ç.

iyice düşünülüp yazılmadı. Makaleyi bir an önce yetiştirebilmek için, kuşbakışı bakarak yazılmış bir yazı. Her iki sosyalist örgütün seçimlere yaklaşımını anlatmayan bir makale tam olamaz ve bu konuyu bilmek *Neue Zeit* okurlarının hakkıdır.

Sanırım, size yazdığım son mektupta hem Sosyal-Demokrat Federasyonda hem Fabian Derneğinde, tabandaki militanların, merkezî yönetimden daha iyi olduğunu söylemiştim. Ama örgütün tutumunu merkez belirlediği sürece, bunun bir yararı olmuyor. Ben dernekte, Banner'den başkasını tanımıyorum. Gariptir, Fabian Derneğine katıldıktan sonra Banner beni görmeye hiç gelmedi. Sanırım derneğe üye olmasının nedeni, Sosyal-Demokrat Federasyona duyduğu kin, şöyle ya da böyle bir örgüte gerek duyulması ve belki de bazı yanılsamalar olabilir. Ama bir çiçekle bahar olmaz.

Siz Fabian Derneğinde henüz bir tür yerine oturmamışlık görüyorsunuz. Tam tersine bu kalabalık, yerine *çok fazla* oturmuş: Kariyer meraklılarından duygusal sosyalistlere ve insanseverlere kadar çeşitli çapta bir burjuva "sosyalistler" kliği; bunları birleştiren tek şey işçilerin yönetimi tehdidinin yarattığı korku; bu tehlikeyi savuşturmak için de *kendi* önderliklerini, "bilmiş"ler önderliğini sağlama bağlayarak, ellerinden geleni yapıyorlar. Daha sonra merkez karar organına, 1848'in işçi Albert'i rolünü, yani sürekli olarak güçsüz azınlık rolünü oynasın diye, birkaç işçi alırlarsa, bu hiçkimseyi yanıltmamalı.

Fabian Derneğinin kullandığı araçlar, çürümüş parlamenter politikacılarınkinin aynı: para, entrika, kariyerizm. Bu İngiliz yöntemidir; o yöntem gereği herkes bilir ki her siyasal parti (yalnızca işçiler arasında farklı olduğu sanılıyor!) temsilcisini şu ya da bu biçimde satınalır ya da bir makamla ödüllendirir. Bu insanlar boğazlarına kadar liberal partinin entrikalarına gömülmüşler; liberal partide görevler almışlar; örneğin genelde halis bir Britanyalı politikacı olan Sidney Webb böyle. Bu insanlar, işçilerin, karşısında uyarılması gereken her şeyi yapıyorlar.

Bütün bunlara karşın, sizden, bu insanlara düşmanmışlar gibi davranmanızı istiyor değilim. Yalnızca, kanımca, onları eleştiriden korumak için, herhangi bir başkasını korumak için olmadığı gibi, hiçbir nedeniniz yoktur. Ve Avelingler'in makalesinin onlarla ilgili son bölümünün çıkarılmasından bu izlenim ediniliyor. Farklı İngiliz sosyalist örgütlerin tarihi ve tutumu konusunda Avelingler'in bir başka makale yazmasını isterseniz, yalnızca söyleyin yeter, ben onlara öneririm. ...

243
ENGELS'TEN BERLİN'DEKİ FRANZ MEHRING'E
LONDRA, 28 EYLÜL 1892

Sevgili Bay Mehring,

Kautsky, kendisine yazdığınız mektuplardan birinden, bana yönelttiğiniz bir soruyu içeren bölümü yolladı. Yıllar önce sizin iki mektubunuzu yanıtsız bıraktığım için bana yazmanızın uygun olmayacağına inanıyorsanız, bu konuda şikayete hakkım olmadığını biliyorum. Ne var ki, o tarihlerde biz farklı kamplardaydık; Sosyalistler Yasası yürürlükteydi ve bu yasa bizi, bizden olmayan bize karşıdır kuralı gereğince hareket etmeye zorluyordu. Ayrıca, doğru anımsıyorsam, mektuplarınızdan birinde, bizzat siz bir yanıt beklemediğinizi yazmıştınız. Ama bu uzun zaman önceydi. Sonradan aynı kamp içinde yeraldık; ve siz *Neue Zeit*'ta mükemmel yazılar yazdınız; ve ben onların değerini, örneğin Bebel'e yazdığım mektuplarda teslim ederken, hiç de cimri davranmadım. Bu nedenle, size doğrudan yanıt verme fırsatını seve seve kullanıyorum.

Materyalist tarih anlayışının keşfinin romantik tarihsel ekolün Prusyalı temsilcilerine ait olduğu savı, benim için gerçekten yeni. Bende Marwitz'in *Nachlass*'ı var; ve kitabı birkaç yıl önce okudum, ama süvariler hakkında ve soylunun plebe vurduğu beş kamçı darbesinin mucizevi gücüne ilişkin sarsılmaz inanç hakkındaki olağanüstü şeylerin dışında,

herhangi bir şey bulmadım. Bunun dışında, 1841-42'den beri bu literatüre tümden yabancı kaldım —yalnızca üstünkörü gözatmakla yetindim— ve kuşkusuz, sözkonusu alanda onlara kesinlikle hiçbir şey borçlu değilim. Bonn ve Berlin günlerinde Marx, Adam Müller'i ve bay von Haller'in *Restauration*'unu vb. okumuştu; Fransız romantikler Joseph de Maistre ile kardinal Bonald'ın lafazan, gürültücü ve yavan bir taklidi olan bu kitaptan yalnızca büyük bir horgörüyle sözetmişti: Ama Lavergne-Peguilhen'den* aktarılan türden bölümlere raslasaydı ve bu insanların ne söylemek istediğini anlasaydı da, bu onun üzerinde en ufak bir etki bile yapmazdı. O sıralar Marx bir hegelciydi ve bu tür bir paragraf, onun gözünde küfür demekti. Ekonomi politik hakkında o sıralar hiçbir şey bilmiyordu ve "*ekonomik biçim*" türünden bir terimin anlamı hakkında hiçbir fikri olamazdı. O yüzden de sözkonusu paragraf, bilseydi bile, bir kulağından girer öteki kulağından çıkardı; belleğinde, algılanabilir en ufak iz bile bırakmazdı. Ama Marx'ın 1837'den 1842'ye kadar okuduğu romantik tarihçilerin çalışmalarında, bu tür görüşlerin izlerinin bulunabileceğinden büyük kuşku duyarım.

Sözkonusu paragraf gerçekten çok dikkate değer, ama ben alıntının doğrulanmasını isterdim. Kitabı bilmiyorum, ama yazarı, Tarih Okulunun yandaşlarından biri olarak bana yabancı değil. Sözkonusu paragraf, modern yaklaşımdan iki noktada sapıyor: 1) Ekonomi biçimini üretimden çıkaracak yerde üretimi ve dağıtımı, ekonomi biçiminden çıkarsamasında; ve 2) Ekonomi biçiminin "uygun kullanımı"na yüklediği rolde; ve insan, kitabı okuyup yazarın kafasında ne olduğunu anlayıncaya kadar, bu akla sığar herhangi bir şey olabilir.

Ne var ki, en tuhaf olanı, teorik ve pratik olarak tarihi en çok *in concreto*** çarpıtan insanlar arasında doğru tarih kavramının *in abstracto**** bulunacağıdır. Bu insanlar, feo-

* Engels, Lavergne-Peguilhen'in *Grundzüge der Gesellschaftswissenschaft* [*Sosyolojinin Öğeleri*] adlı kitabını kastediyor. –*Ed.*

** Somut olarak. –ç.

*** Soyut olarak. –ç.

dalizm örneğinde devlet biçiminin ekonomi biçiminden nasıl oluştuğunu görmüş olabilirler; çünkü orada bu durum apaçık ve belirgin biçimde ortadadır. "*Olabilirler*" diyorum, çünkü doğruluğu kesinleştirilmemiş —bizzat siz de *ikinci elden* aldığınızı söylüyorsunuz— sözkonusu paragrafın dışında, feodalizm teorisyenlerinin burjuva liberallerden kuşkusuz daha az soyut oldukları olgusundan başka bir bilgi bulup çıkaramadım. Şimdi bunlardan biri çıkar da bir yanda kültürün yayılımı ve devlet biçimi, öte yanda ekonomi biçimi arasında feodal toplumda iç-bağıntı bulunduğu yaklaşımını *tüm* ekonomi ve devlet biçimlerine genişleterek genelleştirirse, bunun ardından, *başka* türlü ekonomi biçimleri sözkonusu olduğunda, —örneğin burjuva ekonomi biçimi, ve bunun çeşitli gelişme aşamalarına tekabül eden devlet biçimleri: ortaçağ loncaları, komün, mutlakiyetçi monarşi, meşruti monarşi, cumhuriyet— aynı romantiğin tümden kör kalışı nasıl açıklanır? Bunu açıklamak gerçekten zordur. Ekonomik biçimi tüm toplumsal ve siyasal örgütlenmenin temeli sayan kişi, onyedinci ve onsekizinci yüzyıl mutlak monarşisini, gerçek siyasal doktrine ihanet ve büyük bir günah sayan bir ekoldendir.

Burdan ayrıca, çocuk nasıl kadınla erkeğin cinsel birleşmesinin kaçınılmaz sonucu ise, siyasal biçimin de ekonomik biçimin ve onun *uygun kullanımı*nın kaçınılmaz sonucu olduğu çıkıyor. Bu yazarın mensup olduğu ekolün tüm dünyada bilinen doktrinini dikkate alarak, bunu ancak şöyle açıklayabilirim: Gerçek ekonomi biçimi feodal olanıdır. Ama insanın kötülüğü ona karşı fesatçılık ettiği için öyle "uygun kullanılmalı"dır ki, varlığı bu saldırılardan korunmalı ve sonsuza dek muhafaza edilmelidir; "siyasal biçim" vb., ona her zaman uymalıdır; bu çerçevede ekonomik biçim, olabildiği ölçüde onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllardaki biçimine geri getirilmelidir. O zaman olası dünyaların en iyisi ve tarih teorilerinin en iyisi aynı anda gerçekleşmiş olur ve Lavergne-Peguilhen genellemesi yeniden gerçek içeriğine indirgenir: Feodal toplum, feodal bir politik sistem üretir.

Şu anda, Lavergne-Peguilhen herhalde ne yazdığını bilmiyordu diye düşünebiliyorum. Herkes bilir ki, arasıra bazı hayvanlar da inci yumurtlarlar ve bu hayvanların, Prusya romantikleri arasında epey temsilcileri vardır. Aklıma gelmişken, onların Fransızca asılları da sözkonusu paragrafın onlardan ödünç alınıp alınmadığını anlamak için bir gözden geçirilmelidir.

Bana, dikkatimi bu konuya çektiğiniz için size teşekkür etmek kalıyor, ne yazık ki, şu anda daha fazla ayrıntısına giremiyorum.

Saygılarımla
F. Engels

244
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
LONDRA, 31 ARALIK 1892

Sevgili Sorge,

Yıl bitmeden birkaç satır. 18 Kasım ve 16 Aralık tarihli mektuplarını aldım. Çok teşekkürler. Eylülde postaladığım, içinde *Die Lage der arbeitenden Klasse* [*İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*] ve Aveling'in çevirdiği, benim bir sunuş yazdığım *Socialism: Utopian and Scientific* [*Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*] olan kitap paketini aldın mı? Almadıysan taahhütlü olarak yeni bir paket yollayacağım.

Burada eski Avrupa'da işler, senin, henüz nankör çağından vazgeçip bir türlü büyümek istemeyen "genç" ülkene göre biraz daha canlı. Feodalizmi hiç bilmeyen ve başından beri burjuva temelde gelişen böyle genç bir ülkede, burjuva önyargıların, hatta işçi sınıfı içinde bile böyle sağlamca kök salması şaşırtıcı, ama tümüyle doğal. Hâlâ feodal kılığıyla görünmeye çalışan anavatana duyduğu muhalefet nedeniyle Amerikalı işçi bile, miras aldığı geleneksel burjuva rejimin, *nec plus ultra*,* doğası gereği her zaman ilerici ve üstün bir

* Daha ötesi olmayan. –ç.

şey olduğunu imgeliyor. New England püritanizminde olduğu gibi, tüm koloninin varoluş nedeni, salt bu nedenle, bir tür ata yadigarı haline gelmiş bulunuyor ve yerel yurtseverliğin ayrılmaz parçası oluyor. Amerikalılar diledikleri kadar çalışıp çabalayabilirler, ama —devcesine büyük— gelecekleri bir poliçe gibi iskonto ettiremezler; poliçenin vadesini beklemek zorundalar; gelecekleri çok büyük olduğu *için*, bugünlerini, o günlerin hazırlığıyla geçirmeliler; ve her genç ülkede olduğu gibi, o hazırlık döneminin doğası daha çok maddidir, bir ölçüde düşünsel delik içerir, yeni milliyetin temeli yapılan geleneklere sarılır. Anglosakson soyu —Marx'ın her zaman dediği gibi, şu Allahın belası Schleswig-Holsteinlılar— ne de olsa gabidirler, kavrama hızları yavaştır; hem Avrupa'daki hem Amerika'daki tarihleri (ekonomik başarı ve çoğunca barışçıl olan siyasal gelişme), onların bu yönünü daha da teşvik etmiştir. Bu durumlarda ancak büyük olaylar etki yapabilir ve kamu topraklarının özel mülkiyete aktarılması işi hemen hemen tamamlandığına göre, şimdi daha az çılgınca bir gümrük tarifeleri politikası çerçevesinde sanayinin genişletilmesi ve yabancı pazarların fethi buna eklenirse, sizin orada da işler iyi gidebilir. Burada, İngiltere'de de geniş-ölçekli sanayinin *gelişme döneminde* sınıf savaşımı çalkantılıydı ve İngiltere'nin dünya üzerindeki tartışmasız sınai egemenliği döneminde yatıştı. Almanya'da da 1850'den bu yana geniş-ölçekli sanayinin gelişimiyle sosyalist hareketin yükselişi çakışıyor; herhalde Amerika'da da farklı olmayacak. Gelişen sanayinin, tüm geleneksel ilişkileri devrimcileştirmesidir ki, insanların zihinlerini de devrimcileştirir.

Dahası, Amerikalılar, uzun süredir, burjuva cumhuriyetin, kapitalist işadamının cumhuriyeti olduğunu, o cumhuriyette politikanın da ötekiler gibi bir iş sayıldığını Avrupa dünyasına kanıtlayageliyordu ve yönetimdeki burjuva politikacılar bunu zaten bilen ve öteden beri elaltından yürütegelen Fransızlar da sonunda bu doğruluğu, Panama skandalı[387] sayesinde, ulusal ölçekte öğreniyor. Ama meşrutiyetçi monarşileri erdemlilik havasına bürünmekten geri tutmak

için her birinin bir küçük Panama'sı vardır: İngiltere'de yapı-kredi bankaları skandalı, bu bankalardan biri, Liberator, bir küçük tasarruf sahipleri kitlesini 8 milyon sterlinden "kurtardı";* Almanya'da Baare skandalı[388] ve Löwe'nin tüfekleri[389] (ki Prusyalı subayın çok çok küçük çapta —alçak gönüllü olduğu tek şey— çaldığını kanıtladı); İtalya'da, neredeyse Panama olayı boyutunda, 150 kadar milletvekili ve senatörü satın alan Banca Romana.[390] Buna ilişkin belgelerin yakında İsviçre'de yayınlanacağını öğrendim — Schlüter, Banca Romana hakkındaki gazete haberlerini dikkatle izlerse iyi olur. Ve kutsal Rusya'da eski bir Rus aileden gelen Prens Meşçerski, Panama skandalı hakkındaki açıklamaların Rusya'nın umurunda bile olmayışından utanç duyuyor; bu vurdumduymazlığı, Fransızların kötü örnek oldukları ve Rus erdemliliğini bozdukları gerçeğinden başka bir şeyle açıklayamadığını söylüyor: "biz kendimiz birden çok Panama'ya sahibiz" diyor. ...

* Engels, yapı-kredi bankasının "*kurtarıcı*" anlamına gelen adıyla sözcük oyunu yapıyor. –ç.

1893

245
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
LONDRA, 18 OCAK 1893

... *Workman's Times* gazetesinde haberlerini okuduğun Bağımsız İşçi Partisi[391] Bradford'da bir genel kurul topladı. Bir yandan Sosyal-Demokrat Federasyon[392] öte yandan fabianlar,[393] sekter tutumları nedeniyle illerde gözlenen sosyalizme yönelişi kendilerine çekemiyorlardı; bu yüzden üçüncü bir partinin kuruluşu çok iyi olmuştu. Yöneliş özellikle kuzeyin sanayi yörelerinde öylesine büyüdü ki, yeni parti, daha ilk genel kurulunda, her ikisinin toplamından değilse bile, hem Sosyal-Demokrat Federasyondan, hem fabianlardan daha büyük bir parti olarak belirdi. Üye *kitle*si kesinlikle çok iyi olduğu; çekim merkezi, entrika merkezi olan Londra'da değil, illerde yeraldığı; programın ana noktası bizimkinin aynısı olduğu için, Aveling üye olmakla ve yönetim kurulunda görev almakla doğru yaptı. Londra'daki büyük adam adaylarının küçük kişisel ihtirasları ve entrikaları bir ölçüde gemlenirse ve taktikleri *çok* yanlış yönlere giden taktikler olmaz-

sa, Bağımsız İşçi Partisi, kitleleri Sosyal-Demokrat Federasyondan ve taşrada da fabianlardan ayırmayı başarabilir ve onları birleşmeye zorlar.

... Burada Londra'daki fabianlar, toplumsal devrimin kaçınılmazlığını anlayacak yeterlikte sezgisi olan, ne var ki bu devcesine görevi, tek başına olgunlaşmamış proletaryaya emanet edemeyen ve bu yüzden de işin başında olma alışkanlığını edinen bir grup kariyer meraklısı. Temel ilkeleri, devrim korkusu. Bunlar *par excellence** "bilmiş"tirler. Sosyalizmleri, yerel yönetim sosyalizmidir; üretim araçlarının sahibi, ulus değil, en azından geçici bir süre için, *komün* olacaktır. Bu çerçevede onların sosyalizmi, burjuva liberalizmin aşırı, ama kaçınılmaz sonucu olarak sunulmaktadır; liberallere hasım gibi muhalefet etmeme, ama onları sosyalist sonuçlara doğru itme, ve bunun için de onlarla dolap çevirme, liberalizmin içine sosyalizmi *sızdırma*, — seçimde liberallere karşı sosyalist aday çıkarmama ama onlara aday dayatma ve sokuşturma ya da sırtlarını sıvazlayarak onlara aday kabul ettirme taktiklerinin nedeni de işte bu sosyalizm anlayışlarının sonucu. Kuşkusuz, şunu anlamıyorlar ki, bunu yapmaları için ya kendilerine bir sürü yalan söyleniyor ve başkaları tarafından kullanılıyorlar ya da bizzat kendileri sosyalizm hakkında yalan söylüyor.

Büyük bir çaba harcayarak her türlü saçmasapan şey arasında, güzel bir propaganda metni de ortaya çıkardılar; gerçekte, bu, İngilizlerin şimdiye dek bu alanda ortaya çıkardıkları arasında en iyisiydi. Ama, sınıf savaşımının sesini kesme taktiklerine döner dönmez, iş bozuluyor. Marx'a ve hepimize aşırı ölçüde kin duymalarının nedeni de bu — sınıf savaşımı.

Bu insanların, kuşkusuz burjuvaziden birçok yandaşı ve dolayısıyla paraları var. ...

* Her şeyden önce. –ç.

246
ENGELS'TEN BERLİN'DEKİ AUGUST BEBEL'E
LONDRA, 24 OCAK 1893

... Singer'in borsada yaptığı konuşmanın stenoyla tutulmuş kopyasını çok merak ediyorum; *Vorwärts*'deki metin çok iyiydi. Ancak bu konuda bir noktayı bizim insanlarımız kolayca gözden kaçırıyorlar: Borsa, burjuvazinin, işçileri değil, *birbirini* sömürdüğü bir kurumdur. Borsada el değiştiren artı-değer, zaten *varolmuş* artı-değerdir; emeğin *geçmişteki* sömürülüşünün ürünüdür. Ancak bu süreç tamamlandıktan sonra, artı-değer, borsa dolandırıcılığının amaçlarına hizmet eder. Borsa ilk ağızda bizi yalnızca dolaylı olarak ilgilendirir; tıpkı işçilerin kapitalist sömürüsü üzerindeki etkisinin ve geri-tepmesinin yalnızca dolaylı ve dolambaçlı olarak hissedilmesi gibi. İşçilerin doğrudan ilgilenmesini ve borsada toprakSahiplerinin, imalatçıların ve küçük-burjuvanın soyulmasına öfkelenmesini istemek, işçilerin kendilerini doğrudan sömürenleri korumak ve kendilerinden çaldıkları artı-değeri ellerinde tutmalarını sağlamak için silaha sarılmalarını istemek demek olur. Teşekkür ederim, kalsın. Ama burjuva toplumun en iyi meyvesi olarak, aşırı bozulmanın kalbi olarak, Panama[394] ve öteki skandalların serası olarak — ve bundan ötürü sermaye yoğunlaşması için, burjuva toplumda doğal biçimde oluşmuş iç bağlantıların son kalıntılarının da çözülüp dağılması için ve aynı zamanda tüm ortodoks ahlak kavramlarının yok edilmesi ve karşıtlarına dönüşmesi için mükemmel bir ortam olarak; karşılaştırma kabul etmez bir yıkım aracı olarak, ve yaklaşan devrimin en güçlü hızlandırıcısı olarak — bu tarihsel anlamında borsayla doğrudan ilgileniyoruz. ...

247

ENGELS'TEN LE PERREUX'DEKİ PAUL LAFARGUE'A

LONDRA, 25 ŞUBAT 1893

Sevgili Lafargue,

Zaman ne kadar da çabuk geçiyor! İhtiyar Harney bana bu sabah, dün Şubat Devriminin yıldönümü olduğunu anımsattı. "Yaşasın Cumhuriyet!" Hey tanrım, artık kutlayacak o kadar çok yıldönümümüz var ki, insan bu yarı-burjuva kutlama nedenlerini unutuyor. Düşün ki beş yıl sonra, o devrimin üzerinden yarım yüzyıl geçmiş olacak. O sıralar hepimiz cumhuriyet —küçük *c* ile— coşkusuyla doluyduk; büyük *C* ile yazılmaya başladıktan beri, modası geçmiş tarihsel bir aşama olması dışında, değersiz görünüyor.

Konuşman çok güzeldi, ama bir şeye hayıflanıyorum: iki ay önce yapılmış olmamasına. Gene de hiç olmamasındansa geç olması iyidir. Meclisin ve basının, konuşmanın zamanlamasını yanlış bulmasına şaşırmadım; onların onayını bekleseydik, hiç ağzımızı açamazdık. Millerand ve şürekası türünden radikal sosyalistlere gelince, onlarla yapılacak bir ittifakın, bizim ayrı bir parti olduğumuz olgusu üzerine oturtulması ve bunu tanımaları kesinlikle önemlidir. Böyle bir ittifak, hiçbir biçimde yaklaşan seçimlerde ortak eylemi safdışı bırakmaz; bunun bir koşulu vardır, o da ortak kampanya yapılacak üyeliklerin bölüşümü, tarafların gerçek gücüne göre olmalıdır; o bayların hep aslan payını isteme alışkanlığı vardır.

Konuşmalarının, ortalığı eskisi kadar karıştırmayışının cesaretini kırmasına izin verme. Bizim Almanya'daki insanlarımıza bak: Yıllar boyu yuhalandılar, durdular; ama şimdi 36 kişi Reichstag'a hükmediyor. Bebel şöyle yazıyor: Biz seksen ya da yüz kişi olsaydık (toplam 400 üye) Reichstag dayanılmaz hale gelirdi, diyor. Hiçbir görüşme, hiçbir konu yok ki, biz müdahale etmeyelim; ve bütün partiler bizi dinliyor. Geleceğin sosyalist örgütlenişi konusu üzerindeki görüşmeler beş gün sürdü; Bebel'in konuşmasından *üç-buçuk milyon adet* basılması istendi. Şimdi görüşmelerin tamamını beş bö-

lümde, broşürler halinde yayınlıyorlar; bu, zaten müthiş olan etkiyi ikiye katlayacak.

Seçim hazırlıklarına başlamakta kesinlikle haklısın. En azından 20 sandalye kazanmalıyız. Yerel yönetim seçimlerinden,[395] her yöredeki *asgari* gücünü bilmek gibi büyük bir avantajın var; eminim ki, geçen Mayıstan bu yana, bu gücü önemli ölçüde artırdın. Radikal sosyalistlerle adaylıkları bölüşürken bunun sana büyük yardımı olacak. Ama belki de kendinizi şanslı gördüğün yerlerde kendi adaylarınızı çıkarmayı da yeğleyebilirsin; kuşkusuz radikallerin daha fazla oy topladığı yerlerde ikinci oylamada gerekirse kendi adaylarınızı çekmek koşuluyla.

Seçimlerde en önemli şey, Fransa'da sosyalizmi bizim partimizin temsil ettiğini ve öteki azçok sosyalist kesimlerin —Brousse yanlıları, Allemane yanlıları ve saf ya da karışık blankiciler— proleter hareketin bir ölçüde çocukluk dönemine özgü geçici ayrılıklardan yararlanarak, bizim dışımızda bir rol oynayabildiklerini, ama şimdi artık çocukluk hastalıkları evresinin geçtiğini ve Fransız proletaryasının, kendi tarihsel rolünün tam bilincine eriştiğini, hiç kuşkuya yer bırakmayacak biçimde yerleştirmektir. Biz 20 sandalye kazanırsak, diğerlerinin toplamı o kadar olmayacaktır; çünkü biraz fazla kazanmaları değil, biraz yitirmeleri daha olasıdır. Böyle bir durumda işler yoluna girer. Bu arada *yeniden seçilmeyi sağlama bağla*: İçimde bir duygu var ki, meclisten uzak kalman, yeniden seçilmeyi güvenceye almana hiç katkı yapmadı.

Panama işi, şu ana dek bitmedi. Bu konudaki bilgi ve belgeleri ortaya dökme işinin ve onurunun kralcılara ve onların kuşkulu müttefiklerine bırakılması utanç vericidir. Soyguncular kahrolsundan daha iyi bir savaş narası bulamazlardı; şimdi *budala* kırsal kesimin geniş kitleleri cumhuriyetçilere karşı onların yanında yeralırsa, bu yengiyi *radikal* cumhuriyetçilerin tabansızlığına borçlu olacaklar. Cumhuriyetin tehlikede olmadığını, milletvekillerinin tatilden bu kesin düşünceyle döndüklerini yazıyorsun; peki öyleyse,

güçleri yettiğince saldırıya geçmeliler ve susarak, soyguncularla karıştırılmalarına izin vermemeliler. Çok haklısın: tüm burjuvazinin siyasal beceriksizliğini insanın aklı almıyor.

Burjuvazinin henüz bir parça sağduyu sahibi olduğu tek ülke İngiltere. Burada bağımsız işçi partisi oluşumu (henüz başlangıç aşamasında olsa da) ve Lancashire ve Yorkshire seçimlerindeki tutumu, hükümetin eteklerini tutuşturdu; şimdi kendini canlandırmaya çalışıyor, bir liberal hükümetin yaptığı hiç duyulmamış şeyler yapıyor.[396] Seçim kütükleri yasa tasarısı, 1) parlamento seçimleri ve yerel seçimler vb. için oy kullanmayı birleştiriyor, 2) işçi sınıfı oylarını yüzde 20-30 oranında artırıyor, 3) seçim giderleri yükünü adayların sırtından alıp, hükümetin sırtına yüklüyor. Gelecek çalışma dönemi için milletvekillerine ödeme yapma sözü verildi; ayrıca işçiler yararına hukuksal ve ekonomik bir dizi önlem alınıyor. Ensonu, liberaller görüyorlar ki, bugünkü durumda ülkeyi yönetebilmek için, daha sonra kıçlarına tekmeyi vuracak olan işçi sınıfının siyasal gücünü artırmaktan başka çareleri yoktur. Öte yandan Toryler şu sıralar, sınırsız bir budalalık içindeler. Ama yerinden yönetim bir kez yasalaştıktan sonra, iktidarı kazanabilmek için aday listelerine girmekten başka çare olmadığını kabul etmek zorunda kalacaklar; iktidarı kazanmak için de tek bir yol kaldığını görecekler: işçi sınıfının oyunu alabilmek için siyasal ya da ekonomik ödünler vermek; bu çerçevede, liberaller ve muhafazakarların elinden, işçi sınıfının gücünü artırmaktan başka ve her ikisinin de elimine edilmesini hızlandırmaktan başka bir şey gelmeyecek.

Buradaki işçiler arasında işler iyi gidiyor. Giderek kendi güçlerinin farkına daha çok varıyorlar ve bu gücü kullanmanın yalnızca bir yolu olduğunu, yani bağımsız bir parti oluşturmak olduğunu, anlıyorlar.

Aynı zamanda enternasyonal duygu da taban kazanıyor. Kısacası, işler her alanda iyi gidiyor.

Almanya'da Reichstag'ın dağılması hâlâ bir olasılık; ama

giderek daha küçük bir olasılık haline geliyor; bizden başka herkes bu olasılıktan korkuyor. Biz 50-60 sandalye kazanmalıyız.

26 Martta Brüksel'de Zürih kongresi için hazırlıklar yapacak olan uluslararası bir konferans toplanacak. Oraya gidecek misin?[397]

Tenyadan kurtulman için şifalar dilerim, bağırsaklarına dikkat et; bunlar savaş tedariki diyerek bir *İrlanda şakası* yapacaktım!

Sevgiler
F. Engels

248
ENGELS'TEN BULGAR *SOCIAL-DEMOCRAT*[398] SEMPOZYUMUNUN YAZIKURULUNA*
LONDRA, 9 HAZİRAN 1893

Sevgili Partili Yoldaşlar,

Social-Democrat'ın** 2. sayısını gönderdiğiniz için yürekten teşekkür ediyorum, bu mektubun başlığıyla da sizlere, dilinizi en azından anlamaya başladığımı göstermeye çalıştım. Enternasyonalizmin gerekliliği her yıl büyüyor. 1848'e kadar, batı ve orta Avrupa dillerini şöyle-böyle bilmek yeterli görünüyordu; ama şimdi öyle bir noktaya gelindi ki, sosyalizmin doğuya ve güneydoğuya doğru ilerleyişini izleyebilmek için bu yaşımda Romence ve Bulgarca öğrenmek zorundayım. Gene de, batıda yaşayan bizler, Asya sınırlarındaki bu güneydoğu ileri karakollarımızdan ötürü daha az sevinmiyoruz. Bu karakollar Karadenize ve Egeye kadar Marx'ın açtığı çağdaş proletarya bayrağını dalgalandırıyor —keşke Marx bunu görebilseydi!—; bu karakollar Rus çarlığının çağrı ve tehditlerini yanıtlayarak çarlık bildirilerinin yerine Rus öncülerinin sosyalist çalışmalarını geçirmektedir. Pleha-

* Mektubun hitap bölümü Bulgarcadır. – ç.
** Özgün metinde Bulgarcadır. –ç.

nov'un yapıtlarının Bulgarcaya çevrildiğini görmek beni çok sevindirdi.

Yaşasın Uluslararası Sosyalizm!*

Sizlerin
F. Engels

249
ENGELS'TEN BERLİN'DEKİ FRANZ MEHRING'E
LONDRA, 14 TEMMUZ 1893

Sevgili Bay Mehring,

Bana göndermek inceliğini gösterdiğiniz *Lessing Menkıbesi* için size teşekkür etme fırsatını ancak bugün buluyorum. Kitabı aldığımı bildiren yalınkat bir karşılık vermek istemeyip kitap ve içindekiler üzerine de bir şeyler yazmayı tasarladım. Gecikme bundan.

Sondan, [tarihsel materyalizmin –ç.] ana noktalarını yetkinlikle ve önyargısız biri için inandırıcı biçimde özetlediğiniz "Über den historischen Materialismus" ["Tarihsel Materyalizm Üzerine"] adlı ekten başlayacağım. Orada itiraz ettiğim tek şey, belki kendi başıma da —zamanla— bulabileceğim, ama Marx'ın daha geniş görüşü ve *coup d'œil*'ü ile** keşfediverdiği her şeyi hesaba katsam da, bana hakettiğimden çok değer vermenizdir. Marx gibi bir adamla kırk yıl birlikte çalışma talihine erişmiş bir insan, hakettiği düşünülen saygınlığı çoğu zaman yaşamı boyunca görmez. Sonra, büyük adam ölünce, daha az büyüğün değeri kolayca abartılır ve işte, bana öyle geliyor ki, şimdiki durumum bu; tarih sonunda her şeyi düzeltecek ve o zaman o insan her nasılsa ölmüş olacağı için hiçbir şeyden haberi olmayacak.

Bu sayılmazsa, yalnız bir nokta, ama Marx'la benim yazılarımızda her zaman yeterince vurgulamayı başaramadığımız ve bu bakımdan eşit ölçüde suçlu olduğumuz bir nokta eksik. Yani, ilk adımda, politik, hukuksal ve başka kavram-

* Özgün metinde son üç sözcük Bulgarcadır. –ç.
** Bir bakışta. –ç.

ları, ve o kavramların aracılığı ile ortaya çıkan eylemleri, temel ekonomik olgulardan *çıkarmaya* asıl önemi verdik ve *vermek zorundaydık.* Ama aynı zamanda içerik uğruna biçimsel yanı —bu kavramların vb. ortaya çıkma tarzını— savsakladık. Bu, çarpıcı bir örneği Paul Barth olan karşıtlarımıza yanlış anlamalar ve çarpıtmalar için hoş bir fırsat verdi.

İdeoloji, düşünür denen kişinin gerçekten bilinçli olarak tamamladığı bir süreçtir; ama bu yanlış bilinçliliktir. Düşünürü iten gerçek devindirici güçler düşünür için bilinmez kalır; yoksa bu, ideolojik bir süreç olmazdı. Düşünür, o yüzden düzmece ve yanılsatan devindirici güçler imgeler. Çünkü bu, biçimini de içeriğini de salt usavurmadan, ya kendisinin ya da öncellerinin usavurmasından türettiği ussal bir süreçtir. Düşünür yalnız düşünce materyali ile çalışır, o gereci de usavurmayla üretilmiş bir şey olarak anlar ve ayrıca, ustan bağımsız, ve daha uzak bir kaynak araştırmaz, gerçekte doğal olarak yapması gereken de budur; çünkü bütün eylemine düşünce aracılık ettiği için, bütün eylem ona sonal olarak düşünceye *dayandırılmış* görünür.

Tarihsel ideologun (tarihsel burada basitçe politik, hukuksal, felsefi, tanrıbilimsel, kısacası yalnız doğayla ilgili değil, *toplum* ile de ilgili bütün alanları kuşatan kapsamlı bir terimdir) elinde, böylece, her bilim alanında önceki kuşakların düşüncesinden bağımsız olarak ortaya çıkmış ve sonraki kuşakların beyinlerinde kendi bağımsız gelişme yolundan geçmiş bir materyal vardır. Gerçekten, şu ya da bu alanla ilgili dış olgular, bu gelişmeye hep birlikte belirleyici bir etki yapmış olabilir, ama üstü örtülü biçimde geçiştirilmiş önvarsayım şudur: bu olguların kendileri de yalnızca bir düşünce sürecinin meyveleridir; biz de böylece, gene, en çetin olguları bile görünüşte başarıyla sindirmiş katışıksız düşünce alanında kalırız.

Pek çok kişinin gözlerini kamaştıran, her şeyden çok, devlet kurumları, hukuk sistemleri ayrı her alandaki ideolojik anlayışlarla ilgili bağımsız bir tarihin bu görünüşüdür. Luther ile Calvin resmi katolik dinin "üstesinden geldiler"

ise, ya da Hegel, Fichte'nin ve Kant'ın "üstesinden geldi" ise, ya da Rousseau cumhuriyetçi *Contrat social*'i* ile dolaylı olarak anayasacı Montesquieu'nün "üstesinden geldi" ise, bu, tanrıbilim, felsefe ve politik bilimler içinde kalan, o belirli düşünce alanlarının tarihindeki bir aşamayı gösteren ve düşünce alanının ötesine asla geçmeyen bir süreçtir. Kapitalist üretimin önsüz-sonsuzluğu ve erekselliği hakkındaki burjuva yanılsama da buna eklendikten sonra, fizyokratların ve Adam Smith'in, merkantilistlerin üstesinden gelmeleri bile, katışıksız bir düşünce utkusu sayılır; değişmiş ekonomik olguların düşüncede yansıması olarak değil de, her zaman ve her yerde varolan gerçek koşulların sonunda başarılmış doğru kavranışı sayılır: [Bu görüşe göre, –ç.] gerçekte Aslan Yürekli Richard ve Philip Augustus haçlılara karışacakları yerde serbest ticarete başlasalardı, beş yüzyıllık sefillikten ve aptallıktan kurtulmuş olurduk.

Sorunun burada ancak şöyle bir değinebildiğim bu yüzünü biz hep gereğinden çok savsakladık. Eski öyküdür: biçim başlangıçta öz için hep savsaklanır. Söylediğim gibi, bunu ben de yaptım ve yanılgı her zaman ancak daha sonra gözüme çarptı. Onun içindir ki sizi bu yanılgıdan ötürü hiçbir biçimde kınamadığım gibi, eski suçlulardan biri olarak öyle davranmaya da kesinlikle hakkım yoktur; tam tersine, gelecek için dikkatinizi bu noktaya çekmek isterim.

İdeologların şu aptalca sanısı bununla bağlantılıdır: biz, tarihte bir rol oynayan çeşitli ideolojik alanların bağımsız bir tarihsel gelişimi olduğunu, dolayısıyla onların *tarihe herhangi bir etkisi olduğunu* yadsıyormuşuz. Bunun kaynağı, neden ile sonucu kımıldamaz karşıt uçlar gibi gören ve diyalektik olmayan o yaygın görüştür, karşılıklı etkinin tümüyle savsaklanmasıdır. Tarihsel bir öğenin, başka, son kertede ekonomik nedenlerle bir kez ortaya çıktıktan sonra tepki verdiğini, çevresi ve hatta kendisini doğuran nedenler üzerinde etkili olabildiğini bu baylar çok kez amaçlı olarak unutuyorlar. Örneğin Barth —kitabınızda 475. sayfa— rahiplikten ve

* J. J. Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* adlı yapıtı. –ç.

dinden sözettiği sırada. Bayağılığı bütün beklentileri aşan bu herifin posasını çıkardığınızı görmek beni çok sevindirdi. Böyle bir adam Leipzig'te tarih profesörü yapılıyor! Koca Wachsmuth —ki o da oldukça taşkafalıydı, ama olguları değerlendirmeyi epey bilirdi— gene de oldukça farklı biriydi.

Kalanına gelince, kitap üzerine yalnızca daha önce *Neue Zeit*'ta yayınlandıkları sırada makaleler için birçok kez söylediklerimi yineleyebilirim; Prusya devletinin doğuşunu sunan en iyi kitaptır. Gerçekte, pek çok konuyu küçük ayrıntılarına dek doğru inceleyen biricik iyi sunudur da diyebilirim. Yalnız, sonraki gelişmeyi Bismarck'a dek ele alamamış olmanız üzücü ve bunu başka bir zaman yapacağınızı, elektör* Frederick Wilhelm'den koca Wilhelm'e** dek eksiksiz, tutarlı bir tablo sunacağınızı ummamak elde değil. Çünkü ilk araştırmaları yapmış durumdasınız ve araştırmalarınız, hiç değilse genellikle, bitmiş denecek denli iyidir. Bu iş, eski derme çatma yapı yıkılmadan, bir an önce yapılmalıdır. Bu monarşik-yurtsever menkıbelerin etkisiz kılınması sınıf egemenliğini peçeleyen krallık kurumunun ortadan kaldırılmasının zorunlu bir önkoşulu olmasa bile (çünkü olaylar Almanya'da *arı* bir burjuva cumhuriyeti daha doğmadan modası geçmiş duruma düşürdü) gene de güdülen amaca ulaşmak için en etkili kaldıraçlardan biridir.

O zaman, Almanya'nın genel sefilliğinin bir parçası olarak Prusya'nın yerel tarihini anlatmak için de daha çok yeriniz ve fırsatınız olacak. Görüşünüzden arasıra biraz ayrıldığım nokta, özellikle Almanya'nın parçalanması ve 16. yüzyılda Alman burjuva devriminin yenilgiye uğraması konularındadır. *Köylüler Savaşı* adlı yapıtımın tarihsel girişini yeniden yazarsam, ki gelecek kış yapacağımı umuyorum, orada sözkonusu noktaları geliştirebileceğim. Sizin gösterdikleriniz doğru değildir demiyorum, ama başka eklemelerle onları biraz farklı kümelendiriyorum.

Alman tarihini —sürekli bir sefillik durumunun tarihi-

* Ortaçağda, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunda, imparator seçme hakkı olan prens. –ç.

** William I. *–Ed.*

ni— incelerken, yalnızca dönemleri kendilerine karşılık düşen Fransız tarihi dönemleriyle karşılaştırmanın doğru bir düşünceye ulaştırdığını hep görmüşümdür; çünkü orada olan, ülkemizde olanın tam karşıtıdır. Orada feodal devletin dağınık parçalarından ulusal bir devlet kurulması, tamı tamına bizim en büyük çöküş dönemine girdiğimiz zamanda olmuştur. Orada, sürecin bütün ilerleyişi sırasında, az görülür bir nesnel mantık, bizde ise giderek artan acıklı bir dağınıklık. Orada, ortaçağda, kuzey Fransız ulusallığına karşı Provans ulusallığından yana işe karışan İngiliz fatih, dış müdahaleyi simgeler; İngilizlerle savaşlar da, bir bakıma, — yabancı saldırganların kovulması ve Kuzeyin Güneye boyun eğdirilmesiyle sonuçlanan—. Otuz Yıl Savaşını simgeler. Bunu, merkezî iktidar ile sömürgelerine güvenen ve Brandenburg-Prusya'nın rolünü oynayan Burgonyalı vasal arasındaki savaşım izler, ama bu savaşım merkezî iktidarın yengisiyle sonuçlanır ve ulusal devlet kesinlikle kurulur. Ve tam da o zaman, ülkemizde (Kutsal Roma İmparatorluğu içindeki "Alman Krallığı"na ulusal bir devlet denebildiği oranda) ulusal devlet tümüyle çöker ve Alman topraklarının büyük çapta yağmalanması başlar. Bu karşılaştırma Almanlar için pek utandırıcıdır, ama bundan dolayı da daha çok öğreticidir; ve işçilerimiz Almanya'yı tarihsel devrimin ön sırasına yeniden geçirdikleri için geçmişimizin rezilliğine katlanmamız biraz daha kolay olmaktadır.

Almanya'nın gelişmesinin çok önemli başka bir özelliği de, sonunda Almanya'yı aralarında paylaşan iki devletten hiçbirinin tümüyle Alman olmaması —ikisi de fethedilen slav toprakları üzerinde kurulmuş kolonilerdi: Avusturya bir Bavyera kolonisi, Brandenburg da bir Sakson kolonisi— ve onların Almanya *içinde* ancak *sınırdışı,* Alman olmayan, topraklarına dayanarak güçlenmiş olmasıdır: Avusturya Macaristan'a (Bohemya'nın sözünü etmeyelim), Brandenburg da Prusya'ya dayanarak. En büyük tehlike içinde bulunan batı sınırında bu türlü hiçbir şey olmadı: kuzey sınırında Danimarkalılara karşı Almanya'yı korumak Danimarkalılara bı-

rakıldı; güneyde ise korunacak öyle az şey vardı ki sınır korucusu, İsviçre bile kendisini Almanya'dan koparıp kurtulmayı başardı!

Ama konu-dışı şeylerden sözediyorum. Bu palavralar size hiç değilse yapıtınızın bende ne denli uyarıcı bir etki bıraktığını göstermeye yarasın.

Bir kez daha gönülden teşekkürler ve selamlar.

Sevgiyle
F. Engels

250
ENGELS'TEN ST. PETERSBURG'DAKİ NİKOLAY FRANTSEVİÇ DANİELSON'A
LONDRA, 17 EKİM 1893

Sayın Bayım,

Ülkenize dönüşünüzü haber veren 26 Temmuz tarihli mektubunuzu aldığım günlerde, ben de iki aylığına ülke dışına çıkmak üzereydim ve henüz döndüm. Uzun sessizliğimin nedeni bu.

Oçerki'nin [*Denemeler*]* kopyaları için çok teşekkür ederim — üç tanesini, kitabın değerini takdir edecek dostlara verdim. Kitabın hakettiği gibi büyük bir etkiye, gerçekte sansasyona yolaçtığını görmekten büyük mutluluk duydum. Karşılaştığım Ruslar arasındaki konuşmaların temel konusu bu. Daha dün onlardan biri bana şöyle yazıyordu: Bizde, Rusya'da "kapitalizmin yazgısı" üzerine bir tartışma sürüyor.** Berlin'de yayınlanan *Sozialpolitische Centralblatt*'ta P. V. Struve adında biri, kitabınız hakkında uzun bir makale yazdı; bir konuda kendisiyle aynı fikirdeyim: Rusya'daki gelişmenin bugünkü kapitalist aşamada, bana öyle geliyor ki, Kırım Savaşı[399] tarafından yaratılan tarihsel koşulların, ta-

* Engels, Danielson'un, Nikolay–on takma adıyla yayınladığı *Reformdan Bu Yana Ulusal Ekonomimiz Üzerine Denemeler*, adlı yapıtını kastediyor. *–Ed.*

** Bu son cümle özgün metinde Rusçadır. –ç.

rımsal ilişkilerin 1861'deki değişme biçiminin ve ensonu genel olarak Avrupa'daki siyasal durgunluğun kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkıyor. Struve'nin yanlış olduğu nokta ise şu ki, sizin, kötümser diye nitelediği geleceğe bakışınızı çürütebilmek için, Rusya'nın bugünkü durumunu Birleşik Devletler'in durumuyla karşılaştırıyor. Rusya'da modern kapitalizmin kötü sonuçlarının üstesinden Amerika'daki gibi kolaylıkla gelinecektir, diyor. Şunu tamamen unutuyor ki, Birleşik Devletler, en başından beri modern ve burjuvadır; saf bir burjuva toplum kurabilmek için Avrupa feodalizminden kaçan küçük-burjuvalar ve köylüler tarafından kurulmuştur. Oysa biz Rusya'da bir yandan dağılırken, bir yandan da kapitalist devrime (çünkü gerçek bir toplumsal devrimdir bu) temel, materyal hizmeti görmeye devam eden ilkel komünist karakterde bir temele, uygarlık öncesi bir *Gentilgesellschaft*'a* sahip bulunuyoruz. Amerika'da *Geldwirtschaft*** bir yüzyıldan daha eski bir zamandır sağlamca yerleşmişti, Rusya'da ise *Naturalwirtschaft**** neredeyse istisnasız kuraldı. Dolayısıyla, kendiliğinden anlaşılırdır ki, Rusya'daki değişim, Amerika'ya göre çok daha zorlu, çok daha keskin ve çok daha acılı olmak zorundadır.

Ama bütün bunlar bir yana, bana gene de öyle görünüyor ki, siz, olguların haklı sayacağından daha karamsar bir görüş taşıyorsunuz. Hiç kuşku yok, ilkel tarımsal komünizmden kapitalist sanayiye geçiş toplumu müthiş biçimde darmadağınık etmeksizin, bazı sınıfları, bütünüyle yok edip başka sınıflara dönüştürmeksizin gerçekleşemez; bunun insan yaşamının ve üretici güçlerin yitimi ve amansız acılar demek olduğunu, — daha küçük çapta— batı Avrupa'da görmüştük. Ama o noktadan, büyük ve yetenekli bir ulusun tümüyle yıkılmasına daha çok var. Alıştığınız hızlı nüfus artışı denetim altına alınabilir; ormanların amansızca yok edilmesi ve onun yanısıra eski *pomeşçik*lerin**** ve köylülerin mülksüzleştirilmesi üretici güç-

* Kabile topluluğu. –ç.
** Para ekonomisi. –ç.
*** Doğal ekonomi. –ç.
**** Toprakbeylerinin. –ç.

lerin devasa yitimine yolaçabilir; ama her şey bir yana, yüz milyonu aşkın bir nüfus, sonunda, çok önemli bir *grande industrie** için yeterli bir iç pazar oluşturacaktır ve her yerde olduğu gibi sizde de —eğer Batı Avrupa'da kapitalizm yeterince yaşarsa— sonunda işler kendi dengesini bulacaktır.

Siz kendiniz de kabul ediyorsunuz ki, "Kırım Savaşından sonra Rusya'daki toplumsal koşullar, geçmiş tarihimizden miras aldığımız üretim biçimini geliştirmeye elverişli değildi." Ben biraz daha ileri giderek diyeceğim ki, —bir başka ülkede model olarak hizmet edebilecek daha üst bir biçim zaten *var* değilse— ilkel tarım komünizminden daha üst bir toplumsal biçim geliştirmek, başka yerlerde ne kadar olanaklıysa, Rusya'da da en fazla o kadar olanaklı olabilir. O daha üst biçim, tarihsel olarak olanaklı olduğu her yerde, kapitalist üretim biçiminin ve onun yarattığı toplumsal düalist karşıtlığın zorunlu sonucu olarak, başka bir yerde varolan bir örnekten esinlenmedikçe doğrudan tarımsal komünden geliştirilemez. Avrupa'nın batısı, 1860-1870'te böyle bir dönüşüm için olgunlaşmış olsaydı, o dönüşüm İngiltere'de, Fransa'da vb. başlamış bulunsaydı, o zaman, o tarihlerde azçok bozulmamış olan komünlerinden neyin çıkabileceğini göstermek Ruslara kalırdı. Ama batı durağandı, böyle bir dönüşüme kalkışılmadı, ve kapitalizm giderek daha hızlı gelişti. Rusya'nın da bir seçim yapması gerekiyordu: Ya birçok tarihsel aşamayla ayrıldığı komünü bir üretim biçimine dönüştürerek geliştirecekti, ki bunun için batıda bile koşullar olgunlaşmış değildi —apaçık, olanaksız bir amaç— ya da kapitalizme doğru ilerleyecekti; ona ikinci çözümden başka ne kalıyordu?

Komüne gelince, o ancak üyeleri arasındaki zenginlik farkı önemsiz olduğu sürece olanaklıdır. Bu fark büyür büyümez ve bazı komün üyeleri daha zengin üyelerin borçkölesi haline gelir gelmez komün artık varlığını sürdüremez. Solon'dan önce Atina'nın kulakları ve *miroydileri*,** Atina *gens*ini sizin ülkenizdekilerin komünü yıktığı amansızlıkta

* Büyük sanayi. –ç.
** Rus zengin köylüler ve kanemiciler. –ç.

yıkmışlardı. Korkarım bu kurum yokolmaya mahkumdur. Ama öte yandan kapitalizm yeni perspektiflere ve yeni umutlara yol açar. Batıda neler yapmış ve yapıyor olduğuna bakın. Sizinki gibi büyük bir ulus, her türlü bunalımı atlatır. Bir ilerlemeyle telafi edilmeyen hiçbir büyük tarihsel yıkım yoktur. Yalnızca *modus operandi** değişir. *Que les destinées s'accomplissent.***

Saygılarımla

P.S. III. Cilt*** baskıya girince, size ilk formaları göndereceğim.

251
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
LONDRA, 11 KASIM 1893

... Bugünkü *Workman's Times*'dan Autolycus'un (Burgess) fabianların manifestosu hakkında birinci sayfada yayınlanan makalesini oku. Bu baylar yıllarca, işçi sınıfının kurtuluşunun ancak Büyük Liberal Parti aracılığıyla başarılabileceğini ilan ederlerdi; işçilerin liberal adaylara karşı bağımsız seçim girişimlerinin maskeli bir Torycilik olduğunu haykırırlardı; Liberal Partiye sosyalist fikirlerin sızdırılmasının, sosyalistlerin tek amacı olduğunu bildirirlerdi — bu baylar şimdi liberallerin hain olduğunu, onlarla hiçbir şey yapılamayacağını ve gelecek seçimlerde işçilerin Toryler'le liberallere bakmaksızın, sendikaların 30.000 sterlin tutarındaki yardımıyla —bu arada sendikalar fabianlara bu desteği verirlerse ki kuşkusuz vermeyecekler— kendi adaylarını çıkarmaları gerektiğini ilan ediyorlar. Bu böylesine ham, eğitilmemiş bir kitlenin kendisini kurtaramayacağını ve o zeki avukatların, yazarların ve duygusal yaşlı kadınların lütufkarlığı olmasa hiçbir şey başaramayacağını anlayacak denli aklı ba-

* İşleyiş tarzı. –ç.
** Kader kendi yolunu çizer. –ç.
*** *Kapital.* – *Ed.*

şında olduklarından büyük bir lütufkarlıkla proletaryayı yukardan kurtarmaya tenezzül eden kendini beğenmiş burjuvaların günah çıkarmasıdır. Ve bu bayların, davullarla borazanlarla dünyayı sarsacak bir olay diye ilan ettikleri ilk girişimleri öylesine parlak bir başarısızlıkla sona erdi ki, bunu kendileri bile kabul etmek zorunda kaldılar. Bu, öykünün gülünç yanı. ...

252

ENGELS'TEN BRESLAU'DAKİ W. BORGIUS'A

LONDRA, 25 OCAK 1894

Sayın Bay,

Sorularınızı aşağıda yanıtlıyorum:

1. Toplum tarihinin belirleyici temeli olarak kabul ettiğimiz ekonomik ilişkilerden, belli bir toplumda insanın, yaşama araçları üretiminin ve (işbölümü varolduğu sürece) ürünleri değişiminin biçimini anlıyoruz. Öyleyse, ekonomik ilişkiler, *tüm* üretim ve ulaştırma *tekniklerini* içerirler. Bizim yaklaşımımıza göre bu teknik, ayrıca değişim biçimini ve ondan öte, ürünlerin dağılımını ve buradan giderek kabile toplumlarının çözülmesinden sonra, sınıflara bölünüşü ve onun sonucunda egemenlik ve kölelik ilişkilerini ve onun da sonucu olarak devlet, politika, hukuk, vb.'yi belirler. Ekonomik ilişkiler, ayrıca üzerinde gerçekleştikleri *coğrafi temeli* ve geçmişten —çoğu zaman yalnızca gelenek ya da *vis inertiae** nedeniyle— aktarılan ve yaşayan daha önceki ekonomik ge-

* Eylemsizlik (atalet) gücü. –ç.

lişme aşamalarının kalıntılarını da kapsar; ve elbette bu tür bir toplumu saran dış çevreyi de içine alır.

Sizin dediğiniz gibi, teknik geniş ölçüde bilimin durumuna bağlıysa, bilim de ondan daha çok tekniğin *durumu*na ve *gereksinimleri*ne bağlıdır. Toplumun teknik bir gereksinimi varsa, bu bilimi, on üniversiteden daha çok ilerletir. Hidrostatiğin tamamı, (Torricelli, vb.) onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda, İtalya'da dağ sularını bir düzene sokma gereksiniminin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Elektrik hakkındaki rasyonel bilgilerimiz, ancak onun teknik uygulanırlığından sonra olmuştur. Ne var ki, Almanya'da bilimlerin tarihini, sanki bilimler gökten düşmüş gibi yazmak, ne yazık ki bir alışkanlık halindedir.

2. Biz ekonomik koşulları, tarihsel gelişmeyi son kertede belirleyen olarak görüyoruz. Ama ırkın kendisi ekonomik bir etmendir. Ancak bu bağlamda iki nokta gözden kaçırılmamalıdır:

a) Politik, hukuksal, felsefi, dinsel, yazınsal, sanatsal vb. gelişme ekonomik gelişmeye dayanır. Ama bütün bunlar, birbirlerini olduğu gibi, ekonomik temeli de etkiler. Bu demek değildir ki ekonomik durum *nedendir, yalnızca o etkendir*, bundan başka her şey ancak edilgen sonuçtur. Tersine, her zaman *son kertede* ağırlığını koyan ekonomik zorunluluk temeli üzerinde bir etkileşim vardır. Örneğin devlet, koruyucu gümrükler, serbest ticaret, iyi ya da kötü mali sistem ile bir etki yapar; ve Almanya'nın 1648'den 1830'a değinki sefil ekonomik durumundan kaynaklanan, kendisini önce *pietism** ile, sonra duygusallık, prenslere ve soylulara yaltaklanarak kulluk etme ile dışavuran Alman darkafalının aşırı beceriksizliği ve güçsüzlüğü bile ekonomik etkiden yoksun değildi. Bu ekonomik düzelmenin önündeki en büyük engellerden biriydi ve süreğen sefilliği dayanılmaz duruma getiren Devrime ve Napoléon savaşlarına dek sarsılmadı. Onun içindir ki, şurada burada salt kolaylık olsun diye düşünül-

* 17. yüzyılın sonunda ve 18.yüzyılın ilk yarısında lutherci kilise içinde bir akım. Dinsel inancın dogmatik formüllerden daha yüce olduğunu öne sürüyordu. –*Ed.*

mek istendiği gibi, ekonomik durumun otomatik bir etkisi yoktur, tersine, insanlar tarihlerini kendileri yaparlar; yalnız, kendilerini koşullayan verili bir çevrede ve önceden varolan edimsel ilişkiler temelinde. Bunlar arasında, tek başına sizi anlamaya götürecek ipucunu oluşturan ekonomik ilişkiler öteki —politik ve ideolojik— ilişkilerden ne denli çok etkilenebilir olurlarsa olsunlar, gene de, son kertede belirleyici olan ilişkilerdir.

b) İnsanlar, kendi tarihlerini kendileri yaparlar; ama henüz, genel bir plana göre, ve hatta belirli, örgütlü, verili bir toplum çerçevesi içinde, bir kollektif istence uyarak değil. İnsanların beklentileri birbiriyle çatışır ve işte tam da bu nedenle bütün bu toplumlar, tümleyeni ve açığa vuranı *raslantı* olan *zorunluluk* tarafından yönetilir. Burada kendini raslantı aracılığıyla ortaya koyan zorunluluk, gene sonal olarak ekonomik zorunluluktur. Bu bağlamda üzerinde durulması gereken, büyük adamlar denen sorundur. Şöyle şöyle bir adamın ve tam da o adamın, belli bir zamanda, belli bir ülkede ortaya çıkışı, kuşkusuz yalnızca bir şanstır. Ama o eğer ortadan kaldırılırsa, ikame edilmesi gereği ortaya çıkar ve bu ikame, iyi ya da kötü, ama uzun zamanda bulunur. Napoléon'u, işte tam da o Korsikalıyı, bizzat kendi savaşlarıyla tükenen Fransa Cumhuriyetinin askerî diktatör olarak gereksinmesi raslantıydı; ama ortada bir Napoléon olmasaydı, onun yerini birinin dolduracak olduğunu, gerek duyulduğu zaman birinin mutlaka bulunduğu olgusu kanıtlamaktadır: Sezar, Augustus, Cromwell, vb.. Marx, materyalist tarih anlayışını keşfettiyse de, Thierry, Mignet, Guizot ve 1850'ye kadarki tüm İngiliz tarihçiler, bu yolda çaba gösterildiğinin kanıtıdırlar; aynı kavramın Morgan tarafından da keşfedilmiş olması, zamanın bu keşif için olgunlaşmış olduğunu ve bu kavramın keşfedilmesinin artık *gerekli* hale geldiğini kanıtlar.

Tarihteki bütün diğer olumsallıklar, ve görünürdeki olumsallıklar için böyledir. İrdelediğimiz alan ekonomiden ne denli uzaklaşır ve salt soyut ideolojininkine ne denli yaklaşırsa, gelişmesinin o denli raslantı gösterdiğini ve eğrisi-

nin o denli zikzak çizdiğini görürüz. Ama eğrinin ortalama eksenini işaretlerseniz, dikkate alınan dönem ne denli uzun ve ilgilenilen alan ne denli geniş olursa, bu eksenin, ekonomik gelişme eksenine o denli yaklaştığını ve ona o denli koşut olma eğilimi gösterdiğini görürsünüz.

Almanya'da doğru anlamanın önündeki en büyük engel, ekonomik tarihin, yazında, sorumsuzca ihmal edilmesidir. Güç olan yalnızca, insanın kendisine okulda belletilen tarihsel nosyonlardan kurtulması değildir; bunu yapması için gereken materyali bulup alması daha da güçtür. Örneğin, ihtiyar G. von Gülich'in sayısız siyasal olgunun aydınlatılmasında yararı olan birçok bilgi içeren yorumsuz materyal koleksiyonunu kim okumuştur?

Aklıma gelmişken, *18 Brumaire*'de Marx'ın verdiği iyi örnek, sanırım, sorularınıza oldukça iyi bir yanıt olacaktır, çünkü pratik bir örnektir. Dahası, gördüğüm kadarıyla konuların çoğuna ben zaten *Anti-Dühring* I, bölüm 9-11'de; II, bölüm 2-4'de; III, bölüm 1'de; ya da "Giriş"te ve *Feuerbach*'ın son bölümünde de değinmiştim.

Lütfen, yukarda söylediklerimi, kılı kırk yararak değerlendirmeyin, ama genel ilintiyi aklınızda tutun; bir yazıyı yayınlanmak üzere hazırlarken, sözcüklere gösterdiğim özeni, zamanımın olmayışı nedeniyle burada gösterememekten üzgünüm. ...

253
ENGELS'TEN FILIPPO TURATI'YE
[LONDRA] 26 OCAK 1894

Sevgili Turati,

İtalya'daki durum bana şöyle görünüyor:

Ulusal kurtuluş sırasında ve sonrasında iktidar olan burjuvazi, utkusunu ne tamamlayabiliyor, ne de tamamlamak istiyor. Ne feodalizmin kalıntılarını yıktı, ne ulusal üretimi modern kapitalist modele göre yeniden düzenledi. Kapitalist rejimin göreli ve geçici yararlarını ülkeye paylaştırmak gü-

cünden yoksun olduğu gibi, o sistemin bütün yük ve zararlarını ülkenin sırtına yıktı. Bunlar yetmiyormuş gibi, bir parçacık saygınlığı kalmışsa onu da kirli banka dolandırıcılıklarıyla yitirdi.

Bunun sonucu olarak emekçi halk —köylüler, zanaatkarlar, tarım ve sanayi işçileri— bir yandan, yalnızca feodal dönemden değil, ama antik zamanlardan miras kalan kötü uygulamalarla (ortakçılık, güneyde büyükbaş hayvanlara bırakılan latifundia*); öte yandan, burjuva sistemin şimdiye dek icat ettiği en açgözlü vergi düzeniyle ezildi. Öyle bir durum ki, tam Marx'ın dediği gibi: "Bizler, kıta Avrupası'nın batısının tüm geri kalanı gibi, yalnızca kapitalist üretimin gelişmesinin değil, ama bu gelişmenin tamamlanmamış olmasının da acısını çekiyoruz. Modern kötülüklerin yanısıra, dünün mirası olan bir sürü kötülüklerin; çok eski üretim biçimlerinin alttan alta hâlâ sürüp gitmelerinden doğan ve bunların kaçınılmaz olarak beraberinde getirdikleri çağdışı toplumsal ve siyasal ilişkilerin altında eziliyoruz. Yalnızca yaşayanlardan değil, ölülerden de acı çekiyoruz. *Le mort saisit le vif!*"** [400]

Durum, bir bunalıma doğru gidiyor. Üretici kitleler, her yerde kaynaşma halinde; şurada burada ayaklanıyorlar. Bu bunalım bizi nereye sürükleyecek?

Apaçık görünüyor, sosyalist parti çok genç ve ekonomik durum nedeniyle, sosyalizmin hemen utku kazanmasını ummak için çok zayıf. Bu ülkede tarımsal nüfus, kent nüfusunu çok aşıyor. Geniş-ölçekli pek fazla sanayi yok; bu nedenle kentlerde *tipik* proletarya oldukça az; zanaatkarlar, küçük esnaf, sınıf-dışı unsurlar —küçük-burjuvaziyle proletarya arasında yalpalayan bir kitle— çoğunluğu oluşturuyor. Bozulma ve çözülme sürecine girenler ortaçağın küçük ve orta burjuvazisi; çoğu henüz bugünün proletaryası değilse bile, geleceğin proletaryası. İşte her zaman ekonomik yıkımla karşı karşıya kalan ve umutsuzluğa itilen bu sınıf, yalnızca bu sınıf devrimci hareketin hem çoğu savaşçılarını hem önderleri-

* Latince *Latifundium* sözcüğünün çoğulu; *latus* (geniş) ve *fundus* (malikane) sözcüklerinden türetilmiş, feodal türden toprak mülkiyeti. –ç.

** Ölüm yaşayanı yakalar. –ç.

ni ortaya çıkarabilecektir. Toprağın parçalanması ve cahillikleri nedeniyle herhangi bir etkin inisiyatif göstermesi engellenen ama yine de güçlü ve kendisinden vazgeçilemez bir müttefik olacak olan köylüler bu hareketi destekleyeceklerdir.

Başarının şöyle ya da böyle barışçıl yoldan elde edilmesi halinde, basit bir hükümet değişikliği olacak ve "yeniden toparlanmış" cumhuriyetçiler, yani Cavallotti ve şürekası iktidara gelecektir; devrim olması halinde bir burjuva cumhuriyet ortaya çıkacaktır.

Bu olasılıkla yüzyüze gelen sosyalist parti nasıl bir rol oynamalıdır?

1848'den bu yana sosyalistlere en büyük başarıyı sağlayan taktikler, *Komünist Manifesto*'da ortaya konanlardır:

"İşçi sınıfının burjuvaziye karşı savaşımının geçmek zorunda olduğu çeşitli gelişme aşamalarında, [komünistler] her zaman ve her yerde, bir bütün olarak hareketin çıkarlarını temsil ederler. ... Komünistler işçi sınıfının acil hedeflerine ulaşılması ve o andaki çıkarlarının gerçekleşmesi için savaşırlar; ama şimdiki hareket içersinde, bu hareketin geleceğini de temsil eder ve gözetirler."

Dolayısıyla, iki sınıf arasındaki savaşımın her evresine aktif biçimde katılırlar; bunu yaparken, bu evrelerin ilk büyük amaca giden yalnızca çok sayıdaki aşamalar olduğu olgusunu hiçbir zaman gözden kaçırmazlar; ilk büyük hedef de, toplumu yeniden örgütlemenin aracı olarak siyasal iktidarın fethedilmesidir. Onların yeri, işçi sınıfının çıkarına doğrudan sonuçlara ulaşmak için savaşım verenlerin saflarıdır. Tüm bu siyasal ve toplumsal başarıları kabul ederler ama yalnızca *alacağın taksidi* olarak. Devrimci ya da ilerici her hareketi, kendi yürüdükleri doğrultuda birer adım sayarlar. Öteki devrimci partileri ileriye götürücü itkiyi vermek ve bunlardan biri utku kazanırsa proletaryanın çıkarlarını güven altına almak onların özel görevidir. Büyük amacı hiçbir zaman gözden kaçırmayan bu taktikler, ileri yürüyüşlerinin bir aşamasını sonal amaç sanan —saf cumhuriyetçiler olsun, duygusal sosyalistler olsun— öteki, daha az açık-

görüşlü partileri bekleyen kaçınılmaz düş kırıklıklarından sosyalistleri korur.

Bütün bunları İtalya'ya uygulayalım.

Çözülmekte olan küçük-burjuvazinin ve köylülerin utkusu, öyleyse, "yeniden toparlanmış" cumhuriyetçilerden oluşan bir hükümet kurulmasına götürebilir. Bu bize genel oy hakkı ve daha geniş bir hareket özgürlüğü (basın, toplanma, dernekleşme, polis tarafından izlenmenin önlenmesi, vb.) verecektir — bunlar hafife alınmaması gereken yeni silahlardır.

Ya da aynı insanlarla ve bir avuç Mazzini yanlısıyla bir burjuva cumhuriyet getirebilir. Bu da en azından şimdilik özgürlüğümüzü ve hareket alanımızı çok geniş ölçüde artıracaktır. Ve burjuva cumhuriyet, [Marx'ın dediği gibi] proletarya ile burjuvazi arasındaki savaşımın sonuca bağlanabileceği tek siyasal biçimdir; bunun Avrupa'da olabilecek yansımaları için bir şey söylemenin gereği yok.

Bu nedenle, şimdiki devrimci hareketin utkusu, bizi daha güçlü yapmaya, daha lehimize bir ortam oluşturmaya mahkumdur. Öyleyse bir kenarda durursak, "anılan" partiler karşısında kendimizi yalnızca olumsuz eleştiriyle sınırlarsak en büyük hatayı yapmış oluruz. Onlarla olumlu biçimde işbirliği yapmak durumunda kalacağımız an gelebilir. Kim bilir bu an ne zaman gelecek?

Bizim temsil ettiğimiz sınıfın hareketi olmadığı kesin olan bir hareket için, doğrudan hazırlıklar yapmak, apaçık ortada ki, bizim işimiz değildir. Cumhuriyetçiler ve radikaller, eylem saatinin çaldığına inanıyorlarsa, bırakalım tezcanlılıklarının dizginlerini boşaltsınlar. Bizlere gelince, bu bayların bol keseden dağıttığı vaatlerle o kadar çok yanıltıldık ki, bu artık bir kez daha olmaz. Ne bildirileri, ne fesatlıkları bizim kılımızı kıpırdatmalıdır. Her *gerçek* halk hareketini desteklemek zorundaysak, bizim proletarya partimizin güçlükle oluşturulan çekirdeğinin, boşu boşuna kurban edilmediğini ve yararsız yerel isyanlarda kesilip biçilmediğini de en az o kadar görmek zorundayız.

Ama bunun tersine, hareket gerçekten ulusal ise, bizim insanlarımız onlardan öyle bir istemde bulunulmaksızın o harekete katılacaklardır, ve söylemeye gerek bile yok, böyle bir harekete katılacağız. Ama böyle bir durumda bizim *bağımsız bir parti olarak* katıldığımız, radikallerle ve cumhuriyetçilerle o an için ittifak yaptığımız, ama onlardan tamamıyla farklı olduğumuz açık-seçik bilinmeli ve bunu biz olanca gücümüzle ilan etmeliyiz; utku kazanılması durumunda, savaşımın sonucu hakkında herhangi bir yanılsamaya kapılmadığımızı ilan etmeliyiz; bu sonucun, bizi tatmin etmek bir yana, bizim için kazanılmış bir başka aşama, daha ileri fetihler için yeni bir harekat üssü demek olduğunu ilan etmeliyiz; utkunun ilk gününde yollarımızın ayrılacağını belirtmeliyiz; o günden itibaren bizim, hükümete karşı *yeni muhalefeti* oluşturacağımızı, gerici değil ilerici olan, o ana kadar kazanılan alanın ötesine geçen, yeni fetihler için ilerleyen aşırı sol muhalefet oluşturacağımızı ilan etmeliyiz.

Ortak utkudan sonra yeni hükümette bize birkaç sandalye önerilebilir, ama böylece biz her zaman *azınlık* kalırız. *En büyük tehlike budur*. 1848 Şubatından sonra Fransız sosyalist demokratlar (*Réforme*'dan[401] Ledru-Rollin, Louis Blanc, Flocon, vb.) böyle makamları kabul etme hatasına düştüler.[402] Hükümetin azınlık kanadı olarak, cumhuriyetçilerden oluşan çoğunluğun, işçi sınıfına karşı giriştiği bütün kepazeliklerin ve ihanetin sorumluluğunu, kendi rızalarıyla paylaştılar; hükümette yeralmaları bir yandan da, temsil ettiklerini söyledikleri işçi sınıfının devrimci eylemlerini kötürüm etti.

Bütün bunlar benim kişisel görüşlerim; sorulduğu için belirttim ve olabildiği kadar az sözle dile getirdim. Tarafımdan salık verilen genel taktiklere gelince, yıllar boyunca ben o taktiklerin etkin olduğunu gördüm. Beni hiç yanıltmadılar. Ama o taktiklerin, İtalya'nın bugünkü koşullarına uygulanmasına gelince, bu yerinde kararlaştırılması gereken bir başka konudur ve ancak olayların ortasında bulunan kişilerce kararlaştırılabilir.

Friedrich Engels

254
ENGELS'TEN PARİS'TEKİ PAUL LAFARGUE'A
LONDRA, 6 MART 1894

... Eski-radikaller size, ama Fransa'da bir cumhuriyet var, diyecekler. Bizim ülkemizde sorun başkadır, biz hükümeti, sosyalist önlemler için kullanabiliriz.

Proletarya açısından cumhuriyet, monarşiden yalnızca, proletaryanın gelecekteki iktidarında *kullanıma-hazır* bir politik biçim oluşuyla farklıdır. Sizler, bu biçime zaten sahip olduğunuzdan bize göre bir avantajınız var; bize gelince onu yapmak için yirmidört saat harcamamız gerekir. Ama her hükümet biçimini olduğu gibi cumhuriyeti de içeriği belirler; bir *burjuva* egemenlik biçimi olduğu sürece, bize, herhangi bir monarşi kadar hasımdır (yalnızca bu husumetin *biçimleri* farklıdır). Bu nedenle, cumhuriyeti özsel olarak, biçimde sosyalist saymak ya da burjuvazinin egemenliği altında iken ona sosyalist görevler vermek tamamen temelsiz bir yanılsamadır. Ondan ödünler koparabiliriz, ama, bir gecede çoğunluğa dönüşecek yeterlikte güçlü bir azınlık olarak onu denetim altına alabilsek bile, bizim kendi sorunlarımızın başarılmasını ondan asla istememeliyiz. ...

255
ENGELS'TEN, PARİS KOMÜNÜNÜN 23. YILDÖNÜMÜ DOLAYISIYLA FRANSIZ İŞÇİ PARTİSİ ULUSAL KONSEYİNE
LONDRA, 18 MART 1894

Proletaryanın utkusunu güven altına alacak, sınıf karşıtlıklarını ve uluslar arasındaki savaşımları ortadan kaldıracak, uygar ülkelere barış ve mutluluk getirecek bir 18 Mart Enternasyonalinin hızla gelmesi için sizlerle birlikte kadeh kaldırıyorum.

Engels

256
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
LONDRA, 12 MAYIS 1894

... Burada işler eskisi gibi. İşçi önderleri arasında birliği sağlama olasılığı yok. Ne var ki, *kitleler* ilerlemeyi sürdürüyor — yavaş olduğu doğru, ve yalnızca bilinçlenme çabası var, gene de hiç kuşkuya yer bırakmayan bir ilerleme. Buradaki gelişmeler Fransa'dakine ve daha çok da Almanya'dakine benzer biçimde olacak: Birkaç bağımsız işçi (hele hele bir de liberallerin yardımı olmaksızın seçilirlerse) parlamentoya girer girmez, işçi önderleri birleşmek zorunda kalacaklar. Liberaller, bunu önlemek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar. Her şeyden önce, oy hakkını *kağıt üzerinde* kazanmış olanlara bile uygulamıyorlar; tam tersine, ikinci olarak, seçmen kütüklerini, *adaylar için* eskisinden daha da pahalı hale getiriyorlar; çünkü, kütükler yılda iki kez düzenlenecek ve hazırlanma giderleri, devlet tarafından değil, doğrudan adaylar ya da ilgili siyasal *partilerin* temsilcileri tarafından karşılanacak; üçüncü olarak, seçim giderlerini devletin ya da yerel yönetimin üstlenmesini açıkça reddediyorlar; dördüncüsü, parlamenterlerin aylıkları ve beşincisi de ikinci oylama konusu. Bütün bu eski çirkin oyunların sürdürülmesi, seçim çevrelerinin dörtte-üçünde ya da daha fazlasında işçi sınıfı adaylarının seçilebilirliğini doğrudan yadsımak anlamına geliyor. Parlamento bir *zenginler kulübü* olarak kalmaya devam edecek. Ve bütün bunlar, zenginlerin, *statüko*dan memnun oldukları için muhafazakar partiye döndükleri, liberal partinin ise *ölmekte olduğu* ve giderek işçi oyuna daha bağımlı hale geldiği bir sırada oluyor. Ancak liberaller, işçilerin, işçileri değil, bağımsız işçileri hiç değil, *yalnızca* burjuvaları seçmesinde diretiyor.

Bu, liberalleri yıkacak. Cesaretsizlikleri, ülke içinde işçi oylarını onlara yabancılaştırıyor, parlamentodaki küçük çoğunluklarını sıfıra indiriyor; ve son anda *çok cesur* adımlar atmazlarsa, mahvolacaklar. Sonra Toryler gelecek ve liberal-

lerin yalnızca söz vermekle kalmayıp yerine getirmeye niyet ettiği şeyi *yapacaklar*. İşte o zaman bağımsız bir işçi partisi oldukça kesin.

Buradaki Sosyal-Demokrat Federasyon da, marksist gelişme teorisini, —işçilerin kendi sınıf bilinçlerinin sonucu olarak ulaşacakları değil, ama bir amentü gibi bir seferde ve gelişimsiz boğazlarından akıtılacak— katı bir ortodoksluğa indirgemenin yolunu bulmuş tek taraf olma farklılığını sizin Alman-Amerikalı sosyalistlerle paylaşıyor. Her ikisinin de yalnızca bir sekt olarak kalmalarının nedeni bu; ve Hegel'in dediği gibi, hiçlikten gelip, hiçlikten geçerek, hiçliğe gidiyorlar. ...

257
ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ FRIEDRICH ADOLPH SORGE'YE
LONDRA, 10 KASIM 1894

... Buradaki hareket, sizden *biraz* ileri olması dışında, hâlâ Amerika'daki harekete benziyor. İki resmî partiye karşı işçilerin kendi partilerini kurmalarına dönük kitle içgüdüsü, giderek daha güçleniyor; 1 Kasım yerel yönetim seçimlerinde bu, şimdiye dek hiç görülmedik biçimde ortaya çıktı. Ama bu içgüdüyü tüm ülkeyi kucaklayacak bilinçli bir eyleme dönüştürme yeteneğinde insanların olmayışı ve türlü türlü eski geleneksel anılar işçileri, düşünce bulanıklığında ve eylemin yerel kalmasında kendini gösteren bir hazırlık aşamasında tutma eğilimi taşıyor. İşçi hareketine Anglo-Sakson sekterliği de egemen. Sosyal-Demokrat Federasyon, sizin Alman Sosyalist İşçi Partisi gibi, bizim teorimizi ortodoks bir sektin katı dogmasına dönüştürmeyi başardı; bu sekt eşsiz bir darkafalılık içinde ve Hyndman sayesinde, uluslararası politikada tamamen çürümüş bir geleneği sürdürüyor; zaman zaman kuşkusuz sarsılıyor ama henüz kaldırılıp bir kenara atılabilmiş değil. Bağımsız İşçi Partisi, taktiklerinde aşırı ölçüde bulanık; önderi de demagojik hilelerine bir saniye bile güvenilemeye-

cek, pek kurnaz bir İskoç olan Keir Hardie. Yoksul bir İskoç kömür madencisi olmasına karşın, önemli miktarda para olmaksızın kurulamayacak olan büyük bir haftalık gazeteyi, *The Labour Leader*'ı çıkarmayı başardı; bu parayı da Toryler'den ve Liberal-Birlikçilerden yani Gladstone karşıtlarıyla özerk yönetim karşıtı kaynaklardan alıyor. Bu konuda kuşku duyulamaz; Londra'da dillere düşmüş yazınsal bağlantılarının yanısıra, bu konudaki doğrudan haberler ve kendi siyasal tutumu, bunu açıkça doğruluyor. Bunun sonucu olarak, İrlandalı ve radikal seçmenlerin kendisinden uzaklaşmaları nedeniyle 1895 genel seçimlerinde parlamentodaki sandalyesini yitirebilir ve bunun da tam sırasıdır — bugün için en büyük engel bu adamdır. Parlamentoda, ancak demagojiyi gerektiren durumlarda, örneğin işsizlik konusunda —hiçbir şey yapılmasını sağlamaksızın— bazı tekerlemelerle gösteriş yapmak ya da bir prensin doğum günü vesilesiyle kraliçeye* —bu ülkede çok ucuz ve bayağı bulunan— budalaca övgüler düzmek için falan ortaya çıkar. Bunun ötesinde, hem Sosyal-Demokrat Federasyonda, hem Bağımsız İşçi Partisinde, özellikle illerde çok değerli unsurlar var, ama dağınıklar; yine de önderlerin, iki örgütü birbirine karşı kışkırtma çabalarını boşa çıkarmayı başardılar. John Burns, siyasal açıdan çok yalnız görünüyor; Hyndman da, Keir Hardie de kendisine amansızca saldırıyor; ve o da işçilerin politik örgütünden umudu kesmiş ve tüm umudunu yalnızca sendikalara bağlamış gibi davranıyor. Kesin olan şu ki, politik örgütle kötü deneyimleri oldu, ve Makine İşçileri Sendikası, milletvekilliği aylığını ödemeseydi, aç kalabilirdi. Gururlu biri; liberallerin, yani radikallerin "toplumsal kanadı"nın kendisini burnunun doğrultusunda gitmeye itmelerine ses etmedi. Zorla elde ettiği tek tek ödünlere çok fazla önem veriyor; ama bütün bunlar bir yana, tüm hareket içinde, yani önderler arasında gerçekten dürüst olan tek kişi odur; tam bir proleter içgüdüsüne sahiptir; zaman gelip çattığında başkalarını kurnaz ve bencil hesaplar yönlendirirken, onu eminim bu proleter içgüdüsü yönlendirecektir.

* Victoria. –*Ed.*

Kıta Avrupası'nda başarı, daha fazla başarı için iştah kabartıyor ve sözcüğün sözlük anlamıyla köylüyü avlamak, moda haline geliyor. İlkin Fransızlar Nantes'da Lafargue aracılığıyla bir açıklama yaptılar; kapitalizmin bizim için gereğini yerine getirdiği küçük köylüyü yıkıma uğratma işini, doğrudan müdahalelerimizle çabuklaştırmanın bizim işimiz olmadığını (bunu onlara ben yazmıştım) belirtmekle kalmadılar, aynı zamanda küçük köylüyü, vergiye, tefeciliğe ve toprak sahiplerine karşı doğrudan *korumak* gerektiğini belirttiler. Ama bu konuda işbirliği yapamayız; çünkü birincisi, budalacadır, ikincisi olanaksızdır. Daha sonra Frankfurt'ta Vollmar ortaya atıldı; *köylüleri bir bütün olarak*, rüşvetle kandırmak istiyor; ve dahası yukarı Bavyera'da, ilgilenmek durumunda olduğu köylü, Rhineland'ın borç yükü altında ezilen küçük köylüsü değil, ama kadın-erkek ırgatları sömüren ve büyük miktarlarda hayvan ve tahıl satan orta-köylü hatta büyük köylüdür. Ve bu, ilkelerimiz bir yana konmadan yapılamaz. Biz Alp dağ köylülerini, aşağı Saksonya'nın ve Schleswig-Holstein'ın büyük köylülerini, ancak ve ancak ırgatları ve gündelikçileri onlara kurban edersek kendi yanımıza kazanabiliriz; ama bunu yaparsak, siyasal açıdan kazandığımızdan çoğunu yitiririz. Frankfurt parti kongresi, bu konuda bir tutum belirlemedi; ve şimdi konu enine boyuna inceleneceği için, bu iyi bir şey oldu; oradaki insanlar, farklı yörelerde, birbirinden önemli ölçüde farklı olan köylülük ve kırsal koşullar konusunda o kadar az şey biliyorlardı ki, kararları, raslansal olmanın ötesine geçemezdi. Ama sorunun, günün birinde çözülmesi gerekiyor. ...

Çin'deki savaş, eski Çin'e ölümcül bir darbe vurdu. Yalıtıklık olanaksızlaştı; yalnızca askerî savunma nedenleriyle bile olsa demiryolları, buharlı makineler, elektrik ve modern geniş-ölçekli sanayi bir zorunluk haline geldi. Ama ailenin kendi sanayi ürünlerini kendisinin ürettiği küçük köylü tarımına dayalı eski ekonomik sistem de bu gelişmeyle birlikte parçalanmaya başladı; ve bununla beraber parçalanan bir başka şey de göreli yoğun nüfusu olanaklı kılan eski toplum-

sal sistemin tümü oldu. Milyonlar topraklarından atılacak ve göçe zorlanacaklar; bu milyonlar, kitleler halinde Avrupa'ya bile akacaklar. Ama Çin rekabeti yoğunlaşır yoğunlaşmaz, sizin ülkenizde ve burada işler karar noktasına gelecek ve kapitalizmin Çin'i fethetmesi, aynı zamanda Avrupa'da ve Amerika'da kapitalizmi devirme itkisini yaratacak. ...

1895

258

ENGELS'TEN HOBOKEN'DEKİ HERMANN SCHLÜTER'E

LONDRA, 1 OCAK 1895

... Burada işler, sizin oradaki gibi. Sosyalist içgüdü *kitleler* arasında giderek daha fazla güçleniyor; ama içgüdüsel dürtüleri açık istemlere ve düşüncelere çevirme sözkonusu olduğu andan itibaren, insanlar arasında anlaşmazlık başlıyor. Bazıları Sosyal-Demokrat Federasyona, bazıları Bağımsız İşçi Partisine gidiyor, bazıları da en çok en çok sendika örgütlerine gidiyor, vb., vb.. Kısacası, ortada sektlerden başka bir şey yok, bir parti de. Önderlerin hemen tümü küçük, güvenilmez insanlar; en tepedeki önderliğe aday olanlar sayıca çok fazla, ama o göreve apaçık biçimde uygun düştüğü görülen yok; bu arada iki büyük burjuva parti, ellerini cüzdanlarına atmış, kenardan, satın alabilecekleri biri olup olmadığını gözlüyorlar. Ayrıca "demokrasi" denen şey, burada *dolaylı* engellerle, çok fazla sınırlanıyor. Bir dergi çıkarmak çok para işi, parlamento için aday olmak da öyle; bir parlamento üyesi için de yalnızca haberleşmenin pek büyük gider-

leri düşünüldüğünde bile, yaşam çok pahalı. Çok kötü tutulan seçmen kütüklerinin denetimi de hayli pahalı bir iş ve bu denetimin gerektirdiği giderleri ancak iki resmî parti karşılayabiliyor. Bu nedenle, bu partilerden birinden olmayan kişinin seçmen kütüğüne girme şansı çok az. Bütün bu yönlerden, buradaki insanlar kıta Avrupası'na göre çok gerideler; ve bunu da farketmeye başlıyorlar. Dahası, burada ikinci oylama yok; göreli çoğunluk ya da siz Amerikalıların dediği gibi çoğulculuk yetiyor. Aynı zamanda, her şey *yalnızca iki* partiye göre düşünülmüş; üçüncü bir parti, onlarla eşit güce erişmedikçe, ancak terazinin kefesini biri lehine ağır bastırabilir, o kadar.

Buradaki sendikalar da örneğin Berlin'deki bira boykotu türünden bir şey yapabilecek güçte değiller; orada sendikaların başardığı hakem mahkemesi, burada hâlâ ulaşılamaz bir şey.

Öte yandan, sizin ülkenizde olduğu gibi burada da işçiler ne istediklerini bildikleri zaman, devlet, toprak, sanayi ve başka her şey onlara ait olacak. ...

259
ENGELS'TEN KİEL'DEKİ FERDINAND TÖNNIES'E
LONDRA, 24 OCAK 1895

... Auguste Comte üzerine gözlemleriniz çok ilginç. Bu "felsefeci" sözkonusu olunca, bence, hâlâ yapılması gereken çok çalışma var. Comte, beş yıl boyunca Saint-Simon'un sekreteri ve yakın dostuydu. Saint-Simon, düşünce bolluğundan ötürü, pozitif bir sıkıntı duyardı. Onun kişiliğinde bir deha ve bir gizemci vardı. Açıklık, düzen ve sistem kurmak onun işi değildi. Comte'u, ustası öldükten sonra, bu ağzına kadar dopdolu düşünceleri, dünyaya düzenli bir biçimde sunması olası biri olarak gördü. Comte'un matematik eğitimi ve düşünce yöntemi, bu görev için, onu, hayalci olan öteki öğrencilerden daha uygun bir konuma sokuyordu. Ne var ki, Comte

"usta"sından aniden ayrıldı ve ekolden çekildi. Sonra, epey uzun bir dönemin ardından, "pozitif felsefe"siyle ortaya çıktı.

Bu sistemde üç karakteristik öğe vardır: 1) bir dizi parlak düşünce — ki yetersiz bir biçimde ortaya kondukları için bir ölçüde bozulmuşlardı; 2) bu parlak beyinle keskin bir biçimde ters düşen bazı salt darkafalı düşünce biçimi; 3) kaynağı kesinlikle sen-simonizmde bulunan, tüm gizemcilikten arındırılmış ve tamamen ölçülü bir şeye dönüştürülmüş, başında gerçek bir papanın bulunduğu, hiyerarşik olarak düzenlenmiş dinsel bir anayasa — öyle ki Huxley, Comte'çuluk için hıristiyanlıksız katoliklik diyebildi.

Şimdi, bahse girerim ki, 1 ve 2 arasındaki, aksi halde açıklanamaz olan çelişkinin ipucunu bu 3'üncü veriyor; Comte bütün parlak düşüncelerini Saint-Simon'dan aldı, ama onları bir düzen içinde biraraya getirirken, kendine özgü yolda çarpıttı; o düşünceleri gizemciliğinden ayıklayarak, gücünün yettiği ölçüde, darkafalı bir doğrultuda yeniden biçimleyerek daha alt bir düzeye indirgedi. Bu düşüncelerin çoğunda sensimonist köken kolaylıkla yakalanabilir ve inanıyorum ki, bu işi ciddi olarak yapacak biri bulunsa, öteki konularda da aynı şey yapılabilir. Saint-Simon'un kendi yazıları, sensimonist ekolün ve dinin yaygaralarıyla —ki o yaygaralar ustanın öğretilerini, bir bütün olarak görkemli kavrayışın zararına, belli yönleriyle vurgulamış ve geliştirmiştir— 1830'dan sonra gürültüye getirilmesiydi, bu çok önceden keşfedilebilirdi.

Sonra düzeltmek istediğim bir başka nokta daha var: 513'üncü sayfadaki not.* Marx Enternasyonalin hiçbir zaman genel sekreteri olmadı; ama yalnızca Almanya ve Rusya sekreteri oldu. Londra'daki Comte'çulardan hiçbiri de Enternasyonalin kuruluşunda yeralmadı. Komün günlerinde yöneltilen amansız saldırılara karşı basında Enternasyonali savunmanın büyük onuru profesör E. Beesly'ye aittir. Frederic Harrison da kamu önünde Komünü şiddetle savunmuş-

* Engels, Tönnies'in "Neuere Philosophie der Geschichte: Hegel, Marx, Comte" ["Yeni Tarih Felsefesi: Hegel, Marx, Comte"] başlıklı yazısındaki bir notu kastediyor. *–Ed.*

tur. Ama birkaç yıl sonra Comte'çular işçi hareketinden uzaklaşmışlardır. İşçiler çok güçlenmişti ve artık sorun, kapitalistlerle işçiler arasında uygun bir denge kurma sorunuydu (çünkü Saint-Simon'a göre her ikisi de üreticiydi) ve bu amaçla bir kez daha kapitalistleri destekleme sorunuydu. O zamandan beri de Comte'çular, emek sorununda tam bir sessizliğe gömüldüler.

Derin saygılarımla
F. Engels

260
ENGELS'TEN BRESLAU'DAKİ WERNER SOMBART'A
LONDRA, 11 MART 1895

Bayım,

14 Şubat günlü notunuza yanıt olarak, Marx üzerine çalışmanızı[403] gönderme inceliğini gösterdiğiniz için teşekkür ederim. Dr. Heinrich Braun'un gönderdiği *Archiv*'deki* yazınızı daha önce büyük bir ilgiyle okumuştum ve bir Alman üniversitesinde bir kez olsun *Kapital*'in böyle anlaşılabilmiş olmasından memnunluk duymuştum. Doğal ki, Marx'ın görüşlerini yorumladığınız terminolojiye katılamıyorum. Özellikle, 576 ve 577'nci sayfalarda verdiğiniz değer kavramı tanımları, bana çok geniş kapsamlı tutulmuş görünüyor: Ben olsaydım önce, değerin incelenmesinin olanaklı olabildiği bir toplumun ekonomik gelişme düzeyiyle, yani meta değişiminin ya da meta üretiminin varolduğu toplum biçimleriyle tarihsel olarak sınırlardım; ilkel komünizmde değer bilinmiyordu. Ve ikincisi, bana öyle görünüyor ki, kavram, daha dar bir anlamda tanımlanabilirdi. Ama bu bizi çok başka konulara saptırır; sizin dedikleriniz ana çizgileri içinde doğrudur.

Ama sonra, her nasılsa, sayfa 586'da birden bana sesleniyorsunuz; şen-şakrak bir yaklaşımla kafama bir tabanca tut-

* *Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik* [*Toplumsal Yasama ve İstatistik Arşivi*]. Herausgegeben von Dr. Heinrich Braun, Bd. VII, Berlin 1894, s. 555-94. –*Ed.*

manız beni epey güldürdü. Ama kaygılanmayın, "size, tersini göstermeye" çalışmayacağım. s/c = $s/c+v$'nin*, çeşitli kapitalist işletmelerde üretilen farklı değerlerinden Marx'ın çıkarsadığı genel ve eşit kâr oranının belirlenişinde Marx'ın kullandığı mantıksal sıralama, bireysel kapitalistin kafasına tamamen yabancıdır. Bunun tarihte paraleli olduğu ölçüde, yani bizim kafalarımızın dışında, gerçekte varolduğu ölçüde, kendini örneğin, kapitalist A tarafından üretilen artı-değerin kâr oranının üzerindeki ya da toplam artı-değer payının üzerindeki bölümlerinin, artı-değer çıktısı, olağan kural olarak aldığı payın altında kalan kapitalist B'nin cebine aktarıldığı gerçeğinde ifade eder. Ama bu süreç nesnel olarak, şeylerde, bilinçsizce yeralır ve biz bunun doğru olarak kavranılması için ne kadar çaba gerektiğini ancak şimdi anlıyoruz. Ortalama kâr oranını belirlemek için bireysel kapitalistlerin *bilinçli* işbirliği gerekli olsaydı, bireysel kapitalist artı-değer ürettiğini ve ne kadar ürettiğini ve artı-değerinin bir bölümünü sık sık devretmek zorunda olduğunu *bilseydi*, o zaman artı-değer ile kâr arasındaki ilişki daha başından beri apaçık ortada olurdu ve herhalde Petty tarafından değilse, Adam Smith tarafından çoktan tanımlanmış olurdu.

Marx'ın görüşüne göre, şimdiye kadarki tüm tarih, büyük olaylar sözkonusu olduğu ölçüde, bilinçsizce olmuştur, yani olaylar ve onların daha ileri sonuçları insanların istencine bağlı olmamıştır; tarihin figüranları ya daha başka bir şey yapmak istemişlerdir ya da yaptıkları şeyler, öngörülmemiş, oldukça farklı sonuçlara yolaçmıştır. Bunu ekonomik alana uygulayın: tek tek kapitalistler, her biri kendi başına, *en yüksek* kâr ardında koşar. Burjuva ekonomi politik, herkesin *daha yüksek* kâr ardında koştuğu bu yarışın genel ve *eşit* kâr oranıyla, her biri için yaklaşık olarak *eşit* kâr oranıyla sonuçlandığını keşfetmiştir. Ne var ki, ne kapitalistler ne burjuva ekonomistler, bu yarışın hedefinin, toplam sermaye üzerinden gerçekleşen toplam artı-değerin yüzde olarak oransal bölüşümü olduğunu kavrayabilmiş değillerdir.

* *s*: artı-değer; *c*: değişmeyen sermaye; *v*: değişen sermaye. –ç.

Peki ama, gerçeklikte eşitleme süreci nasıl gerçekleşmektedir? Bu, üzerinde Marx'ın da fazla bir şey söylemediği son derece ilginç bir sorundur. Bununla birlikte, Marx'ın anlayışı, bir doktrin değil bir yöntemdir. Hazır dogmalar vermez, daha ileri araştırmalar için ölçütler ve bu araştırmalar *için* yöntem verir. Bu nedenle, bu konu üzerinde Marx ilk taslağında daha fazla ayrıntıya inmediğine göre, yeni çalışmalar yapılması gerekir. Her şeyden önce burada, [*Kapital*] III, I, sayfa 153-156'da* bazı açıklamalar var; bunlar, hem sizin değer kavramını yorumlayışınız açısından önemli, hem de kavramın, sizin öngördüğünüzden daha fazla gerçekliğe sahip olduğunu kanıtlıyor. Değişimin ortaya çıktığı her kezinde, ürünler yavaş yavaş metaya dönüştüğünde, yaklaşık olarak *kendi değerlerine göre* değişildiler. İki nesnenin nicel olarak karşılaştırılmasının tek ölçütü, üretimleri için harcanan emek miktarıydı. Öyleyse değer, o anda *doğrudan ve gerçek bir varoluşa* sahipti. Biliyoruz ki, değerin değişimde böylece doğrudan gerçekleşmesi sona ermiştir ve artık böyle bir şey olmuyor. Çok iyi gizlendiği için, iktisatçılarımızın varlığını sessizce yadsıyabildikleri, doğrudan gerçek değerden kapitalist üretim tarzının değerine bağlanan ara halkaları, en azından ana çizgileriyle ortaya çıkarmanın sizin için çok zor olmayacağına inanıyorum. Bu süreçlerin, kuşkusuz çok dikkatli bir araştırmayı gerektiren ama karşılığında cömertçe ödüllendirici sonuçlar vaadeden gerçek tarihsel açıklaması, *Kapital*'e çok değerli bir ek olacaktır.[404]

Son olarak, III'üncü cildi şimdikinden daha iyi yapabilecek olduğumu düşünüyorsanız, böylece, hakkımda beslediğiniz olumlu görüşler için teşekkür etmeliyim. Ama görüşünüzü paylaşamıyorum, ve okurun biraz daha fazla düşünmesi riskini göze alarak Marx'ı Marx'ın sözcükleriyle ortaya koymak suretiyle görevimi yaptığıma inanıyorum.

Derin saygılarımla
F. Engels

* K. Marx, *Kapital*, vol III, Moskova 1971, s. 173-178 [*Kapital*, Üçüncü Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1990, s. 140-155]. –*Ed.*

261
ENGELS'TEN ZÜRİH'TEKİ CONRAD SCHMIDT'E
LONDRA, 12 MART 1895

... Kâr oranı üzerinde çalışırken, konudan sapışınızın nedenini, mektubunuz sanırım bir ölçüde açıklıyor. Ayrıntılara dalma alışkanlığını, mektubunuzda da görüyorum; bunun kabahatini 1848'den bu yana Alman üniversitelerine iyice sızan ve genel perspektifi yitiren, çoğu zaman da belli bazı noktalarda amaçsız ve verimsiz spekülasyonlarda son bulan felsefe yapmanın eklektik yönteminde buluyorum. Klasik felsefecilerden, daha önce sizin temel konunuz olarak incelediğiniz Kant, kendi zamanındaki Alman felsefesinin konumu nedeniyle, ve Wolf'un pedantik Leibniz'ciliğine karşıtlığından ötürü, Wolf'çu spekülasyona şu ya da bu biçimde bazı görünür ödünler vermek zorunda kalmıştı. Sizin eğiliminizi ben böyle açıklıyorum; bu eğilim, mektubunuzda değer yasası üzerine konu dışına taşan sözlerinizde de görülüyor; benim gördüğüm kadarıyla, iç bağlantılara bir bütün olarak dikkat göstermeksizin ayrıntıların içinde o kadar boğuluyorsunuz ki, değer yasasını bir kurguya, zorunlu bir kurguya indirgiyorsunuz; Kant'ın, tanrının varlığını, pratik usun postulatı yapmasına benzer türden bir şey bu.

Değer yasasına karşı yaptığınız itirazlar, gerçeklik noktasından bakıldığı zaman *tüm* kavramlara karşı yapılabilir. Hegelci dili kullanırsak, düşünce ve varlığın özdeşliği, her yerde, sizin çember ve poligon örneğinizle çakışır. Ya da her ikisi, yani bir şeyin kavramı ve bu şeyin gerçekliği, her zaman birbirine yaklaşan ama hiçbir zaman kesişmeyen iki asimptot gibi yanyana uzanırlar. İkisi arasındaki bu farklılık, kavramın doğrudan ve dolayımsız gerçeklik olmasını ve gerçekliğin, dolayımsız kendi kavramı olmasını önleyen farklılığın ta kendisidir. Çünkü, bir kavram, kavramın özsel doğasına sahiptir ve bu nedenle, *prima facie*,* gerçeklikle —ki, önce, bu gerçeklikten soyutlanmış olması gerekir— doğrudan çakışmaz; gene de, siz düşüncenin bütün sonuçlarının kkurgu

* İlk bakışta, dış görünümüne göre. –ç.

lduğunu, çünkü gerçekliğin onlara çok dolambaçlı bir biçimde tekabül ettiğini, o zaman da gerçekliğe asimptotik olarak yaklaştığını ilan etmedikçe, kurgudan daha fazla bir şeydir.

Genel kâr oranı konusu bundan farklı mı? Herhangi belli bir zamanda, yalnızca yaklaşık olarak mevcuttur. İki işletmede bir kez olsun son damlasına, son zerresine kadar aynı miktarda gerçeklenseydi, belli bir yılda her iki işletme de *tamı tamına aynı kâr oranı* elde etseydi, bu tam bir raslantı olurdu; gerçekte, kâr oranları, farklı koşullara göre, bir işletmeden ötekine, bir yıldan öteki yıla farklılık gösterir ve genel oran, birçok işletmenin ve birçok yılın ortalaması olarak belirir. Kâr oranının —diyelim ki 14,876934...— yüzüncü ondalık basamağına kadar her işletmede ve her yıl aynı olmasını, kurgu düzeyine indirgeme pahasına, isteseydik, kâr oranının doğasını ve genel olarak ekonomik yasaların doğasını fena halde yanlış anlamış olurduk; bunların hiçbiri, yaklaşıklık, eğilim, ortalama olmanın dışında hiçbir gerçekliğe sahip değildir ve *dolayımsız* gerçeklik değildir. Bu bir ölçüde, onların eyleminin, öteki yasaların eşzamanlı eylemiyle çatışmasından ötürü böyledir, bir ölçüde de kavramlar olarak kendi doğalarından ötürü böyledir.

Emek-gücü değerinin gerçeklenmesi —o da, yalnızca ortalama olarak, hatta çoğu zaman o bile değil— olan, ve yerleşik yaşam standardına göre, bir yerden ötekine, bir işyerinden ötekine değişen ücret yasasını alalım. Ya da bir doğal gücün tekelleştirilmesinin sonucu olan, genel oranın üzerindeki artı-kârı temsil eden toprak rantını alalım. Bu durumda da gerçek artı-kâr ile gerçek rantın doğrudan çakışması asla sözkonusu değildir, yalnızca yaklaşık ortalama sözkonusudur.

Değer yasasında ve artı-değerin kâr oranına göre dağılmasında da aynen böyledir.

1) Her ikisi de en tam yaklaşıklıklarını, kapitalist üretimin her yerde tam olarak yerleşmesi, —tüm ara katmanları elimine edilmiş—, toprak sahipleri, kapitalistler (sanayiciler ve tüccarlar) ve işçiler modern sınıflarına indirgenmiş bir toplum varsayımıyla, gerçeklenirler. Bu durum, henüz İngil-

tere'de bile yoktur ve hiçbir zaman olmayacaktır — oraya kadar varmasına izin vermeyeceğiz.

2) Kâr, rant dahil, çeşitli parçalardan oluşur:

a) Meta üzerinde aldatmacadan elde edilen kâr — cebirsel toplamda birbirini götürür.

b) Stok değerlerindeki artıştan elde edilen kâr (örneğin gelecek hasat iyi olmadığı zaman, bir önceki hasattan arta kalan bölüm). Teorik olarak bunun da (öteki metaların değerindeki bir düşüşle zaten dengelenmediyse) uzun vadede ya kapitalist satıcıların kazancına kapitalist alıcıların katkıda bulunmuş olmasıyla ya da işçilerin geçim nesneleri sözkonusu olduğunda, ücretlerdeki artışlarla dengelenmesi *gerekir*. Bu değer artışlarının önemli bölümü *sürekli değil*dir; ve bu nedenle eşitleme, yıllar ortalaması olarak, ve pek de tamamlanmaksızın, açık bir biçimde işçilerin zararına gerçekleşir; işçiler daha fazla artı-değer üretirler, çünkü emek-gücü tam olarak ödenmemiştir.

c) Özellikle bunalımlarda, artı-ürünün değeri gerçek içeriğine, toplumsal bakımdan gerekli emeğe indirgendiği zaman, *alıcıya armağan olarak sunulan* bölümü çıkarıldıktan sonra geriye kalan artı-değer toplam miktarı.

Bundan, işin doğası gereği çıkan şudur ki, toplam kâr ve toplam artı-değer, ancak yaklaşık olarak çakışabilir. Ama bir adım daha ilerleyerek, hem toplam artı-değerin, hem toplam sermayenin sabit büyüklükler değil, günden güne değişen, değişken büyüklükler olduğu gerçeğini dikkate alırsanız, yaklaşıklıklar dizilerinin dışında $\Sigma\, s \,/\, \Sigma\, (c+v)$ yoluyla kârla herhangi bir çakışma ve toplam fiyat ile toplam değerin sürekli olarak birliğe yaklaşma çabası gösterirken aralıksız olarak birbirinden ayrı düşmesi dışında bir çakışma, kesinkes bir olamazlıktır. Başka bir deyişle, kavram ile fenomenin birliği, kendini özsel olarak sonsuz bir süreç olarak ortaya koyar ve başka alanlarda bu ne ise, burada da odur.

Feodalizm, hiç kendi kavramına tekabül etti mi? Batı Franklar krallığında kuruldu; Norveçli istilacılar tarafından Normandiya'da daha geliştirildi; İngiltere'de ve güney İtal-

ya'da Fransız Normandiyalılar tarafından oluşumu sürdürüldü; *Assises de Jérusalem** ile, ardında feodal düzenin en klasik ifadesini bırakan kısa ömürlü Kudüs krallığı, kavramına en çok yaklaştığı yer oldu. Bu düzen, gerçek klasik biçimiyle yalnızca Filistin'de kısa ömürlü bir varlık gösterdi ve o bile, büyük ölçüde kağıt üzerinde kaldı diye, bir kurgu muydu?

Ya da doğa bilimlerinde yürürlükte olan kavramlar, gerçeklikle her zaman çakışmıyorlar diye kurgu mudur? Evrim teorisini kabul ettiğimiz andan itibaren organik yaşama ilişkin tüm kavramlarımız gerçeğe ancak yaklaşık olarak tekabül eder. Aksi halde, değişim olmazdı. Kavramlarla gerçekliğin organik dünyada tamı tamına çakıştığı gün gelişme sona erer. Balık kavramı, su içinde yaşamı ve solungaçlar aracılığıyla nefes almayı içerir: Balıktan, hem suda hem karada yaşayabilen hayvana, amfibiyana bu kavramı kırmaksızın nasıl ulaşacaksınız? Kırıldı da zaten; çünkü, bir dizi balık biliyoruz ki, bunlar kendi hava keseciklerini akciğere dönüştürdüler ve hava soluyabiliyorlar. Yumurtlayan sürüngenden, canlı yavru doğuran memeliye, bu iki kavramdan birini ya da ikisini gerçeklikle çatışmaya sokmaksızın nasıl ulaşabilirsiniz? Ve gerçeklikte monotrematalarda yumurtlayan memeliler alt sınıfını görürüz — 1843'te Manchester'de perde ayaklı bir kunduzun yumurtalarını görmüştüm ve kaba bir darkafalılıkla, böyle bir salaklığı alaya almıştım —sanki memeliler yumurtlarmış diye— ve' şimdi bu kanıtlandı! Şimdi siz de benim sonradan perde ayaklı kunduzdan af dilememe neden olan şeyi, değer kavramına karşı yapmayın!

Sombart'ın, Cilt III hakkında yazdığı, öteki açılardan çok iyi olan makalesinde de değer teorisini sulandırma eğilimini görüyorum; o da şu ya da bu ölçüde farklı bir çözüm bekliyormuş anlaşılan.

Centralblatt'taki** makaleniz gerçekten *çok iyi*; Marx'ın —nicel belirleme yoluyla— kâr oranı teorisi ile eski ekonomi

* Kudüs Krallığının (1100-1187) onüçüncü yüzyılda yazılı hale getirilen yasalar derlemesi. *–Ed.*

** "Der dritte Band des *Kapital*" ["*Kapital*'in Üçüncü Cildi"] başlıklı, *Sozialpolitisches Centralblatt*'ta yayınlanan yazı. *–Ed.*

politiğin kâr oranı teorisi arasındaki özgül farklılığın kanıtı çok iyi ortaya konuyor. Anlı-şanlı Loria, tüm o bilgeliğiyle, üçüncü ciltte, değer teorisinin doğrudan yadsındığını düşünüyor ve bu noktada sizin yazınız, hazır bir yanıt olarak çok iyi. Bu konu iki kişinin ilgisini çekti: Roma'da Labriola ve bir de *Critica Sociale*'de Loria ile polemiğe girişen Lafargue. Bu nedenle yazınızın bir kopyasını Profesör Antonio Labriola'ya, Corso Vittorio Emmanuele, 251, Roma adresine gönderebilirseniz, o İtalyanca çevirisini yayınlatmak için elinden geleni yapacak; ikinci kopyasını da Paul Lafargue'a Le Perreux, Seine, Fransa adresine yollarsanız, o da sizden bölümler alıntılayabilir. Ben bu amaçla her ikisine de yazdım, sizin makalenizin temel noktada hazır bir yanıt olduğunu bildirdim. Kopyalarını gönderemezseniz, lütfen beni haberdar edin.

Ama artık bu noktada durmalıyım, yoksa hiç bitmeyecek.

En iyi dileklerimle.

Sevgiyle
F. Engels

262
ENGELS'TEN VİYANA'DAKİ VICTOR ADLER'E
LONDRA, 16 MART 1895

... Demir parmaklıkların gerisinde *Kapital* II ve III'ü söktürmeye çalışmak istediğinize göre, size işi kolaylaştıracak birkaç ipucu vereceğim.

Cilt II, Kesim I. Bölüm 1'i baştan sona iyi okuyun, böylece Bölüm 2 ve 3'ü daha kolay anlarsınız; Bölüm 4'ü gene tamamen okuyun, çünkü bir özettir; 5 ve 6 kolay, özellikle 6, çünkü ikincil konulara değiniyor.

Kesim II. Bölüm 7-9 önemli. Özellikle önemli olanlar 10 ve 11. Onlar gibi 12, 13, 14 de öyle. Öte yandan 15, 16, 17 yalnızca şöyle bir kaymağı alınarak geçilebilir.

Kesim III kapitalist toplumda meta ve para dolaşımının fizyokratlardan bu yana ilk kez yapılmış en yetkin bir açık-

lamasıdır; içerik açısından kusursuz, ama biçimde korkunç ölçüde ağır, çünkü 1) konuya ilişkin olarak iki ayrı yöntemle hazırlanmış iki açıklama biraraya getirildi ve 2) ikinci açıklama, süreğen bir uykusuzluktan beynimin çok rahatsız olduğu bir hastalık sırasında sonuca ulaştırıldı. İlkin üçüncü cilt üzerindeki *ilk* çalışmayı yapmalı ve bu bölümü *en sona* bırakmalıydım. Ayrıca, sizin çalışmanızla ilgili olarak, başlangıçta en kolay bir yana konabilecek bir bölümdür.

Ve üçüncü cilt.

Burada önemli olanlar şunlar: Kesim I'de 1-4. Bölümler; tersine, *genel* iç bağlantı açısından daha az önemli olanlar Bölüm 5, 6, 7 — bunlarda ilkin çok fazla zaman harcamaya gerek yok.

Kesim II. *Çok önemli*: Bölümler 8, 9, 10. Bölüm 11 ve 12 üstünden okunup geçilebilir.

Kesim III. *Çok önemli*: hepsi — 13 -15.

Kesim IV. Aynı biçimde çok önemli, ama okuması da kolay: 16-20.

Kesim V. *Çok önemli*: 21-27 Bölümler. Bölüm 28 daha az önemli. Bölüm 29 önemli. Bir bütün olarak 30-32'nci bölümler sizin amacınız açısından önemli değil; kağıt paraya değinildiği andan başlayarak 33 ve 34 önemli; 35, uluslararası değişim oranları konusunda önemli; 36: *sizin için çok ilginç* ve okuması kolay.

Kesim VI. Toprak rantı. 37 ve 38 önemli. 39 ve 40: daha az öyle, ama yine de okunmalı. 41-43 daha yüzeyden okunabilir. (Farklılık Rantı II. Özel Durumlar.) 44-47 gene önemli, ama çoğunca okuması da kolay.

Kesim VII. Çok iyi, ama ne yazık ki yalnızca bir taslak ve uykusuzluğun izlerini taşıyor.

Böylece, bu verdiğim doğrultuları izleyerek, ana noktaları başından sonuna iyice okursanız, daha az önemli olanları şöyle üstünden okur geçerseniz (ilkin cilt I'deki ana noktaları yeniden okumak en iyisi olur) bütün hakkında genel bir fikriniz olacak; daha sonra, önce bir kenara bıraktığınız kısımları daha dikkatlice okuyabilirsiniz. ...

263
ENGELS'TEN STUTTGART'TAKİ KARL KAUTSKY'YE
LONDRA, 1 NİSAN 1895

Sevgili Baron,

Kartpostal alındı. *Vorwärts*'de bugün benim "Giriş"imden bir parça alıntılandığını hayretle gördüm. *Önceden bana haber verilmeden basılmış* ve öyle bir budanmış ki, ben, her ne pahasına olursa olsun barışçıl bir legalite tapınıcısı gibi görünüyorum.[405] Bereket ki, yazının tümü şimdi *Neue Zeit*'ta yayınlanacak da, bu aşağılayıcı izlenim silinecek. Bu konuda aklımdan geçenleri Liebknecht'e ve kim olurlarsa olsunlar, benim görüşümü, bana tek sözetmeksizin yanlış sunma fırsatını ona verenlere, hiç sözümü esirgemeden yazacağım. ...

264
ENGELS'TEN PARİS'TEKİ PAUL LAFARGUE'A
LONDRA, 3 NİSAN 1895

... Liebknecht bana iyi bir oyun oynadı. Marx'ın 1848-50 Fransa'sı üzerine yazılarına "Giriş" yazımdan, bir zamandan beri, ve özellikle Berlin'de yeni baskı yasalarının hazırlanmakta olduğu şu sıralarda, öğütlemekten hoşlandığı *her nasıl olursa olsun barış, ve zora ve şiddete karşı çıkma* taktiklerini desteklemesine yarayacak her şeyi almış yayınlamış. Ama ben bu taktikleri yalnızca *bugünün Almanyası* için salık veriyorum, onu da *önemli bir kayıtla.* Fransa'da, Belçika'da, İtalya'da ve Avusturya'da bu taktikler, kendi bütünlükleri içinde uygulanamaz ve yarın Almanya'da da uygulanamaz olabilir. ...

265
ENGELS'TEN STUTTGART'TAKİ KARL KAUTSKY'YE
LONDRA, 21 MAYIS 1895

... O sıralarda siz, bir sosyalizm tarihi yayınlamayı üstlenmiştiniz. O vakitler bu çalışmada yardımı kesinlikle zorunlu görünen, hayatta kalmış tek kişi vardı ve —kesinlikle bunu söylemeye hakkım var— o da bendim. Hatta ben, yardımım olmaksızın böyle bir işin tamamlanmamış ve hatalı olmaya mahkum bulunduğunu söyleme cesaretini bile gösterdim. Bunu benim kadar sizler de biliyorsunuz. Ama yararlanılabilecek kişiler arasında tam da benden ve yalnızca benden işbirliği isten*me*di. Yalnızca beni dışlamanız için çok inandırıcı nedenleriniz olması gerek. Ben bundan yakınıyor değilim; böyle bir şeyin çok uzağındayım. Davrandığınız gibi davranmaya pekala hakkınız var. Yalnızca bir olguyu dile getiriyorum.

Beni, o da yalnızca bir an için, inciten şey, tüm dünya bu olaydan sözederken, sözkonusu olan ben olduğumda, sizin konuyu garip bir gizemli havayla sarıp sarmalamanız oldu. Tüm tasarıyı, ancak üçüncü kişilerden ve planın genel çizgilerini içeren basılı bir prospektüsten öğrenebildim. Ne sizden ne Ede'den* tıs çıkmadı. Sanki bir vicdan rahatsızlığı içinde gibiydiniz. Aynı zamanda her tür insan el altından beni yokluyordu: sorunu nasıl görüyormuşum da, işbirliği yapmayı red mi etmişim de vb.. Ve en sonunda, artık susmanın olanaksız oluşundan sonra bizim eski ahbap Ede'nin, daha ayıplı bir işte çok daha makbul olabilecek bir mahcup yüz ve sıkıntılı bir eda ile dili çözüldü — böyle diyorum, çünkü ortada bu gülünesi komediden başka bir münasebetsizlik yoktu; Louise tanığımdır, bu iş beni saatler boyunca gerçekten çok eğlendirdi.

Evet, beni bir oldu-bittiyle karşı karşıya getirdiniz: benim işbirliğim olmaksızın bir sosyalizm tarihi. Bu olguyu başından bu yana, yakınmaksızın kabul ettim. Ama kendi yaptığınızı, olmamiş sayamazsınız, ne de, şu ya da bu nedenle,

* Eduard Bernstein. –*Ed.*

böyle olsun istediğiniz günü görmezden gelebilirsiniz. Bunu ben de olmamış sayamam. Bana danışılmasının size çok önemli yararlar sağlayabileceği bir zamanda, iyice düşünüp taşınarak cümle kapısını bana kapattıktan sonra, şimdi sizi, içine düştüğünüz güçlükten kurtarınam için, gelip de küçük arka kapıdan içeri sessizce sızmamı istemeyin. İtiraf etmeliyim ki, eğer rollerimizi değişmiş olsaydık, şimdi sizin sözkonusu öneriyi yapmadan önce ben çok uzun uzadıya düşünürdüm.[406] Herkesin yaptıklarının sonucuna katlanması gerektiğini anlamak gerçekten o kadar zor mu? Yatağınızı siz yaptığınıza göre, onun içinde şimdi siz yatmalısınız. Bu işte bana yer yoksa, bu yalnızca siz öyle istediğiniz için oldu.

Evet, işte bu kadar. Lütfen zahmet edip, yanıtımın kesin olduğunu dikkate alın. Sizinle benim aramda bu olay ölmüş ve gömülmüştür. Kendisi lafını açmadığı sürece, bu konuda Ede'ye de herhangi bir şey söyleyecek değilim.

Bu arada size *Neue Zeit* için, sizi memnun edecek bir yazı göndermek üzereyim: "Ergänzungen und Nachtrage zum *Kapital*, Buch III, Nr. I: Wertgesetz und Profitrate." [*Kapital*, Cilt III, No. 1 İçin Ek ve Tamamlayıcı Parça: "Değer Yasası ve Kâr Oranı"*]; Sombart ve Conrad Schmidt'in karşı çıkmalarına yanıt. Daha sonra 2 numara bunu izleyecek: borsanın rolü — ki Marx'ın bu konuda yazdığı 1865'ten bu yana çok değişti. İsteğe ve ayırabileceğim zamana bağlı olarak devam edilebilir. Zihnim serbest kalmış olsaydı birinci makale şimdiye dek bitmiş olurdu.

Sizin kitabınıza gelince,** kitap ilerledikçe, giderek daha iyileşiyor. Orijinal plana bakışla Platon ve ilk hıristiyanlığın işlenişi yetersiz olmuş. Ortaçağ sektleri daha iyi; ve *kreşendo*, en iyileri Taborlular, Münzer ve Anabaptistler.*** Siya-

* Bkz: *Kapital*, Üçüncü Cilt, "*Kapital*'in Üçüncü Cildine Ek. I: Değer Yasası ve Kâr Oranı", s. 779, 780-793. *–Ed.*

** Kautsky'nin *Vorläufer des neueren Sozialismus* [*Modern Sosyalizmin Öncüleri*] başlıklı kitabı kastediliyor. *–Ed.*

*** 15'inci yüzyılda Çek din reformcusu Hus'un ilkelerini benimseyen ve Tabor kentinde oturdukları için adlarını oradan alan bir sekt; din adamı Alman reformcu Thomas Münzer, 16'ncı yüzyılda hıristiyan-komünist toplumun ilk örneğini veren liderlerden biri; Anabaptistler bir hıristiyan mezhebi. –ç.

sal olayların çok önemli birçok ekonomik tahlili, araştırmada boşluk olan yerlerde sıradanlığa dönüşmüş. Kitaptan çok şey öğrendim; benim *Köylüler Savaşı*'nı gözden geçirirken, vazgeçilmez bir başlangıç çalışması olarak kullanılabilir. İki önemli eksiği var:

1) Feodal yapının tamamen dışında olan ve ne zaman bir kent kurulsa ortaya çıkan, her ortaçağ kentinde nüfusun en alt katmanını oluşturan, hemen hemen parya benzeri, sınıf-dışı unsurların gelişimi ve rolü çok üstünkörü araştırılmış; bunlar yasaların çerçevesi dışında idiler ve *Markgenossenschaft*'tan*, feodal bağımlılıktan ve zanaatkar loncalarından uzak tutulmuşlardı. Bunu incelemek zordur ama *esas temel*dir, feodal bağların giderek gevşemesiyle, bu unsurlar, 1789'da Paris'in varoşlarında devrimi yapan ve feodal ve lonca sisteminin dışladığı herkesi içine emen *ön*proletaryayı oluşturdular. Siz proleterlerden sözediyorsunuz —ifade bulanık— ve önemini oldukça doğru tanımladığınız dokumacıları ele alıyorsunuz; evet ama loncaların dışında, sınıf-dışı gezginci dokuma ustaları ortaya çıktıktan *sonra* ve ancak bu insanlar olduğu *ölçüde*, onları, sizin "proletarya"nızın parçası sayabilirsiniz. Burada düzeltmelere gerek var.

2) 15. yüzyılın sonunda Almanya'nın uluslararası ekonomik konumundan sözedilmesinin olanaklı olduğu ölçüde konuşursak, Almanya'nın dünya pazarındaki yerini tam kavramadığınız görülüyor. İngiltere'de, Hollanda'da ve Bohemya'da yenik düşürülen orta sınıf pleb hareketinin nasıl olup da dinsel görünümlü bir hareketle 16'ncı yüzyıl Almanyası'nda *bazı* başarılar elde ettiğini, *ancak* Almanya'nın bu konumu açıklıyor: Bu, hareketin *dinsel maske*sinin başarısıdır; buna karşılık hareketin orta-sınıf içeriğinin başarısı, bir sonraki yüzyıl için o arada gelişen yeni dünya ticaret yolları boyunca yeralan Hollanda ve İngiltere için saklı tutulmuştur. Bu uzun bir konudur, *Köylüler Savaşı*'nda *in extenso*** ele almayı umut ediyorum. Keşke hemen girişebilsem!..

* Ortaçağ köy topluluğu. –ç.
** Enine boyuna. –ç.

207 İrlandalı geniş halk kitlelerinin baskısı, İngilteri parlamentosunu, 1872'de yeni bir yasa kabul etmeye zorladı. Bu yasa ile parlamentoya İrlanda üzerinde yasama hakkı veren yasa iptal edildi ve bu hak İrlanda parlamentosuna devredildi. Yasa 1783'te bir kez daha onaylandı. Ancak 1798'deki İrlanda ulusal bağımsızlık ayaklanmasının bastırılmasından sonra İngiliz hükümeti, İrlanda'ya verilen ödünleri iptal etti ve İrlanda'yı İngiltere ile birleşmeye mecbur etti. 1 Ocak 1801'de geçerli olan Birlik Yasası, İrlanda otonomisinden geri kalanları da yok etti ve İrlanda parlamentosunu kapattı. – 12.

208 Sözü edilen plebisiti Napoléon III, imparatorluğu sağlamlaştırmak ve cumhuriyetçilerin ülkedeki kampanyasını engellemek için 1870 yılında yaptırdı. Hükümet, plebisit sırasında türlü demagojik yöntemlere başvurdu ve seçmenler üzerinde sert baskı yaptı. – 17.

209 *10 Aralık Derneği* – 1849'da kurulan ve başlıca sınıf-dışı unsurlar, siyaset serüvencileri, subaylar ve benzeri kişilerden oluşan bonapartist bir dernek. Derneğin adı, koruyucusu olan ve Fransa Cumhuriyeti cumhurbaşkanlığına 10 Aralık 1848'de seçilen Louis Bonaparte'ı onurlandırmak amacını güdüyordu. Gerçi dernek Kasım 1850'de resmen kapandıysa da, üyeleri Bonaparte için propaganda kampanyasını sürdürdüler ve 2 Aralık 1851 darbesinde aktif bir rol aldılar. – 17.

210 "Suriye'ye hareket" ("*Partant pour la Syrie*") – 19'uncu yüzyılın başında bestelenen ve İkinci İmparatorluk döneminde bonapartist bir ulusal marş haline getirilen bir Fransız şarkısı. – 19.

211 *Der Volksstaat* – Alman Sosyal-Demokrat İşçi Partisi (Eisenach'çılar) merkez yayın organı. Leipzig'de Liebknecht'in yönetiminde, 1869-1876 arasında yayınlandı. – 20.

212 Engels, 1850'ler ve 1860'larda, Paris'te Seine Departmanı Yöneticisi olan Haussmann'ın yürüttüğü imar projelerinde çalışan yapı işçilerini kastediyor. Kentin imar planının yenilenmesinin amacı, yalnızca aristokratların yaşadığı mahallelerin geliştirilmesi ve halk

ayaklanması karşısında askerlerin ve topçunun kolayca hareket edebilmesi için yolların genişletilmesiyle sınırlı değildi, ama bunun yanısıra, yeniden yapım programı çerçevesinde proletaryanın geçici olarak istihdam edilen bölümü üzerinde Bonaparte'ın etkisini artırmaktı. – 21.

213 Liebknecht, Marx'a yazdığı 13 Ağustos 1870 tarihli bir mektupta, Engels'in "yurtseverce duygular" gösterdiğini söylemişti. – 23.

214 *Chassepot tüfeği* – adını mucidinden alan, geriden doldurmalı tüfek. – 23.

215 Brunswick Komitesi üyeleri, Fransa-Prusya savaşında Alman işçi sınıfının nasıl bir tutum takınması gerektiği konusunda Marx'ın kendileri için bir değerlendirme yapmasını istemişlerdi. Özellikle *Volksstaat*'ın yayın yönetmenleri (Liebknecht dahil) her ne kadar bir bütün olarak soruna enternasyonalist bir görüş açısından baktılarsa da başlangıçta savaşı tek yanlı olarak değerlendirdiklerinden ve bir ölçüde de Almanya'nın birliğini sağlama gereğini görmezden geldiklerinden, o nedenle Marx, Komitenin isteğini, görüşlerini ortaya koymak için iyi bir fırsat olarak değerlendirdi.

Metin Marx'la Engels tarafından ortaklaşa hazırlandı ve Almanya'ya Marx'ın imzasıyla gönderildi.

Mektubun yalnızca bir bölümü, özellikle Sosyal-Demokrat İşçi Partisi komitesince 5 Eylül 1870'te yayınlanan *Savaş Üzerine Manifesto*'ya giren bölümleri korunabildi. – 24.

216 21 Temmuz 1870'te Kuzey Almanya Reichstag'ında savaş ödenekleri için oylama yapılırken Bebel'le Liebknecht çekimser kalmışlardı; ödenekler için oy vermenin, bir hanedan savaşı sürdüren Prusya hükümetine güvenoyu vermek anlamına alınabileceğini belirtiyorlardı; ödeneklere karşı oy kullanmak ise Bonaparte'ın tehlikeli siyasetinin onaylanması gibi görünebilirdi. Birinci Enternasyonalin genel konseyi, Bebel'le Liebknecht'in tutumunu onayladı. – 24.

217 Marx, kendisinin yazdığı "Fransa-Prusya Savaşı Hakkında Uluslararası Emekçiler Derneği Genel Konseyinin Birinci Bildirgesi"nden bir bölüm alıntılıyor. – 25.

218 Bkz: 215 nolu açıklayıcı not. – 25.

219 *Tilsit Barış Anlaşmaları* – 7 ve 9 Temmuz 1807 tarihlerinde bir yanda Napoléon Fransası, karşı yanda yenik düşen Fransız karşıtı dördüncü koalisyona mensup Rusya ve Prusya arasında imzalanan barış anlaşmaları.

Barış anlaşmaları Prusya için çok ağır koşullar içeriyor ve top-

raklarının önemli bir bölümünü yitirmesini öngörüyordu. Bu nedenle anlaşmalar Alman ulusunda büyük bir rahatsızlık yarattı ve böylece Napoléon yönetimine karşı kurtuluş hareketinin ortamını hazırladı. – 26.

220 *Ulusal-Liberal Parti* – Alman ve özellikle Prusya burjuvazisinin partisi, İlerici Partinin bölünmesi sonucu 1866 sonbaharında doğdu. Ulusal-liberallerin temel amacı Almanya'nın, Prusya önderliğinde birleşmesiydi.

Almanya Halk Partisi 1865'te kuruldu; küçük-burjuva demokratlardan ve çoğunca güney Almanya devletlerinden olan burjuva demokratlardan oluşuyordu. Ulusal-liberallerden farklı olarak Halk Partisi Almanya'daki Prusya hegemonyasına karşı çıkıyor ve Prusya'yla Avusturya'yı da içine alacak "daha büyük Almanya"yı savunuyordu. Parti birleşik, merkezî demokratik bir cumhuriyet yerine federal bir Almanya'dan yanaydı. – 27.

221 *Lyon'daki ayaklanma*, Sedan'daki yenilgi haberi ardından 4 Eylül 1870'te başladı. 15 Eylülde Lyon'a gelen Bakunin hareketin önderliğini elegeçirme ve anarşist programını uygulamaya koyma çabası içindeydi. Anarşistlerin 28 Eylülde bir darbe salıneleme çabaları tümden başarısızlıkla sonuçlandı. – 30.

222 *Savunma komiteleri* Fransa-Prusya savaşının başında birçok Fransız kentinde kuruldu; başlıca amacı orduya gıda sağlanmasını düzenlemekti. – 31.

223 *Landstrum-Ordnung (Topyekün Seferberlik Emri)* 21 Nisan 1813'te Gneisenau tarafından hazırlandı; tüm nüfusu düşmana karşı savaşa sokmak üzere düzenlenmişti ve insanları, davetsiz konuğa zarar vermek için her türlü çareye başvurmaya çağırıyordu. Bu emri Engels ilkin *The Pall-Mall Gazette*'de 9 Aralık 1870'te yayınlanan "Prusyalı Francs-Tireurler" başlıklı yazısında anlatmıştır. – 33.

224 *Loire Ordusu* 15 Kasım 1870'te kuruldu; ve General d'Aurelle de Paladines'in komutasına verildi; Orleans yöresinde çarpıştı. Gerçi heterojen öğelerden oluşuyordu ve birliklerinin çoğu yeterince eğitim görmemişti ama yine de yerel halkın desteğiyle Prusya birliklerini birçok kez yenik düşürdü. – 34.

225 *Moniteur* – 15 Ekim 1870'ten 5 Mart 1871'e kadar Versailles'da yayınlanan ve Bismarck'ın denetiminde olan, yarı-resmî Prusya gazetesinin kısa adı. – 35.

226 Bkz: 211 nolu açıklayıcı not. – 36.

227 *Lüksemburg'un Tarafsızlığı Üzerine Londra Anlaşması*– 11

Mayıs 1867'de Avusturya, Belçika, Fransa, Britanya, İtalya, Hollanda, Lüksemburg, Prusya ve Rusya arasında imzalanan anlaşma Lüksemburg'un sürekli olarak tarafsız bir devlet kalmasını ve bu tarafsızlığı, imzacı devletlerin garanti etmesini öngörüyordu.

Lüksemburg'un Fransa'ya karşı tutumunun çok dostça olduğunu düşünen Bismarck 9 Aralık 1870'te Prusya hükümetinin, kendisini artık Lüksemburg'un tarafsızlığına ilişkin anlaşmayla bağlı hissetmediğini açıkladı; ama Britanya'nın baskısı üzerine tehdidinden 19 Aralıkta vazgeçti. – 36.

228 *Golos* – Liberal burjuvazinin görüşünü yansıtan siyasal ve yazınsal gündelik Rus gazetesi; 1863-1864'te St. Petersburg'da yayınlandı. – 37.

229 *Silah Bırakışması ve Paris'in Teslimi Konvansiyonu* kastediliyor. Konvansiyon 28 Ocak 1871'de Bismarck'la Favre arasında imzalandı. Fransız burjuvazisi bu belgeyi imzalayarak, ülkedeki devrimci hareketi bastırmak için Fransa'nın ulusal çıkarlarına ihanet etti. – 40.

230 Paris'te 4 Eylül 1870'te kurulan Ulusal Savunma hükümetinin bir bölümü, Alman istilasına karşı direnişi örgütlemek ve yabancı ülkelerle ilişkileri sürdürmek üzere Tours'a gönderilmişti. 9 Ekim 1870'ten itibaren Gambetta'nın başkanlık ettiği bu bölüm 6 Aralık 1870'te Bordeaux'ya taşındı. – 40.

231 *Anales de la Sociedad Tipografica Bonaerense* kastediliyor. 1871-1872'de yayınlanan Arjantin gazetesi. – 43.

232 Kastedilen örgüt, Ağustos 1866'da Baltimore'da yapılan Ulusal İşçi Kongresinde kurulan ABD işçi örgütü *Ulusal İşçi Birliği*. Kuruluşundan kısa süre sonra Birlik, Uluslararası Emekçiler Derneği ile ilişkiye girdi. 1872'ye kadar yaşayan Ulusal İşçi Birliği Amerika'da bağımsız bir işçi hareketinin yaratılmasında önemli bir rol oynadı; zenci ve beyaz işçiler arasında dayanışma, sekiz saatlik işgünü ve kadın işçiler için eşit haklar savaşımı verdi. – 44.

233 Marx, kralcıların 22 Mart 1871'de Paris'te karşı-devrimci bir ayaklanma başlatma girişimlerini kastediyor. Bu ayaklanmanın amacı, 18 Mart 1871 proletarya devrimiyle yıkılan burjuva rejiminin yeniden kurulmasıydı. Karşı-devrimciler Vendom meydanında Ulusal Muhafızlara ateş açtılar, ama ilk salvolardan sonra muhafızlar tarafından püskürtüldüler ve kaçtılar. – 45.

234 *13 Haziran 1849*'da küçük-burjuva partisi Montagne, cumhurbaşkanının ve yasama meclisi çoğunluk grubunun anayasa ihlallerini

protesto amacıyla Paris'te barışçıl bir gösteri düzenledi. Askerî birliklerin gösterileri kolayca dağıtması Fransa'daki küçük-burjuva demokratların tümden iflasının doğrulanışıydı. – 47.

235 Fransa-Prusya savaşını sonuçlandıran son barış anlaşması 10 Mayıs 1871'de Frankfurt'ta imzalandı. Bir olasılıkla, Marx'ın verdiği tarihte bir kalem sürçmesi sözkonusu. – 49.

236 Marx, Thiers hükümetinin sağlamaya çalıştığı iç borcu kastediyor. Thiers ve hükümetin öteki üyeleri, komisyon olarak 300 milyon frankın üzerinde para alacaklardı. – 49.

237 *Comte'çuluk ya da pozitivizm* – Auguste Comte'un kurduğu felsefe okulu. Pozitivistler her ne tür olursa olsun devrimci eyleme karşıydılar; proletarya ile burjvazinin sınıf çıkarlarının uzlaşmaz olduğu savını yadsıyorladı. Onların ideali sınıf işbirliğiydi; olası en iyi toplumsal örgütlenme biçiminin kapitalizm olduğunu "bilimsel olarak" kanıtlamaya çalışıyorlardı. – 49.

238 Almanya ile Fransa arasındaki resmî barış anlaşması 10 Mayıs 1871'de Frankfurt'ta imzalandığı zaman, Bismarck'la Favre, Komüne karşı ortak eyleme girişmek için gizli ve sözlü bir anlaşma yaptılar. Anlaşma, Versailles'daki birliklerin Alman hatlarından geçmesini ve Paris'e gıda maddesi akışının durdurulmasını öngörüyordu. Ayrıca Alman başkomutanlığı Paris istihkamlarının parçasını oluşturan savunma engellerinin kaldırılması için Komüne bir ultimatom verecekti. Versailles birlikleri 21 Mayıs 1871'de Paris'e girdi. – 50.

239 İkinci askerî mahkemede yargılanan bir grup Paris Komünü üyesi hakkında hazırlanan resmî iddianame kastediliyor. İddianame Komün üyelerinin devrimci girişimlerini çarpıtarak tanımlıyor ve yargılamayı, adli suç yargılanması, "yangın çıkarma", "hırsızlık" ve "cinayet" duruşması haline dönüştürmeye çalışıyordu. – 52.

240 Silah Bırakışması ve Paris'in Teslimi Konvansiyonu kastediliyor. Bkz: 229 nolu açıklayıcı not. – 53.

241 *Yardımlaşmacılar* [*Mutualists*] – 1860'larda, emekçilerin kurtuluşunun karşılıklı yardım örgütleriyle, yani kooperatifler, yardımlaşma dernekleri vb. yoluyla elde edileceğini tasarlayan prudonculara verilen ad. – 54.

242 Eylül 1871'de Londra'da yapılan Birinci Enternasyonal konferansında alınan ve Marx'ın sıraladığı kararlar, Enternasyonalin güçlendirilmesine ve merkezileştirilmesine ilişkindi; kararlar genel konseyin önderlik rolünü, bağımsız bir siyasal proletarya partisi yaratılmasının zorunluğunu, siyasal ve ekonomik savaşım arasındaki ayrıl-

maz bağları vurguluyordu; ayrıca ve bakuninci hizip olan Sosyalist Demokrasi İttifakının dağıtılmasını öngörüyordu. – 55.

243 Mektup, Torino'lu işçilerin *Il Proletario Italiano*'da 23 Kasım 1871'de yayınlanan, bakunincilerin Enternasyonal genel konseyine saldırılarını yineleyen, bildirilerine yanıt niteliğindeydi.

Il Proletario Italiano – 1871'de Torino'da haftada iki kez yayınlanan bir İtalyan gazetesi; yayın yönetmeni, sonradan polis ajanı olduğu anlaşılan Carlo Terzaghi idi. Gazete bakunincileri genel konseye ve 1871 Londra Konferansının kararlarına karşı savunuyordu. Gazete, 1872'den 1874'e dek *Il Proletario* başlığıyla yayınlandı. – 56.

244 *La Révolution Sociale* – Ekim 1871'den Ocak 1872'ye dek Cenevre'de yayınlanan günlük gazete. Kasım 1871'den beri bakuninci Jura Fedarasyonunun resmî yayın organıydı. – 58.

245 Bakuninci Jura Fedarasyonu, 12 Kasım 1871'de Sonvillier'de yaptığı kongrede genel konseyi ve 1871 Londra Konferansını hedef alan "Uluslararası Emekçiler Derneğinin Bütün Federasyonlarına Genelge"yi kabul etti. Genelge, Londra Konferansı kararlarına anarşist dogmalarla karşı çıkıyor, genel konseye hakaret dolu saldırılar yağdırıyor ve Enternasyonal tüzüğünün gözden geçirilmesi ve genel konsey girişimlerinin kınanması için, tüm federasyonları derhal bir kongre toplamaya çağırıyordu. – 58.

246 Burjuva pasifistlerin 1868 Eylülünde Bern'de yapılan Barış ve Özgürlük Birliği kongresinde Bakunin'in karmakarışık sosyalist programını kabul ettirme çabaları kastediliyor. Program Birlik çoğunluğunca reddedilmişti. – 60.

247 *1871 Fransız Seksiyonu*nu, Eylül 1871'de bir grup Fransız sığınmacı Londra'da kurmuştu. Seksiyonun önderleri İsviçre'deki bakunincilerle yakın bağlantı içindeydi; onlarla anlaşarak hareket eden bu grup Enternasyonalin örgütlenme ilkelerine saldırıyordu. – 63.

248 Bkz: 245 nolu açıklayıcı not. – 64.

249 Engels, *Les Prétendues scissions dans l'Internationale*'i [Bkz: Engels, "Enternasyonal İçindeki Sahte Bölünmeler", Marx-Engels, Seçme Yapıtlar 2, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 296-340.] kastediyor. – 64.

250 *Federazione Operaia* [İşçi Federasyonu] – Torino'da 1871 sonbaharında kuruldu; Mazzini yandaşlarının etkisi altındaydı. Proleter üyeler 1872 Ocak ayında federasyondan ayrıldılar ve *Proletaryanın Kurtuluşu* adlı yeni bir örgüt kurdular; bu yeni örgüt Enternasyonalin seksiyonu haline geldi. 1872 Şubatına kadar örgüte, gizli polis aja-

nı Terzaghi başkanlık etti. – 64.

[251] Bkz: 244 nolu açıklayıcı not. – 64.

[252] Sözkonusu bölüm, Ocak ayı ortasından Mart 1872 başına kadar Marx'la Engels'in yazdığı *Les prétendues scissions dans l'Internationale*'den alınmıştı. Mektup gönderildiği zaman bu yazı henüz yayınlanmamıştı. – 67.

[253] Dufaure'un yasa önerisini inceleyen komisyon adına Sacaze'nin 5 Şubat 1872'de yazdığı rapor kastediliyor. 14 Mart 1872'de gerici Fransız Ulusal Asamblesi tarafından onaylanan bu yasaya göre, Enternasyonal üyeliği hapis cezasıyla cezalandırılması gereken bir suçtu. – 67.

[254] Marx, aralarında Malon, Lefrançais, Austine ve daha başkalarının da bulunduğu bir grup eski Komün üyesini kastediyor. Bu kişiler İsviçre'ye göçmüş ve orada bakunincilerle birleşmişlerdi. – 67.

[255] İsviçre Jura'sındaki küçük seksiyonlardan oluşan ve bakuninci bir merkez olan Jura Federasyonu kastediliyor. – 68.

[256] Genel konsey, 20 Şubat 1872'de, 18 Martta Paris Komününün birinci yıldönümünü anmak üzere Londra'da büyük bir toplantı yapılmasına karar verdi. Konuşmacılardan biri de Marx olacaktı. Ama halka açık olan bu toplantı yapılamadı; çünkü son anda, salon sahibi, salonunu genel konseyin bu amaçla kullanmasına izin vermedi. Enternasyonal üyeleri ve eski Komün üyeleri, Komüncüler Derneğinin küçük salonunda toplanarak yine de ilk proleter devrimin yıldönümünü kutladılar. Komün üyeleri Theisz ve Camélinat ile genel konsey üyesi Milner, (Marx'ın hazırladığı) üç karar taslağını sundular; toplantı bunları onayladı. – 68.

[257] Hepner, "Enternasyonal için çalışmak" ve Lahey kongresine katılmakla suçlanarak, 1872 sonunda dört hafta hapis cezasına çarptırılmış ve sonra da 1873 baharında Leipzig'den sürgün edilmişti. – 71.

[258] Almanya Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin kurulduğu 1869 Eisenach Kongresi kastediliyor. – 72.

[259] 1872 ve 1873 yıllarında Liebknecht ve Hepner, Marx'tan birçok kez, ya bir kitapçık halinde ya *Volksstaat*'ta makale dizisi olarak yayınlanmak üzere Lassalle'ın görüşlerini eleştirmesini istemişlerdi. – 75.

[260] Sorge, 14 Ağustos 1874'te genel konseyden istifa ettiğini Engels'e bildirmişti; istifası, resmen 25 Eylül 1874'te yürürlüğe kondu. –

77.

261 Engels, 22-27 Mayıs 1875'te yapılan Gotha kongresinde kabul edilen program taslağını kastediyor. Bu kongrede, Sosyal-Demokrat İşçi Partisi (Eisenach'çılar) ile Alman İşçileri Genel Derneği (Lassalle'cılar) birleşmiş, Almanya Sosyalist İşçi Partisi kurulmuştu. – 79.

262 Eisenach programı denen program, Almanya, Avusturya ve İsviçre sosyal-demokratlarının 7-9 Ağustos 1869 Eisenach'da yaptıkları kongrede kabul edilmişti. O kongrede kurulan Sosyal-Demokrat İşçi Partisi Eisenach'çılar diye bilinir. Bu partinin programı, genel olarak, Birinci Enternasyonalin ilkelerine uygundu. – 80.

263 Bkz: 220 nolu açıklayıcı not. – 80.

264 Engels, Gotha programının aşağıdaki maddelerini kastediyor:

"Alman İşçi Partisi devletin özgür temeli olarak şu istemleri savunur:

"1. Yirmibir yaşına ulaşmış her erkeğin, ulusal ve yerel tüm seçimler için gizli oya dayalı doğrudan, eşit ve genel oy hakkı. 2. Halkın tasarıları onaylama ya da red hakkı dahil halkın doğrudan yasama hakkı. 3. Genel askerî eğitim. Sürekli silahlı kuvvetlerin yerini halk milislerinin alması. Savaş ve barış kararlarının bir halk temsilciler meclisince alınması. 4. Basın, dernekleşme ve toplanma yasaları dahil, her türlü ayrıksın yasanın yürürlükten kaldırılması. 5. Halk tarafından yargılama. Adaletin ücretsiz olması.

"Alman İşçi Partisi, devletin entelektüel ve moral temeli olarak şu istemleri savunur:

"1. Devlet genel ve eşit kamu eğitimini sağlar. Genel zorunlu eğitim. Parasız öğretim. 2. Bilimsel düşünce özgürlüğü. Vicdan özgürlüğü." – 81.

265 *Barış ve Özgürlük Birliği*– Küçük-burjuva cumhuriyetçilerle liberallerin 1867'de İsviçre'de kurduğu burjuva barışçı örgüt. Birliğin 1867 ve 1868'deki çalışmalarına Bakunin de katıldı. birlik, ilk zamanlar amacına ulaşmak için işçi hareketini kullanmaya çalıştı. "Birleşik Avrupa Devletleri"ni kurmak suretiyle savaşı önlemenin olanaklı olduğu yolundaki savları, kitleler arasında yanlış yanılsamalar yaydı ve proletaryayı sınıf savaşımından saptırdı. – 81.

266 Marx bu mektubuyla birlikte *Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei*'ını [*Alman İşçi Partisi Programına Kenar Notları*; K. Marx, F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara 1988, s.22-47] da gönderdi. Mektubu ve notları Engels ilkin 1891'de *Neue Zeit*'da yayınladı; bu notlar *Gotha Programının Eleştirisi* adıyla bilinir. – 87.

[267] Bkz: 220 nolu açıklayıcı not. – 87.

[268] Gotha Birlik Kongresi 22-27 Mayıs 1875'te, Lassalle'cıların kongresi daha önce yine Mayısta, Eisenach'çıların kongresi ise 8 Haziranda Hamburg'da toplandı. – 88.

[269] *Kapital*'in I. Cildinin Fransızca çevirisi Marx tarafından redakte edildi ve 1872-1875 yıllarında ayrı bölümler halinde Paris'te yayınlandı. – 88.

[270] Marx'ın *Enthüllungen über den Kommunisten Prozess zu Köln* [*Köln Komünist Duruşmalarının Teşhiri*] başlıklı kitapçığının 1875'te Leipzig'de Sosyal-Demokrat İşçi Partisinin yayın organı *Volksstaat* gazetesini çıkaran yayınevince yapılan ikinci baskısı kastediliyor. – 88.

[271] Engels, 1877 Ocak ayında yapılması tasarlanan seçimleri kastediyor. Almanya Sosyalist İşçi Partisi o seçimlerde yaklaşık yarım milyon oy almış ve adaylarından onikisi Reichstag'a seçilmişti. – 89.

[272] Almanya Sosyalist İşçi Partisinin Mayıs 1875'te Gotha Birlik Kongresi'nde kabul edilen programı. – 89.

[273] İÖ 321 yılında bir Roma ordusu Caudine çatalında Samnitler tarafından yenik düşürülünce, en kötü aşağılanmalardan biri olduğu düşünülen bir cezayla boyunduruk altından geçmeye zorlanmıştı. – 89.

[274] Bkz: 220 nolu açıklayıcı not. – 89.

[275] Almanya Sosyalist İşçi Partisi yönetim kurulu kastediliyor. – 90.

[276] Bracke, 28 Haziran - 7 Temmuz 1875 tarihleri arasında yazılmış bir mektupla Sosyalist İşçi Partisi yönetiminin, Lassalle karşıtı iki yapıtı —W. Bracke'nin *Der Lassalle'sche Vorschlag* [*Lassalle'ın Önerileri*] (Braunschweig, 1873) ve B. Becker'in *Geschichte der Arbeiter-Agitation Ferdinand Lassalle's* [*Ferdinand Lassalle'ın İşçiler Arasındaki Ajitasyonunun Tarihi*](Braunschweig, 1874)– parti yayınları listesinden çıkarmaya karar verdiğini Engels'e haber vermişti. Bracke'nin şiddetli protestoları karşısında karardan dönüldü. – 90.

[277] "Karl Marx über Streiks und Arbeiterkoalitionen" ["Grevler ve İşçi Dayanışması Konusunda Karl Marx"] başlıklı bir yazı *Volksstaat*'ın 103, 104 ve 105'inci sayılarında 8, 10 ve 15 Eylül 1875 tarihlerinde yayınlanmıştı. Bu yazı, makale yazarının giriş ve sonuç bölümlerinin dışında Marx'ın *Felsefenin Sefaleti* adlı kitabından Bölüm İki §V'teki "Grevler ve İşçi Dayanışmaları" [*Felsefenin Sefaleti*, s. 151-

159] başlıklı kısmın Almanca çevirisini içeriyordu.

Felsefenin Sefaleti'nin 1885'te yayınlanan Almanca çevirisini redakte eden Engels, mektupta alıntıladığı paragrafa şu dipnotu koydu: "Yani, o dönemin sosyalistleri: Fransa'da furyeciler, İngiltere'de ovıncılar" [bkz: Marx, *Felsefenin Sefaleti*, s. 155]. – 91.

278 Engels, Lavrov'un 15 Eylül 1875'te, *Vperyod*'un 17'inci sayısında yayınlanan "Sosyalizm ve Varolma Savaşımı" başlıklı yazısını kastediyor. – 93.

279 Marx, cumhuriyetçi hükümetle monarşist asiler arasındaki Meksika iç savaşına III. Napoléon'un müdahalesini kastediyor. III. Napoléon'un ülkeyi Fransız etkisi altına alma umudunu bağladığı Meksika seferi (1862-67) tam bir başarısızlıkla bitmişti. – 101.

280 Mecliste Fransız monarşist çevreleriyle cumhuriyetçi çoğunluk grubu arasındaki çatışma kastediliyor. – 101.

281 *Die Zukunft* – Bir grup Alman sosyal-demokratının, 1877 Ekimi ile 1878 Kasımı arasında Berlin'de yayınladığı, toplumsal-reformcu bir çizgi izleyen dergi. – 102.

282 Marx, Almanya Sosyalist İşçi Partisinin 1877'de yapılan Gotha kongresini kastediyor. O kongrede Dühring yandaşları, Engels'in yayınlanmakta olan *Anti-Dühring*'inin durdurulması için verdikleri önergeyi kongrenin onaylaması için çaba harcamışlardı. – 103.

283 Marx bu mektubu *Oteçestvenniye Zapiski* dergisinde Ekim 1877'de Rus narodizminin ideologu N. K. Mihaylovski tarafından yayınlanan yazı üzerine yazdı. "Bay Zukovski Karşısında Karl Marx" başlıklı makale *Kapital*'in yanlış bir yorumunu içeriyordu. Ne var ki, Marx, bu mektubu postaya vermedi. Mektup Marx'ın ölümünden sonra kağıtları arasında Engels tarafından bulundu. Engels, bu mektubun bir kopyasını 6 Mart 1884'te, Cenevre'deki Vera Zasuliç'e gönderdi. (198 nolu mektuba bakınız). – 103.

284 Marx, Rus-Türk savaşına İngiliz müdahalesinin giderlerini karşılamak amacıyla hükümetin istediği ek ödenek görüşmelerini kastediyor. Liberal Parti önderleri, daha önce Rusya'ya karşı herhangi bir eylemde bulunulmasına ve savaş ödeneğine karşı çıktıkları için, son oylamaya da katılmadılar; muhafazakar hükümet böylece rahat bir çoğunluk sağladı. – 109.

285 İngiltere ekonomisini ciddi biçimde etkileyen 1857 ve 1866 ekonomik bunalımları kastediliyor. – 111.

286 Marx, 1844 tarihli Banka Yasasını kastediyor. Yasa, itibarî

banknot olarak çıkarılan ve 14 milyon sterlinle sınırlanan paranın dışında, merkez bankasınca çıkarılacak banknotların altın karşılığı bulunmasını öngörüyordu. Ama hükümet, birçok kez parasal bunalımların zorlamasıyla yasayı askıya almış ve bankanın itibarî banknot çıkarmasına izin vermişti. – 111.

287 Bernstein, Engels'ten (Zürih'te yayınlanan) *Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* için İngiliz işçi hareketi hakkında bir dizi yazı yazabilecek birini salık verip veremeyeceğini sormuştu. Bir olasılıkla, Engels'in makaleleri bizzat yazmayı önerebileceğini ummuş ve doğrudan böyle bir istemde bulunmak istememişti. – 116.

288 *Freiheit* – Anarşist bir çizgi izleyen Alman haftalık gazetesi. Gazeteyi 1879'da Londra'da Most kurmuştu. Gazete 1882'de Belçika'da ve 1862-1910 arasında da ABD'de yayınlandı. – 117.

289 Engels, Berlin ve çevresinde küçük çaplı bir olağanüstü hal uygulanması üzerine Liebknecht'in Reichstag'da 17 Mart 1879'da yaptığı konuşmayı kastediyor. Liebknecht konuşması sırasında, Sosyalist İşçi Partisinin Sosyalistler Yasasının (yasanın ayrıntıları için 294 nolu açıklayıcı nota bakınız) koyduğu sınırların dışına çıkmayacağını, çünkü amaçlarına reformlar yoluyla ulaşma niyetinde olduğunu söylemiş, "şiddet"e başvuran devrimin saçmalık olduğunu öne sürmüştü. Bu konuşma, Sosyalistler Yasasının yürürlüğe girişinden sonraki ilk aylarda bazı Alman sosyal-demokrat önderlerin taktik sorunlara yaklaşımındaki belirsizliği yansıtıyordu. – 117.

290 Şubat 1840'da Schapper, Moll ve Haklılar Birliği'nin öteki üyelerinin kurduğu *Londra Alman İşçiler İçin Eğitim Derneği* kastediliyor.

Birinci Enternasyonal kurulduğu zaman dernek Enternasyonalin Almanya seksiyonu kimliğini aldı. Önderlerinden biri Lessner'di. – 117.

291 Bebel'e gönderilen mektup Almanya Sosyalist İşçi Partisinin tüm yönetici kadrosunu hedef alıyordu. Yalnızca içeriği değil, ama Marx'la Engels'in yaptıkları açıklamalar da bunu bir parti belgesi saydıklarını gösteriyor. Örneğin Marx, Sorge'ye yazdığı 19 Eylül 1879 tarihli mektupta bu mektubu "Alman parti önderleri arasında özel olarak dolaştırılmak üzere yazılmış" bir genelge mektup diye tanımlıyor. – 118.

292 Söz konusu makaleyi Höchberg, Bernstein ve Schramm yazmıştı ve "Rückblicke auf die sozialistische Bewegung in Deutschland" ["Almanya'da Sosyalist Harekete Bir Geri Bakış"] başlığı altında *Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*'te yayınlandı. –

118.

293 Berlin'de 18 Martta tanık olunan ve 1848 Alman devriminin başlangıcı sayılan barikat çarpışmaları. – 120.

294 *Sosyalistler Yasası* (Sosyalistlere karşı çıkarılan olağanüstü yasa) – Bismarck tarafından önerilmiş ve Reichstag çoğunluğu tarafından 21 Ekim 1878'de onaylanmıştı. Yasa, Almanya Sosyalist İşçi Partisinin tüm örgütlerini, tüm işçi sınıfı kitle örgütlerini ve sosyalist ve işçi basınını yasaklamıştı. Yasanın yürürlükte kaldığı süre içinde parti, Marx ve Engels'in yardımıyla, saflarındaki oportünist ve solcu eğilimlerin üstesinden gelmeyi başardı; yeraltı çalışmalarını yasal fırsatlarla birleştirerek kitleler arasında etkisini artırdı ve genişletti. Büyüyen işçi hareketi, hükümeti bu olağanüstü yasayı 1 Ekim 1890'da yürürlükten kaldırmak zorunda bıraktı. – 120.

295 1873 çöküşü, amansız para spekülasyonunu ve 1870-71 Fransa-Almanya savaşını izleyen borsa tellallığını sona erdirdi. – 121.

296 Sosyalistler Yasası kastediliyor. Bkz: 294 nolu açıklayıcı not. – 122.

297 Bkz: 281 nolu açıklayıcı not. – 124.

298 *Die Neue Gesellschaft* – 1877'den 1880'e dek Zürih'te yayınlanan reformcu dergi. – 124.

299 Alman Sosyalist İşçi Partisinin, Zürih'te Eylül 1879'da kurduğu merkez yayın organı *Der Sozialdemokrat* kastediliyor.

1890'da Sosyalistler Yasasının yürürlükten kaldırılmasının ardından *Vorwärts* yeniden parti organı haline geldi. – 126.

300 *Vorwärts* – Almanya Sosyalist İşçi Partisinin Ekim 1876'da Leipzig'de yayınlamaya başladığı merkez yayın organı. Sosyalistler Yasasının çıkarılması ardından gazete Ekim 1878'de kapatılmıştı. – 126.

301 Marx, hükümetin 1879'da önerdiği koruyucu gümrük tarifeleri yasa tasarısını savunmak üzere Reichstag'ın sosyal-demokrat üyesi Kayser'in yaptığı konuşmayı kastediyor. Marx'la Engels, halk yığınlarının sırtından büyük sanayicilerin ve toprak sahiplerinin çıkarını korumak amacıyla düşünülen tasarıyı savunduğu için Kayser'i ve Kayser'den yana tutum alan sosyal-demokrat önderleri keskin bir dille eleştirdiler. – 127.

302 Engels, *Der Sozialdemokrat*'ın 12, 19 ve 26 Ekim 1879 tarihli sayılarında yayınlanan "Rechenschaftsbericht der sozialdemokratischen Mitgliedir des deutschen Reichstages"ını ["Alman Reichstag'ının

Sosyal-Demokrat Üyelerinin Raporu"] kastediyor. – 127.

303 Bismarck'a Sosyalistler Yasasını çıkarma fırsatını sağlayan iki olay, Max Hödel'in, 11 Mayıs 1878'de, anarşist Nobiling'in 2 Haziran 1878'de I. William'ın yaşamına kasıt girişimleri kastediliyor. – 128.

304 *L'Egalité* – 1877'de Jules Guesde'in kurduğu haftalık Fransız gazetesi; 1880'den 1883'e dek Fransız İşçi Partisinin yayın organı idi. – 131.

305 *La Revue socialiste* – Benoît Malon tarafından kurulan 1880'de Lyon'da, ve 1885'ten 1914'e dek Paris'te yayınlanan aylık dergi. Dergi ilk zamanlar cumhuriyetçi ve sosyalist görüşleri savundu, daha sonra sendikalist ve kooperatif hareketlerin sözcüsü haline geldi: 1880'lerde Marx'la Engels dergiye yazı yazdılar. – 131.

306 Marx, Nisan 1880'in ilk yarısında hazırladığı ve 20 Nisan 1880'de *Revue socialiste*'te yazarının adı anılmaksızın yayınlanan "İşçi Anketi" ve tüm Fransa'da dağıtılan ayrı bir broşürü kastediyor. – 131.

307 Jules Guesde ile Paul Lafargue'ın Marx ve Engels'le birlikte hazırladığı Fransız İşçi Partisinin programı kastediliyor. – 132.

308 *Kürsü Sosyalistleri* (*Kateder-Sosyalistler*) – Burjuva ekonomisi ve sosyolojisinde 19'uncu yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan bir eğilimin temsilcileri. Bunlar esas itibarıyla Alman üniversitelerinden profesörlerdi. Kendi kürsülerinden (Almancada *Katheder* kürsü anlamına geliyor) sosyalizm maskesi arkasında saklanarak burjuva reformizmini savunuyorlardı. – 135.

309 Domela-Nieuwenhuis 6 Ocak 1881 tarihli mektubunda, yaklaşan Zürih kongresinde Hollanda partisinin şu soruyu ortaya atmak istediğini Marx'a haber vermişti: Sosyalistler, kontrolü elegeçirdikten sonra, ilk adımda, sosyalizmin utkusunu güvenceye almak için ne tür yasama önlemleri almak zorundadırlar. – 138.

310 Vera Zasuliç, yoldaşları adına Marx'a yazdığı mektupla, Rusya'nın gelecekteki gelişimi ve özellikle Rus köylü toplumunun gelecekteki görünümü konusunda düşüncelerini belirtmesini istemişti. – 140.

311 Rus narodnik Leo Hartmann'ın başkanlığında Londra'da yapılan toplantıya Rus, Polonyalı, Çek ve Sırp sosyalistler katıldılar. Toplantıda devrimci bir Slav Kulübü kuruldu. – 142.

312 Gizli örgüt *Narodnaya Volya*'nın (Halk İradesi) yönetim kurulu tarafından ölüm cezasına çarptırılan çar II. Aleksandr'ın 1 Mart

1881'de St. Petersburg'da öldürülmesi olayı kastediliyor. – 142.

313 1878 tarihli Sosyalistler Yasasının 1880 baharında beş yıl için uzatılması kararı kastediliyor. – 143.

314 *Küçük Napoléon* – 1851'de Fransız yasama meclisinde Victor Hugo'nun, Louis Bonaparte'a (III. Napoléon) taktığı bir ad. Hugo, 1852'de *Napoléon le Petit* başlıklı broşürünü yayınladıktan sonra bu takma ad daha da ünlenmişti. – 144.

315 *Kira-karşıtları* – 1830'lar 1840'larda New York eyaletinde büyük toprak sahiplerine kira ödemeyi reddeden ve topraklarını derhal çiftçilere satmalarını isteyen toprak kiracıları için kullanılan bir terim. Kiracılar, kira ödenmesini zorla sağlamaya çalışan vergi memurlarına silahla karşı koymuşlardı. 1836-1845 arasında doruk noktasına tırmanan hareket, 1846'da toprak sahipleri kendi topraklarını kiracılara satmaya başlayınca bir uzlaşıyla sona ermişti. – 145.

316 *Demokratik Federasyon* Haziran 1881'de H. M. Hyndman tarafından kurulmuştu; Ağustos 1884'te yeniden örgütlendi ve Sosyal-Demokrat Federasyon adını aldı. – 148.

317 Bkz: 299 nolu açıklayıcı not. – 150.

318 *L'Egalité* – Bkz: 304 nolu açıklayıcı not. *Prolétaire* – possibilistlerin (Fransız oportünistlerin) yayın organı. – 152.

319 *The Labour Standard* – Londra Sendikalar Konseyinin 1881'den 1885'e dek yayınlanan haftalık gazetesi. – 152.

320 Fransız İşçi Partisi, 25 Eylül 1882'de St. Etienne'deki kongresinde iki hizbe bölündü. Guesde ile Lafargue'ın önderliğindeki azınlık hizip kongreyi terketti ve Roanne'da kendi kongresini topladı. Malon ve Brousse'un önderliğindeki oportünist çoğunluk possibilistler denen ayrı bir parti kurdu. Partiye böyle ad takılmasının nedeni, devrimci savaşıma karşı duran önderlerinin, yalnızca olabilir olanı elde etmeye çalıştıklarını ilan etmelerinden ötürüdür. – 156.

321 Sosyalistler Yasasının süresini uzatmak amacıyla Reichstag'da yapılan görüşmeler sırasında sosyal-demokrat üye Grillenberger'in yaptığı konuşma ve aynı konuda *Sozialdemokrat*'ta yayınlanan yazılar kastediliyor. – 162.

322 Engels, 1866'daki Avusturya-Prusya savaşındaki utkusundan sonra Prusya'nın Hanover Krallığını, Hesse-Cassel'i, büyük dükalık Nassau'yu ve özgür kent Frankfort'u ilhakını kastediyor. – 163.

323 Bkz: 303 nolu açıklayıcı not. – 164.

[324] Bkz: 294 nolu açıklayıcı not. – 164.

[325] New York'taki Merkez İşçi Sendikasının sekreteri *P. van Patten*, Engels'e yazdığı bir mektupta, Marx onuruna düzenlenen bir toplantıda Joseph Most ve arkadaşlarının Marx'la Most arasında yakın ilişkiler olduğunu, Almanya'da *Kapital*'i meşhur edenin Most olduğunu, yürüttüğü propagandayı Marx'ın onayladığını söylediklerini ifade ediyor ve şöyle diyordu: "Karl Marx'ın kapasitesine ve çalışmalarına derin saygı besliyoruz ama Most'un anarşist ve parçalayıcı yöntemlerini sempatiyle karşıladığına inanmak istemiyoruz. Bu nedenle anarşizme karşı sosyal-demokrasi konusu üzerinde Karl Marx'ın görüşünü sizden dinlemek istiyorum." – 167.

[326] Bkz: 288 nolu açıklayıcı not. – 169.

[327] *Manifesto*, 1883 yılında, *Demokratik Federasyonun Toplumsal ve Politik Manifestosu olarak Açıklamalı Sosyalizm* başlığı altında kitapçık halinde yayınlanmıştı. – 171.

[328] *Komünist Parti Manifestosu*'nun 1872'de yayınlanan Almanca baskısının önsözünde Marx ve Engels Paris komünüyle elde edilen uygulamadaki deneyime değiniyorlar ve Marx'ın *Fransa'da İç Savaş*'ından şu alıntıyı yapıyorlar: "işçi sınıfı devlet makinesini olduğu gibi almak ve onu kendi amaçları için işletmekle yetinemez." [K. Marx, *Fransa'da İç Savaş*, Sol Yayınları, Ankara 1991, s. 54]. – 173.

[329] Engels, Bebel'in Stuttgart'ta basılan, ve Zürih'teki Schabelitz yayınevince yayınlanan *Die Frau und der Sozialismus* [*Kadın ve Sosyalizm*] başlıklı kitabının ikinci yasadışı baskısını kastediyor. Kitap 1883'te *Die Frau in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft* [*Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekte Kadın*] başlığıyla yayınlanmıştı. – 174.

[330] Bkz: 299 nolu açıklayıcı not. – 174.

[331] Amerikalı iktisatçı Henry George, toprak kamulaştırma kampanyasını yürütmek üzere 1882 ve 1884 yıllarında iki kez İngiltere'ye gitti. Onun teorisinin değerlendirilişi için Marx'ın Sorge'ye yazdığı 20 Haziran 1881 tarihli mektuba (178 nolu mektup) bakınız. – 175.

[332] İsviçre'deki Rus göçmenler adına Vera Zasuliç 2 Mart 1884'te Engels'e yazdığı mektupta, Marx'ın *Felsefenin Sefaleti* adlı yapıtını Rusça'ya çevirme izni istemişti. Kitabın tam o sıralarda baskıda olan birinci Almanca baskısına Engels'in yazdığı önsözü de gönderip gönderemeyeceğini ve Rusça çeviriyi gözden geçirme ve düşüncelerini söyleme lütfunda bulunup bulunamayacağını da soruyordu. *Felsefenin Sefaleti*, Rusça olarak 1886'da Cenevre'de basıldı. – 177.

333 *Seçme Yazışmalar* cilt 1, sayfa 29'daki 8 nolu mektuba bakınız. – 177.

334 Gizli *Narodnaya Volya* örgütünün 1 Mart 1881'de çar II. Aleksandr'ı öldürmesinden sonra III. Aleksandr imparator olmuştu. Devrimci hareketten ve *Narodnaya Volya*'nın olası bir terörist eyleminden korkan III. Aleksandr Gatçina'da inzivaya çekilmişti. – 178.

335 *Oteçestvenniye Zapiski* gazetesi yazıkuruluna Marx'ın 1877'de yazdığı (Bkz: 283 nolu açıklayıcı not.) ancak göndermediği (161 nolu) mektup ilk kez 1886 yılında Cenevre'de *Vestnik Narodnoi Voli* (Halk İradesinin Habercisi) gazetesinin 5'inci sayısında yayınlandı. – 179.

336 Engels'in *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* başlıklı yapıtını Vera Zasuliç Rusça'ya çevirmiş ve kitap 1884'te Cenevre'de yayınlanmıştı. – 179.

337 Engels *Sozialdemokrat*'ın iki başyazısını kastediyor: Eduard Bernstein tarafından yazılan birinci başyazı " Zum Gedenktage der Märzkämpfe" ["Mart Çarpışmalarının Yıldönümü Üzerine"] başlığını taşıyordu ve 13 Mart 1884'te yayınlanmıştı. İkinci başyazı " Zur Naturgeschichte der Volkspartei" ["Halk Partisinin Doğal Tarihi"] başlığıyla 20 Mart 1884'te yayınlandı. – 179.

338 *Die Neue Zeit* – Alman Sosyal-Demokrat Partinin teorik dergisi; 1883-1923 yılları arasında Stuttgart'ta yayınlandı. 1917 Ekimine kadar genel yayın yönetmeni Karl Kautsky, ondan sonra Heinrich Cunow'du. – 181.

339 Bkz: 329 nolu açıklayıcı not. – 181.

340 *Liberal Parti (Freisinnige Partei)*, Mart 1884'te İlerlemeci Parti (Fortschrittspartei) ile Ulusal Liberal Partinin sol kanadının birleşmesi sonucu doğdu. Orta ve alt-orta sınıfların çıkarlarını savunuyor, Bismarck hükümetinin siyasetine karşı duruyordu. – 182.

341 *Merkez* – Almanya'da katoliklerin partisi; parlamentodaki katolik partilerin birleşmesi sonucu 1870-71'de kuruldu; partinin *Merkez* adını alması, partili milletvekillerinin mecliste ortadaki koltuklarda oturmalarından ötürüydü. *Merkez*, Reichstag'da hükümeti destekleyen partilerle sol kanat muhalefet arasında ortayolcu bir tutum içinde kaldı. Katoliklik bayrağı altında parti farklı toplumsal katmanları —katolik papazları, toprak sahiplerini, burjuvaları ve köylülerin bir kesimini— özellikle batı ve güneybatı Alman devletlerinde temsil ediyordu. Bu yörelerde ayrılıkçı ve Prusya karşıtı duyguları körüklüyordu. – 182.

342 Engels, Sosyalistler Yasasının süresinin uzatılması konusunda 10 Mayıs 1884'te Reichstag'da yapılan oylamayı kastediyor. Oylamada geniş bir liberal milletvekilleri topluluğu ile Merkez Partinin yaklaşık yarısı, Bismarck'a olağan muhalefetlerine karşın yasanın uzatılması lehinde oy kullanmışlardı. Böylece, büyüyen işçi sınıfı ve sosyal-demokrat hareket karşısında duydukları korkuyu göstermiş oluyorlardı. – 182.

343 Moskova'daki gizli Çevirmenler ve Yayıncılar Derneğinin 1884'te yayınladığı *Sosyalistiçeskoye Znaniye* kastediliyor. İlk sayıda Engels'in *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*'i ile *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* kitabından bazı bölümler yeralıyordu. – 185.

344 Alman ekonomist Karl August Schramm, Kautsky'nin yönettiği *Neue Zeit*'a "Karl Kautsky und Rodbertus" başlıklı bir yazı göndermişti. Bu yazısında Schramm, Kautsky'nin "Das 'Kapital' von Rodbertus" başlığıyla *Neue Zeit*'ta daha önce yayınlanan bir yazısına şiddetle hücum ediyordu. Schramm'ın gönderdiği yazıya karşılık yeni bir yazı daha hazırlayan Kautsky, her ikisini de Engels'e yollayarak iki yazı için düşüncelerini sormuştu. Bu iki yazı da *Neue Zeit*'ta 11 nolu sayıda, 1884 yılında yayınlandı. – 188.

345 1870-71 Fransa-Almanya savaşından sonra imzalanan barış anlaşmasıyla Fransa'nın ödemek zorunda bırakıldığı 5 milyar franklık savaş tazminatı kastediliyor. Ödemeler 1871'den 1873'e dek yapılmıştı. – 191.

346 Engels, 1848 ve 1849'da Frankfort'ta toplanan Uusal Asambleyi kastediyor. – 191.

347 *Ulusal* parti – 1840'larda Fransız gündelik gazetelerinden (1830-1851 arasında yayınlanan) *Le National*'in çevresinde toplanan ve Armand Marrast'nın önderliğinde bütünleşen bir grup burjuva cumhuriyetçi. Bu grup sanayi burjuvazisini ve onlarla bağlantılı olan aydınları temsil ediyordu. – 192.

348 *Gertrude Guillaume-Schak* – Bir Alman sosyalist. Kadın işçiler konusunda bir yazı hazırlarken, Engels'e gönderdiği mektupta, eşit işe eşit ücret isteyen Fransız İşçi Partisi programının Marx ve Engels tarafından hazırlanıp hazırlanmadığını sormuştu. – 196.

349 İşçi Partisinin (*Parti ouvrier*) Roanne kanadı deyimiyle Engels, Fransız İşçi Partisinin Guesde ve Lafargue önderliğindeki hizbini kastediyor. Bkz: 318 ve 320 nolu açıklayıcı notlar. – 196.

350 *Severni Vestnik (Kuzeyli Haberci)* – 1885-1898 arasında St. Petersburg'da yayınlanan liberal yazın, bilim, politika dergisi. – 199.

351 Bkz: 308 nolu açıklayıcı not. – 205.

352 Engels Guesde, Lafargue ve Susini'nin 24 Eylül 1886'da bir Paris mahkemesince aklanmaları olayını kastediyor. Bir alt mahkeme, sanıkları yağmaya teşvik suçundan suçlu bularak dört ayla altı ay arasında değişen hapis cezalarına ve 100 frank para cezasına çarptırmıştı. Sanıklar üst mahkemede kararı temyiz etmişler ve bozdurmuşlardı. İlk mahkemedeki suçlama, sanıkların 3 Haziran 1886'da Chateau d'Eau'daki bir toplantıda yaptıkları konuşmalara dayanıyordu.

Paul Lafargue, Engels'e yazdığı 30 Eylül 1886 tarihli mektupta, bu aklanmayı, burjuvazinin bazı sosyalist teoriler için hazır olduğu şeklinde yorumlamaktaydı. – 206.

353 Henry George'un 1886'da New York belediye seçimlerinde, işçi hareketi tarafından desteklenmesi sonucu 67.000 oy alarak sağladığı büyük başarı kastediliyor. – 208.

354 *Emek Şövalyeleri örgütü*, 1869'da Amerika'da Philadelphialı işçiler tarafından kuruldu; 1878'e kadar gizli bir örgüttü. Daha çok niteliksiz işçilerin örgütüydü; aralarında birçok zenci de vardı. Amacı, kooperatifler ve karşılıklı yardım kuruluşları yaratmaktı. Örgüt önderleri, işçilerin siyasal savaşıma katılmasına karşı çıkıyorlardı ve sınıflararası işbirliğini savunuyorlardı. Örgüt 1886'da ülke çapındaki bir greve karşı çıktı ve üyelerinin greve katılmasını yasakladı. Ama sıradan üyeler bu buyruğa itibar etmediler. Önderlerinin oportünist siyaseti yüzünden örgüt giderek küçüldü ve 1890'ların sonuna doğru dağıldı. – 208.

355 *Sosyal Demokrat Federasyon*, Ağustos 1884'de Demokratik Federasyon temelinde (Bkz: 316 nolu açıklayıcı not), çeşitli heterojen sosyalist öğelerden oluşturularak kurulmuştu. Hyndman'ın önderliğindeki bir grup reformcunun yönetimi altındaydı. Hyndman'ın izlediği yola tamamen ters bir biçimde Federasyondaki devrimci marksistler (Eleanor Marx-Aveling, Edward Aveling, Tom Mann ve başkaları) işçi hareketinin kitle örgütleriyle yakın bağlar kurulması savaşımı verdiler. 1884 güzünde sol-kanat üyeler Federasyondan koptular ve ayrı bir örgüt kurdular: Sosyalist Lig. – 210.

356 *Sosyalist Lig*, Aralık 1884'te, Sosyal-Demokrat Federasyon'dan ayrılmış olan bir grup sosyalist tarafından kuruldu (Bkz: 355 nolu açıklayıcı not). Aralarında Avelingler, E. Belfort Bax ve W. Morris de vardı. Başlangıçta Lig işçi hareketinde çok aktif bir rol oynadı, ama kısa süre içinde anarşist bir hizip örgüte egemen olmaya başladı ve Avelingler dahil, birçok kurucu üye Lig'den ayrıldı. Lig 1889'da da-

ğıldı . – 211.

357 Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* adlı kitabını İngilizceye çeviren bayan Kelley-Wischnewetzky, 10 Aralık 1886 tarihli mektubunda, Amerikan baskısı için Engels'ten yeni bir önsöz istemişti. Çünkü, onun da belirttiği gibi, Engels'in İngilizce çeviriye ek yazdığı Şubat 1886'dan bu yana ABD'de birçok değişiklik olmuştu. Özellikle, Henry George'un teorisinin yeni Önsözde eleştirilmesini istiyordu. Amerikan baskısı *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* başlığıyla 1887'de yayınlandı. – 211.

358 Henry George, toprak rantına eşit bir vergi yoluyla toprakların kamulaştırılmasını savunuyordu. – 212.

359 Bkz: 354 nolu açıklayıcı not. – 212.

360 Engels, Cumhuriyetçi Partinin sol kanadı olan İnsan ve Yurttaş Hakları Derneğinin, 5 ve 6 Haziran 1832'de Paris'te başlattığı ayaklanmayı kastediyor. – 218.

361 Bkz: 355 nolu açıklayıcı not. – 220.

362 Bkz: 320 nolu açıklayıcı not. – 220.

363 Bkz: 245 nolu açıklayıcı not. – 221.

364 Engels, Alman Sosyal Demokrat Partisinin 1887'de St. Gall'deki kongresinde onayladığı kararı kastediyor. Kararda, Parti yönetiminin 1888'de uluslararası bir kongre toplaması öngörülüyordu. – 221.

365 Fransa Cumhuriyeti, Prusya ile 5 Nisan 1795'te Basle'de ayrı bir barış anlaşması imzalamıştı. – 223.

366 *Direktuar* – Fransa'da jakobenlerin devrimci diktatörlüğüne son verilmesi ardından kabul edilen Anayasaya göre kurulan beş kişilik yürütme gücü. Direktuar, 1795'ten, 1799'daki Bonapart darbesine kadar işbaşında kaldı; demokratik güçleri ezdi, büyük burjuvazinin çıkarlarını savundu. – 223.

367 *Kuzey Amerika Sosyalist İşçi Partisi*, 1876'da, Philadelphia'da yapılan birlik kongresinde, Birinci Eternasyonalin Amerika Seksiyonlarının, Sosyal Demokrat İşçi Partisinin ve öteki sosyalist örgütlerin birleşmesiyle kuruldu. Parti üyelerinin çoğu, ABD'ye, göreli olarak daha yakın tarihlerde göçmüşlerdi; güçlerin büyük bir kısmı Almanya'dandı; yerli Amerikalılarla temasları çok azdı. Parti, amacının, sosyalizm için çalışmak olduğunu ilan etmişti; ancak gerçek anlamda devrimci bir marksist kitle partisi haline gelemedi; çünkü partinin

sekter önderleri, Amerikan proletaryasının kitle örgütleri içinde çalışma gereğini kavrayamadılar. – 224.

368 Engels, (biri Trier olmak üzere) iki sol kanat mensubu üyenin Danimarka Sosyalist Partisi yönetim kurulundan çıkarılışını kastediyor; bu iki üye sosyalist partinin, Danimarka köktenci burjuva partisi Venstre ile bir blok oluşturma girişimine karşı durmuşlardı. – 225.

369 Londra Sendikalar Konseyi ilk olarak Mayıs 1860'ta, Londra sendikalarının temsil edildiği bir delegeler toplantısında seçilmişti. Üye sayısı binlerce olan Londra sendikalarının çoğunu temsil ettiği için konseyin, İngiliz işçi hareketi üzerinde etkisi büyüktü. Büyük sendikaların liderleri —örneğin marangozları temsil eden Cremer ve daha sonra Applegarth ve ayakkabıcıların lideri Odger— Londra sendikalar konseyinde önemli bir rol oynadılar.

Sendikalar Genel ve Gizli Oy Derneği Eylül 1864'te kuruldu. Başkanı Odger, sekreteri Hartwell ve muhasip üyesi Trimlett'ti. Üçü de Birinci Enternasyonal Genel Konseyi üyesi oldular. – 229.

370 Bkz: 356 nolu açıklayıcı not. – 230.

371 Sosyal-Demokrat Federasyon kastediliyor. Bkz: 355 nolu açıklayıcı not. – 230.

372 *Otuz Yıl Savaşı* (1618-48) – Hemen hemen tüm Avrupa devletlerini içine çeken ilk savaşt; bu savaşta siyasal çatışmalar, protestanlıkla katolikliğin savaşımı biçimine bürünmüştü. Esas savaş alanı olan Almanya, savaş sırasında baştan sona tahrip edildi, ekonomisi çökertildi ve nüfusun önemli bir bölümü öldürüldü. Savaşı sonuçlandıran Westphalia anlaşması, Almanya'nın bazı parçalarını Fransa imparatorluğu ile İsveç'e bıraktı ve Orta Avrupa'nın parçalanmasını teyid etti. – 232.

373 Bkz: 294 nolu açıklayıcı not. – 235.

374 Engels, Ağustos 1891'de Brüksel'de yapılacak olan İkinci Enternasyonal kongresini kastediyor. – 249.

375 Toulon'un köktenci belediye başkanı Fouroux ile metresi Mme de Jonquières'in adının karıştığı bir çocuk aldırma skandalı kastediliyor. Bu olay nedeniyle belediye başkanı görevden alınmış ve mahkum edilmişti. – 249.

376 Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi* kastediliyor; Marx'ın konuya ilişkin mektubu, 1891 başında, o sıralarda Kautsky'nin yönettiği *Neue Zeit*'ta yayınlanmıştı. Alman Sosyal-Demokrat Partisinin oportünist önderlerinin itirazlarına karşın Engels, mektubu o sırada

yayınlamayı uygun bulmuştu; çünkü yeni bir parti programı Erfurt kongresinde kabul edilecekti. – 250.

377 Anılan üç gazeteden ilk ikisi sosyal-demokrat, üçüncüsü burjuva gazetesi idi. – 250.

378 Engels, Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'ni yayınlanmak üzere Kautsky'ye gönderdiği zaman, eğer *Neue Zeit*'ta yayınlanmazsa, Viyana'daki *Arbeiter Zeitung*'a göndereceğini haber vermişti. – 251.

379 Aynı zamanda bir avukat olan Lassalle, Kontes von Hatzfeldt'in kocasına karşı açtığı davaları, 1845'ten 1854'e dek başarıyla yürütmüştü. – 252.

380 Alman Sosyal-Demokrat Partisinin merkez yayın organı *Vorwärts*, 13 Şubat 1891'de bir başyazı yayınladı. Yazı, parti yöneticilerinin *Gotha Programının Eleştirisi* konusundaki görüşlerini dile getiriyordu. Başyazı, Marx'ın Lassalle'ı değerlendirişini suçluyor ve Marx'ın eleştirisine karşın programı kabul etme onurunun Partiye ait olduğunu öne sürüyordu. – 253.

381 Engels, Erfurt kongresinde Ekim 1891'de kabul edilecek olan Alman Sosyal-Demokrat Partisi program taslağını kastediyor. – 254.

382 Engels, Napoléon'un 14 Ekim 1806'da Jena ve Auerstedt'de Prusya ordularına tattırdığı ezici yenilgiyi kastediyor. – 257.

383 Bkz: 354 nolu açıklayıcı not. – 257.

384 Engels, Leon ve Vogt'un yaptığı, Amerika Sosyalist İşçi Partisinin yayınladığı çeviriyi kastediyor. – 257.

385 Bkz: 220 nolu açıklayıcı not. – 264.

386 *Fabian*lar – 1884 yılında kurulan reformcu Fabian Derneğinin üyeleri. Dernek 1900 yılında İşçi Partisine katıldı. – 271.

387 Panama boğazında bir kanal açmak amacıyla 1879'da Fransa'da kurulan bir limited şirket, 1888'de battı; hem birçok küçük pay sahibini yıktı, hem birçok iflasa neden oldu. Olayla ilgili işlemler sırasında, birçok gazetecinin, parlamento üyesinin ve önde gelen Fransız politikacıların elaltından yürütülen şirket işleriyle ve parasal spekülasyonlarla ilgili oldukları ve çoğunun rüşvet kabul ettiğinin ortaya çıkması tam bir skandal havası yarattı. – 277.

388 *Baare*, Bochum'daki çelik işletmelerinin genel müdürüydü; şirket kârlarını gizlemek, vergi kaçırmak ve işe yaramaz demiryolu rayları satmak suçlarından yargılandı. – 278.

[389] Hafif silahlar üreten L. Löve ve Ortakları firmasının sahibi, devlete standart altında silah satmış ve üst düzeydeki devlet görevlilerine, bu silahları kabul etmeleri için rüşvet vermişti. – 278.

[390] Banca Romana olayıyla ilgili soruşturmalar sonucunda birçok yolsuzluk yapılmış olduğu, 1892 ve 1893 yıllarında ortaya çıktı; örneğin banka ancak 70 milyon franka kadar banknot çıkarabilecekken, bu rakam 133 milyon franka ulaşmıştı. Banka ayrıca milletvekillerine, senatörlere ve hükümetle ilgili daha başka kişilere büyük miktarlarda para vermişti. – 278.

[391] *Bağımsız İşçi Partisi* – Ocak 1893'te Bradford'daki konferansta kurulan ve Keir Hardie'nin önderlik ettiği reformcu örgüt. – 279.

[392] Bkz: 355 nolu açıklayıcı not. – 279.

[393] Bkz: 386 nolu açıklayıcı not. – 279.

[394] Bkz: 387 nolu açıklayıcı not. – 281.

[395] Engels 1 ve 8 Mayıs 1892 tarihlerinde yapılan, sosyalistlerin 160.000 oy aldığı ve 27 yerel yönetimi kazandığı yerel yönetim seçimlerini kastediyor. – 283.

[396] Avam Kamarasının 20 Şubat 1893 tarihli oturumunda seçim yasasında değişiklikler yapılmasını öngören iki tasarının birinci görüşmesi yapıldı. Bu tasarılarla hükümet, seçmen görüşünün özgürce ifadesini engelleyen eşitsizliklerin olabildiği ölçüde giderilmesini öngörüyordu. Tasarıların diğer önerileri arasında seçmenlik için mülk sahibi olma koşulunun tamamen kaldırılması; seçmen kütüklerinin düzenlenmesinden sorumlu olan sandık başkanlarının hem belediyelerce aday gösterilmeleri, hem ücretlerinin onlar tarafından ödenmesi, tüm seçimler (parlamento, yerel, vb. seçimler) için tek seçmen kütüğü düzenlenmesi gibi öneriler de vardı. – 284.

[397] Brüksel konferansına, Fransız İşçi Partisi Ulusal Konseyini temsilen *Ferroul* katıldı. – 285.

[398] *Sosyal-Demokrat* – 1892 ve 1893 yıllarında Sevlievo'da yayınlanan Bulgar siyaset ve yazın dergisi. Dergi üç ayda bir yayınlanıyordu. – 285.

[399] *Kırım Savaşı* (1853-56) bir yanda Rusya ile diğer yanda İngiltere, Fransa, Türkiye ve Sardinya arasında yapıldı. Rusların yenildiği savaş, "Feodal Rusya'nın güçsüzlüğünü ve kokuşmuşluğunu gösterdi" (Bkz: Lenin, *Collected Works*, Cilt 17, Moskova, 1963, s. 121) ve 1859-61 döneminin devrimci durumunu yarattı; bu durum çarlık hükümetini 1860'larda ve 1870'lerde burjuva reformlarına girişmek zorunda bı-

raktı. – 291.

400 Alıntı, Marx'ın *Kapital*'inin Birinci Cildinin ilk Almanca baskısının Önsözünden [Bkz: Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 17.] – 300.

401 *La Réforme* – Küçük-burjuva demokrat cumhuriyetçilerin ve küçük-burjuva sosyalistlerin, 1843'ten 1850'ye dek Paris'te yayınlanan gündelik gazetesi. – 303.

402 24 Şubat 1848'de kurulan Fransız Cumhuriyeti geçici hükümeti kastediliyor. O hükümette ılımlı burjuva cumhuriyetçiler, sandalyelerin çoğuna sahipti. – 303.

403 Sombart'ın "Zur Kritik des ökonomischen Systems von Karl Marx" ["Karl Marx'ın Ekonomik Sistem Eleştirisine Katkı"] başlıklı makalesi kastediliyor. Makale *Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik*'te yayınlandı. Sombart bu makalesinde, Marx'ın, Engels'in yayına hazırladığı *Kapital*'in üçüncü cildini ele alıyor. 1894'te bu cildin yayınlanmasından sonra gerici basında bir dizi yazı yayınlanmıştı; yazıların amacı marksist ekonomi politiğin temel tezlerine gölge düşürmekti. Sombart'ın yazısı da Marx'ın yöntemi ve ekonomik teorisinin bazı yanlarını yanlış yorumluyordu. – 313.

404 Bizzat Engels bu konuyla "Ergänzung und Nachtrag zum III. Buche des 'Kapital' I. Wertgesetz und Profitrate" ["*Kapital*, Cilt III., I. Değer Yasası ve Kâr Oranı'na Ek"] başlıklı yazıda bu konuyu ele alıyor. Engels bu Ek'i 1895 baharında yazdı. – 315.

405 Engels'in "*Fransa'da Sınıf Savaşımları 1848-1850'ye Giriş*"i (Marx'ın Fransa yazılarına Engels'in yazdığı Giriş yazısı) *Vorwärts*'te yayınlandı. Ancak Alman Sosyal-Demokrat Partisinin önder kadrosu, proletaryanın devrimci savaşımına ilişkin bölümleri çıkararak yazıya oportünist bir hava verdiler. – 322.

406 Kautsky, "Sosyalizmin Tarihi" çalışmasını Engels'in yönetmesini istemiyordu; ama Engels'in bilgisinden de yararlanma çabasındaydı. O nedenle Birinci Enternasyonalle ilgili bölüm için elindeki materyali göndermesini sağlamak istiyordu. – 324.

ADLAR DİZİNİ

Marx ve Engels ile Yazışanların Adları (*) İmiyle Belirtildi

A

**Adler, Victor* (1852-1918) – Avusturya sosyal-demokrasisinin kurucularından ve önderlerinden; 1889-95 yıllarında Engels'le mektuplaştı; 1889, 1891 ve 1893 uluslararası sosyalist işçi kongrelerinde delege; daha sonra Avusturya Sosyal-Demokrat Partisinin oportünist kanadının ve İkinci Enternasyonalin önderlerinden. – 222, 249, 320.

Aeschylus (İÖ. 525-456) – Eski Yunan önde gelen oyun yazarı; klasik trajedilerin yazarı. – 202.

Albert (*Martin, Alexandre*) (1815-1895) – Fransız işçi, sosyalist, Temmuz monarşisi döneminde çeşitli gizli devrimci örgütlerin önderi; 1848'de Geçici Hükümet üyesi. – 272.

Aleksandr II (1818-1881) – Rus çarı (1855-1881). – 100.

Allemane, Jean (1843-1935) – Fransız küçük-burjuva sosyalist; Paris Komünü üyesi; Komünün yenilgisinden sonra çalışma kampına gönderildi, 1880'de affedildi; 1880'lerde possibilist grubun üyesi; 1890'da possibilistlerden ayrılan yarı-anarşist sendikalist Sosyal-Devrimci Emekçi Partisinin lideri; daha sonra aktif politikadan çekildi. – 283.

Aristophanes (İÖ.~446-385) – Eski Yunan oyun yazarı; politik komediler yazarı. – 202.

Auer, Ignaz (1846-1907) – Alman sosyal-demokrat; Sosyal-Demokrat Partinin önderlerinden; birçok kez Reichstag (Alman parlamentosu) üyesi seçildi; sonraları reformist. – 87, 128.

Augustus Octavianus (İÖ. 63-İS. 14) Roma imparatoru (İÖ. 27-İS. 14). – 298.

Aveling, Edward (1851-1898) – İngiliz sosyalist, yazar; Marx'ın kızı Eleanor'un kocası; 1884'ten itibaren Sosyal-Demokrat Federasyon üyesi; daha sonra Sosyalist Ligin kurucularından; 1880 sonları ve 1890 başlarında vasıfsız işçilerin kitle etkinliklerini düzenleyenlerden; Marx'ın *Kapital*'inin 1. cildini ve Engels'in *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*'ini İngilizceye çevirenlerden. – 257, 271, 273, 276, 279.

Aveling, Eleanor – Bkz: Marx, Eleanor. –

Avenel, Georges d' (1828-1876) – Fransız tarihçi ve yazar. – 222.

B

Badinguet – III. Napoléon'un lakabı. –

Bahr, Hermann (1863-1934) – Avusturyalı yazar ve eleştirmen. – 231.

Bakunin, Mikhail Aleksandroviç (1814-1876) – Rus devrimci ve yazar; 1848-49 Alman Devrimine katıldı; anarşizmin ideologlarından. – 32, 54, 55, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 72, 73, 77, 78, 85, 87, 133, 156, 157, 168, 221.

Balan, Hermann Ludwig (1812-1874) – Alman diplomat, Brüksel büyükelçisi (1865-74). – 36.

Balzac, Honore de (1799-1850) – Büyük Fransız gerçekçi yazar. – 219.

Banner, Robert – İngiliz işçi; Fabian Derneği üyesi. – 218, 272.

Barth, Paul (1858-1922) – Alman sosyolog; marksizme muhalif. – 233, 235, 245, 261, 262, 287, 288.

Bax, Ernest Belfort (1854-1926) – İngiliz sosyalist, tarihçi ve felsefeci; Sosyal-Demokrat Federasyonun ve Sosyalist Ligin kurucularından (1884); daha sonra İngiliz Sosyalist Partisi liderlerinden. – 149, 224.

**Bebel, August* (1840-1913) – Alman sosyal–demokrasisinin ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin seçkin liderlerinden; Marx'ın ve Engels'in dostu ve çalışma arkadaşı; tornacı; Birinci Entenasyonal üyesi. 1869'da Liebknecht ile birlikte Alman Sosyal–Demokrat İşçi Partisi'ni (Ayzenahçılar) kurdu; birçok kez Reichstag'a temsilci seçildi. – 24, 35, 43, 44, 52, 53, 71, 79, 87, 88, 91, 118, 126, 127, 129, 158, 171, 174, 183, 189, 197, 204, 221, 248, 251, 264, 266, 271, 273, 281, 282.

Becker, Bernhard (1826-1882) – Alman yazar; Lassalle'ın ölümünden sonra Genel Alman İşçiler Derneği başkanı (1864-65); daha sonra Ayzenahçılara katıldı. – 59, 88, 90.

**Becker, Johann Philipp* (1809-1886) – Alman ve uluslararası işçi hareketinin ünlü önderlerinden; fırça yapımcısı; 1830'larda ve 40'larda Almanya ve İsviçre'deki demokratik eylemlerde yer aldı; 1848-49 Devrimine katıldı; Baden-Palatinate ayaklanmasının bastırılmasından sonra Almanya'dan kaçtı. 1860'larda Birinci Enternasyonalin önde gelen kişilerinden; tüm kongrelere katıldı; *Vorbote*'nin genel yayın yönetmeni, Marx'ın ve Engels'in dostu ve yakın çalışma arkadaşı. – 117, 151.

**Beesly, Edward Spencer* (1831-1915) – İngiliz tarihçi ve politikacı; burjuva radikal, pozitivist, Londra Üniversitesinde profesör; 1870-71'de Paris Komününü ve Birinci Enernasyonali İngiliz basınında savunmasıyla tanınmıştır. –

Beghelly, Giuseppe (1847-1877) – İtalyan gazeteci, burjuva domokrat; Garibaldi'nin kampanyalarına katıldı, birçok cumhuriyetçi gazetenin editörü. – 64.

Behr – Berlinli yayıncı. –92.

Benedix, Roderich (1811-1873) – Alman oyun yazarı. – 76.

**Bernstein, Eduard* (1850-1932) – Alman sosyal-demokrat, yayıncı. *Sozialdemokrat*'ın editörü (1881-90), 1889 ve 1893'te uluslararası sosyalist işçiler kongresine katıldı; Engels'in ölümünden sonra, 1890'lı yılların sonlarında, marksizmin, reformist açıdan revizyonunu savundu. – 116, 141, 146, 150, 154, 155, 162, 163, 164, 169, 173, 177, 179, 182, 245, 323, 324.

Bigot, Leon (1826-1872) – Fransız avukat ve yayıncı; sol cumhuriyetçi; Paris Komününün bastırılmasından sonra Versailles mahkemesinde komüncüleri savundu. – 52.

Bismarck, Otto Eduard (1815-1898) – Prusyalı ve Alman devlet adamı ve diplomat; Prusya junkerliğinin temsilcisi, Prusya baş-bakanı (1862-72 ve 1873-90); Kuzey Alman Birliği (1867-71) ve Alman İmparatorluğu (1871-90) şansölyesi; Almanya'yı Prusya egemenliği altında zorla birleştirdi, işçi sınıfı hareketinin düşmanı; Sosyalistler Yasasını çıkarttı (1878). – 19, 21, 22, 30, 31, 35, 36, 37, 40, 41, 49, 50, 51, 52, 53, 62, 65, 86, 92, 101, 117, 121, 127, 147, 150, 179, 180, 182, 195, 199, 209, 226, 252, 253, 258, 289.

Blanc, Louis (1811-1882) – Fransız küçük-burjuva sosyalist, tarihçi, Geçici Hükümet üyesi ve Luxembourg Komitesinin başkanı (1848); 1848 Ağustosunda İngiltere'ye göçetti. – 303.

Blanqui, Louis Auguste (1835-1881) – Fransız devrimci, ütopik komünist, bir dizi gizli dernek örgütledi, 1830 ve 1848 devrimlerinde aktif olarak yeraldı, birçok kez hapsedildi. – 39, 195, 283.

Bleichröder, Gerson von (1822-1893) – Alman maliyeci. Berlin'de büyük bir bankacılık firmasının başı; Bismarck'ın kişisel bankeri, resmi olmayan mali danışmanı, çeşitli spekülatif entrikalarının aracısı. – 179.

**Bloch, Joseph* (1871-1933) – Alman sosyal-demokrat; 1897-1933 yıllarında Alman oportünistlerinin başlıca organı olan *Sozialistische Monatshefte*'nin yayınlayıcısı ve genel yayın yönetmeni. – 235.

**Blos, Wilhelm* (1849-1927) – Alman küçük-burjuva tarihçi ve yazar; Alman Sosyal-Demokrat Partisi sağ kanadı temsilcisi; 1872-74 yıllarında sosyal-demokrat *Der Volksstaat* gazetesinin yayın yönetmenlerinden. – 98, 103.

**Bolte, Friedrich* – Amerikan işçi sınıfı hareketinin önderi; Alman sigar yapımcısı; Enternasyonalin kuzey Amerika şubeleri federal konseyi sekreteri (1872); genel konsey üyesi (1872-74). – 53.

Bonald, Louis Gabriel Ambroise (*Vikont*) (1754-1840) – Fransız devlet adamı ve yazar; monarşist; Restorasyon döneminde aristokrat ve dinci muhalefetin ideologlarından. – 274.

Bonhorst, Leonard (d.1840) – Alman sosyal-demokrat; teknisyen; Sosyal-Demokrat İşçi Partisi (Ayzenahçılar) Bruswick komitesi üyesi. – 20.

Bonnier, Charles (d.1863) – Fransız sosyalist yazar. – 248.

**Borgius W.* – 296.

**Bracke, Wilhelm* (1842-1880) – Alman sosyal-demokrat; Sosyal-Demokrat İşçi Partisi (Ayzenahçılar) kurucularından (1869) ve önderlerinden; Marx'ın ve Engels'in yakın dostu; lâsalcılığa karşı savaşım verdi; yeterince ısrarla olmasa da, Sosyal-Demokrat Parti'deki oportünistlere karşı çıktı. – 20, 82, 86, 87, 89, 90, 118.

Brass, August (1818-1876) – Alman gazeteci; Alman 1848-49 Devrimine katıldı, yenilgiden sonra İsviçre'ye göç etti; 1860'tan sonra Bismarck'ı destekledi; *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*'un yayıncısı. – 29.

Bray, John Francis (1809-1895) – İngiliz iktisatçı, ütopik sosyalist; Robert Owen hayranı; "emek-para" kuramını geliştirdi. – 188.

Bright, John (1811-1889) – İngiliz politikacı; serbest ticaretçilerin önderlerinden ve Mısır Yasası Karşıtları Liginin kurucusu; 1860'ların başlarından itibaren Liberal Parti sol kanadının lideri; liberal hükümetlerde çeşitli bakanlıklar yaptı. – 108, 109, 204.

Broadhurst, Henry (1840-1911) – İngiliz politikacı; sendika liderlerinden; reformist; Sendikalar Birliği (TUC) parlamento komitesi üyesi (1875-90); liberal milletvekili; içişleri bakan yardımcısı (1886). – 220, 229.

Brousse, Paul (1854-1912) – Fransız küçük-burjuva sosyalist; Paris Komününe katıldı, Komünün yenilgisinden sonra Fransa dışında yaşadı; anarşistlere katıldı. 1880'li yılların başında Fransa'ya döndü ve İşçi Partisine katılarak marksist eğilimlere şiddetle karşı çıktı; possibilistlerin ideologu ve lideri. – 146, 156, 157, 158, 159, 221, 248, 249, 283.

Brown, Willard – Amerikalı gazeteci; sosyalist. – 143.

Buchez, Philippe (1796-1865) – Fransız politikacı ve tarihçi; burjuva cumhuriyetçi; hıristiyan sosyalizminin ideologlarından. – 82.

Burgess, Joseph (takma adı *Autoly-*

cus) (d.1853) – İngiliz sosyalist; 1891-94'te *The Workman's Times*'ı yayınladı; Bağımsız İşçi Partisi kurucularından (1893). – 294.

Burns – Bkz. Rosher, Mary Ellen

Burns, John Elliot (1858-1943) – İngiliz politikacı ve devlet adamı; 1880'lerde sendika lideri, 1889 Londra büyük dok grevi dahil birçok greve katıldı; İngiliz Sosyal Demokrat Federasyonu üyesi oldu ama kısa bir süre sonra ayrıldı; 1892'de seçildiği parlamentoda işçi haklarına karşı çıktı ve kapitalistlerle işbirliğini savundu. – 225, 227, 228, 307.

Burns, Lydia (Lizzy) (1827-1878) – İrlandalı işçi; İrlanda'da ulusal kurtuluş hareketine katıldı; Friedrich Engels'in ikinci eşi. – 99.

Burt, Thomas (1837-1922) – İngiliz sendikacı, madenci; Northumberland Maden Sendikası sekreteri; milletvekili (1874-1918); Liberal Partinin politikasını izledi. – 109.

Büchner, Ludwig (1824-1899) – Alman fizyolog ve felsefeci, vülger materyalizmin temsilcisi. – 18, 93.

Bürkli, Karl (1823-1901) – İsviçreli sosyalist, Fourier yanlısı; Birinci Enternasyonal üyesi. – 152.

Byr, (Bayer, Karl–Robert) (1825-1902) – Alman yazar. – 94.

C

Cabet, Etienne (1788-1856) – Fransız yazar, ütopik komünizmin ünlü temsilcisi; *Voyage to Icaria*'nın yazarı. – 91.

Calvin, Jean (1509-1564) – Reformasyonun önderlerinden; sermayenin ilk birikimi sırasında burjuvazinin çıkarlarını dile getiren bir protestanlık eğilimi olan kalvinizmin kurucusu. – 287.

Cavaignac, Louis Eugène (1802-1857) – Fransız general ve politikacı; burjuva cumhuriyetçi; 1830-40'lı yıllarda Cezayir'in elegeçirilmesi harekatına katıldı, 1848'de Cezayir genel valisi; Fransa savaş bakanı (Mayıs-Haziran 1848); Paris işçilerinin Haziran ayaklanmasının kanlı olarak bastırılmasından sorumlu; Haziran-Aralık 1848'de diktatörlük yetkileri verildi. – 39.

Cavallotti, Felice (1842-1898) – İtalyan politikacı ve yazar; burjuva radikallerin lideri; 1873'ten itibaren parlamento üyesi. – 301.

Cavendish, Spencer Compton (Hartington markisi) (1833-1908) – İngiliz Liberal Partisinin önde gelenlerinden. – 109.

Cervantes, Saavedra, Miguel de (1547-1616) – Büyük İspanyol gerçekçi yazar; *Don Kişot*'un yazarı. – 202.

Champion, Henry Hyde (1859-1928) – İngiliz sosyalist, yayıncı ve yazar; Sosyal-Demokrat Federasyon üyesi; muhafazakarlarla gizli pazarlıklara girişti; 1890'larda Avustralya'ya göç etti ve emekçi sınıf hareketinde aktif rol aldı. – 225.

Cherbuliez, Antoine-Elisée (1797-1869) – İsviçreli iktisatçı, Sismondi'nin izleyicisi; Sismondi'nin ve Ricardo'nun görüşlerinin karışımı olan bir kuram ortaya koydu. – 144.

Çernişevski, Nikolaiy Gavriloviç (1828-1889) – Rus devrimci demokrat ve ütopik sosyalist; bilim adamı, romancı, eleştirmen; Rus sosyal-demokrasisinin seçkin öncülerinden. – 38, 104, 185.

Clemenceau, Georges (1841-1929) – Fransız politikacı ve yazar; 1880'lerden sonra Radikal Parti lideri; başbakan (1906-09 ve 1917-20), emperyalist bir politika izledi. – 184, 220.

Cloots, Anacharsis (1755-1794) – Fransız Devrimi önderlerinden; sol jakobenlere yakındı. – 222, 223.

Cluseret, Gustave-Paul (1823-1900) – Fransız politikacı; Birinci Enternasyonal üyesi; bakunincilere ya-

kındı; Lyons ve Marsilya devrimci ayaklanmalarına (1870) katıldı; Paris Komünü üyesi; yenilgiden sonra Fransa'dan ayrıldı. – 31, 75.

Colins, Jean Guillaume Casear (1783-1859) – Fransız küçükburjuva iktisatçı (aslen Belçikalı). – 144, 145.

Comte, Auguste (1798-1857) – Fransız felsefeci ve sosyolog; pozitivizmin kurucusu. – 32, 49, 50, 311, 312, 313.

Cromwell, Oliver (1599-1658) – 17. yüzyıl burjuva devrimi döneminde burjuvazinin ve burjuvalaşmış soyluların lideri; 1653'ten sonra İngiltere, İskoçya ve İrlanda kral naibi. – 298.

**Cuno, Friedrich Theodor* (1846-1934) – Alman ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin liderlerinden; sosyalist, Birinci Enternasyonalin aktif üyesi; 1872'de Amerika'ya göç etti; daha sonra Amerikan işçi örgütü "Knights of Labor"ın (Emek Şövalyeleri) kurucularından. – 59.

D

**Danielson, Nikolay Frantseviç*(takma adı Nikolay-on) (1844-1918) – Rus iktisatçı ve yazar; 1880 ve 90'larda narodizm ideologu; Marx'ın *Kapital*'inin I. (N. A. Lopatin ile birlikte), II. ve III. ciltlerini Rusçaya çevirdi. – 110, 136, 198, 200, 258, 269, 291.

Dante, Alighieri (1265-1321) – Büyük İtalyan şair. – 202.

Danton, Georges-Jacques (1759-1794) – Fransız Devriminin önderlerinden; jakobenlerin sağ kanadının lideri. – 222.

Darwin, Charles Robert (1809-1882) – Büyük İngiliz doğabilimci; biyolojik evrim kuramının kurucusu. – 18, 93, 94, 96, 176.

Deák, Ferenz (1803-1876) – Macar devlet adamı; Macar aristokrasisi liberal çevrelerinin temsilcisi; Avusturya monarşisi ile uzlaşmayı savundu. – 131.

Demuth, Hélene (Lenchen, Nim) (1823-1890) – Marx'ın evinde hizmetçi ve ailenin yakın dostu; Marx'ın ölümünden sonra Engels'in evinde yaşadı. – 166, 180.

Descartes, René (1596-1650) – Fransız felsefeci ve bilimadamı, modern rasyonalizmin kurucusu. – 233.

Deville, Gabriel (d.1854) – Fransız sosyalist, Fransız İşçi Partisinin etkin lideri; yazar, Marx'ın *Kapital*'inin I. cildinin popüler yorumunun ve iktisat, felsefe ve tarih konularında birçok yapıtın yazarı. – 178.

Dietz, Johann Heinrich Wilhelm (1843-1922) – Alman sosyal-demokrat; Sosyal-Demokrat yayınevinin kurucusu; 1881'den sonra Reichstag üyesi. – 251, 253.

Disraeli, Benjamin (1871'den sonra Beaconsfield Earl'ü) (1804-1881) – İngiliz devlet adamı ve yazar; Muhafazakar Parti lideri, maliye bakanı (1852, 1858-59 ve 1866-68); başbakan (1868 ve 1874-80). – 116.

Dobrolyubov, Nikolay Aleksandroviç (1836-1861) – Rus devrimci demokrat; ünlü eleştirmen ve materyalist filozof; Rus sosyal-demokrasisinin seçkin öncüsü. – 185.

Domela-Nieuwenhuis, Ferdinand (1822-1891) – Hollanda Sosyal-Demokrat Partisi'nin kurucusu; sonraları anarşist. – 138.

Dufaure, Jules-Armand Stanislas (1798-1881) – Fransız devlet adamı; 1840'lı yıllarda birçok bakanlık yaptı. Paris Komününün celladı; 1870'lerde adalet bakanı, başbakan. – 67.

Dühring, Eugen Karl (1833-1921) – Alman filozof ve iktisatçı; gerici küçük-burjuva sosyalizmin temsilcisi; bazı Alman sosyal-demokratların desteklediği ve pozitivizm,

metafizik materyalizm ve idealizmden derlenme bir karışım olan görüşlerini Engels *Anti-Dühring* adlı kitabında eleştirdi. – 18, 97, 98, 99, 102, 185, 237, 299.

E

Eccarius, Johann Georg (1818-1889) – Alman işçi, yazar; Alman ve uluslararası işçi hareketinin önde gelen kişilerinden; Londra'da göçmen olarak yaşadı; Haklılar Birliğinin ve daha sonra Komünist Birliğin üyesi; Londra'daki Alman İşçiler Eğitim Derneği'nin liderlerinden; Birinci Enternasyonal genel konseyi üyesi; sonraları İngiliz sendika hareketine katıldı. – 221.

Eichhoff, Wilhelm (1833-1895) – Alman sosyalist; 1850'li yılların sonlarında Stieber'i polis casusu olarak teşhir etti ve bu yüzden yargılandı; 1860'ta İngiltere'ye göç etti; Birinci Enternasyonalin tarihini ilk yazanlardan. – 216.

Epikuros (İÖ. 342-271) – Eski Yunan materyalist filozofu. – 167.

**Ernst, Paul* (1866-1933) – Alman yazar, eleştirmen ve oyun yazarı; 1880'lerin sonlarında Sosyal-Demokrat Parti'ye katıldı; "Genç"lerin liderlerinden; 1891'de Sosyal-Demokrat Partiden atıldı. – 231.

Estrup, Jacob (1825-1913) – Danimarkalı muhafazakar devlet adamı. – 226.

F

Favre, Jules (1809-1880) – Fransız avukat ve devlet adamı; 1850'lerin sonlarında cumhuriyetçi burjuva muhalefetin lideri oldu; dışişleri bakanı (1870-71); Paris Komünü'nün celladı ve Enternasyonale karşı savaşımın esin kaynağı. – 28, 39, 40, 50, 52, 53, 62.

Fechner, Gustav Theodor (1801-1887) – Alman fizikçi ve idealist filozof, psikofiziğin kurucularından. – 18.

Feuerbach, Ludwig (1804-1872) – Marx-öncesi dönemin büyük materyalist filozofu. – 238, 245, 299.

Fichte, Johann Gottlieb (1762-1814) – Alman öznel idealist filozof; 18. yüzyıl sonları, 19. yüzyıl başları Alman idealizminin temsilcisi. – 288.

Fischer, Richard (1855-1926) – Alman sosyal-demokrat; Alman Sosyal-Demokrat Partisi'nin sekreteri. – 248, 253.

Flerovski (Bervi, Vasili Vasiliyeviç) – Rus iktisatçı ve sosyolog; narodnik, ütopik sosyalizminin temsilcisi; *Rusya'da İşçi Sınıfının Durumu*nun (1860) yazarı. – 11, 38.

Flocon, Ferdinand (1800-1866) – Fransız politikacı ve yazar; küçükburjuva demokrat; *Réforme* gazetesi yayın yönetmenlerinden; 1848-57'de Geçici Hükümet üyesi. – 303.

Forster, William Eduard (1818-1886) – İngiliz politikacı ve yapımcı; liberal; milletvekili. – 109, 154.

Fourier, François Marie Charles (1772-1837) – Fransız ütopik sosyalist. – 181, 182.

**Frankel, Leo* (1844-1896) – Macar ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin ünlü kişilerinden; Birinci Enternasyonal genel konseyi üyesi (1871-72); Macar İşçi Partisinin kurucularından (1880); Marx ve Engels'in çalışma arkadaşı. – 48.

Frederick II (1712-1786) – Prusya kralı (1740-1786). – 162.

Frederick Wilhelm (1620-1688) – Brandenburg elektörü (1640-1688). – 289.

Frederick Wilhelm III (1770-1840) – Prusya kralı (1797-1840). – 37.

G

Gambetta, Léon Michel (1838-1882) – Fransız devlet adamı; burjuva

cumhuriyetçi; Ulusal Savunma Hükümeti üyesi (1870-71); Prusya'ya karşı illerdeki silahlı direnişin örgütleyicisi; bakanlar konseyi başkanı ve dışişleri bakanı (1881-82). – 36, 39, 40, 41.

Geib, August (1842-1879) – Alman sosyal-demokrat; Sosyal-Demokrat İşçi Partisi (Ayzenahçılar) üyesi; 1872'den itibaren parti muhasip üyesi; 1874'ten itibaren Reichstag üyesi. – 87.

Geiser, Bruno (1846-1898) – Alman sosyal-demokrat; *Die Neue Welt* dergisinin genel yayın yönetmeni; partinin oportünist kanadının liderlerinden. – 182.

George, Henry (1839-1897) – Amerikalı yazar; burjuva iktisatçı, kapitalist toplumdaki tüm toplumsal çelişkilerin giderilmesi için toprağın burjuva kamulaştırılmasını savundu. – 143, 144, 145, 175, 208, 209, 212, 213.

Gladstone, William Ewart (1809-1898) – İngiliz politikacı ve devlet adamı; Liberal Partinin lideri; çeşitli hükümetlerde bakan, başbakan (1868-74, 1880, 1885, 1886, 1892-94); sık sık sosyal konularda demagojiye ve liberallere, küçükburjuvanın ve işçi sınıfının üst tabakasının liberalleri desteklemesi amacıyla yapılan, yarım-ağız reformlara (1884 seçim reformu ve diğer reformlar) başvurdu. – 15, 16, 56, 108, 116, 154, 195, 207, 307.

Gneisenau, August Wilhelm (1760-1831) – Prusyalı general ve politikacı; Alman halkının Napoléon egemenliğine karşı bağımsızlık savaşımında çok önemli bir rol oynadı. – 33.

Gögg, Amand (1820-1897) – Alman gazeteci; küçük-burjuva demokrat; 1849'da Baden geçici hükümeti üyesi; devrimin yenilgisinden sonra Almanya'dan ayrıldı; 1870'lerde Alman sosyal-demokrasisine katıldı. – 82.

Goschen, George, Joachim, Vikont (1831-1907) – Alman asıllı İngiliz politikacı; 1863'ten sonra milletvekili; birçok kez hükümet üyesi; ekonomik sorunlara ilişkin birçok yapıtın yazarı. – 109.

Gould, Jay (1836-1892) – Amerikalı milyoner, demiryolu kralı ve yatırımcı. – 137, 240.

Grillenberger, Karl (1848-1897) – Alman sosyal-demokrat; 1881'den sonra Reichstag üyesi; 1890'larda Alman Sosyal-Demokrat Partisinin oportünist kanadında yer aldı. – 162.

Grousset, Pascal (1844-1909) – Fransız yazar ve politikacı; blankici; Ulusal Muhafız merkez komitesi ve Paris Komünü üyesi. – 51.

Guesde, Jules (1845-1922) – Fransız ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin lideri; Fransız İşçi Partisi'nin kurucularından (1879); marksizmi Fransa'da yaygınlaştırdı; yıllarca Fransız sosyalist hareketinin devrimci kanadının önderliğini yaptı; oportünizme karşı savaştı; Birinci Dünya Savaşında sosyal şovenist. – 131, 132, 146, 158, 249.

**Guillaume-Schak, Getrude* – Alman anarşist. – 196.

Guizot, François Pierre Guillaume (1787-1874) – Fransız burjuva tarihçi ve devlet adamı; 1840'tan, Şubat 1848 Devrimine kadar Fransa'nın iç ve dış politikasını çizdi, büyük zengin burjuvazinin görüşlerini dile getirdi. – 144, 298.

Gumpert, Eduard (ö.1893) – Manchester'de yaşayan Alman hekim; Marx'ın ve Engels'in dostu. – 23, 25.

Gülich, Gustav (1791-1847) – Alman iktisatçı ve tarihçi; tarih ve ulusal ekonomi konularında birçok kitabın yazarı. – 299.

Haller, Karl Ludwig (1768-1854) – İsviçreli avukat ve tarihçi; köleliğin ve mutlakiyetçiliğin savunucusu. – 274.

Harcourt, William Vernon (1827-1904) – İngiliz devlet adamı; liberal; milletvekili; 1873'ten itibaren önemli hükümet görevlerinde bulundu; Liberal Parti lideri (1894-98). – 109.

Hardie, James Keir (1856-1915) – İngiliz işçi hareketinin önderi; reformist; İskoçya İşçi Partisi (1888) ve Bağımsız İşçi Partisi (1893) kurucusu ve lideri; İşçi Partisi lideri. – 307.

**Harkness, Margaret* (takma adı John Law) – İngiliz yazar; Sosyal-Demokrat Federasyon üyesi. – 216.

Harney, George Julian (1817-1897) – İngiliz işçi hareketinin önderlerinden; çartist hareketin sol kanat liderlerinden; Kardeş Demokratlar Derneğinin kurucusu; *The Northern Star, Red Republican* (haftalık) ve diğer çartist yayınların genel yayın yönetmeni. – 282.

Harrison Frederic (1831-1923) – İngiliz yazar; August Comte yanlısı. – 312.

Hartington – Bkz. Cavendish, Spencer Compton.

Hasenclever, Wilhelm (1837-1889) – Alman şair; Lassalle yanlısı. – 79, 85.

Hasselman, Wilhelm (d.1844) – Lassalle yanlısı Genel Alman İşçiler Derneğinin liderlerinden; 1871-75'te *Neuer Social-Demokrat*'ın genel yayın yönetmeni; 1880'de anarşist görüşlerinden dolayı Alman Sosyal-Demokrat Partisinden çıkarıldı. – 79, 85.

Hatzfeldt, Sophie von (1805-1881) – Lassalle'ın dostu ve izleyicisi. – 252.

Haussmann, Georges Eugène (1809-1891) – Fransız politikacı; bonapartist; Seine bölgesi polis şefi (1853-70); Paris'in bayındırlık çalışmalarını yönetti. – 21.

Haxthausen, August (1792-1866) – Prusyalı subay ve yazar; Rus toprak ilişkilerinde komün sisteminin kalıntıları konulu bir kitabın yazarı; gerici feodalist. – 46, 104.

Hébert, Jacques-René (1757-1794) – Fransız Devrimine katıldı; jakobenlerin sol kanadının lideri. – 222.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770-1831) – Klasik Alman felsefesinin seçkin temsilcisi; nesnel idealist; en geniş kapsamıyla idealist diyalektiğin savunucusu. – 18, 69, 74, 195, 199, 202, 244, 246, 261, 262, 288, 306.

Heine, Heinrich (1797-1856) – Devrimci Alman şairi. – 27.

Held, Adolf (1844-1880) – Alman burjuva iktisatçı; Bonn Üniversitesi profesörü. – 18.

Hellwald, Friedrich (1842-1892) – Avusturyalı etnograf, coğrafyacı ve tarihçi. – 94.

Helmholtz, Herman Ludwig Ferdinand (1821-1894) – Alman fizikçi ve fizyolog. – 99.

Henning, Leopold (1791-1866) – Hegelci Alman filozof; Hegel'in ölümünden sonra yayınlanan bütün eserlerinde *Science of Logic*'in [Mantık Bilimi] ve *Encyclopaedia of Philosophical Sciences*'ın (Felsefi Bilimler Ansiklopedisi) editörlüğünü yaptı. – 261.

Hepner, Adolf (1846-1923) – Alman sosyal-demokrat; *Der Volkstaat* gazetesinin yayın yönetmenlerinden; Enternasyonalin Lahey kongresinde delege (1872); daha sonra ABD'ye göç etti. – 39, 71, 98.

Herzen, Aleksandr İvanoviç (1812-1870) – Rus devrimci demokrat; materyalist filozof ve yazar; 1852'den sonra İngiltere'de yaşadı ve "Özgür Rusya Basımevi"ni kurdu; *Polyarnaya Zvezda* (Kutup Yıldızı) dergisini ve *Kolokol* (Çan) ga-

zetesini yayınladı. – 104.

Hilditch, Richard – 19. yüzyıl ortaları İngiliz iktisatçısı; toprağın kamulaştırılmasını savundu. – 144.

Hins, Eugène (1839-1923) – Birinci Enternasyonalin Belçika şubelerini örgütleyenlerden; Belçika federal konseyi üyesi; önceleri Proudhon, daha sonra Bakunin yanlısı. – 63.

Hirsch, Karl (1841-1900) – Alman sosyal-demokrat; gazeteci; Liebknecht'le birlikte Leipzig'de *Demokratische Wochenblatt*'ın yayın yönetmenliğini yaptı; August Bebel'in ve Wilhelm Liebknecht'in tutuklanmasından sonra sosyal- demokrat gazete *Der Volkstaat*'ın genel yayın yönetmeni oldu; Sosyalistler Yasası yürürlükte olduğu sırada Fransa, Belçika ve İngiltere'de yaşadı, bilimsel sosyalist görüşleri tanıtmaya çalıştı. – 126, 127.

Hobbes, Thomas (1588-1679) – İngiliz filozof; mekanik materyalizmin temsilcisi. – 94, 244.

Höchberg, Karl (1853-1885) – Alman sosyal reformcu; zengin bir tüccarın oğlu; 1876'da Sosyal- Demokrat Partiye katıldı; reformist gazete ve dergiler kurdu ve finanse etti. – 102, 118, 126, 129.

Hohenzollernler – Brandenburg prensleri hanedanı (1415-1701); Prusyalı kralları (1701-1918) ve Alman imparatorları (1871-1918). – 33, 36, 101.

**Hubert, Adolph* – İngiltere'de yaşayan Fransız göçmen; Birinci Enternasyonal üyesi. – 52.

Huxley, Thomas Henry (1825-1895) – İngiliz biyolog; Darwin'in dostu ve izleyicisi, kuramlarının savunucusu; felsefede tutarsız materyalist. – 312.

**Hyndman, Henry Mayer* (1842-1921) – İngiliz sosyalist; 1884'te Sosyal-Demokrat Federasyona dönüştürülen Demokrat Federasyonun kurucu (1881) ve liderlerinden; işçi hareketinde oportünist ve bölücü politika izledi; sonraları İngiliz Sosyalist Partisinin liderlerinden biri oldu ama emperyalist savaşı desteklediği için 1916'da partiden kovuldu. – 133, 148, 154, 171, 211, 221, 224, 306, 307.

İ

İbsen, Henrik (1828-1906) – Ünlü Norveçli oyun yazarı. – 233.

J

Jacobi, Abraham (1830-1919) – Alman hekim; Komünist Birlik üyesi; Köln Komünist Duruşması(1852) sanıklarından; jürinin beraat ettirmesine karşın "majesteleri"ne hakaret ettiği için hapis kaldı; 1853'te İngiltere'ye, oradan da ABD'ye kaçtı, marksist propagandalarını Amerikan basınında sürdürdü. – 261.

Jollymeyer – Bkz. Schorlemmer.

Jung, Hermann (1830-1901) – Uluslararası ve İsviçre işçi sınıfı hareketinin önderlerinden; Birinci Enternasyonal genel konseyi üyesi; Lahey kongresinden (1872) önce Enternasyonalde Marx'ın çizgisini destekledi; 1872 sonbaharında İngiliz Federal Konseyinin reformist kanadına katıldı ve 1877'den sonra işçi hareketinden çekildi. – 221.

K

Kant, İmmanuel (1724-1804) – Klasik Alman felsefesinin kurucusu. – 98, 244, 261, 288, 316.

Kaufmann, İllarion İgnatyeviç (1848-1916) – Rus burjuva iktisatçı, St. Petersburg Üniversitesi profesörü; paranın dolaşımı ve kredi üzerine birçok kitabın yazarı. – 115.

**Kautsky, Karl* (1854-1938) – Alman sosyal-demokrat; yazar; *Neue Zeit*'in genel yayın yönetmeni (1883-1917); Marksistlere 1880'lerde katıldı, marksist kuram üzerine

yazdığı birçok eser, yanlışlarına karşın, marksizmin yaygınlaşmasına olumlu katkı yaptı; sonraları oportünist ve Alman sosyal demokrasisinde ve İkinci Enternasyonalde merkeziyetçiliğin ideologu. – 135, 154, 175, 180, 186, 188, 250, 254, 255, 271, 273, 322, 323.

Kautsky, Louise (d.1860–ö.1937'den sonra) – Avusturyalı sosyalist; Karl Kautsky'nin ilk karısı, Engels'in sekreteri (1890'dan sonra). – 223, 250, 323.

**Kautsky, Minna* (1837-1912) – Alman yazar; toplumsal konulu roman yazarı; Karl Kautsky'nin annesi. – 201.

Kayser, Max (1853-1888) Alman sosyal-demokrat; Reichstag üyesi (1878'den sonra); sosyal-demokratların sağ kanadından. – 127, 162.

**Kelley-Wischnewetsky, Florence* (1859-1932) – Amerikalı sosyalist, sonraları burjuva reformist; Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfının Durumu* adlı kitabını İngilizceye çevirdi. – 205, 211, 214.

Koppen, Karl Friedrich (1808-1863) – Alman radikal yazar ve tarihçi; genç-hegelci. – 223.

Krapülinski – Napoléon III'ün lakabı.

**Kugelmann, Ludwig* (1830-1902) – Alman hekim; Almanya'da 1848-49 Devrimine katıldı; Birinci Enternasyonal üyesi; 1862'den 1874'e kadar Marx'la mektuplaştı ve ona Almanya'daki durum konusunda bilgi verdi; Marx'ın ve Engels'in dostu. – 17, 19, 22, 24, 32, 38, 45, 47, 51.

L

Labriola, Antonio (1843-1904) – İtalyan edebiyatçı ve felsefeci, 1880 ve 90'lı yıllarda marksizme yakındı; daha sonra politik yaşamdan çekildi. – 320.

**Lafargue, Paul* (1842-1911) – Fransız ve uluslararası işçi hareketinde seçkin lider; marksizmin önde gelen savunucusu tanıtımcısı; Birinci Enternasyonal genel konseyinin üyesi; Fransız İşçi Partisinin kurucularından (1879); Marx'ın ve Engels'in öğretilisi ve yakın çalışma arkadaşı; Marx'ın kızı Laura'nın kocası. – 45, 49, 67, 131, 143, 146, 147, 158, 247, 282, 304, 308, 320, 322.

**Lange, Friedrich Albert* (1828-1875) – Alman filozof, yeni-Kantçı, materyalizmin ve sosyalizmin düşmanı. – 18.

Lankester, Ray (1847-1929) – İngiliz biyolog. – 166.

**Lassalle, Ferdinand* (1825-1864) – Alman küçük-burjuva sosyalist; Genel Alman İşçiler Derneğinin kurucularından (1863). Bu dernek, işçi sınıfı hareketi için olumlu bir önem taşıyordu ama derneğin seçilmiş başkanı olan Lassalle, onu oportünist bir çizgide yönetti; Lassalle'ın teorik ve siyasal görüşlerini Marx ve Engels sertçe eleştirdiler. – 80, 82, 89, 92, 103, 118, 157, 251, 252.

Lavergne-Peguilhen, Moritz von – Alman tarihçi ve iktisatçı; gerici, romantik tarih ekolünün temsilcisi. – 274, 275, 276.

**Lavrov, Pyotr Lavroviç* 1823-1900) – Rus sosyolog ve yazar; narodnik ideologlardan; 1870'ten sonra ülkesi dışında yaşadı; Birinci Enternasyonal üyesi; Paris Komününe katıldı; 1873-77 yıllarında Zürih ve Londra'da yayınlanan Vperyod (*İleri*) dergisinin yayın yönetmeni; 1870'lerin başından itibaren Marx ve Engels ile mektuplaştı. – 93.

Ledru-Rollin, Alexandre Auguste (1807-1876) – Fransız yazar ve politikacı; küçük-burjuva demokratların liderlerinden; *Réforme* gazetesinin genel yayın yönetmeni; 1848'de Geçici Hükümet üyesi; kurucu meclis ve yasama meclisinde Mo-

untain Parti lideri; Mountain Parti milletvekillerince düzenlenen 13 Haziran 1849 gösterilerinin dağıtılmasından sonra İngiltere'ye göç etti; Londra'daki küçük-burjuva göçmenlerin liderlerinden. – 303.

Leibniz, Gottfried Wilhelm (1646-1716) – Alman matematikçi; felsefeci. – 261, 316.

Lenchen – Bkz. Demuth, Hélene.

Leroux, Pierre (1797-1871) – Fransız küçük-burjuva yazar; ütopik sosyalist; hıristiyan sosyalizminin temsilcilerinden. – 215.

Lessing, Gotthold Ephraim (1729-1781) – Alman yazar, eleştirmen ve felsefesi; 18. yüzyıl aydınlanmacılarından. – 18, 286.

Liebig, Justus von (1803-1873) – Alman bilimadamı; tarımsal kimyanın kurucularından. – 93.

**Liebknecht, Wilhelm* (1826-1900) – Alman ve uluslararası işçi hareketinin önderlerinden; 1848-49 Devrimine katıldı; Komünist Birlik üyesi; Alman Sosyal-Demokrat Partisinin kurucu ve liderlerinden; Marx ve Engels'in dostu ve yakın çalışma arkadaşı. – 20, 22, 35, 43, 44, 46, 52, 53, 71, 75, 79, 85, 86, 87, 90, 93, 108, 117, 118, 159, 171, 208, 249, 251, 253, 322.

Lizzie – Bkz. Burns, Lydia.

Locke, John (1632-1704) – İngiliz felsefeci, senstialist. – 244.

Longuet – Bkz. Marx, Jenny (Longuet).

Lopatin, Hermann Aleksandroviç (1845-1918) – Rus devrimci; narodnik; Birinci Enternasyonal genel konseyi üyesi; Marx'ın *Kapital*'inin I. cildinin Rusçaya çevirenlerden; Marx'ın ve Engels'in dostu. – 200.

Loria, Achille (1857-1926) – İtalyan gerici sosyalist ve iktisatçı; marksizmi çarpıtanlardan. – 320.

Louis XIV (1638-1715) – Fransa kralı (1643-1715). – 115.

Louis XV (1710-1774) – Fransa kralı (1715-1774). – 115.

Louis Philippe (1773-1850) – Orlean dükü, Fransa kralı (1830-48). – 114.

Louise – Bkz. Kautsky, Louise.

Lowe, Robert (1811-1892) – İngiliz devlet adamı ve yazar; Whig, sonra liberal; milletvekili. – 109.

Lubbock, John (1834-1913) – İngiliz darvinci biyolog; etnograf ve arkeolog; maliyeci ve politikacı; liberal; ilkel toplumların tarihi üzerine birçok yapıtın yazarı. – 177.

Luther, Martin (1483-1546) – Alman Reformasyon lideri; Almanya'da protestanlığın (lüterciliğin) kurucusu; 1525 Köylü Savaşında ayaklanan köylülere ve kentli yoksullara karşı prensleri destekledi. – 181, 287.

M

MacDonald, Alexander (1821-1881) – İngiliz sendikacılığının reformist liderlerinden; Kömür İşçileri Sendikası sekreteri; 1874'ten sonra milletvekili; Liberal Partinin politikasını izledi. – 109.

Maistre, Joseph Marie de (1753-1821) – Fransız yazar; monarşist; aristokrasi ve ruhban gericiliğinin temsilcisi; Fransız Devriminin azılı düşmanı. – 274.

Malon, Benoit (1841-1893) – Fransız sosyalist; Birinci Enternasyonal ve Paris Komünü üyesi; yenilgiden sonra İtalya'ya sığındı; daha sonra sığındığı İsviçre'de anarşistlere yaklaştı; Fransız sosyalist hareketinde oportünist bir eğilim olan possibilizmin ideologu. – 67, 131, 147, 156, 157, 158, 159.

Malthus, Thomas Robert (1766-1834) – İngiliz din adamı; iktisatçı; burjuvalaşan toprak sahibi soyluların ideologu; nüfus kontrolü kuramının savunucusu. – 18, 82, 94, 136.

Mann, Thomas (1856-1941) – İngiliz emekçi hareketinin önderlerinden; makinist; 1885'te Sosyal-Demokrat

Federasyonun sol kanadına, 1893'te Bağımsız İşçi Partisi'ne katıldı; 1880'lerin sonlarında vasıfsız işçilerin kitle hareketlerinin düzenlenmesinde ve bu işçilerin sendikalarda birleşmesinde aktif rol oynadı; birçok büyük grevi örgütledi; 1920'de Büyük Britanya Komünist Partisine kurucu üye olarak katıldı; uluslararası işçi hareketinde birliğin savunucusu. – 225, 228.

Marwitz, Friedrich August Ludwig (1777-1837) – Prusyalı general ve politikacı; askerî anılar yazarı. – 273.

Marx, Eleanor (Tussy) (1855-1898) – Marx'ın küçük kızı; 1884'ten sonra Edward Aveling'in karısı; 1880 ve 90'larda İngiliz ve uluslararası işçi hareketine aktif olarak katıldı. – 76, 159, 271, 273, 180, 166, 224.

**Marx, Jenny* (kızlık adı von Westphalen) (1814-1881) – Marx'ın eşi. – 19, 23, 145.

Marx, Jenny (1844-1883) – Marx'ın büyük kızı; uluslararası işçi hareketine aktif olarak katıldı; İrlanda halkının bağımsızlık savaşımında önemli bir rol oynadı; 1872'den sonra Charles Longuet'nin karısı. – 16, 166.

**Marx, Laura* (1845-1911) – Marx'ın ortanca kızı; 1868'den sonra Paul Lafargue'ın karısı; Fransız işçi sınıfı hareketine aktif olarak katıldı. – 45, 206, 249, 250.

Maurer, Georg Ludwig (1790-1872) – Ünlü Alman tarihçi; eskiçağ ve ortaçağ Almanyası'nın toplumsal yapısını inceledi; Mark adı verilen ortaçağ toplumunun tarihi üzerindeki çalışmalara önemli katkıda bulundu. – 160, 235.

Mazzini, Giuseppe (1805-1872) – İtalyan devrimci; burjuva demokrat; İtalyan ulusal kurtuluş hareketinin önderlerinden; 1850'lerde İtalyan halkının sürdürdüğü ulusal kurtuluş savaşımına bonapartist Fransa'nın karışmasına karşı çıktı; 1864'te yeni kurulan Birinci Enternasyonal'i kendi nüfuzu altına almaya çalıştı; 1871'de Birinci Enternasyonale ve Paris Komününe hücum etti; İtalya'da bağımsız işçi sınıfı hareketinin gelişmesine engel oldu. – 62, 63, 302.

McKinley, William (1843-1901) – Amerikalı devlet adamı; Cumhuriyetçi Parti liderlerinden; 1890'da tekelleri koruyucu yüksek gümrük tarifeleri getirdi; ABD başkanı (1897-1901). – 258.

**Mehring, Franz* (1846-1919) – Alman işçi sınıfı hareketinin önderlerinden; tarihçi ve yazar; Alman sosyal-demokrasisinin sol kanadının liderlerinden ve teorisyenlerinden; Alman Komünist Partisinin kurulmasında önderlik etti. – 273, 286.

Meissner, Otto Karl (1819-1902) – Marx'ın *Kapital*'ini ve Marx ile Engels'in birçok yapıtını yayınlayan Hamburglu yayıncı. – 18.

Mendelssohn, Moses (1729-1786) – Alman gerici burjuva filozof; deist. – 18.

**Mesa y Leompart, José* (1840-1904) – İspanyol basım işçisi; İspanya işçi sınıfı ve sosyalizm hareketlerinin önderlerinden; Birinci Enternasyonalin İspanya şubelerini örgütleyenlerden; anarşizme karşı savaşıma aktif olarak katıldı; İspanyol Sosyalist İşçiler Partisi kurucularından (1879); Marx'ın ve Engels'in birçok yapıtını İspanyolcaya çevirdi. – 253.

Meşçerski, Vladimir Petroviç (1839-1914) – Gerici Rus yazar; prens. Çar hükümetinin cömertçe desteklediği yayınlarında Meşçerski, hükümetin işçilere ve liberal burjuvaziye herhangi bir ödün vermesine karşı çıktı. – 278.

**Meyer, Rudolf Hermann* (1839-1899) – Alman burjuva iktisatçı ve yazar; muhafazakar. – 171.

Meyer, Sigfried (~1840–1872) – Alman ve Amerikan işçi sınıfı hare-

ketinin liderlerinden; sosyalist; Genel Alman İşçiler Derneği üyesi; Alman işçi sınıfı hareketinde Lassalle'ın nüfuzuna karşı savaş açtı; Birinci Enternasyonal üyesi; 1886'da Amerika'ya göç etti; New York Komünist Klübü üyesi ve Enternasyonalin ABD şubelerini örgütleyenlerden; Marx'ın ve Engels'in izleyicisi. – 12, 38.

Mignet, François-Auguste Marie (1796-1884) – Liberal görüşlü Fransız tarihçi. – 298.

Mihailovski, Nikolay Konstantinoviç (1842-1904) – Ünlü Rus yazar ve edebiyat eleştirmeni; pozitivist filozof; liberal narodizmin seçkin teorisyeni. – 103.

Mill, James (1773-1836) – İngiliz filozof ve iktisatçı; Ricardo'nun teorisini basitleştirdi; Bentham'ın felsefi görüşlerinin izleyicisi. – 144.

Mill, John Stuart (1806-1873) – İngiliz iktisatçı ve pozitivist filozof; klasik ekonomi politik okulunun temsilcisi. – 144.

Millerand, Alexandre Étienne (1859-1943) – Fransız politikacı ve devlet adamı; 1880'lerde küçük-burjuva radikal; 1890'larda sosyalistlere katıldı ve Fransız sosyalist hareketinde oportünist eğilimin lideri oldu; 1899'da gerici burjuva hükümete girdi. – 282.

Miquel, Johannes (1828-1901) – Alman politikacı; 1840'larda Komünist Birlik üyesi; daha sonra ulusal-liberal, Prusya maliye bakanı (1890-1901). – 51, 122.

Moleschott, Jacob (1822-1893) – Alman fizyolog; filozof, vülger materyalizmin başlıca temsilcisi. – 93.

Moltke, Helmuth Karl Bernhard (1800-1891) – Prusyalı general, 1871'den sonra feldmareşal; gerici asker ve yazar; Prusya militarizminin ve şovenizminin ideologu; Prusya (1857-71) ve imparatorluk (1871-88) genelkurmay başkanı. – 23.

Monteil, Amans Alexis (1769-1850) – Fransız tarihçi. – 12.

Montesquieu, Charles Louis (1689-1755) – Fransız sosyolog, iktisatçı ve yazar; 18. yüzyıl burjuva aydınlanmacılığının temsilcisi; anayasal monarşinin teorisyeni. – 288.

Moore, Samuel (~1830-1912) – İngiliz avukat; Birinci Enternasyonal üyesi; Marx'ın *Kapital*'inin I. cildini (Edward Aveling ile birlikte) ve *Komünist Parti Manifestosu*'nu İngilizceye çevirdi; Marx'ın ve Engels'in dostu. – 29.

Morgan, Lewis Henry (1818-1881) – Ünlü Amerikalı etnolog, arkeolog ve ilkel toplum tarihçisi. – 176, 180, 298.

Morley, Samuel (1809-1886) – İngiliz liberal, milletvekili (1868-1885). – 50, 108.

Most, Johann (1846-1906) – Alman anarşist, 1860'larda emekçi sınıf hareketine katıldı; Sosyalistler Yasasının çıkarılmasından (1878) sonra İngiltere'ye göç etti; 1880'de anarşist görüşlerinden dolayı Sosyal-Demokrat Partiden çıkarıldı;; 1882'de Amerika'ya göç etti ve orada anarşizmi savunmayı sürdürdü. – 97, 98, 102, 150, 168, 169.

Mundella, Anthony John (1825-1897) – İngiliz politikacı ve yapımcı; 1868'den sonra milletvekili; çeşitli bakanlıklar yaptı. – 108.

Mülberger, Arthur (1847-1907) – Alman yazar; prudoncu; *Der Volksstaat*'ta yayınlanan "Konut Sorunu" adlı makalesine yanıt olarak Engels aynı başlık altında bir dizi makale yazdı (1872-73). – 72.

Müller, Adam Heinrich (1779-1829) – Alman yazar ve iktisatçı; Alman iktisat biliminde, feodal aristokrasinin çıkarlarını yansıtan ve "romantik" adı verilen ekolün temsilcisi; Adam Smith'in iktisadi öğretisine karşı çıktı. – 274.

Münzer, Thomas (~1490-1525) – Ünlü Alman devrimci; reformasyon

ve 1525 Köylü Savaşı sıralarında köylü-avam kampının önderi ve ideologu; eşitlikçi ütopik komünizm düşüncesini savundu. – 324.

N

Napoléon I (*Bonaparte*) (1796-1821) – Fransız imparatoru (1804-14 ve 1815). – 25, 26, 34, 63, 144.

Napoléon III (*Louis Bonaparte*) (1808-1873) – Napoléon I'in yeğeni; ikinci cumhuriyet cumhurbaşkanı (1848-51); Fransız imparatoru (1852-70). – 21, 25, 30, 32, 39, 40, 41, 44, 46, 52, 65, 114, 144, 170, 191, 237.

Neçayev, Sergey Gennadyeviç (1847-1882) – Rus devrimci; ajan provakatör; 1868-69'da Petrograd öğrenci eylemlerine katıldı; 1869-71'de Bakunin'le yakın ilişkisi vardı; "Narodnaya Raspava" (Halkın İntikamı) adlı gizli örgütün kurucusu (1869); 1872'de İsviçre yetkilileri tarafından çar hükümetine teslim edildi; Peter ve Paul kalesinde öldü. – 65.

Nim – Bkz: Demuth, Hélene.

Nobiling, Karl Edward (1848-1878) – Alman anarşist; 1878'de Wilhelm I'i öldürmeye teşebbüs etmesi, Sosyalistler Yasasının getirilmesi için bahane olarak kullanıldı. – 128.

O

O'Donovan Rossa, Jeremiah (1831-1915) – İrlanda Fenian Derneği kurucularından ve liderlerinden; 1865'te tutuklandı ve ömür boyu çalışma kampı cezasına çarptırıldı, 1870'de affedildi; göç ettiği Amerika'da Fenian örgütünü yönetti; 1880'lerde politikayı bıraktı. – 16.

Otto-Walster, August – Alman sosyal-demokrat, gazeteci. – 92.

Owen, Robert (1771-1858) – İngiliz ütopik sosyalist. – 91, 2170.

P

Palikao, Charles Cousin Montauban (1796-1878) – Fransız general, bonapartist; savaş bakanı ve başbakan (Ağustos-Eylül 1870). – 28.

Palmerston, Henry John Temple, Vikont (1784-1865) – İngiliz devlet adamı, başlangıçta muhafazakar, 1830'dan sonra Whig (liberal) parti lideri; dışişleri bakanı (1830-34, 1835-41, ve 1846-51); içişleri bakanı (1852-55); başbakan (1855-58 ve 1859-65). – 154.

**Papritz, Yevgenia Eduardovna* (1853-1919) – Rus şarkıcı, Rus folk müziği üzerine araştırmalar yaptı; Marx'ın ve Engels'in yazılarını yayınlayan yasadışı Moskova Çevirmenler ve Yayıncılar Derneği (1882-84) ile bağlantısı vardı. – 185.

**Patten, Philipp van* – Amerikalı burjuva, sosyalist harekete katıldı; 1876'da ABD İşçi Partisi, 1877'de Sosyalist İşçiler Partisi ulusal sekreteri oldu; 1833'te görevinden ayrıldı ve devlet memuru oldu. – 167.

Perret, Henri – İsviçre emekçi sınıfı hareketinde aktif bir rol oynadı; İsviçre'deki Birinci Enternasyonalin aktif üyesi; Sosyal-Demokrat İttifak üyesi (1868-69); Latin Federal Komitesi'nin genel sekreteri (1868-73); 1869'da bakunincilerden ayrıldı ama Enternasyonalin Lahey kongresinden (1872) sonra onlarla uzlaşma görüşünü savundu. – 75.

**Pertz, Georg Heinrich* (1795-1876) – Alman tarihçi, Almanya tarihi yazarı. – 33.

Petty, Sir William (1623-1687) – Seçkin İngiliz iktisatçı ve istatistikçi; burjuva ekonomi politik klasik ekolünün kurucusu. – 314.

Philip II Augustus (1165-1223) – Fransa kralı (1180-1223). – 288.

Pindar (İÖ 522-442) – Eski Yunan lirik şairi. – 115.

Pitt, William (Genç) (1759-1806) –

İngiliz devlet adamı; muhafazakar parti lideri; başbakan (1783-1801 ve 1804-06). – 222.

Platon (İÖ. 427-347 ~) – Eski Yunan felsefeci. – 324.

**Plehanov, Georgi Valentinoviç* (1856-1918) – Filozof, Rus ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin önderlerinden; Rusya'da marksizmi tanıttı; Rusya'daki ilk marksist örgüt olan Emeğin Kurtuluşu grubunu kurdu; uluslararası sosyalist kongrelerde delege (1889-93); 1880 ve 90'larda Plehanov uluslararası işçi hareketinde narodizm ve revizyonizme karşı savaş açtı; daha sonra menşevik lideri oldu. – 193, 194, 195, 285.

Pouyer-Quertier, Augustin (1820-1891) – Fransız politikacı ve yapıncı; koruyucu politika savunucusu; maliye bakanı (1871-72); Frankfort'taki, Almanya ile barış görüşmelerine katıldı (1871). – 49.

Powderly, Terence Vincent (1849-1924) – Amerikalı sosyalist; işçi örgütü "Emek Şövalyeleri"nin lideri (1879-93). – 208, 212.

**Proudhon, Pierre-Joseph* (1809-1865) – Fransız yazar, iktisatçı ve sosyolog; anarşizmin kurucusu; 1848'de kurucu meclis başkan yardımcısı. – 55, 83, 91, 144, 177, 188, 215, 253, 254.

Pumps – Bkz. Rosher, Mary Ellen.

Puşkin, Aleksandr Sergeyeviç (1799-1837) – Rus şair. – 260.

Puttkamer, Robert Victor (1828-1900) – Alman gerici devlet adamı; Prusya aristokrasisinin temsilcisi; Alman içişleri bakanı ve Prusya başbakan yardımcısı (1881-88); Sosyalistler Yasası çerçevesinde, sosyal-demokratlar aleyhine yasal soruşturmalar başlattı. – 162.

Pyat, Félix (1810-1889) – Fransız politikacı, yazar ve oyun yazarı; küçük-burjuva demokrat; 1848 Devrimine katıldı; 1849'da İsviçre'ye göç etti; daha sonra Belçika ve İngiltere'de yaşadı, bağımsız işçi sınıfı hareketine karşı çıktı; 1871'de ulusal meclis üyesi; Paris Komünü üyesi; yenilgiden sonra İngiltere'ye göç etti. – 51.

R

Rae, John (d. 1854) – İngiliz liberal iktisatçı ve yazar; modern sosyalizm ve Adam Smith üzerine yapıtların yazarı. – 148.

Ricardo, David (1772-1823) – İngiliz iktisatçı; burjuva ekonomi politik klasik ekolünün temsilcisi. – 82, 144, 175.

Richard I (Aslan Yürekli) (1157-1199) – İngiltere kralı (1189-1199). – 288.

Richard, Albert (1846-1925) – Fransız gazeteci; Enternasyonalin Lyons şubesinin liderlerinden; bakuninci; Paris Komününün yenilgisinden sonra bonapartist. – 65.

Richter, Eugen (1838-1906) – Liberal burjuva görüşleri savunan, Alman "özgür düşünenler partisi"nin liderlerinden; sosyalizmin düşmanı; proletarya ve burjuva sınıf çıkarlarının uzlaştırılabileceğini savundu. – 264.

Robespierre, Maximilien (1758-1794) – Fransız Devriminin seçkin siyasal önderi; jakoben lider; devrimci hükümet başkanı (1793-94). – 222, 223.

Robin, Paul (d. 1837) – Fransız öğretmen; bakuninci; Sosyal-Demokrat İttifak'ın liderlerinden; Enternasyonal genel konseyi üyesi (1870-71). – 62.

Rodbertus, Johann Karl (Jagetzow) (1805-1875) – Alman basmakalıp iktisatçı ve politikacı; burjuvalaşmış Prusyalı junkerlerin ideologu; Prusya "devlet sosyalizmi"ne ilişkin gerici görüşleri savundu. – 177, 178, 186, 188, 189.

Romanoflar – Rus çarlık ve imparatorluk hanedanı (1613-1917). –

100.
Rosenberg, Wilhelm Ludwig (d.1850) – Alman gazeteci; 1889'a kadar ABD Sosyalist İşçi Partisi Ulusal İcra Komitesi sekreteri. – 224, 229.
Rosenkranz, Peter Gerhardt (1814-1865) – Hegelci Alman filozof ve edebiyat tarihçisi. – 261.
Rosher, Mary Ellen (kızlık adı Burns, lakabı Pumps) – Engels'in karısının yeğeni; Engels yetiştirdi. – 99, 254.
Rosher, P.W. (P.W.R.) – Engels'in takma adı.
Rousseau, Jean-Jacques (1712-1778) – Fransız aydınlanmacı; demokrat. – 288.

S

Saint-Simon, Claude Henri (1760-1825) – Büyük Fransız ütopik sosyalist. – 217, 311, 312, 313.
Schäffle, Albert Eberhard Friedrich (1831-1903) – Alman burjuva iktisatçı ve sosyolog; Marx'ın *Kapital*'inin I. cildi yayınlandıktan sonra burjuvazi ve proletarya arasında barış ve işbirliğini savundu. – 135.
Schewitsch, Sergei – New Yorker Volkszeitung'un genel yayın yönetmeni. – 224.
Schiller, Friedrich (1759-1805) – Alman şair ve oyun yazarı. – 202.
**Schlüter, Hermann* (ö. 1919) – Alman sosyal-demokrat; ABD'ye göç etti ve oradaki Alman sosyal-demokrat harekete katıldı; İngiltere ve Amerika'da emekçi sınıf hareketlerinin tarihi üzerine bir dizi çalışma yaptı. – 227, 268, 278, 310.
**Schmidt, Conrad* (1863-1932) – Alman iktisatçı ve felsefeci; çalışma yaşamının başında Marx'ın iktisadi öğretisini kabul etti ama sonradan marksizmin burjuva muhaliflerine katıldı; revizyonizme kuramsal kaynak oluşturan yapıtların yazarı. – 233, 238, 261, 316, 324.
Scholl – Fransız işçi; Birinci Enternasyonalin Lyons şubesi üyesi; Londra'da göçmen; 1872'de imparatorluğun yeniden kurulmasını amaçlayan bonapartist planları destekledi. – 65.
Schorlemmer, Karl (*Jollymeyer*) (1834-1892) – Ünlü Alman kimyager; diyalektik materyalizm yanlısı; Manchester'de profesör; Alman Sosyal-Demokrat Partisi üyesi; Marx'ın ve Engels'in dostu. – 29, 161, 181.
Schramm, Karl August – Alman sosyal-demokrat; reformist, marksizmi eleştirdi; 1880'lerde partiden ayrıldı. – 189.
**Schweitzer, Johann Baptist* (1833-1875) – Almanya'daki Lassalle yanlısı liderlerden; *Sozial-Demokrat*'ın genel yayın yönetmeni (1864-67); Genel Alman İşçiler Derneği başkanı (1867-71); Bismarck'ın Almanya'nın "yukarıdan", Prusya'nın egemenliği altında birleşmesi politikasını destekledi; Alman işçilerin Birinci Enternasyonale girmesini engelledi; Sosyal-Demokrat İşçi Partisine karşı savaşım verdi; Prusya yöneticileriyle ilişkileri ortaya çıkarılınca 1872'de dernekten çıkarıldı. – 19, 54, 63, 118, 252.
Seidlitz – Alman biyolog, darvinci. – 94.
Serraillier, Auguste (d. 1840) – Fransız ve uluslararası işçi sınıfı hareketinin önderlerinden; Birinci Enternasyonal genel konseyi (1869-72) ve Paris Komünü üyesi; Marx ve Engels'in çalışma arkadaşı. – 41.
Sezar [*Caesar*], *Gaius Julius* (İÖ. 100-44) – Romalı general, devlet adamı ve yazar. – 298.
Shakespeare, William (1564-1616) – İngiliz şair, oyun yazarı ve yazar. – 76.
Shaw, George Bernard (1856-1950) – İngiliz oyun yazarı ve yazar;

1884'ten itibaren Fabian Derneği üyesi – 271.

Singer, Paul (1844-1911) – Alman işçi sınıfı hareketinin seçkin lideri; 1887'den sonra Alman Sosyal-Demokrat Partisi yönetim kurulu üyesi; 1890'dan sonra yönetim kurulu başkanı; oportünizm ve revizyonizme karşı aktif savaşım sürdürdü. – 281.

Smith, Adam (1723-1790) – İngiliz iktisatçı, burjuva ekonomi politik klasik ekolünün temsilcisi. – 260, 288, 314.

Soetbeer, Georg Adolph (1814-1892) – Alman burjuva iktisatçı ve istatistikçi. – 239.

Solon (İÖ. 638-559) – Yunan yasa koyucu; halk yığınlarının etkisiyle aristokrasi aleyhine bir dizi reform yaptı. – 293.

Sombart, Werner (1863-1941) – Alman sıradan iktisatçı; Marx'ın emek-değer kuramını çürütmeye çalıştı. – 313, 319, 324.

Sonneman, Leopold (1831-1909) – Alman demokrat; *Frankfurter Zeitung*'un kurucusu ve genel yayın yönetmeni. – 90.

**Sorge, Friedrich Adolph* (1828-1906) – Uluslararası işçi sınıfı ve sosyalist hareketin önderlerinden; Marx'ın ve Engels'in dostu ve çalışma arkadaşı; Almanya'daki 1848-49 Devrimine katıldı; yenilgiden sonra İsviçre'ye, daha sonra da Amerika'ya göç etti; Birinci Enternasyonalin Amerika'daki şubelerini örgütledi; Birinci Enternasyonal genel konseyinin sekreteri (1872-74); ABD'de Sosyalist İşçi Partisinin ve Uluslararası Emekçiler Derneğinin kurulmasında aktif bir rol oynadı. – 75, 77, 100, 102, 126, 131, 143, 148, 165, 169, 208, 220, 224, 229, 257, 263, 276, 279, 294, 305, 306.

Spinoza, Baruch (Benedict) (1632-1677) – Hollandalı felsefeci. – 18.

Stieber, Wilhelm (1818-1882) – Prusyalı polis; Prusya siyasi polis müdürü (1850-60); Köln komünist davasını düzenleyenlerden ve davada başlıca tanık (1852); Prusya haber alma servisinin başı (1870-71). – 19, 35, 92.

Strousberg, Bethel Henry (1823-1884) – Büyük Alman demiryolu girişimcisi. – 122.

Struve, Pyotr Berngardoviç (1870-1944) – Rus burjuva iktisatçı ve yazar. – 291, 292.

Stumm, Karl (1836-1901) – Alman yapımcı; muhafazakar; emekçi sınıf hareketinin azılı düşmanı. – 265.

Swinton, John (1830-1901) – İskoç kökenli Amerikalı gazeteci; birkaç New York gazetesinin yayın yönetmeni; Marx'ın dostu. – 143.

T

Talandier, Pierre-Theodor Alfred (1822-1890) – Fransız küçükburjuva demokrat; gazeteci; Fransa'da 1848 Devrimine katıldı; 1851 darbesinden sonra Londra'ya göç etti; Birinci Enternasyonal genel konseyi üyesi (1864); Fransız parlamento üyesi (1876-80, 1881-85). – 16.

Tylor, Edward Burnett (1832-1917) – Ünlü İngiliz etnograf; kültür tarihi ve etnolojide gelişimci ekolün kurucusu. – 177.

Tessendorf, Hermann Ernst Christian (1831-1895) – Prusyalı savcı; 1873'te Berlin kent mahkemesi üyesi oldu; 1885'ten sonra Berlin yüksek mahkemesi ceza dairesi başkanı; sosyal-demokratların yargılanmasını düzenlendi. – 92.

Thiers, Louis Adolphe (1797-1877) – Fransız tarihçi ve devlet adamı; başbakan (1836,1840); İkinci Cumhuriyet döneminde kurucu meclis ve yasama meclisi üyesi; orleanist; cumhurbaşkanı (1871-73); Paris Komününün celladı. – 44, 45, 46, 49, 53, 65.

Thierry, Augustine (1795-1856) – Fransız, Restorasyonun liberal-burjuva tarihçisi. – 298.
Tölcke, Karl Wilhelm (1817-1893) – Alman sosyal-demokrat; Lassalle yanlısı; Genel Alman İşçiler Derneği liderlerinden. – 79, 85.
**Tönnies, Ferdinand* (d. 1855) – Alman burjuva sosyolog. – 311.
Toole – Bkz. Lafargue, Paul.
Torricelli, Evangelista (1608-1647) – İtalyan fizikçi ve matematikçi. – 297.
**Trier, Gerson* (d. 1851) – Danimarkalı sosyal-demokrat; Danimarka Sosyal-Demokrat Partisindeki devrimci azınlığın lideri; partinin oportünist kanadının reformist politikasına karşı savaştı; Engels'in yapıtlarını Dan diline çevirdi. – 225.
Trochu, Louis-Jules (1815-1896) – Fransız general ve politikacı; orleanist; ulusal savunma hükümeti başkanı; Paris silahlı kuvvetlerinin başkomutanı (Eylül 1870-Ocak 1871), kentin savunmasını hainice sabote etti; Ulusal Meclis üyesi. – 28, 39.
**Turati, Filippo* (1857-1932) – Yazar; İtalyan işçi sınıfı hareketinin önderlerinden; İtalyan Sosyalist Partisinin kurucularından (1892) ve lideri; daha sonra partinin reformist sağ kanat liderlerinden. – 299.
Tussy – Bkz. Marx, Eleanor.

V

Vahlteich, Karl Julius (1839-1915) – Alman sağ kanat sosyal-demokrat; ayakkabıcı; Lassalle yanlısı Genel Alman İşçiler Derneğinin kurucularından ve ilk sekreteri; daha sonra Ayzenahçılar Partisi üyesi; Sosyalistler Yasasının çıkarılmasından sonra ABD'ye göç etti ve oradaki işçi sınıfı hareketinde aktif rol oynadı. – 90.
Vanderbilt, William Henry (1821-1885) – Amerikalı milyoner; demiryolu sahibi. – 240.
**Varlin, Louis-Eugène* (1839-1871) – Fransız işçi sınıfı hareketinde önde gelenlerden; ciltçi; sol prudoncu; Enternasyonalin Fransa şubelerinin liderlerinden; ulusal muhafızlar merkez komitesinin ve Paris Komününün üyesi; Versailles yanlıları tarafından vuruldu. – 48.
Vésinier, Pierre (1826-1902) – Fransız küçük-burjuva yazar; genel konsey aleyhine iftira kampanyası nedeniyle 1866'da konseyden 1868'de Enternasyonalden kovuldu; Paris Komünü üyesi, bastırılmasından sonra İngiltere'ye göç etti. – 51.
Vinoy, Joseph (1800-1880) – Fransız general; bonapartist; 22 Ocak 1871'de Paris genel valisi oldu; Komünün celladı; Versailles ordusu komutanı. – 46.
Vogel von Falkenstein, Eduard (1797-1885) – Prusyalı general; Fransa-Prusya Savaşı sırasında genel vali. – 36.
**Vogt, August* (~1830-1883) – Alman işçi; Komünist Birlik ve Genel Alman İşçiler Derneği üyesi; 1867'de Amerika'ya göç etti; New York Komünist Kulübü üyesi ve Enternasyonalin ABD şubelerini örgütleyenlerden, Marx ve Engels'in izleyicilerinden. – 12.
Vogt, Karl (1817-1895) – Alman doğabilimci, vülger materyalist; küçük-burjuva demokrat; Frankfort ulusal meclisi üyesi (1848-49); 1849'da Almanya'dan göç etti; 1850 ve 60'larda Louis Bonaparte'ın ücretli ajanı; Marx, *Herr Vogt* adlı kitabında onu teşhir etti. – 46, 93.
Vollmar, Georg Heinrich (1850-1922) – Alman sosyal-demokrat; Alman sosyal-demokrasisinin oportünist kanadı liderlerinden; birçok kez Reichstag'a ve Bavaria eyalet meclisine seçildi; 1890'ların başında reformizmin ve revizyonizmin ide-

ologlarından. – 156, 158, 308.

W

Wachsmuth, Ernst Wilhelm Gottlieb (1784-1866) – Alman burjuva tarihçi; Leipzig'de profesör; eskiçağ ve Avrupa tarihi üzerine birçok yapıtın yazarı. – 289.

Wagner, Adolph (1835-1917) – Alman burjuva iktisatçı; ekonomi politikte sosyal-yasal denen ekolün temsilcisi; Kürsü sosyalisti; Hıristiyan Sosyalist Parti liderlerinden. – 18.

Walster – Bkz. Otto Walster.

Webb, Sydney James (1859-1947) – İngiliz politikacı; Fabian Derneği kurucularından; karısı Beatrice Webb ile birlikte İngiliz işçi hareketinin tarihi ve kuramı üzerine kitaplar yazdı. – 272.

Weitling, Wilhelm (1808-1871) – Alman işçi sınıfı hareketinin başlangıç dönemi önderlerinden; eşitlikçi ütopik komünizmin teorisyenlerinden. – 102.

Weston, John – İngiliz işçi hareketine katıldı; marangoz, daha sonra girişimci; Owen yanlısı; Birinci Enternasyonal genel konseyi üyesi. – 43.

Wilhelm I (1797-1888) – Prusya kralı (1861-88) ve Alman imparatoru (1871-88). – 19, 37, 40, 142, 163, 289.

Williams, A. – Marx'ın takma adı.

Wirth, Moritz (1849-ö.1916'dan sonra) – Alman yazar, iktisatçı. – 233.

Wischnewetsky – Bkz. Kelley-Wischnewetsky.

Wolf, Christian (1679-1754) – Alman idealist filozof ve metafizikçi; Leibniz'in felsefesini sistemleştirdi ve yaygınlaştırdı, teleolog. – 261, 316.

Y

Yorck, Theodor (ö. 1875) – Alman işçi sınıfı hareketinin önderlerinden; Lassalle yanlısı; Genel Alman İşçiler Derneği yönetim kurulu üyesi; 1869'da Schweitzer'e karşı muhalefette yeraldı ve Sosyal Demokrat İşçi Partisinin kuruluşuna katıldı; 1871-74'te partinin sekreteri. – 71.

Z

Zaguljayev, Mikhail Andreyeviç (1834-1900) – Rus yazar; 1862-63'te *Golos* (*Ses*) gazetesi politika bölümünü yönetti. – 37.

**Zasuliç, Vera İvanovna* (1849-1919) – Rusya'da narodnik ve daha sonra sosyal-demokrat hareketin önde gelenlerinden; Emeğin Kurtuluşu Grubunun kuruluşuna ve çalışmalarına katıldı; daha sonra Menşevik. – 140, 177, 193.

Zukovski, Yuli Galaktionoviç (1822-1907) – Rus burjuva iktisatçı ve yazar; marksizmin sertçe eleştirildiği, "Karl Marx ve Kapital Üzerine Kitabı" adlı makalenin yazarı. – 103, 104, 179.

Zola, Emile (1840-1902) – Fransız yazar. – 218.

SOL YAYINLARI
Sorumlu Yönetmen: Muzaffer İlhan Erdost
İlhanilhan Kitabevi
Bayındır Sokak 23/6
Yenişehir Ankara

12.00

ISBN - 975-7399-47-7 (Takım)
ISBN - 975-7399-56-6 (2. Cilt)